

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**FALİH RIFKI ATAY'IN KALEMİNDEN
ATATÜRK VE TÜRK DEVRİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine ŞİRİN

484

Tez Danışmanı: Öğr. Gör. Dr. Serkan TUNA

DÜZELTİLMİŞ TEZ

İstanbul 2007

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “ Falih Rıfkı Atay’ın Kaleminden Atatürk ve Türk Devrimi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

/ / 2007
Emine Şirin

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ Bilim Dalında 484 numaralı Emine ŞİRİN'in hazırladığı "Falih Rıfık Atay'ın Kaleminden Atatürk ve Türk Devrimi" konulu **YÜKSEK LİSANS TEZİ** ile ilgili **Tez Savunma Sınavı**, İ.Ü. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 10./28. Maddesi uyarınca günü, saat.....'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin'ne* **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI*	İMZA

GİRİŞ

Türk Devrimi, Türk milletinin tam bağımsızlık, milli egemenlik ve çağdaşlaşma mücadelesini kapsayan bir eylem ve aynı zamanda bir aydınlanma ve yenilenme hareketidir.¹

Türk Devrimi, Atatürk'ün Türk milleti ile beraber başlayıp bitirdiği bir milli kurtuluş ve kuruluş sürecini ifade eder. Bu süreç, dışta işgal kuvvetlerine karşı Türk insanının var oluşundan itibaren vazgeçemediği hür yaşama mücadelesi olarak başlamış; içte ise yine aynı özgür yaşama karakterinden kaynaklanan bir uyanışla milli egemenlik mücadelesi olarak sürdürülmüştür. Her iki mücadelenin zaferle sonuçlanmasının ardından çağdaşlaşma mücadelesine girilmiş ve dünya çapında hayranlık uyandıran bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirilmiştir.²

Türk Devrimi; sosyal, ekonomik ve kültürel yönleriyle bir bütünlük gösterir. Milli yapının bu bütünlük içinde korunup, yeniliklerin bu yapı içinde eritilmesi esastır. Türk tarihinin derinliklerinden kaynaklanmış ve Türk milletinin ihtiyaçlarından doğmuş olan Türk Devrimini,³ kendisinden önceki tüm yenilik hareketlerinden ayıran ve üstün tutan unsur, “halk”tır. Memleketin efendisi olan halk, tarih boyunca ilk kez ülkesinin yönetimine seyirci kalmamıştır. İlk defa Türk Devrimi'nin başında bulunan Mustafa Kemal ve arkasındaki kadro, halkı her türlü iktidarın ve hakimiyetin sahibi sayarak onu devlet hayatında gerçek yerini almaya davet etmiştir. Kurtuluş isteyen ve köleliği reddeden bir millet, bir vatan içinde ve bir bayrak altında yaşamak ümidiyle devrimcilere her geçen gün biraz daha güvenmiştir.⁴

Türk Devrimi, ancak bin yılı aşan bir tarihi geçmişe sahip olan bir milletin çıkarabileceği bir kahraman ile O'nun etrafında toplanmış cesur bir kadronun eseridir. Mustafa Kemal'in önderliğinde birleşen bu kadronun ortak eseri, yalnız bizim milletimizin değil, tüm insanlığın ebediyen örnek tutulacak bir zaferini

¹ Ali İhsan Gencer ve Sabahattin Özel, **Türk İnkılap Tarihi**, İstanbul, Der Yayınları, 2001, s.203.

² Sabahattin Özel, **Büyük Milletın Evlâdı ve Hizmetkârı: Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Derin Yayınları, 2006, s.1.

³ Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s.203.

⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s.168.

yansıtır. O günler hatırlandıkça bu başarı, çok uzak bir hayal gibi görünür. Öyle ki, kahraman liderin etrafında toplanmış cesur bir kadronun “Ya istiklal, ya ölüm” diyen yıkılmaz azminden başka hiçbir dayanağı yoktur. Onlar için bu, sadece bir slogan değil, en içten bir inançtır. ⁵

Mustafa Kemal’in önderliğinde birleşen bu cesur kadronun kimlerden oluştuğuna gelince şu isimleri sayabiliriz: Askeri alanda İsmet İnönü, Kazım Özalp, İzzet Çalışlar, Fahrettin Altay; Atatürk’ün yakın çevresinde bulunmuş Ali Kılıç, Cevat Abbas, Hüsrev Gerede; idareci olarak çalışmış Adnan Adıvar, Bekir Sami, Reşit Galip; siyasi hitabeti memlekete getiren Hamdullah Suphi, Tunalı Hilmi, Muhiddin Baha; kadınlar arasında Halide Edip, Şükufe Nihal, Nakiye Elgün; yazarlar arasında Celal Nuri İleri, Yahya Kemal Beyatlı, Abdülhak Hamit ve Milli Mücadele’nin teşkilatlanmasındaki hizmetleri ile Damar Arıkoğlu, Mahzar Müfit Kansu, Emin Sazak gibi isimlerdir. ⁶

Milli Mücadele boyunca, milli bütünlüğün sağlanması ve halkın bir bayrak altında toplanması hususunda olağanüstü çaba gösteren Mustafa Kemal Paşa ve çevresinde toplananlara, aynı zamanda basından da destek gelmiştir. Özellikle Anadolu basını ve zaman zaman İstanbul basını kamuoyunun oluşması ve halkın bilinçlendirilmesi açısından büyük yarar sağlamıştır. ⁷

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele açısından özellikle İstanbul basınının ne kadar önemli olduğunu biliyor ve daha mücadelenin başında ulusal davayı basın aracılığıyla Türk ve dünya kamuoyuna tam olarak duyuramamış olmanın sıkıntısını çekiyordu. Bu sıkıntıyı gidermek için de İstanbul basınından yararlanarak tüm olaylardan İstanbul’u, Anadolu’yu ve dünyayı haberdar etmek istiyordu. Aslında, İstanbul’daki basın mensupları Mustafa Kemal ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nı destekleme eğiliminde olmakla birlikte İstanbul’daki sansür ve baskı nedeniyle bunu açık bir şekilde yapamıyorlardı. ⁸

⁵ Sadi Irmak, **Milli Mücadelede Atatürk’ün Çevresi: İlk Mücahitler**, İstanbul, Genç Yayıncılık, 1986, s.5.

⁶ Sadi Irmak, **Atatürk ve Çevresi**, İstanbul, İ.Ü. Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1974, s.146-147.

⁷ Yücel Özkaya, **Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1989, s.71.

⁸ **a.g.e.**, s.35.

Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi sırasında ve sonrasında Anadolu basını ile olduğu kadar belki de daha çok İstanbul basını ile ilgilenmiştir. Çünkü kendisi, o zamana kadar yapılan tüm çalışmaları ve ulusal bağımsızlık fikrini basın aracılığıyla İstanbul'a ve halka duyurmak istemiştir. Dolayısıyla daha Sivas'ta iken İstanbul'daki Tasvir-i Efkar, İleri, Vakıf, Türk Dünyası, Akşam, İstiklal gazeteleri ile irtabata geçmiştir. Bu konuda Matbuat Cemiyeti Başkanı ve Tasvir-i Efkar Başyazarı Velit Ebuzziya ile Matbuat Cemiyeti İkinci Başkanı Ahmet Saki önemli rol oynamıştır. Yapılan görüşmeler sonunda basının Mustafa Kemal Paşa'nın talimatları ve fikirleri doğrultusunda hareket edeceğinin İstanbul Matbuat Cemiyeti tarafından belirtilmesi, ulusal bağımsızlık hareketinin artık İstanbul basını tarafından da benimsendiğini göstermesi açısından önemlidir.⁹

İstanbul basını içinde diğerlerine göre daha büyük bir kadroya sahip olan Tasvir-i Efkar gazetesi gibi bir iki gazete, Ulusal Bağımsızlık Savaşı ile ilgili başlangıçtan itibaren bilgi vermekten hiç kaçınmamıştır. Özellikle Tasvir-i Efkar, diğer gazetelerden farklı olarak muhabiri Ruşen Eşref ile fotoğrafçısı Kenan Bey'i Sivas'a Milli Mücadele'yi yürütenlerin yanına göndererek önemli bir atılımda bulunmuştur. Ruşen Eşref, bir taraftan gittiği yerlerin durumu hakkında bilgiler aktarırken, diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Refet Beyler ile görüşmeler yapmış ve tüm bunlar Tasvir-i Efkar'da yayınlanmıştır. Bu gazete, ayrıca Kuva-yı Milliye hakkında bilgiler verirken Mustafa Kemal Paşa ve Kuva-yı Milliye'nin önde gelenleri ile yapılan görüşmelerin yanısıra Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının resimlerini de yayınlamaktan kaçınmamıştır.¹⁰

İstanbul gazetelerinden İdam'da da Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nı destekleyen pek çok yazı çıkmıştır. Nitekim bu gazetede, İzmir'in işgali ile ilgili geniş bilgiler verilmiş ve işgali protesto eden mitingler yayınlanmıştır. İdam başyazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu, özellikle İstanbul'un ve Anadolu'nun içinde bulunduğu zor durumu yazılarında aksettirmeye çalışmıştır.¹¹

⁹ a.g.e., s.37-38.

¹⁰ a.g.e., s.20-21.

¹¹ a.g.e., s.22.

İstanbul'da bulunup buradaki durumu uygun görmeyen ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nı destekleyen basın mensuplarından bazıları İstanbul'dan kaçarak Anadolu'ya gitmiştir. Bunların arasında Ahmet Emin Yalman, Halide Edip Adivar, Ruşen Eşref, Yunus Nadi gibi isimleri sayabiliriz.¹²

Mustafa Kemal Paşa, daha Meclis'in açılmasından önce, Ulusal Bağımsızlık Savaşı ile ilgili bilgilerin en ücra yerlere dahi ulaşabilmesi amacıyla, askeri ve ulusal teşkilatların mahalle ve köylere kadar yaygınlaştırılması için çaba sarf etmiştir. Bu amaçla önce Sivas'ta "İrade-i Milliye", sonra Ankara'da "Hakimiyet-i Milliye" gazeteleri çıkarılmış, ardından Anadolu Ajansı ve Matbuat Müdürlüğü kurulmuştur.¹³

Bizzat Mustafa Kemal'in ismini verdiği İrade-i Milliye ve Hakimiyet-i Milliye gazeteleri ulusal bağımsızlık hareketinin sözcüsü olmuştur.¹⁴ Mustafa Kemal Paşa, İrade-i Milliye gazetesini Ankara'ya getirtmek istemiş; ancak Sivaslıların bu gazetenin kendi şehirlerinde kalmasını istemesi üzerine Ankara'da başka bir gazete çıkarmaya karar vermiştir. Bu amaçla Ankara'ya gelişinin ikinci günü, 10 Ocak 1920'de, haftada iki kez yayınlanacak olan Hakimiyet-i Milliye adlı gazeteyi çıkarmıştır.¹⁵

Şu da bir gerçektir ki, yalnız gazete çıkarmak yeterli değildi. Bu gazetelerde yayınlanacak bilgilere de ulaşılması gerekmekteydi. Bu sebeple, Halide Edip ve Yunus Nadi'nin ortak çalışmaları ve Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Ankara'da Anadolu Ajansı'nın kurulmuş olması da önemli bir gelişmedir. 6 Nisan 1920'de kurulan Anadolu Ajansı, Ulusal Bağımsızlık Savaşı boyunca milli birliği tehlikeye düşürecek kışkırtmalar ve yalanlara karşı milleti uyanık tutmak ve ulusal bağımsızlığı sağlayacak karar ve hareketleri zamanında bildirmek konusunda önemli hizmetlerde bulunmuştur.¹⁶

Dolayısıyla, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında dönemin aydın kuşağının ve basının önemli bir katkısı olmuştur. Atatürk, Türk aydınlarının

¹² a.g.e., s.26.

¹³ a.g.e., s.44.

¹⁴ a.g.e., s.44.

¹⁵ a.g.e., s.61.

¹⁶ a.g.e., s.47.

Tanzimat'tan beri özlemini çektikleri yeni insan tipinin en büyük örneği olduğu için hemen hepsi O'nun etrafında toplanmış ve gerek yazıları, gerekse konuşmaları ile O'nun hareket ve sözlerini yorumlamışlardır. Bu aydınların üzerinde en çok durdukları konular; milli hakimiyet, milliyetçilik, halkçılık, laiklik ve çağdaşlaşma gibi konular olmuştur.¹⁷ Bu aydınların önemli bir kısmı, Kurtuluş Savaşı'nın sonrasındaki devrim sürecine de kalemleriyle destek sağlamışlardır. Gerek Milli Mücadele, gerekse devrim aşamasında önemli katkılar sağlayan aydınlardan birisi de Falih Rıfkı Atay'dır.

1894 yılında doğan Falih Rıfkı Atay, önce İttihat ve Terakki liderlerinin, sonra Mustafa Kemal Paşa'nın yakınları arasında bulunduğu tarihin en hareketli iki dönemindeki olayları çok yakından izleme olanağı bulmuş ve bu dönemleri yazılarına yansıtmıştır. Kişiliğinin en belirgin özelliği, Batı uygarlığı ilkelerine ve Atatürk devrimlerine inançla bağlı oluşudur. İnanıldığı fikirleri etkili bir şekilde dile getiren Atay, Atatürk ve Türk Devrimi'ne ilişkin çok önemli değerlendirmelerinin yanında Türkçe'nin gelişmesi için de önemli hizmetlerde bulunmuştur. Türkçe anlatım, kendisinin yazılarıyla işlek, kıvrak ve duru bir kimliğe kavuşmuştur. O; ayrıca gezi edebiyatına da hem fikir, hem de yöntem açısından yenilikler getirmiştir. Gezip gördüğü yerleri anlatan yazılarında, geniş bir gözlem gücü, tarih ve kültür değerlerine özenle eğilişi dikkati çeker.¹⁸

Kemalizm'e yürekten inanmış olan Atay, Türk basın tarihinin en değerli başyazarlarından biridir. Atatürk tarafından ismi konulan ve sonradan "Ulus" adını alan "Hakimiyet-i Milliye" gazetesinde yazdığı yazılarla, uzun yıllar boyunca Kemalizm'e hizmet etmiştir. Atatürk'ün yakın çevresine girme şansına sahip olan Atay, Atatürk ile en uzun süre birlikte bulunmuş ve O'nu en yakından tanıyıp anlamış yazarlardan birisidir. Atatürk'ün hamlelerine anlayış zemini hazırlayan ve onları halkın huzuruna en güzel, en sade ve en mantıklı bir üslupla sunan Atay, Atatürk'ün de en çok sevip güvendiği kişilerden birisi olmuştur.¹⁹

¹⁷ Mehmet Kaplan v.d., **Atatürk Devri Fikir Hayatı**, Cilt:I, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s.VII-VIII,XII-XIV.

¹⁸ **Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi**, İstanbul, Boyut Yayıncılık, 2005, s.145.

¹⁹ İrmak,**Milli Mücadelede Atatürk'ün Çevresi: İlk Mücahitler**, s.197-198.

Gerek Kurtuluş Savaşı'nın yiğit bir savunucusu, gerekse yeni Türkiye'nin şerefli bir devrimcisi olan Falih Rıfkı Atay,²⁰ Milli Mücadele'yi başlangıcından son nefesini verinceye kadar kalemiyle savunmuştur.²¹ O, Atatürk sofrası kalemlerinden de biridir ve tıpkı Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras, Ali Çetinkaya, Şükrü Saraçoğlu, Nuri Conker, Salih Bozok, Kılıç Ali gibi sofranın daimi konuklarından olma şansına sahip olmuştur.²² Osmanlı İmparatorluğu döneminde yazdığı “Zeytindağı” ve Cumhuriyet döneminde yazdığı “Çankaya” adlı kitapları ile Türkiye’de ilerici fikirlerin başlıca savunucusu olmuştur. Fikirlerini daha ziyade kısa cümlelerle anlatmayı yeğlemiş olmasına karşın, anlatımındaki çarpıcı üslup dikkat çekicidir. O, “yakışıklı, genç bir subay” diye tanıttığı Mustafa Kemal’e inanmış ve bağlanmış, O’nun ölümünden sonra da Atatürkçülüğün en kuvvetli savunucularından birisi olmuştur. Gerek Atatürk’ün hayatını, gerekse Atatürkçülüğü en iyi anlatanlardan birisi olarak da tarihteki yerini almıştır.²³

Bu açıdan Türkiye'nin büyük değişimlerine bizzat tanıklık etmiş olan Falih Rıfkı Atay'ın Atatürk ve Türk Devrimi'ne yönelik bilgi ve yorumları Cumhuriyet tarihinin en önemli kaynakları arasında bulunmaktadır.

²⁰ Rauf Mutluay, “Hiç Aksamayan Başarı”, **Dünya**, 4 Nisan 1971, s.4.

²¹ Altemur Kılıç, “Atay’ın Ardından”, **Dünya**, 4 Nisan 1971, s.5.

²² İsmet Bozdağ, **Atatürk’ün Sofrası**, İstanbul, Kervan Yayınları, 1975, s.209, 222.

²³ İrmak, **Atatürk ve Çevresi**, s.133-134.

BİRİNCİ BÖLÜM

FALİH RIFKI ATAY'IN KİŞİLİĞİ VE FALİH RIFKI ATAY'IN KALEMİNDEN İNSAN, ASKER, LİDER ATATÜRK

I. Falih Rıfkı Atay'ın Yaşamı

Falih Rıfkı Atay, 1894 yılında İstanbul'da doğmuştur. Din adamlarından Hoca Halil Hilmi Efendi ile Huriye Cemile Hanım'ın oğludur. Öğrenimine 1906 yılında Rehber-i Tahsil'in ilk kısmında başlayan Atay, 1909 yılında aynı okulun orta kısmına devam etmiştir.¹

Atay bu okul ile ilgili pek de iyi hatıraları olmadığını, daha ilk günlerde ağaca tırmanma idmanları yaptığı için dayak yediğini anlatır. Okulda derslerin hemen hepsi ezberdir ve tarih dersinden başka hiçbirine ısınmamıştır. Tarih dersleri ise padişahları övmekten öteye geçmemektedir.²

Atay, ağabeyinin desteğiyle bitirdiği rüştiyedeki notlarını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Okul numaram 172. Önümde Rüşdiyeden diploma notlarım var: Kur'an-ı Kerim 9, Tecvid [Kur'an-ı Kerim'i usûlüne bağlı kalarak okuma ilmi] 10, Ulum-ı Diniyye 9, Ahlak 9, Sarf-ı Osmanî [Osmanlıca grameri] 10, İmla 10, Kıraat 10, Hesap 7, Coğrafya-ı Osmanî 5, Tarihi-i Osmanî 10, Fransızca 9, Sulûs [Bir yazı stili] 5, Rıka [Bir yazı stili] 5. 19 Ağustos 1320. Yani 1905. Hamid devrinin ortaokulu bu.”³

Rüştiyeyi bitirdikten sonra Mercan İdadisi'ne giren Falih Rıfkı Atay, Hüseyin Cahit'in müdürlük yaptığı bu okulda artık yazı yazmaya da başlamıştır. Bu yazılar, küçük küçük şiirler ve düz yazı parçalarıdır ki, bunlar eski edebiyata karşı olan ilgisinin ağdalı örneklerini oluşturmuştur.⁴

Atay, idadi öğrenciliğinin Hamid devri ve Meşrutiyet devri olmak üzere ikiye bölündüğünü söyler. 1908'de Meşrutiyet nümayişlerine Mercanlılarla beraber

¹Tuncer Gülensoy, “ Falih Rıfkı Atay 1894-20.11.1971”, **Türk Kültürü**, Cilt:9, Sayı:103, 1971, s.70.

² Falih Rıfkı Atay, **Batış Yılları**, İstanbul, Dünya Yayınları, 1963, s.8-9.

³ **a.g.e.**, s.9.

⁴ Baki Süha Ediboğlu, **Falih Rıfkı Atay Konuşuyor**, Ankara, Berkalp Kitabevi,1945, s.4.

katılmıştır.⁵ O, bu dönemde koyu bir İttihatçıdır. İttihatçılık kendisi gibi düşünenler için ilerleme, kurtulma ve yurtseverlik demektir.⁶

Atay, bu yıllara dair şunları anlatmıştır:

“Mercan İdadi’sinde Numaram 826. 3 üncü sınıf birinci şubedeyim. Edebiyat ve ‘Yasak Kitap’ zevklerine kapılmışım. ‘Demdeme’ ve ‘Zemzeme’ ile Muallim Naci ve Recaizade Ekrem’in kavgaları, yahut Servet-i Fünun’da Hüseyin Cahid’le ‘İkdam’ gazetesine Paris’ten muhabirlik eden Ali Kemal’in tartışmaları arasında arkadaşlarla taraf tutuyoruz. O vakitler dergilerde ve gazetelerde Edebiyatın adı bile yok. Okuduklarımız konuştuklarımız hep ‘Yasak!’ Yılda bir iki defa, Padişahın cülusu veya doğum günlerinde çıkan kuru medhiyelerden ve okuma kitaplarındaki nazımlardan başka vezinli yazı da öyle. Umumi Tarih’de Fransız Büyük İhtilali öğretilmez. Ama biz hepsini gizli gizli okuyoruz. Yaşımız bu okuyuşları bir felsefeye, bir sonuca, bir davranışa bağlatıcı olmaktan çok uzak.”⁷

Falih Rıfkı Atay, ilk yazısını Faik Sabri’nin çıkardığı “Çocuklara Mahsus Gazete” için yazmış; ancak bu yazıyı gazeteye göndermemiştir. Kamış kalem ve alaturka mürekkeple yazdığı ve petrol lambasının sıcaklığında kuruttuğu bu yazıyı, 1907’de yani daha 13 yaşındayken yazarlık hevesine kapılarak kaleme aldığını dile getirmiştir.⁸

Atay’ın ilk yazısı, daha idadi öğrencisiyken Servet-i Fünun mecmuasının gençlere mahsus mat kağıtlı ilave kısmında yayımlanmıştır ki, bu gelişmeyi kendisi şu sözlerle anlatmıştır:

“Edebiyat hocam Rahmetli Celal Sahir[in] ahenkli sesle ders anlatışını ve şiir okuyuşunu pek severdik. Bir gün verdiğimiz yazılı vazifeleri düzeltip dağıttıktan sonra beni çağırdı:

- Pek güzel yazmışsınız, sizinkini Servet-i Fünun’a koyacağım, dedi.

Gerçi Servet-i Fünun’un ‘Müptedi’lere ayrılan bölümünde idi ama, nihayet bu eskiden Edebiyat-ı Cedidecilerin, şimdi Fecr-i Aticilerin dergisi idi. Sevinçten uçuyordum.

⁵ Atay, **Batış Yılları**, s.13.

⁶ a.g.e., s.33.

⁷ a.g.e. , s.26.

⁸ a.g.e., s.40.

Celal Sahir'in bilmediği bir marifetim daha vardı: Şiir yazardım. Nedense biz çocuklar aruz veznini kullanmayı öğrendik mi, şair olabileceğimizi sanırdık.

Bir iki hafta sonra son şiirimden biri üzerinde iyice çalıştıktan sonra hocama göturdüm. Utana sıkıla:

- Lütfen bunu okur musunuz, dedim.

Aldı. Bu şiir Servet-i Fünun'un ana bölümünde tanınmış imzalar arasında çıktı. Altındaki tarih Eylül 1325. Demek 1909. Onbeş yaşındayım.”⁹

O'na göre 1908 Meşrutiyeti'nin en büyük eseri, Türkçülük fikri ve Türkçecilik anlayışını ortaya çıkarmasıdır. Ancak O, milliyetçilik açısından ırkçılığa ve dil açısından da özleştirmeciliğe karşıdır. O devirde, fikir bakımından Ziya Gökalp'ten; edebiyat bakımından ise Yahya Kemal'den çok faydalandığını dile getirmiştir.¹⁰

Atay, bir yazısında “İlk Türkçülük cereyanı ile beraber Türkçülüğüm ilk Türkçecilik cereyanı ile de Türkçeciliğim başlamıştır.”¹¹ Mercan İdadisi'ni bitirdikten sonra terkipli ve ağdalı bir dille yazdığı şiirleri bırakıp milli davalara karşı ruhunda beliren milliyetçilik anlayışı ile Türkçülük ve Türkçecilik düşüncesine uygun yazılar yazmaya başlamıştır.¹²

Atay, Mercan İdadisi'nden sonra Darülfünun'a girer. Osmanlı Darülfünun'u da tıpkı okuduğu lise gibi bir konağın içindedir. Hukuk da Edebiyat Fakültesi de aynı çatı altındadır. Felsefe medreselidir ve Batı fikir sistemi ile ilgisi yoktur. Falih Rıfkı, bu sırada “Tecelli” adlı bir dergide ilk nesirlerini yayımlamıştır. 1911 yılındaki ilk yazısı, gençliği geleneklerle dövüşmeye çağıran bir savaş yazısıdır ve başlığı “Mübareze-i İctimaiyye”dir.¹³ Atay, “Batış Yılları” adlı kitabında belirttiğine göre bu yazısından itibaren asla taviz vermeksizin ve en küçük bir tavizi dahi asla affetmeksizin hep aynı rotayı güttüğünü söylemiş; “Tam kafama göre bir defa Atatürk'ü buldum.” diyerek de hep aynı yolda ilerlediğini vurgulamıştır.¹⁴

⁹ a.g.e., s.40-41.

¹⁰ a.g.e., s.74-75.

¹¹ Ediboğlu, *Falih Rıfkı Atay Konuşuyor*, s.11.

¹² a.g.e., s.11.

¹³ Atay, *Batış Yılları*, s.42.

¹⁴ a.g.e., s.176.

1912 yılında İttihat ve Terakki hükümetinin düştüğünü öğrendiği zaman altüst olmuş ve hemen kağıda kaleme sarılmıştır. Ümitsizlik içinde haykırışa benzeyen “İttihat - ve - Terakki Evlatlarına” başlıklı küçük bir protesto yazısı yazmıştır. “Tanin” gazetesine yolladığı bu yazı, Falih Rıfkı Atay’ın siyasi bir gazetede çıkan ilk yazısı olmuş ve böylece gazeteciliğe de ilk adımını atmıştır.¹⁵

Atay, bundan sonra Tanin’de “İstanbul Mektupları” başlığı altında sürekli yazı yazmaya başlar. Sade bir üslup kullandığı bu yazılarında, yenilik fikirlerini savunur ve irticaya karşı hücum eder. Balkan Savaşı ve arkasından da Edirne’nin alınışından sonra aynı gazetede “Edirne Mektupları”nı yayımlamaya başlar. Bu yazılarında ise o günkü Trakya’nın yürekleri yakan durumunu anlatmıştır. Dahiliye Nazırı Talat Paşa’nın özel kalem müdürü olarak Bükreş’e gittikten sonra da gazeteye yolladığı yazılar, gezi edebiyatında hatırı sayılır bir yere sahiptir. Atay’ın Tanin’de yayımlananlardan başka Şehbal, Yeni Mecmua, Şair Nedim ve Büyük Mecmua gibi dergilerde de yazıları yayımlanmıştır.¹⁶

Atay, 1913 -1914 yılları arasında Sadaret’te ve Dahiliye Nezareti’nde katiplik yapmış ve Dahiliye Nazırı Talat Paşa’nın özel kalem müdürü olarak Bükreş’e gitmiştir. I. Dünya Savaşı’nda yedek subay olarak gittiği Suriye cephesinde Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa’nın özel katipliğini yapmıştır. Cemal Paşa Bahriye Nazırlığı’na getirilince İstanbul’da Bahriye Nezareti Hususi Kalem Müdür Muavinliği’ne atanmıştır. 1918 yılında Kazım Şinasi Dersan, Necmettin Sadak, Ali Naci Karacan ile birlikte çıkardıkları “Akşam” gazetesinde “Günün Fıkraları” başlığı altında sürekli yazılar yazmaya başlamıştır. Milli Mücadeleyi destekleyen bu ateşli yazılarından dolayı “Şarkin huzur ve sükununu ihlal etmek suçu ile behemehal idam edilmek üzere” İstanbul Hükümeti tarafından Divan-ı Harb’e verildiyse de İnönü Zaferi’nin kazanılmasıyla serbest bırakılmıştır. İzmir’in kurtuluşundan sonra Atatürk ile görüşmeye giden gazeteciler arasında yer alan Falih Rıfkı Atay, Kurtuluş Savaşı sona erince Atatürk’ün isteği üzerine 1922 yılında Bolu milletvekili olarak II. Meclis’e girmiş ve 1950 yılına kadar da milletvekili olarak TBMM’de çalışmıştır.¹⁷

¹⁵ a.g.e., s.48.

¹⁶ Ediboğlu, **Falih Rıfkı Atay Konuşuyor**, s.7-8.

¹⁷ Atilla Özkırmı, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Cilt:1, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2004, s.148.

Falih Rıfıkı Atay, Büyük Türk İhtilali'nden önceki yıllara ait yazılarına ve çile dolu yaşamına dair şunları söylemektedir:

“İlk yazım 1910'da çıktı. 1914'e kadar Servet-i Fünun kapılarında taklit nesir döktüm. Top oynar gibi, kelime oynadım. Bir sevdiğim öldüğü zaman, nasıl yazacağımı düşünürdüm. Bütün hırsım, ismimi gazete sahifelerine geçirmekten ibaretti...

Kafam 1914'de uyandı. Bir iki sene yazımı fikirleştirmeye uğraştım. Ancak 1918'e doğru kendimi bulabildim.

O zaman da bozgun ve inkıraz geldi, çattı...

Mütarekenin ilk yıllarında, ben de, sihirden, tılsımdan başka bir şey beklemiyordum. Akşam'daki ilk yazılarım, Babıali caddesinin ahlak ve ruh çirkefi içinde bir takım sızlanışlarıdır...

Anadolu'dan Mustafa Kemal'in sesi geldiği zaman, o zaman, kalbim doğrulup kalktı. Kuru dala yeniden öz su yürüdü; tomurcuk kurusu üzerinde kırmızı gül açtı.

Akşam'ın üçüncü sahifesinin baş sütununu siper kazıp içine yerleştim. Hayınlık, tehlike, ıstırap, korku, orada göğüs göğüse bir kavganın tüm acılarını tattım; yalnız bir acı nedir bilmem: Ümitsizlik duymadım.

Sonra ne geliyor? Zafer ve sevinç...1917 de ihtiyardım; 1922 de ilk gençliğime kavuştum.”¹⁸

Atay; sırasıyla Hakimiyet-i Milliye, Milliyet, Ulus gazetelerinin başyazarlığını yapmıştır. Yeni Türk Alfabesinin hazırlanması ve uygulanması sırasında “Dil Encümeni”nde görev almıştır. Ayrıca Ankara Şehir Planı Jürisi'nde üyelik ve İmar Komisyonu'nda başkanlık yapmıştır. 1947 yılında başyazarlık yaptığı “Ulus”tan ayrılarak bir süre “Cumhuriyet” gazetesinde yazılarını yayımlamıştır.* Demokrat Parti iktidar olduktan sonra 1952'de kurduğu ve bir süre sonra Bedii Faik Akın'a devrettiği ancak ölünceye kadar başyazarlığını yaptığı “Dünya” gazetesinde iktidara karşı muhalif yazılar yazmıştır.¹⁹

¹⁸ Falih Rıfıkı Atay, **Eski Saat**, İstanbul, Akşam Matbaası, 1933, s.7-8.

* Atay, 1950 seçimlerinden önce CHP'nin seçim yatırımı amacıyla Atatürk devrimlerinden birtakım tavizler verdiğini düşünmesinden dolayı, “Ulus” gazetesindeki başyazarlık görevinden ayrılarak “Cumhuriyet” gazetesine geçmiştir. (Falih Rıfıkı Atay, **Atatürk Ne İdi?**, İstanbul, Bateş Yayınları, 1980, s.89; “Elbadi”, **Dünya**, 15 Mayıs 1966, s.2; “Saçma”, **Dünya**, 4 Ocak 1970, s.2.)

¹⁹ Özkırımlı, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Cilt:1, s.148.

Atay, “Dünya” gazetesinde başyazarlık yaptığı sırada, elli yılı bulan siyasi ve edebi hayatı boyunca hürriyet fikirlerini azim ve cesaretle savunduğu ve ayrıca Türk fikir hayatına önemli katkılarda bulunduğu için 25 Mayıs 1959 tarihinde Fransız hükümetini temsilen Başkonsolos Guy Monod tarafından Legion d’Honneur nişanı ile onurlandırılmıştır.²⁰

Falih Rıfki Atay, tüm yaşamı boyunca kaleme aldığı sayısı otuz beşi bulan kitaplarını ve binlerce makalesini geride bırakarak 20 Mart 1971 tarihinde geçirdiği bir kalp krizi sonucu hayata gözlerini yummuştur.²¹

II. Falih Rıfki Atay’ın Kitapları

Falih Rıfki Atay; Türk yazınının güçlü kalemlerinden biridir. Anı, fıkra, biyografi, gezi yazısı türlerinde yazdığı otuz dört adet kitabı vardır. Kendisinin roman türünde yazdığı bir kitabı vardır; ancak bu kitap, roman türünün tam bir örneği sayılamaz.²² İlk kitabı “Ateş ve Güneş” Osmanlıca’dır, bu kitap Türkçe’ye henüz çevrilmemiştir. Kitaplarından bazıları değişik isimler altında tekrar yayımlanmıştır. Şöyle ki “19 Mayıs”, “Atatürk’ün Bana Anlattıkları” ve “Atatürk’ün Hatıraları” adlı kitaplar, içerik bakımından hemen hemen aynıdır. Ayrıca 2005 yılında Pozitif Yayınları tarafından yayımlanan “Mustafa Kemal’in Ağzından Vahdettin” adlı kitap da, içerik bakımından yukarıdaki kitaplara benzemektedir.

A. Anı Türündeki Kitapları :

Ateş ve Güneş (1918)

Zeytindağı (İstanbul, Bateş Yayınları,1981)

19 Mayıs (Ankara,Ulus Basımevi,1944)

Atatürk’ün Bana Anlattıkları (İstanbul, Hisar Matbaası,1955)

Mustafa Kemal’in Mütareke Defteri (İstanbul, Sel Yayınları,1955)

Çankaya (İstanbul, Dünya Yayınları,1958)

²⁰ “Baş Yazarımız Falih Rıfki Atay’a Legion d’Honneur Verildi”, **Dünya**, 26 Mayıs 1959, s.5.

²¹ “Falih Rıfki Atay Öldü” **Dünya**, 22 Mart 1971, s.1.

²² “Roman” kitabına dair yayıncının yaptığı eleştiri, bu kitabın türü ile ilgili soruya bir cevap niteliğindedir. Buna göre: “Roman, bir roman mıdır? Yoksa toplum hayatımızdan bir röportaj mı, yahut inkılaplar karşısında irticam ayak diremesini tahlil eden bir deneme mi? Kitap 1932’de çıktığı zaman bu noktalar üzerinde duranlar, eserin hangi edebi nev’e girdiğini araştıranlar oldu? Bu suallere cevap vermeyi, bir kitabı belli bir tarza bağlayarak tasnif etmedikçe içleri rahat etmeyen edebiyat tarihçilerine bırakalım, herhalde kimsenin şüphe etmeyi hatırına getirmediği bir nokta varsa o da eserin büyük sanat kalitesidir.” (Falih Rıfki Atay, **Roman**, İstanbul, Varlık Yayınevi, 1932, s.130.)

Batış Yılları (İstanbul, Dünya Yayınları,1963)

Atatürk'ün Hatıraları (Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları,1965)

Atatürk Ne İdi? (İstanbul, Bateş Yayınları,1955)

B. Gezi Yazısı Türündeki Kitapları :

Faşist Roma, Kemalist Tiran, Kaybolmuş Makedonya (Hakimiyet-i Milliye Matbaası,1930)

Denizaşırı (İstanbul, Devlet Basımevi,1931)

Yeni Rusya (Ankara,1931)

Moskova-Roma (İstanbul,1932)

Bizim Akdeniz (Ankara,1934)

Taymis Kıyıları (İstanbul, Baha Matbaası,1970)

Tuna Kıyıları (İstanbul, Remzi Kitabevi, 1938)

Hind (İstanbul,1943)

Yolcu Defteri (Ankara,1946)

Gezerek Gördüklerim (İstanbul, Milli Eğitim Basımevi,1970)

C. Fıkra Türündeki Kitapları :

Eski Saat (İstanbul, Akşam Matbaası,1933)

Niçin Kurtulmamak? (İstanbul, Varlık Yayınevi,1953)

Çile (İstanbul, Yeditepe Yayınları,1955)

İnanç (İstanbul,1965)

Kurtuluş (İstanbul, Doğan Kardeş Basımevi,1966)

Pazar Konuşmaları (İstanbul,Dünya Matbaası,1966)

Bayrak (İstanbul, Bateş Yayınları,1955)

D. Biyografi-İnceleme Kitapları :

Başveren İnkılapçı-Ali Suavi (Ankara,Türkiye Milli Talebe Federasyonu Devrim Gençliği Dergisi Yayınları, 1954)

Babanız Atatürk (İstanbul, Bateş Yayınları,1955)

Atatürkçülük Nedir? (İstanbul, Bateş Yayınları,1955)

E. Roman Türündeki Kitabı :

Roman (İstanbul, Varlık Yayınevi,1932)

F. Havacılık İle İlgili Kitapları:

Türk Kanadı (Ankara, Türk Hava Kurumu Neşriyatı, 1942)

Kanad Vuruşu (Ankara, 1945)

G. Diğer Kitapları

Yeni Kitap * (İstanbul, Ahmet İhsan Matbaası, 1930)

İzmir'den Bursa'ya ** (İstanbul, Üçler Matbaası, 1974)

III. Falih Rıfki Atay'ın Kişiliğine ve Yazarlığına İlişkin Değerlendirmeler

Falih Rıfki Atay, Cumhuriyet döneminin önemli yazarlarından biridir. O, uzun yıllar boyunca yazmış ve yazdıklarıyla da Türk fikir yaşamını önemli ölçüde etkilemiştir. Sadece farklı türlerde yazdığı kitaplarla değil, aynı zamanda çeşitli gazete ve dergilerde yayımladığı yazılarla da, Türk yazın tarihinde olduğu kadar basın tarihinde de hak ettiği yeri almış güçlü bir yazardır. O'nun bu başarısında, kendi yeteneğinin ve çabasının yanında, Atatürk'ü tanımak, yeni Türkiye'nin kuruluş günlerini, Atatürk devrimlerinin oluşumunu O'nunla birlikte yaşamak gibi büyük bir olanağın da etkisi vardır.²³

Atay'ın dili kullanmadaki yeteneği, O'nun en belirgin nitelikleri arasındadır. O, dil ve biçem konusunda Cumhuriyet döneminin büyük yazarları arasında yer alır. Biçemde bu çizgiye ulaşabilmek için büyük bir çaba göstermiş, sürekli olarak Türkçe'nin olanaklarını yoklamış ve ona yeni anlatım biçimleri katmaya çalışmıştır.²⁴

*Bu kitap, Atay'ın Celal Sahir ile birlikte Millet Mektep'lerinde okutulmak amacı ile kaleme aldıkları bir kitaptır.

**Bu kitap; Halide Edip Adivar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Mehmet Asım ve Falih Rıfki Atay tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazarlardan oluşan komisyona, Yunan mezalimini yerinde tespit etmek görevi verilince Yunan zulmünün yaşandığı toprakları karış karış gezerek izlenimlerini hikaye, mektup ve inceleme şeklinde dile getirmişlerdir.

²³ Mehmet Deligönül, "Falih Rıfki Atay'ın Dili, Biçemi Üzerine Notlar", **Türk Dili**, Cilt:42, Sayı:351, 1981, s.559.

²⁴ a.g.m., s.564.

Atay, Alfabe Komisyonu'nda görev almış bir yazardır. Bu nedenle, Türkçe'nin bugünkü şeklini alması yolundaki çabaları da unutulmamalıdır. Türkçe için ürettiği sözcüklerin sayısı belki de yüzlercedir.²⁵

Memet Fuat, Atay'ın dili kullanmadaki ustalığına ve O'nu sanatçı yapan niteliklerine dikkat çeker. Atay bir gazete yazarıdır ve yazılarının çoğu da günlük politika üzerinedir. Sanat alanında ilgi çekici bir çalışması olmamasına rağmen edebiyatçı olarak bilinir. Bu noktada Memet Fuat, Atay'ın edebiyatçılığını sorgular. O'nu edebiyatçı kılan ne duygu ve düşüncelerindeki sanatlaşma, ne de bütün çağları, bütün insanları saracak bir politikaya açılmasıdır. Memet Fuat'a göre, O'nu edebiyatçı kılan Türkçe'yi kullanmadaki ustalığıdır. Falih Rıfki Atay söyledikleriyle bir düşünce adamı, söyleyişiyle bir sanatçıdır.²⁶

Mina Urgan, üvey babası olmasına karşın gerçek babası olarak gördüğü ve çok sevdiği Falih Rıfki Atay hakkında şunları söylemiştir:

“Üvey babam Falih Rıfki, Cumhuriyet ideallerine tam anlamıyla inanmış bir Kemalist olarak başlamıştı meslek hayatına. Yazılarından ötürü, İstanbul hükümeti onu hapsetmişti. Beni görmek istediği için, Bekirağa Koğuşuna annemle gittiğimizi hayal meyal hatırlıyorum. Falih Rıfki'yı demir parmaklıkların arkasında görünce, ‘ben babamı istiyorum’ diye acı acı ağlamaya başlamışım; üvey babamın da gözleri yaşarmış. Bu durum, öteki siyasal mahkumları da öyle duygulandırmış ki, daha sonraları çok sevdiğim meslektaşım Macit Gökberk'in babası Şükrü Naili Paşa ‘ah, ne kadar da benziyor babasına!’ deyip durmuş. Oysa ben, kara saçlı kara gözlü esmer bir çocuk; Falih Rıfki sapsarı saçlı, mavi gözlü bir genç adam.”²⁷

Yaşar Nabi Nayır'a göre Atay, Cumhuriyet'ten beri yetişmiş edebiyatçılar içinde ön sıralarda bulunması gereken, önemli eserler vermiş biridir. Atay,

²⁵ Hikmet Dizdaroğlu, “Ölümünün 10. Yıldönümünde Falih Rıfki Atay”, **Türk Dili**, Cilt:42, Sayı:351, 1981, s.557.

²⁶ Memet Fuat, “‘Çile'nin Taşdığı Düşünceler”, **Yeditepe**, Sayı:83, 15.04.1955, s.7.

²⁷ Mina Urgan, **Bir Dinazorun Anıları**, İstanbul, YKY,2000,s.133. Buna karşılık, Mina Urgan, yaşlandıkça Falih Rıfki Atay'ın fikirlerinin değiştiği eleştirisini de getirmektedir. O'na göre Atay, gençliğinde Mustafa Kemal devrimlerini canla başla savunurken zamanla kurulu düzene uymaya başlamış ve gün geçtikçe de idealizmini yitirmiştir. Kurulu düzene uymaya başlaması çıkarı uğruna değildir; çünkü ne parada, ne de yüksek mevkilerde gözü vardır. Teklif edilen büyükelçilik görevini dahi akşam sohbetlerinde dostlarıyla bulunmak ve küçük zevklerden geri kalmamak uğruna reddetmiş, kötü bir düzene boyun eğmiştir. (**a.g.e.** s.135.)

şaşmazlığına inandığı gerçekleri keskin çizgilerle anlatmıştır. O'nun anlatış biçimi önceleri biraz yadırgansa da, zaman içinde Türk diline yeni pek çok anlatım özelliği kattığı görülmüştür. Atay ayrıca Atatürk devrimlerinin doğuş ve yayılış döneminde keskin zekasını ve güçlü kalemını inandığı bu davanın hizmetine hiç tereddüt etmeden koşmuştur. Bu bağlamda, pek az yazarda bulunan bir hiciv kabiliyetine sahipti ve inandığı bir davanın savunucusu olduğu zaman kalemi adeta korkunç bir silah haline gelirdi.

Zeytindağı, Atay'ın ölümsüz eserlerinden biri olarak kalacaktır. Her Türk çocuğu, geçmişinin acı gerçeklerini görmek bakımından bu kitabı tekrar tekrar okumalıdır. Atay'ın diğer eserleri de, ibret verici gerçekler ile canlı gözlemler içerdiğinden ve usta bir üslupçunun kalemiyle yazıldığından her zaman zevkle okunacak kitaplar arasında yer alır.²⁸

Şevket Süreyya'nın belirttiğine göre, bir devrimde görev alan üç önemli tip vardır ki bu tiplerden birinin yokluğu devrim sürecinin temposunu zayıflatabilir. Bunlardan birincisi iş başında bulunan bir şef, ikincisi kıt'a başında emir bekleyen erler, üçüncüsü ise sayfa başında görev yapan yazar. Süreyya, bu tespitin ardından Atay'a dair düşüncelerini şu sözlerle izah eder:

“Falih Rıfki inkılabın sayfa başında muharriridir ve en lâıyk muharriridir.

Şüpheli veya zayıf imanın ifadesi olan opportunizm, vaziyete intizar ve kara kalabalığa hoş görünmek endişesi, Falih Rıfki'nın bilmediğı bir şeydir.

İnkılap neslinin en zengin müşahedeli ve binaenaleyh en geniş ufuklu muharriri Falih Rıfki'dır, denilebilir. Fakat o müşahedelerinin sıklet ve tenevvüü altında ezilmez. Bilakis, dünya hacminde bir yığın tutan ve hiçbir yıpranmak bilmeyen intibalarını tasnif ve mütalea etmesini bilir.”²⁹

Sadi Irmak'a göre Atay, İttihatçuların ülkeye soktukları vatanseverlik havası ile edebiyat ve fikir hayatına girmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nı ve sonrasındaki bozgunu yaşamış, Milli Mücadele'ye ilk inanlardan birisi olmuştur. “Genç, yakışıklı, sarışın bir subay” diye anlattığı Mustafa Kemal'e inanmış ve bağlanmış;

²⁸ Yaşar Nabi Nayır, “Falih Rıfki Atay”, **Varlık**, Cilt:38, Sayı:764, 1971, s.5.

²⁹ Şevket Süreyya, “Falih Rıfki ve Son Eseri”, **Kadro**, Sayı:9, 1932, s.44.

ölümüne kadar da O'nun içten savunucusu olmuştur. Atay, tam bir Türk milliyetçisidir ve bu milliyetçiliği temsil eden görüşün de Atatürkçülük olduğuna sarsılmaz şekilde inanmıştır. Atatürkçülük O'na göre yeni bir dünya görüşü ve yepyeni bir sentezdir. Pek çok yazısında da, Atatürkçülüğün temel taşı olan laikliği savunmuştur.

Irmak'a göre kavgacı Atay'ın tek silahı güzel Türkçe'sidir. O, konuşulan Türkçe'yi yazı diline en güzel şekilde sokmuş ve düzyazıyı yapmacık süslerden kurtarıp fikrin aydınlığına kavuşturmuştur. Hemen hemen elli yıl boyunca durup dinlenmeden yazan Atay, özellikle Atatürkçülük düşmanlarına savaş açmış, Atatürk'ün vefatından sonra da bu savaşa eskisinden de ateşli olarak devam etmiştir. Dolayısıyla daha sağlığında, tüm bu özellikleri ile edebiyat tarihinde olduğu kadar devrim tarihinde de layık olduğu yeri almış bir yazardır.³⁰

Vehbi Cem Aşkun'a göre ise, Atay'ın çok müstesna bir üslup özelliği vardır ve bu özelliği hiçbir yazara benzemez. Aşkun, Atay'ın özellikle kitaplarında ele aldığı konulardan bahseder. Zeytindağı'nda Birinci Dünya Savaşı'nı, Eski Saat'te Milli Mücadele'yi, Batış Yılları'nda Osmanlı'nın çöküşünü, Çankaya'da Atatürk'ü ve bütün bir devrim tarihini okumak mümkündür. Sayısı tam olarak bilinmeyen fıkraları ve konuşmaları, Türk Edebiyatı'nın eşsiz yapıtları olmakla birlikte gezip gördüğü yerleri anlattığı kitapları da bu alandaki ölümsüz örneklerdendir.

Atay, Atatürk'le Türk ordusu İzmir'e girdiğinde tanışmış ve ölümüne kadar Ata'nın yakınında bulunmuştur. Atatürk'le ilgili en güzel anıları da yine kendisi kaleme almıştır.³¹

Burhan Felek'in değerlendirmesiyle, Falih Rıfkı Atay'ın Türkiye'ye hizmeti, daha Milli Mücadele devrinde Anadolu hareketini cesaretle savunduğu yazılarıyla başlar. Atay, bu kalem savaşını ölümüne kadar şaşmadan ve yorulmadan sürdürmüştür. O, Atatürk yolunda çalışmaktan başka hiçbir endişe taşımamıştır. Atatürk'ün isteği üzerine Millet Meclisi'ne girmiş; ancak asıl hizmetini daha ziyade

³⁰ Sadi Irmak, "Falih Rıfkı Atay", **Dünya**, 4 Nisan 1971, s.5.

³¹ Vehbi Cem Aşkun, "Büyük Yazar ve Gerçek Bir Atatürkçüyü Kaybettik", **Dünya**, 4 Nisan 1971, s.5.

kalemiyle sürdürerek en kritik zamanlarda dahi Atatürkçülükten zerre kadar ayrılmamış Atatürk idealisti ve milliyetçi bir yazar olarak kalmıştır.

Felek'e göre Atay, milli bir Atatürkçü, cesur bir antikomünist ve şiddetli bir yobaz aleyhtardır. Bütün bu hareketlerindeki şiddetini hiçbir zaman kaybetmemiş olmakla birlikte, heyecanlı birçok aydın gibi hislerine çokça tâbi olmaktan da kendisini kurtaramamıştır. Meşrutiyet'ten itibaren yetişmiş polemikçilerin en kuvvetlisi olmasına karşın şahsi mizaç bakımından son derece sakin bir insandır.

Felek'e göre Atay, Türkçe'nin sadeleşmesi için çok çalışmış bir yazardır. O, konuşulan Türkçe ile en çetrefil konuları dahi işleyebilmesiyle de örnek alınması gereken bir yazar olmuştur.³²

Şevket Rado da, Atay'ın kendisine has ve taklit edilemez bir üslubu olduğunun altını çizmektedir. O'nun en ayırıcı özelliği, anlatıcı bir yazar olmasıdır. Bildiklerini, öğrendiklerini ve gördüklerini açık bir şekilde anlatmıştır. O, söyleyecek fikirleri olan ve bunları da geniş kitlelere duyurmak isteyen bir yazar olduğundan Türkçe'nin sadeleşmesi için çalışmıştır. Her zaman herkesin anlayabileceği bir dil ile konuşmayı istemiştir. Türkçe'nin sadeleştirilmesi hareketi kelime uydurmaya döndüğü zaman bu cereyana karşı çıkmış, Türkçe'nin uydurma kelimelerle halktan uzaklaşmasına engel olmak için mücadele etmiştir.

Rado'ya göre Atay'ın gazeteciliğe başladığı ilk yıllarda Atatürk gibi bir dahinin yanına düşmesi, hem yazar olarak kendisinin, hem de Atatürk fikriyatının en büyük talihidir. Bu sayede bizler Atatürk'ün insan tarafı ile fikir yönünü anlamaktayız. Çünkü O, Atatürk'ü güçlü ve zayıf taraflarıyla "olduğu gibi" anlatan tek yazardır. Atatürk'ü iyice tanımak isteyenler, O'nun satırları arasına bakmalıdırlar.

Atay'ın bir de memleketçi ve medeniyetçi yanı vardır ki gazeteciliğini hep bu yolda kullanmış, Türkiye'nin akıl ve bilim ile medenileşip kalkınacağını söylemekten asla vazgeçmemiştir.³³

³²Burhan Felek, "Falih Rıfki Atay'ı Kaybettik", **Dünya**, 4 Nisan 1971, s.4.

³³Şevket Rado, "Türlü Yanları İle Falih Rıfki Atay", **Dünya**, 4 Nisan 1971, s.4.

Atay'ın Türkçeciliği üzerinde duranlardan birisi de Nadir Nadi'dir. O'nun Türkçe'yi en iyi kullananlardan birisi olduğunu söyleyen Nadi, süssüz ve yapmacıksız yapısına rağmen çok etkileyici bir üslubu olduğunu belirtir. Söylemek istediği düşüncelerini asla dolandırmadan ve ne demek istiyorsa ona göre sözcük seçip en kestirme yoldan anlattığını dile getirmiştir.

Nadi'ye göre, Atay ayrıca uzun yıllar boyunca yılmaz ve yenilmez bir fikir savaşçısı olarak yaşamıştır. Anadolu hareketini gönülden desteklemiş ve ulusal kurtuluşa olan inancını asla kaybetmemiştir. İzmir'in kurtuluşundan sonra arkadaşı Yakup Kadri ile hemen oraya koşmuş ve ilk buluştukları zaman Atatürk'ün "Asıl savaş şimdi başlıyor" sözünü herkese O duyurmuştur. Ölünceye kadar da güçlü kalemini Atatürk'ün ve devrimlerinin hizmetinde kullanmıştır.³⁴

Atay'ın öncelikle Türkçesi'nden bahseden bir başka yazar Nezihe Araz'dır. O'na göre Atay'ın en önemli özelliği Türkçe'yi en iyi yazarlardan biri olmasıdır. Bir Türkçe, bir de güzel Türkçe olduğunu kendisinden öğrendiğini söylemiştir.

Araz'a göre, Atay'ın ikinci önemli özelliği şehir mimarisi üzerinde durmasıdır. Bu konuda bir eğitimi olmamasına karşılık şehir mimarlarına bilgisi dahilinde ışık tutmuştur. Örneğin, yeni Ankara üzerine yazdığı yazılar hemen hemen bir kitap hacmindedir.

O'nun bir de Cumhuriyet tarihini kapsayan bizzat kendisinin de yaşadığı olaylarla dolu bir hatıralar hazinesi vardır ki, tüm bunlar Falih Rıfkı'nın Türk fikir ve sanat hayatında hak ettiği yeri almasını sağlamıştır.³⁵

Son olarak, bir de yakın arkadaşı Yakup Kadri'nin anılarından yola çıkarak Falih Rıfkı Atay'ı değerlendirmek yerinde olabilir. Falih Rıfkı yazılarından dolayı Kürt Mustafa Divanı Harbi'ne gönderildiği sıralarda, siyasi tutuklular beş yüz liradan iki bin, üç bin liraya kadar değişen miktarlarda kefalet verdikleri takdirde özgürlüklerine kavuşabilmekteydi. Yakup Kadri de arkadaşı Falih Rıfkı'yı kurtarmak için dönemin Adliye Nezareti Müsteşarı Sait Molla ile fidye için bizzat

³⁴ Nadir Nadi, "Atay", **Cumhuriyet**, 24 Mart 1971, s.1.

³⁵ Nezihe Araz, "Güzel Türkçenin Burçlarından Biri", **Dünya**, 4 Nisan 1971, s.4.

kendisi pazarlık etmiştir. Sait Molla ise, bin liradan aşağısını asla kabul etmeyeceğini söylemiştir. Çünkü o dönem birçok İttihat ve Terakki düşmanlarının kanaatine göre, Cemal Paşa kaçarken yanında götüremediği altın torbalarından bir kısmını Falih Rıfkı'ya bırakmıştır. Oysaki Yakup Kadri, Sait Molla ile karar kılınan altı yüz lirayı bulmak için Falih Rıfkı'nın ailesinin ne zorluklar çektiğini anlatmaktadır.³⁶

Yakup Kadri, "Politikada 45 Yıl" adlı kitabının başında zaferden sonra İzmir'e gittiklerinde bir ara Uşşakizade köşkünde kaldıklarını ve bir sabah Mustafa Kemal ile kahvaltıda sohbet ettiklerini anlatır. Falih Rıfkı bu sırada, boşa vakit geçirmeyi sevmeyen bir gazeteci olduğundan ne yapıp edip bu konuşmayı bir röportaj şekline sokar. Atatürk'ten kazandığı zaferin askeri ve siyasi yönlerini aktarmasını ister. Nereden bulmuş buluşturmuşsa bir tomar kağıt çıkarıp hemen Atatürk'ün sözlerini not ederek, beş altı gazete sütununu kaplayacak kadar yazı yazmış olur.

Yakup Kadri, Falih Rıfkı'nın elinde tuttuğu tomarlar dolusu açıklamanın yıllarca süren gazetecilik savaşlarının paha biçilemez bir ganimeti olduğunu söylemiştir. Böylece ilk kez, Başkumandan'ın ağzından, dış dünyaya bir mucize gibi görünen zaferin sırlarını açıklamak şerefi kendilerine nasip olmuştur.³⁷

Falih Rıfkı Atay hakkında pek çok yazar, pek çok şey söylemiş ve yazmıştır. Ancak O'nun hakkında yazılmış biyografi şeklinde bir tek kitap vardır. Baki Süha Ediboğlu tarafından kaleme alınan "Falih Rıfkı Atay Konuşuyor" adlı bu kitap, tam bir biyografik çalışma olmamakla birlikte O'nu tanımak isteyenler için iyi bir kaynak niteliği taşımaktadır. Ediboğlu, kitabın başında şöyle der:

"Uzunca boylu, mavi gözlü, sarışın bir adam... Vücudu başına nazaran daha genç, daha yıpranmamış görünüyor. Besbelli matbaalarda akşam üstleri yazı yazmağa, geceleri de geç yemek yemeğe, geç uyumağa alışmış bir vücut.

Gözleri, dıştan ziyade içe bakan, dalgın fakat kuvvetli bir ifade taşıyor. Konuşmadığı zamanlarda kendi içine gömülmüş, etrafı meşgul olmaz ve biraz da soğuk gibi görünen Falih Rıfkı, ağzını açtığı vakit bütün cazibesini bir anda topluyor, büyüdü bir ahenkle

³⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Vatan Yolunda**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.58.

³⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002s.11-13.

konuştuğu İstanbul Türkçesi bazan bir çekiç darbesi kadar sert, bazan tâ kalbinizi yoklayan bir şiir kadar tesirli oluyor.

Neşelendiği veyahut kızdığı zaman -en tehlikeli olan kızmasıdır- birbiri ardınca dumdum kurşunları gibi yağdırmağa başladığı nükte ve alaylarına hedef olmıyan pek az kimse vardır.

Neşe ve öfke kutuplarının ortasında mülâyim tabiatlı bir Falih Rıfkı yoktur. Onun hakiki şahsiyetini ya neşeli veyahut da öfkeli olduğu zamanlarda tayin etmek mümkündür.”³⁸

Üç bölümden meydana gelen kitabın ilk bölümünde, Atay’ın hayatını çocukluğundan başlayarak anlatmıştır. İkinci bölümde, kendisiyle evinde yaptığı bir röportajı aktarmış; üçüncü bölümde de yazılarından bazı örnekler vermiştir.

Ediboğlu’nun çeşitli konularda yönelttiği sorulara Atay’ın verdiği cevaplar, O’nu tanımak ve anlamak açısından önemlidir. Atay, röportajın başında yazı yazmaya başladığı 1911 yılından beri, bütün irtica kurumlarının yıkılması ve Batılı bir rejimin kurulması taraftarı olduğunu söylemiştir. Tüm ümidini önceleri İttihat ve Terakki’ye bağlamış olmasına karşın tüm mütareke devri boyunca muhalefette kaldığını, Mustafa Kemal’in fikirlerinin ise o dönem kendi gibi düşünenler için adeta bir rüya kadar ileri olduğunu ifade etmiştir.³⁹

Ediboğlu’nun hükümet sözcülüğü ve parti yazarlığı hakkında ne düşündüğüne dair yönelttiği soruya verdiği cevap şu şekildedir:

“İyi veya fena iş görülmesi vekilleri, hükümetleri düşürür, kaldırır. Benim fırka gazeteciliğinden anladığım şey, bütün bu geliş ve gidişlerin üstünde rejim prensipleri iktidarının müdafaasıdır.”⁴⁰

Tamamen edebiyata bağlanmayışının sebebi olarak da şunları söylemiştir:

“Cumhuriyet devri gelinceye kadar, hatta geldikten sonra bu milletin hayat ve şeref sahibi olabilmesi daima bir muamma olarak gözükmüş olmasından ve memleket

³⁸ Ediboğlu, *Falih Rıfkı Atay Konuşuyor*, s.3.

³⁹ a.g.e., s.25.

⁴⁰ a.g.e., s.26.

düşüncelerinin bende bütün öteki ihtiraslara hakim kalmasındandır. Yoksa nizamlı memleketlerdeki politika oyunlarının hiçbir zaman meraklısı olmadım ve değilim de.”⁴¹

Ediboğlu, başlangıçta Bolu’dan milletvekili çıkan Atay’ın sonradan niçin hep Ankara’dan milletvekili çıktığını sormuş, Atay gülerek bu soruyu şöyle yanıtlamıştır:

“Ben evvelce Bolu mebusu idim ve o zaman bütün ormanların tahrip edilme devri idi. İntihap dairemden her dönüşte ormanları müdafaa eder, şiddetli tedbirler isterdim. Halbuki Bolunun nüfuzluları, hatta eski baltalık usulüne alışan köylüleri bu disiplinlerin aleyhinde idiler. Nihayet, ‘bu adam bizim değil, ormanların vekili!’ diye şikayetlerini sıklaştırmışlar.

Bir intihap devresinde Atatürk: ‘Onu ağaçsız bir yerden mebus yapalım!’ demiş. O zamandan beri Ankara mebusuyum.”⁴²

Ediboğlu röportajın devamında, 1927-1928 senelerine dönerek Latin harflerinin kabulü sırasında Atatürk ile Alfabe Komisyonu arasında irtibat vazifesi gördüğü günlere ait hatıralarını anlatmasını istemiştir. Atay, şunları anlatmıştır:

“Atatürk Lâtin harfleri münakaşalarına ilk zamanlar kayıtsız gibi durdu. Çünkü birçok başka işler üstünde idi...Mustafa Kemal realist bir insan olduğu için her vakitsiz teşebbüsün bütün davayı tehlikeye koyacağını bilirdi...Yazı meselesi fikirlerde piştikten sonra bir Alfabe Komisyonu kuruldu. Komisyonla Atatürk arasında irtibat vazifesini ben görüyordum. Komisyon azalarının çoğu ilk zamanlarda mutlaka alfabe değiştirmek değil, alfabe değişip değişmemesine karar vermek gibi bir vazifeleri olduğu fikrinde idiler. Bunu tashih ederek Atatürk’ün kat’i kararını söyledim ve harfleri seçmeye başladık. Aramızda sağ ve sollar vardı. Sağcılar, eski Osmanlıca’yı bütün hususiyetleriyle devam ettirecek, hatta Arapçayı bütün telaffuz incelikleriyle nakledecek harflerin taraftarı idiler... Sollar, yalnız Türkçe kelimelerin ihtiyacı olan harfleri almak ve bu suretle dilde mevcut yabancı kelimelerin de Türkçeleşmesine yardım etmek fikrindeydiler. Bu münakaşalardan sonra ilk alfabe ortaya çıktı.”⁴³

Röportajın sonunda, Rusya ve İtalya gibi iki farklı medeniyet ve rejim ile ilgili yazdığı kitaplara dair yapılan eleştirilere karşılık da şunları söylemiştir:

⁴¹ a.g.e., s.26.

⁴² a.g.e., s.29-30.

⁴³ a.g.e., s.30-31.

“Rusya’ya gittiğimde dikkatimi bir şey çekti. Bu ihtilalciler, hemen hemen bizim Anadolu halkı kadar geri bir halkla, hemen hemen Türkiye’de olduğu kadar geri bir memleket şartları içinde süratle büyük bir garp devleti kurmağa çalışıyorlardı. Bunların yığın terbiyesi, gençlik terbiyesi, rejim terbiyesi metodlarından bizim istifade etmemiz lazım geldiğini gördüm. ‘Yeni Rusya’yı bu bakımdan yazdım. Bu kitapta komünizmin muvaffak olduğuna veya olacağına dair hiç bir kelime olmadığı halde, sırf terbiye metodlarına ait medihlerden benim bolşevizm propagandası yaptığımı söyleyenler olmuştur. 1941 harbi benim 1927’de bahsettiğim metodların muvaffakiyeti eseridir.

Faşizme de imarcı metodlarda hayran kalmıştım. İtalya’dan yazdığım mektuplarda ve bir küçük eserde bunu anlatmağa çalıştım. Ben bizim memlekette demokrasinin olmuş olduğuna değil, olacak olduğuna ve olması lazım geldiğine kaniim. Onun için milleti ve memleketi yaparken demokrasinin birtakım demagojilere kurban edilmemesi tezini daima müdafaa ettim.”⁴⁴

Falih Rıfki Atay ile röportaj yapan bir diğer isim, Naci Sadullah’tır. 29 Ağustos 1934 günü “Yedigün” dergisinde yayımlanan röportajın başında, yazarlığa nasıl adım attığını, ilk yazılarını nerelerde ve ne zaman yayımladığını anlatmıştır. Atay, 1913 yılında Tanin’de yayımladığı yazı ile, gerçek manasıyla gazeteciliğe başladığını; Halide Edip’in bu yazıyı okuduğu zaman, kendisini ihtiyar bir mürteci zannederek kendisine ağır bir cevap verdiğini de eklemiştir.

Ayrıca yazılarındaki ve üslubundaki en büyük değişikliğin Selanik’te çıkan “Genç Kalemler” dergisi yazarlarının savunduğu “Yeni Lisan” anlayışı ile oluştuğunu ifade etmiştir. Bu derginin savunduğu bir dilin başka bir dilden kelime alabileceği ancak kural alamayacağı fikri, kendisine çok mantıklı geldiğinden bu fikre bağlanmıştır. O zamandan itibaren tüm yazılarında sadece Türkçe’nin kurallarını temel aldığını ve dilimizde çokça bulunan Arapça ve Farsça gibi dillere ait kelimeleri de kullanmamak için özen gösterdiğini sözlerine eklemiştir.⁴⁵

Naci Sadullah’ın yazılarını nasıl yazdığına dair yönelttiği bir soruya karşılık Atay, yazacaklarını öncelikle kafasının içinde hazırladığını, yazılarına daima geç başlayıp çabuk bitirdiğini belirtmiştir.

⁴⁴ a.g.e., s.35-36.

⁴⁵ Naci Sadullah, “Hakimiyet-i Milliye Başmuharriri Falih Rıfki Bey”, **Yedigün**, 29 Ağustos 1934, s.10.

Röportajın sonlarına doğru anlattığına göre meslek hayatının en acı hatırası, mütareke döneminde İstanbul'da istiklal mücadelesini tüm Türk meslektaşlarına karşı savunmak mecburiyetinde kalmasıdır.⁴⁶

Falih Rıfkı Atay, başka bir röportajda Hikmet Feridun'un yazılarını nasıl yazdığına ilişkin yönelttiği soruya şu şekilde yanıt vermiştir:

“Az düşünürsem çok zor, çok düşünürsem pek kolay yazarım.

Üç günde bir kitaplık yazı çıkardığım olmuştur; fakat bu kitabı kafamda aylarca hazırlamışım.

Yazımın ilk şeklini getirdiğim vakit, nadiren muvaffak olurum. Fakat her yazımı gözden geçirdikçe lüzumsuz fıkralar ve cümleler bulurum. Mümkün olsa her yazımı bir hafta beklettikten sonra neşretmek isterim.”⁴⁷

Feridun'un kendisine ilham veren, O'nu yazmaya sevk eden olayların ne olduğuna ve hangi yazıları daha zevkle yazdığına dair sorduğu soruyu ise şöyle cevaplandırmıştır:

“Kafamı en fazla harekete geçiren, daha doğru bir tabirle, kafamı en fazla canlandıran münakaşadır. Polemik yaptığım vakitler, ne heyecansız, ne de mevzusuz kalırım.

Her gün hiç olmazsa birkaç sayfa okumalıyım. Kitapsız ve mecmuasız kalırsam kafam kurur gibi olur.”⁴⁸

Feridun'un “Yazıda mantıki fikir insicamını nasıl temin edersiniz? Fikirlerinizi ne tarzda kullanırsınız?” diyerek yönelttiği soruya cevaben de şunları söylemiştir:

“Polemik yaparken karşımdakine satır satır, fikir fikir cevap vermeyi düşünmem. Kendi fikrimi anlatmayı, kendi fikrimi yazmayı düşünürüm. Gündelik gazetelerin karileri, fikir mukayesesini hiç yapmazlar.

Polemikte karşı adamı veya karşı tarafı yenmek esastır. Gündelik gazete kari, hele Şarkta, nezaketi zayıflık gibi telakki eder ve zayıfa hak vermez.

Karşı adamı veya tarafı susturmak ertesi gün onun da cevap verebileceği mantık oyunları ve kitap ispatları ile değil, karşı adamın veya tarafın zaafalarını bulup mütemadiyen

⁴⁶ a.g.m., s.11.

⁴⁷ Hikmet Feridun, “Falih Rıfkı Bey”, **Muhit**, Sayı:41, 1932, s.8.

⁴⁸ a.g.m., s.8.

onlara dokunmak, onları ortaya dökmek, karşı adam veya taraf rahatsız edilmekle mümkün olabilir. Realite budur.

Polemikte gündelik gazete ile mecmuayı ve mecmua ile kitabı karıştırmamalıdır. Her üç vasıtada polemik birbirinden farklı üç sanattır. Bütün bunlarla beraber, polemikte de muvaffakiyet sırrı insanın kendi fikrine veya tarafına tam ve samimi inancıdır.”⁴⁹

IV. Mustafa Kemal İle Karşılaşması Ve İlk İzlenimleri

Falih Rıfki Atay, Mustafa Kemal’i ilk kez 1913 yılının Ağustos ayında Tanin gazetesine “Trakya Mektupları” yazmak üzere Vali Hacı Adil Bey’in daveti üzerine, kurtuluşundan sonra gittiği Edirne’de görmüştür. Tanin gazetesine yolladığı 1 Ağustos 1913 tarihli mektupta, bu ilk karşılaşmaya dair izlenimlerini anlatmıştır.

Atay bu heyet arasında bulunan Fethi ve Enver Beylerin isimlerini daha önce duyduğunu; ancak Mustafa Kemal adını ilk kez işittiğini belirtmiştir. O’nun da İttihat ve Terakki Fırkası’nın ileri gelenlerinden biri olduğunu bu seyahatte öğrenmiştir.⁵⁰

Atay, Mustafa Kemal’i ilk gördüğü anı şu sözlerle nakletmektedir:

“Loşça bir büyük salonda toplandık. Vali, Fahri Paşa ve yüksek rütbeli birkaç kişi üst sedirde idiler. Sarışın genç bir zabıt, tam karşı duvarın dibinde bir iskemleye oturdu. Yakışıklı, temiz giyimli, tok ve keskin bakışlı, gururlu idi. Bütün dikkatlerin birbirinden saklanarak, onun üzerinde toplandığını seziyordum. Gerek anlaşmazlığın çıkmasında gerek soğukluğun giderilmesinde onun rütbesinden aşırı bir ehemmiyeti olduğunu anlamak güç değildi. Sonra aralarında neler geçti, bilmiyorum. Fakat bu genç zabitin esrarlı bakışlarını bir daha unutamadım.”⁵¹

Atay, ilk gördüğünde böylesine etkilendiği Mustafa Kemal’den “Batış Yılları” adlı kitabında da söz eder. Mustafa Kemal bu ilk karşılaşmada kendisine adeta esrarlı bir şahsiyet olarak görünmüştür. Mustafa Kemal, davetlilerin en küçük rütbelisi ve o vakit en şöhretsizi iken, konuşma sırasında bütün ilgi O’nun üstünde toplanmıştır ve kendisinin pek çekici ve inandırıcı bir hali vardır.⁵²

⁴⁹ a.g.m., s.9.

⁵⁰ Falih Rıfki Atay, **Mustafa Kemal’in Mütareke Defteri**, İstanbul, Sel Yayınları, 1955, s.14-15.

⁵¹ a.g.e. , s.15.

⁵² Atay, **Batış Yılları**, s.67.

Falih Bey, bu ilk karşılaşmadan sonra da Mustafa Kemal'i görmüş ve O'nun hakkında pek çok şey işitmiştir. Mustafa Kemal adını, 1913 yılındaki ilk karşılaşmadan sonra Birinci Dünya Savaşı'nın o en karanlık günlerinde duymuştur. Çanakkale düşecek ve düşman İstanbul'a girecek miydi? Böyle bir facianın rüyasını görmekten dahi korkulmaktaydı. Çanakkale cephesinde kazanılan büyük başarıyla birlikte, Mustafa Kemal'in ismi İstanbul'un kurtuluş hikayelerine karışmıştır. Bir ara Suriye'ye giden Mustafa Kemal'e Medine kumandanlığı teklif edilmişse de O, bu teklifi kabul etmediği gibi, oradaki kuvvetlerin de Filistin cephesine çekilmesini tavsiye etmiştir. Doğru mudur, değil midir sonradan anlaşılacaktır; fakat Atay, genç karargah kurmaylarının "Tam bir asker, işte gerçek asker" diyerek aralarında konuştuklarını hatırlamaktadır. Atay, İstanbul'a döndüğü zaman kendisini şık bir asker makferlanı [Omuzdan yarı bele kadar inen pelerini olan palto] ile Lebon şekerlemecisinden çıkarken görmüştür. Bu haliyle Mustafa Kemal'in benzerlerinden sadece doğal olarak değil, isteyerek ve özenerek ayrıldığını söyler. Mustafa Kemal bu sıralar sevilen, sakınılan; fakat bir türlü kayıtsız kalınamayan gururlu ve tenkitçi biri olarak tanınır.⁵³

Falih Rıfki, İzmir zaferinin ardından duyduğu heyecanı ve İzmir'e Mustafa Kemal'in yanına gitme kararını nasıl aldığını şu sözlerle dile getirmektedir:

"Ben, ömrümde hiçbir edebiyat eserinde, ordulara ilk hedeflerinin Akdeniz olduğunu bildiren gündelik emri okurken duyduğum zevki duymadım. Bu, bütün heyecanların üstünde bir heyecan veren, bütün şiirlerin üstünde bir şiirdi. Ne olmuşuk, biliyor musunuz? Kurtulmuşuk.

Ah Mustafa Kemal, Mustafa Kemal, sana ölünceye kadar o günün sevincini ödeyebilmekten başka bir şey düşünmeyeceğim.

Konuşmak için dilim, yazmak için kalemim tutuldu. İkdam'daki Yakup Kadri'yi aradım, ilk vapurla İzmir'e gitmeyi teklif ettim."⁵⁴

Atay, İzmir'e vardığında Mustafa Kemal Paşa'yı ilk kez rıhtımdaki bir yalının alt kat salonunda açık bir pencereden görmüştür. O keskin, canlı ve yanık yüzüyle tığ gibi bir askerdir.⁵⁵

⁵³ Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, Cilt:1, İstanbul, Dünya Yayınları,1958, s.57-59.

⁵⁴ **a.g.e.**, s.198.

⁵⁵ **a.g.e.**, s.208.

Atay, bundan sonra Mustafa Kemal'in teklifi üzerine II. TBMM'ye milletvekili olarak girmiş, Halk Partisi'nin yayın organı olan Hakimiyet-i Milliye gazetesinde başyazar olarak çalışmış, ölümüne kadar Mustafa Kemal'in yanından ve çizdiği yoldan ayrılmamıştır.

Falih Rıfkı Atay, Mustafa Kemal'in sofrasında bulunma şansına sahip ender kişilerden de biridir. İlk kez İzmir'de sofraya katılmış, daha sonraki yıllarda ise her istediği zaman, teklif beklemeden sofraya katılabilenlerden biri olmuştur. Mustafa Kemal'in sofrasına ilk katılımını ve O'na dair izlenimlerini şöyle ifade etmektedir:

“Mustafa Kemal'in ilk sofrasında bulunacaktık. Holde toplandıktan biraz sonra, arkasında beyaz bir Kafkas gömleği ile merdivenden indi. Bu kemerli gömlek, pek ahenkli bir endam ister. Mustafa Kemal ince, zarif ve güzel bir erkekti. Kahramanlık şanının o günlerde bu güzelliği nasıl cazibelendirmiş olduğu da kolay anlaşılabilir.

Şimdi onun şahsiyeti ile tanışmak fırsatı idi. Derin bir merakla bütün sözlerini ve jestlerini takip ediyordum. İlk öğrendiğim şey kuvvetli ve yanılmaz hafızası oldu.”⁵⁶

Bu ilk sofradaki görüşmeler esnasında Mustafa Kemal'in kendisini ilk nerede görmüş olduğunu söylemesine çok şaşırılmıştır; çünkü Edirne'ye “Tanin” muhabiri olarak 1913 yılında gitmiştir. Bu sırada Mustafa Kemal Bey'i görmüş; fakat kendisi ile fırsat bulup görüşmemiştir. 1922'de bunca gelişmeden sonra kendisinin bile unutmuş olduğu bir olayı Mustafa Kemal'in hatırlaması karşısında adeta donakalmıştır.⁵⁷

Atay, keskin hafızasının yanında göze çarpan ikinci özelliğinin konuşma zevki ve merakı ile renkli, neşeli ve sade bir anlatış tarzı olduğunu söyler. O'nun sohbetler ve meclisler adamı olduğu bellidir. Atay, daha ilk gece eski bir arkadaş kadar O'na yakın olduğunu hissetmiş; ancak bir bakışı veya sözü ile bu meclisten kendi istediği kadar uzaklaşıp ayrıldığını da fark etmiştir. Bu iki adam sonuna kadar iç içe kalmıştır. O, gerçekte büyük vazife ve mesuliyetler adamıdır. Bu şahsiyeti,

⁵⁶ a.g.e., s.214.

⁵⁷ Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Cilt:2, İstanbul, Dünya Yayınları,1958, s.461.

eğlence akşamlarında bile çoğu defa yanından ayrılmamıştır. Zihni, daima bir düşünceye takılıdır.⁵⁸

Atay aynı gece Mustafa Kemal'in açtığı ve O'nun kişiliğini tanımak bakımından önem taşıyan bir tartışmayı da şöyle anlatmıştır:

“ ‘Sevmek mi, acımak mı?’ diye bir bahis açtı. Metodlu felsefe etüdüleri yaptığını zannetmiyorum. Sözleri terimsiz, tarifsiz ve zikirsizdi. Ama sık sık derine inen bir felsefi düşünüş, ince bir zekanın ve titiz bir sağduyunun devamlı kontrolü altında bir mantıklılık, duyduklarını kolayca tutup kavrayan sonra hepsini hoş bir sentez içinde yoğuran bir muhakeme, metodlu ve ilmi bir tefekkür eksikliğinin boşluğunu örtmekte idi. Sevmek mi acımak mı? O geceki tartışma sırasında ilk defa bu yalçın savaş ve pek hesaplı politika adamının dünyalı ve insan tarafını görüyordum. Bu şimdiye kadar bana tamamiyle yabancı idi...

Yine o gece ilk defa türküler söylediğini işittim. Mustafa Kemal vals oynayanların ve bir ataşemiliterlikte musikili salon toplantılarında bulunanların alışabileceği kadar Frenk musikisine bağlı, alaturka musikide ise makamları ayırabilecek kadar bilgili idi. Sesi mat, yavaş, tatlı ve cazibeli idi. Bilhassa Rumeli türküleri söylerken, derin ve onulmaz bir gurbet ve sıla acısı gözlerinde yaşarırdı. O vatanı unutmaz, kaybettiğimiz Rumeli ve Makedonya topraklarının kır kokularını alır gibi, su ve çingirak seslerini duyar gibi, bakışları uzaklaşa uzaklaşa sislenir; bizim içinde olmadığımız hatıralar içine karışır giderdi. İyi vals ettiğini sonraları gördüm. O akşam zeybek oynadı. Oyunu efekari ve kibardı. Bazı jestleri hiç yapmazdı. Bu bir alafanga değil, bir garplı, bir alaturka değil, bir Türk idi.”⁵⁹

⁵⁸ Atay, **Çankaya**, Cilt:1, s.214-215.

⁵⁹ **a.g.e.**, s.215-216.

V. Falih Rıfık Atay'ın Kaleminden İnsan Atatürk

Pek çok yazar, özellikle de kendisinin yakınında bulunma şansına sahip kişiler, Atatürk'ün insan yönünü anlatan yazılar kaleme almışlardır. Bu kişilerden biri, Atatürk'ün en son dakikasına kadar yanında bulunmuş olan umumi kâtipi Hasan Rıza Soyak'tır. Kendisi, Atatürk'ün fiziksel görünümünü şu sözlerle anlatmıştır:

“Saçlar altın sarısı, yüz güneşten hafif yanmış koyu pembe. Alın dikkati çekecek kadar enli ve kırışık... Kaşlar gür ve şahlanmış gibi alına doğru kalkık... Gözler iri, gök mavisi renginde ve çelik parıltılarla dolu... Elmacık kemikleri biraz çıkık... Burun kusurlu fakat kanatları dolgun olduğundan büyük görünür... Dudaklar ince, üst dudak altındakinden daha mütebariz... Çene azim ve kuvvet ifade eden yapıda geniş... Omuzlar da öyle: Geniş ve yuvarlak... Göğüs kabarık... Pazılar dolgun adeleli fakat ellerle parmaklar ince ve uzun... Karınsız bacaklar düzgün, ayaklar da eller gibi ince...

Atlet vücutlu, zarif endamlı, keskin ve derin bakışlı, ciddi tavırlı, hareketleri canlı ve çalâk, her haliyle alımlı bir erkek güzeli...”⁶⁰

Yaverlerinden Kılıç Ali, Atatürk'ün insan yönünü ön plana çıkaran bir olayı şöyle anlatır:

“Evet, Atatürk'ün cömertliği yanında, her nedense, bazen de hasisliği tutardı. Mesela bir gün, arkadaşım Salih Bozok'la ben yanındaydık. Çok neşeliydi. Şuradan buradan konuşuyor, şakalar yapıyordu. Bir ara ikimize birden şöyle dedi:

‘Çocuklar, size bugün birer hediye vermek istiyorum. Gelin birlikte yukarı çıkalım.’

Dediler ve bizi aldılar, yukarıya gardrop odasına çıktılar.

Bizi aldı, yukarıdaki gardrop odasına çıktı. Bu anlattığım olay, Milli Mücadele'nin ilk yıllarında cereyan ediyordu ve o zaman başlara kalpak giyiliyordu. İyi deriden bir kalpak sahibi olmak o zaman hem bir mesele, hem de moda idi.

Atatürk:

‘Size birer kalpak vereceğim.’ dedi. Kalpak dolabını açtırdı. Dolapta on beş - yirmi kadar kalpak vardı. Bunlardan her biri ayrı ayrı güzeldi. Bu yirmi kalpağı ayrı ayrı bana ve Salih Bozok'a giydirdi.

‘Şöyle sağa dön, sola dön. Olmadı çıkar, ötekini giy’ diye emirler veriyordu. Bütün kalpaklar ikimizin başında tecrübe edildikten sonra şöyle dedi:

⁶⁰ Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, Cilt:1, İstanbul, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. Yayınları, 1973, s.3.

‘Bakınız çocuklar! Bunların hepsinin ayrı ayrı zevki ve güzelliği var. Affedersiniz size veremeyeceğim!’

Salih’e burnu örülmüş bir çorap, bana da bir kravat verdi.”⁶¹

Manevi evlatlarından Sabiha Gökçen ise, bir akşam Atatürk’ün ağladığına şahit olduğu bir olayı şöyle anlatır:

“Bir akşamdı. Belki de gayet tabii bir akşam. Ama bende hatırası çok derin olan bir akşam. Sofrada arkadaşlarına ekseriya mevzuları milli, vatani ve ilmi olan tatlı ve heyecanlı hatıralarını anlatıyor. Bir taraftan radyoda güzel bir müzik çalıyor ve şarkı okunuyordu. Bir ara Ata’nın gözleri birdenbire buğulandı ve sonra yaşlar akmaya başladı. Atatürk ağlıyordu.

Bu hal, benim merakımı artırdı. Acaba Ata neden ağlıyordu? O şarkı neden O’na bu kadar tesir etmişti? Bir hayli düşündüm, üzüldüğüne üzüldüm. Ertesi günü daima olduğu gibi odasına elini öpmeye gittim. O da mutadı veçhile bana gecemin nasıl geçtiğini sordu. Ben de merak ettiğim geceki ağlamalarından bahisle:

–Bir şarkı okunurken çok ağladınız, acaba niçin bu şarkı sizi bu kadar üzdü merak ettim, dedim.

Yüzüme her vakitki munis bakışlarıyla baktı ve yalnız:

Bana bir sigara ver çocuğum, beraber çiftliğe dolaşmaya gidelim, dedi.

Birkaç dakika sonra otomobilde eski yaveri merhum Cevat Abbas da olduğu halde beraber çiftlik yolunda ilerlerken, Ata eski yaverine:

Cevat hani Anadolu’ya ilk çıktığımız vakitler otomobilde seninle bir marş okurduk. Haydi onu yine beraber okuyalım, dediler. (Dağ başını duman almış)

Hep beraber marş okumaya başladık. Bir ara Ata’nın sesi değişti. Yüzüne baktım gözleri yaşla dolu Atatürk yine ağlıyordu...”⁶²

Kemal Arıburnu’nun anlattığına göre Atatürk’ün Genel Sekreteri Hikmet Bayur, Gazi’ye içtenlikle bağlı, O’nun üzerine titreyen; ancak O’ndan sözünü de esirgemeyen biridir. Bayur, sabahları koltuğunun altında o gün Atatürk’ün incelemesi ve imzalaması gereken dosyalarla gelir; O’nun uyanmasını bekler, odasına girdiğinde Atatürk’ü yormamak için dosyaları getirmez; ancak kendisini sorguya çekmekten geri durmazmış. Şöyle ki:

⁶¹ **Atatürk’ün Sırdaşı: Kılıç Ali’nin Anıları**, Der. Hulusi Turgut, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.598.

⁶² Avni Altın, **Her Yönüyle Atatürk**, İstanbul, Bakış Yayını, 1974, s.396.

“ ‘Dün gece kaçta yattınız?’

‘Bir şey yediniz mi?’

‘İyi uyudunuz mu?’

Atatürk bir gün Ali Fuat Cebesoy’a yakınacaktır bu durumdan:

‘-Hiç kimsenin beni sorguya çekmesine katlanamam. Fakat bu adamın karşısında bir çocuk uysallığıyla, her sabah bu sorulara uslu uslu cevap veririm. Ona kızamam, sinirlenmem. Çünkü içtenlikle beni sorguya çektiğini bilirim.’⁶³

Uluslararası Mark Twain Derneği tarafından “Türk milletine neşe içinde yaşama yolunu açtığı ve rehberlik ettiği” gerekçesiyle Atatürk’e bir madalya* verilmiştir. Kendisi, bu madalyayı alırken şunları söylemiştir:

“-Hayatımda işittiğim en büyük kompliman, budur. Benim insan tarafımı övüyorlar!”⁶⁴

Falih Rıfkı Atay da bu kişiler gibi Atatürk’ün yanında bulunma şansına sahip insanlardan biri olduğu için, çeşitli yazılarında Atatürk’ün insan yönünden bahsetmiştir. O’nun temizliği ve kendisine gösterdiği özen, esprili kişiliği, çekingenliği, iyi niyetliliği, hoşgörüsü, kalp adamı oluşu, duygusallığı, çocukları sevmesi, arkadaşlığa ve dostluğa değer vermesi, yaşamayı, eğlenmeyi sevmesi ve hayattan zevk alışı, yorulmak bilmeden insan üstü çalışma gayreti, müziğe tutkusu, doğayı sevmesi, azmi ve hayat anlayışı gibi birçok insani özelliği Atay’ın satırlarına konu olmuştur.

Falih Rıfkı Atay bir yazısında şöyle der:

“Ben Atatürk’ü daima, kuvvetleri ve zaafı ile, bizim gibi bir insan olarak alırım. O zaman bize üstünlüğü kendiliğinden meydana çıkar.”⁶⁵

⁶³ Kemal Arıburnu, **Atatürk’ten Anılar**, Ankara, İş Bankası Yayınları, 1976,s.21-22. Aktaran: Çetin Yetkin, **Ben De Bir İnsanım**, İstanbul, Otopsi Yayınları, 2004, s.48-49.

*Atatürk’e bu madalya, 4 Kasım 1937 tarihinde verilmiştir. (<http://tr.wikipedia.org>,24.08.2007.)

⁶⁴ Utkan Kocaturk, **Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999, s.413.

⁶⁵ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.486.

Atay, Atatürk'ün giyim, kuşam, ev ve eşya konusunda çok düzenli ve temiz biri olduğunu ve arkadaşlarının yeni yaptıkları evleri gezdiğinde, banyo ve sıhhi tesisatlara özellikle dikkat ettiğini anlatmıştır. Bir dostuna misafir gittiği zaman, eğer nazının geçtiği biriyse, ev ile ilgili eleştirilerini esirgemez; duvara asılı şeylerde bile küçük bir eğrilik gördüğü zaman kalkıp bunu düzeltirmiş. Her gün yıkanma adetini Türk yuvalarına Atatürk sokmuştur. Banyo, evlerde Atatürk devrinden sonra gerekli bir şey olarak görülmeye başlamıştır.⁶⁶

On beş yıl yanında bulunmuş, hususi odalarına girmiş, günün çeşitli saatlerinde evine gitmiş biri olarak Atay, hiçbir zaman kendisini tıraşsız, rahatsız olduğu vakit bile pijamalı da olsa, üstüne başına itinasız görmediğini söyler.⁶⁷

Atatürk'ün bir sevdası, Türk insanına hayatı sevdirmek, onu yuvasında ve yaşayışında rahat ve mutlu görmektir. Kendisi bir ev rahatının hemen bütün şartlarını Çanakkale'de düşman ateşi altındaki siperine kadar götürmüştür. Öyle ki, ziyaretine gidenler kendilerini adeta bir köşkün parçasında sandıklarını söylemişlerdir. Ölüm birkaç metre ileride de olsa her sabah yıkanmaya ve tıraş olmaya çalıştığı, kıyafetinde de hiçbir kusur bulunmamasına bilhassa dikkat ettiği bilinen bir gerçektir.⁶⁸

Atay'ın belirttiğine göre, Atatürk aynı zamanda kendi kendisiyle bile alay edebilecek kadar şakacı bir insandır. Bu yönünü ön plana çıkaran bir anıyı şöyle anlatır:

“Mustafa Kemal alaycı idi. Yakınlarının takılmalarını ne kadar hoş gördüğü de şimdi gözümüz önüne geliyor. Bir gün çiftlikteki ilk köşkün önünde oturuyorduk. Çiftlik ziyanda idi. Atatürk hasis değilse de hayli tutumlu olduğundan, para kaybetmeyi sevmezdi. O gün yine geçen yılın zarar hesabını vermişlerdi. Henüz hiçbir ağaç olmıyan bu bozkır parçasının o köşesine bir havuz yapmışlar. Suyun içine de renkli ampul koymuşlar. Hava kararınca fiskiyeyi işlettiler. Mavili kırmızılı yeşilli sular fişkırdı. Atatürk bir bomboş tamtakır toprağa, bir de renkli su yelpazesine bakarak:

⁶⁶ a.g.e., s.663.

⁶⁷ a.g.e., s.495.

⁶⁸ Falih Rıfkı Atay, “Yaşayış”, **Dünya**, 2 Eylül 1956, s.2.

-A be Mustafa Kemal, sen çiftçi misin? Hayır. Baban çiftçi mi idi? Hayır. Ziraat okudun mu? O da hayır. İşte böyle bilmediği işe girişip parasını kaybedenlere sular bile güler, demişti.

Kendi kendisiyle de alay etmesini biliyordu. Çünkü zekası ince, hissi ince, ruhu ince idi.”⁶⁹

O, ayrıca çekingen bir insandır. Malatya’ya yaptığı bir gezi esnasında, canının çektiği kayısları utanıp yiyememesini ve bir gece kalmayı planladığı bu ilden hemen dönüş kararı verip ayrılmasını, Atay çeşitli vesilelerle şöyle anlatmıştır :

“Bir seyahatten dönüşünde Malatya’ya uğrayan Atatürk kendini pek sıcak karşılayanlarla görüşmek için belediyeye gider. Salonda yerli mahsullerden örnekler göstermek üzere bir vitrin varmış. Şöyle bir gözden geçirir, altın sarısı kayıslarla dolu bir kutu çok hoşuna gider:

-Ne güzel kayıslarımız var, der.

Önü ilikli Belediye Reisi:

-Evet efendimiz pek nefistir kayıslarımız, dedikten sonra daha iyi görmesi için kutuyu vitrinden çıkartıp kendisine getirir. Atatürk:

-Cidden güzelmiş, diyerek ve ikram edeceklerini sanarak birkaçını yemeğe hazırlandığı sırada Belediye Reisi:

-Evet efendimiz çok güzeldir, der ve kutuyu alıp yine vitrine götürür. Atatürk böyle hallerde pek ‘mahcup delikanlı’ idi, imrentiden yutkunur, biraz sonra yanındakilere:

-Artık dönelim, der. Trene binip Ankara’ya doğru yollanırlar.

Ankara’da hiç şüphesiz Malatya milletvekillerine azizlik etmek için:

-Geceyi Malatya’da geçirecektim ama, benden bir kutu kayıslarıyı esirgeyenlerin nasıl misafiri olurdu? diye hıncını almıştı.”⁷⁰

Mustafa Kemal, iyi niyetli bir insandır ve gençliğinde ticaret ile ilgili yaşadığı bir olay da bunun kanıtı gibidir. Ordular Grubu Kumandanlığı’ndan İstanbul’a geldiği zaman Mustafa Kemal’in birkaç bin lira tasarrufu vardır. Herhangi bir görevi olmadığından ve masraflarının fazlalığından dolayı parasını bir ticaret işine koymayı tavsiye ederler. İstanbul’da A... Beyefendi diye ticaretle uğraşan biri olduğundan ve parasını bu kişinin sermayesine katarsa birkaç ay içinde tasarrufunun artacağından söz ederler. Mustafa Kemal ticaret bilmediğinden biraz da tereddüt

⁶⁹ Falih Rıfkı Atay, **Çile**, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 1955, s.63; “Gülmek”, **Dünya**, 24 Ekim 1954, s.2.

⁷⁰ Atay, **Mustafa Kemal’in Mütareke Defteri**, s.86; “Yuva”, **Dünya**, 20 Şubat 1955, s.2.

ederek teklifi kabul eder. A... Beyefendi bir akşam Mustafa Kemal'i davet eder. Mustafa Kemal yanına Fethi Bey'i de alarak bu zatın evine gider. Amacı Fethi Bey'in tasarrufunu da kendi parasına katarak nemalandırmaktır. A...Beyefendi'nin görkemli hayatı, terbiyeli konuşmaları, ticaret ve para konularına girmemesi Mustafa Kemal'i etkiler. Hatta bir ara bu kişinin kendisini beğenmediğini, parasını kabul etmeyeceğini düşünerek kaygıya kapılır.

Mustafa Kemal bir söz arasında güçlkle meseleyi açsa da A...Beyefendi pek de üzerinde durmayarak O'nu ve Fethi Bey'i ertesi gün yazıhanesine davet eder. Gece konaktan ayrıldıktan sonra Mustafa Kemal, Fethi Bey'e fikrini sorar. Fethi Bey, bilmediği ve ne getireceği belli olmayan bir işe senetsiz, kontratsız on para koymayacağını söyler.

Mustafa Kemal inatçılığı yüzünden arkadaşının böyle bir fırsatı kaçırmasına onun hesabına esef eder ve ertesi gün Yaveri Cevat'ın da biriktirdiği yüz elli lirayı kendi parasına katarak, A... Beyefendi'nin yazıhanesine gider. Mustafa Kemal zarfı A...Beyefendi'ye uzatırken bir defa saymasını rica etse de, adam değer mi gibi bir ifadeyle bakar ve zarfı kasaya koyar. Binlerce liranın eksik olup olmadığını bile merak etmeyecek kadar kibar olmak için kim bilir ne kadar zengin olmalı diye düşünen Mustafa Kemal, parasının konuştuğu ticaret işinin ayrıntısını konuşmaktan bile sıkılır, çıkıp gider.

Bir süre sonra işi merak eden Mustafa Kemal aracılık yapan ahabına gider. O da bir incir meselesinden söz eder, İzmir'den alınan incirlerin bir yelkenliye konulup götürüleceğinden ve satılıp bir şeyler alınacağından bahseder. Büyük kazancın ancak böyle olacağını, dönüşte parasının birkaç misline çıkmış olacağını dile getirir. Mustafa Kemal üç dört dönüşte parasının dört beş misline çıkabileceğini düşünerek bu paralarla alacağı evin hayalini kurar. Günler, haftalar geçer; yelkenliden haber çıkmayınca, Mustafa Kemal bir de Fethi Bey'e sormak için yanına gittiğinde arkadaşı, soğukkanlı bir ifadeyle kendisini mükemmel şekilde dolandırdıklarını söyler.⁷¹

⁷¹ a.g.e., s.43-45.

Konaktaki lüksü ve A... Beyefendi'nin para zarfını kasaya koyuşunu düşünen Mustafa Kemal için hep fena taraflarını gördüğünü söyleyerek arkadaşına kızar ve yine ahbabının yanına gider. Ancak ahbabı bu görüşmede de pek çok havadis uydurur.

Bir gün bütün cesaretini toplayarak A...Beyefendi'nin yanına giden Mustafa Kemal, adamı eski düzeni içinde hiçbir şey yokmuş gibi görünce büyük tüccarlığın böyle olduğunu, hiç tecrübesi olmadığı için boşuna telaşlandığını düşünerek oradan ayrılır. Yine beklemeye koyulduysa da içine nihayet bir şüphe düşer ve hatta ha geldi ha gelecek diye bir gün Sultanahmet meydanının denizi görür bir köşesinde yelkenliyi bekler. Tabii sonunda herkesin anlayacağı üzere tekne batmış olur!⁷²

Falih Rıfki Atay bu maceranın sonunu şöyle nakletmiştir:

“Cevat ne kadar olsa küçük subay, parasız. Yüz elli lirasını kaybetmeyi bir türlü içine sindiremediğinden bir gün Beyefendiyi Köprü üstünde sıkıştırır:

-Buraya bak, ben Paşa değilim, ya şimdi paramı verirsin, ya seni Köprüden aşağı atarım, demiş ve sermayesini kurtarmış.

Mustafa Kemal, o güzel tatlı anlatışı ile, bu ticaret macerasını arasına tekrarladığı zaman, hala maaş artıklarında birikme parasına içi yanardı.”⁷³

Atay'a göre Atatürk aynı zamanda hoşgörülü de bir insandır. Başlangıçta bakan olmasına karşı çıktığı Mustafa Necati'yi* sonradan bakan yapışı bu özelliğinin göstergesidir. Gençleri keşfetmek ve yeni adam yetiştirmek Atatürk'ün bir başka merakıdır. İkinci Meclis'e bir hayli genç katılmış ve bunlardan bazıları hemen bakan olmak hevesine kapılmışlardır. Bir bakanlar kurulu oluşumunda yer bulamayan Mustafa Necati'nin Rumeli göçmenlerinin acı kaderlerini tutturarak “İmar ve İskan Bakanlığı” peşinde alabildiğine propaganda yaptığı ve nutuk çektiği sırada Atatürk birden kızıp:

⁷² a.g.e., s.45-46.

⁷³ a.g.e., s. 46; **Çankaya**, Cilt:1, s.73-76; “Ticaret”, **Dünya**, 21 Kasım 1954, s.2.

*Mustafa Necati (1894-1929), 20 Aralık 1925 ve 1 Ocak 1929 tarihleri arasında Milli Eğitim Bakanlığı ve aynı zamanda Muallimler Birliği Başkanlığı yapmış, çalışmalarıyla eğitim tarihinde iz bırakmış bir kişidir. (Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Pegem A Yayıncılık, 2004, s.372.)

“-Bütün bunları vekil olmak için yapıyorsun. Seçmeyeceğiz seni!” diyerek söylenmiştir. Atay, tüm bunlara karşın birkaç gün sonra Mustafa Necati'yi bakan olarak gördüklerini anlatmıştır. ⁷⁴ Bunun yanı sıra, pek genç yaşta vefat eden Mustafa Necati'nin ardından Atatürk'ün hıçkırarak hıçkırarak ağladığını da vurgulamaktadır. ⁷⁵

Atatürk bir kalp adamıdır ve kendisine kötülük edenlerle bile her an barışmaya hazırdır. Düşmanı da olsa herkesi affedebileceğini; kendisini affetmeyenlerin ise kalpsiz olduklarını söylemiştir. ⁷⁶

Bir gece çok sevdiği bir ‘tay’ hastalanmış ve baytarlar tayı öldürmek zorunda kalmıştır. Atatürk o kadar ısrar etmiştir ki sonunda baytarlar tayını son bir defa okşamasına izin vermişlerdir. Okşarken gözyaşlarını tutamayıp:

“-Çocuğum olmadığı sebepsiz değilmiş, eğer bir evlat kaybetmek felaketine uğrasaydım, kalbim acısına dayanamazdı.” demiştir. ⁷⁷

Pek sevdiği bir köpeğini de kendisini ısıracağı için öldürmüşlerdir. Derisini doldurup Orman Çiftliği’nde bir vitrine koyduklarını gören Atatürk, hemen başını çevirip:

“-Ben, sevdiğim bir hayvan da olsa onu böyle görmek istemem, camekandan çıkarınız ve gömünüz.” demiştir. ⁷⁸

23 Nisan’ın kırk ikinci yıl dönümü dolayısıyla Atay’dan, Ankara Radyosu’nda yayınlanmak üzere, çocuklar için bir yazı yazması istenmiştir. Bu yazı Atatürk’ün çocukları ne kadar çok sevdiğini anlatmaktadır:

“Sevgili çocuklar, kaç yaşında olsanız benim torunlarım yerindesiniz. Atatürk öldükten kim bilir kaç yıl sonra doğdunuz? Bense onu ilk defa bundan elli iki yıl önce Balkan Savaşı sonralarında Dimetoka’da görmüştüm. Cumhuriyet devri yıllarında da kendisi ile beraber bulundum. Askerdi, savaşı idi, komuta ettiği tümen, kolordu ve orduların

⁷⁴ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.555.

⁷⁵ **a.g.e.**, s.410.

⁷⁶ Falih Rıfkı Atay, **Babanız Atatürk**, İstanbul, Bateş Yayınları, 1980, s.104.

⁷⁷ **a.g.e.**, s.104-105.

⁷⁸ **a.g.e.**, s. 105.

katıldığı harblerde yüzbinlerce insan ölmüştür ama, o kadar kalbli, cana yakın, sıcak, sevimli idi ki sabaha kadar yanında kalsak gene de ona doyamazdık. Aslında barışçı idi. İnsanların ve milletlerin birbirleri ile iyi geçinmelerini isterdi. Kanı ve kavgayı sevmezdi. Bir koyun kesildiğini bile görmekten kaçınırdı. En çok sevdiği şeyler çocuklar, çiçekler ve ağaçlardı. Kendi çocuğu olmamıştı. Fakat olmuş olsaydı ona bağlılığı ve sevgisi bir Türk köylüsünün yavrusuna duyduğu sevgiden daha fazla olmazdı. Türk çocukları, sizler de onu babalarınızdan ayırmayınız.”⁷⁹

Atatürk çok vefalı bir arkadaş ve misafir canlısı bir ev sahibidir. O, arkadaşları için hiç büyümemiş bir çocuktur. Çocukluk ve gençlik arkadaşlarını ölümüne kadar yanından ayırmamış, arkadaşlarının kusurlarını bağışlamayı bilmiştir. Onları hatalara düşmekten korumak için hepsine ağabeylik etmiştir. Atay’a göre O, düşmanlarından çok dostlarına çıkışır, arkadaşlarından asla mahrum kalmak istemezmiş.⁸⁰

Kendine güvenmek ve kendine inandırmak Atatürk’ün en büyük özelliklerindedir. Vazifesinde sert denecek kadar ciddi iken vazife dışında tatlı sözlü, neşeli ve müsamahalı bir arkadaşdır. O’nu bir tanıyan bir daha O’ndan ayrılmak istememiştir.⁸¹

Atatürk hatıralarına bağlı, dostlarına ve arkadaşlarına karşı vefalı biridir. O, insanları faydalılar ve lezzetliler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Sevmedikleri arasında ordu, politika ve devlet işlerinde pek sayarak kullandıkları olduğu gibi, sevdikleri arasında hiçbir mevki edinememiş olanlar da vardır. Atatürk soğukkanlı, pek ciddi ve tartılı bir vazife adamı olduğu kadar, heyecanlı bir şevk adamıdır.⁸²

Atatürk görevinin başındayken hiçbir laubaliliğe yer vermeyecek kadar ciddi, özel yaşantısında ise dostlarının her türlü nazını çekecek kadar samimi biridir. Protokol kendisini her zaman rahatsız etmiştir ve onu özel yaşayışı içine hiç sokmamıştır. Sofrasında kimsenin yeri belli değildir; ancak Fevzi Çakmak’a, İsmet

⁷⁹ Falih Rıfkı Atay, “Yirmi Üç”, **Dünya**, 25 Nisan 1965, s.2.

⁸⁰ Atay, **Babanız Atatürk**, s.108.

⁸¹ **a.g.e.**, s.28.

⁸² Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.559.

İnönü'ye, ara sıra evine gelen ordu ve hükümet şahsiyetlerine daima yanında yer göstermiştir.⁸³

Atay, yaşamayı ve eğlenmeyi sevmesinden dolayı Mustafa Kemal'in adının gençliğinde "sefih"e çıktığını anlatır. O'nun gençliği döneminde, yaşamın tadını çıkararak Türkiye'deki yabancılar ile Hıristiyan ve Yahudilerdir. Müslümanlarda ise insanca yaşamak, ancak gizli olabilmektedir. Ahlaklı vatandaş demek; ikinci üstü evine kapanan, içmeyen, yabancıların adetlerini benimsemeyen, çalgı, tiyatro, balo bilmeyen kısacası yaşamayan vatandaş demektir. Gerçi bunları yapanlar çoktur; ama onların hayatları gizlidir. Atatürk bu "gizli"yi Selanik'te açığa vurduğu için, kıtasında en iyi subay O iken, adı "sefih"e çıkmıştır. Çünkü birasını açıkta içmiş, dans etmiş, gezmiş, eğlenmiş; fakat görevinin başına herkesten önce gitmiş, askerini herkesten iyi yetiştirmiştir. Kısacası Avrupalı yaşamıştır.⁸⁴

Atay, Mustafa Kemal'in yarı sürgün olarak gönderildiği Şam'da, bir gece dayanamayıp eğlenmekte olan İtalyan işçilerin arasına katılışını anlatır. O dönemde Şam'da akşamın oluşuyla beraber her şey karanlığa gömülmektedir. Gerek Selanik'in, gerekse İstanbul'un serbestliğine alışan Mustafa Kemal, görevi bittiği zaman derin bir yalnızlık hisseder. Bir akşam evine dönerken, pencereleri kağıtla kaplanmış bir kahveden şarkı sesleri geldiğini duyar ve kapıyı usulca aralayarak içeriye bakar. Burada Hicaz demiryolunda çalışan ve işlerini bitirince bu kahveye eğlenmeye gelen İtalyan işçilerini görür. Aralarına katılmak ister; ancak bunu nasıl yapacağını bilemez. Ertesi gün hemen çarşıya koşarak bir işçi kıyafeti satın alır, sıkıldığı akşamlar üniformasını çıkarıp işçi kılığına girer ve bu grubun arasına katılarak kendi kendini avutmaya çalışır.⁸⁵

Atatürk'ün herkesi şaşırtan özelliklerinden biri de, vücutça ve kafaca yorulmaksızın, dikkati hiç gevşemeksizin çalışma kabiliyetidir. Ertesi gün beraber çalışacağı arkadaşları ile gece yarısına kadar gazinoda kaldıktan ve onları uyumaya gönderip kendisi vereceği görevleri hazırlamak üzere sabahladıktan sonra, şöyle bir yüzünü yıkayıp tıraş olarak yine herkesten erken kıtaları başına gitmesi, O'nun

⁸³ a.g.e., s.495.

⁸⁴ Falih Rıfkı Atay, "Yaşamak", *Dünya*, 12 Mart 1967, s.2.

⁸⁵ Falih Rıfkı Atay, *Yolcu Defteri*, Ankara, 1946, s.21-22.

bilinen bir özelliğidir. Atatürk, Büyük Nutuk’u 47 yaşında iken yazmıştır. Çalışma odasında yarı ayaküstü, yarı oturarak ve yüzlercesi arasından vesikalar ayırarak nutkunu dikte ettirmiştir. Atay, her yorulanın değişirken, O’nun bir banyo aldıktan sonra hiç dinlenmeden sofraya inip o gün yazdıklarını hazır bulunanlara okuduğunu veya okuttuğunu, hadiseler üzerinde tartışmalar yaptırdığını anlatır. Bir kitabı merak ettiğinde koskoca bir cilt de olsa bitirmeden asla uyumadığını veya pek az uyuyarak okumaya devam ettiğini de belirtmiştir.⁸⁶

Atatürk’ün müziğe karşı ilgisi de herkes tarafından bilinirdi. O, alaturka musiki tutkunu olmasına rağmen garp musikisine inanmıştır. Atay’a göre, Atatürk evinden alaturka musikiyi eksik etmemişken, Milli Eğitimde yalnız Batı musikisini tutmuştur. “Musikisiz inkılap olmaz.” sözünü daima tekrar etmiş, çocukların ve gelecek nesillerin musikisinin garp medeniyetinin musikisi olduğunu söylemiştir.⁸⁷

Atatürk’ün özellikle Rumeli türkülerini dinlerken doğup büyüdüğü yerlere gidişini şöyle anlatır:

“Atatürk garp musikisine inanmıştı. Alaturka, çocukluk ve gençlik hatıralarının musikisi idi. Bilhassa Rumeli türkeleri ile, Selanik bahçelerine döner, çiftlik ağıllarının çingirak seslerine kavuşur, Arnavutluk karargahlarında Kolağası Mustafa Kemal’in arkadaşlarını bulur, talim veya manevraya gitmek için şafakta ata biner, derin ve onulmaz hasret, sesinde titremeğe, bakışında yaşlanmağa başladır. Kendini hatıralarına verdiği zaman, insani sadeliğin bütün asilliğini bağlar, gönül kesilir, içlenirdi. Hiç kimsede hatıralar vefasını o kadar kuvvetli görmedim. Aklının gözleri bir çağ aşırı önde, kalbinin gözleri arkada idi. Değiştirmedik bir şey bırakmayan bu inkılapçı, ölünceye kadar eski yaşayışında kalmıştır.”⁸⁸

Atatürk, aynı zamanda tabiat aşığı biridir. Vatanın çöl boşluğundan dolayı büyük bir ıstırap duymuştur. Bir gün yanındaki Kurmay Reisi’nden ibadeti ağaç

⁸⁶ Atay, **Mustafa Kemal’in Mütareke Defteri**, s.79.

⁸⁷ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.366.

⁸⁸ Falih Rıfki Atay, **19 Mayıs**, Ankara, 1944, s.33. 1926’da Siirt Mebusu Mahmut Soydan ile Falih Rıfki Atay, Ankara’da çıkan “Hakimiyet-i Milliye” ile İstanbul’da çıkan “Milliyet” gazeteleri için, Atatürk’ün anılarının bir bölümünü kendi ağzından dinleyip yazmışlardır. Bu anılar, 13 Mart 1926 tarihinden başlayarak yayınlanmıştır. Atay bu kitabı, 19 Mayıs’ın yirmi beşinci yıldönümünde kurtuluş kahramanının biyografisindeki boşluğu kapatmak amacıyla yayımladığını dile getirmiştir. (Türker Acaroğlu, **Açıklamalı Atatürk Kaynakçası**, Cilt:II, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981, s.922-923)

dikmek olacak bir ağaç dini bulmasını istemesi bunun göstergesidir. Ankara'daki Orman Çiftliği'nin boz topraktan ormanlık haline gelişini de adım adım izlemiştir.⁸⁹

Atay, bununla ilgili bir anıyı ise şöyle nakletmiştir:

“Vatanı yeşil ve bayındır görmek için çalıştı. Yalova'yı, Florya'yı o değerlendirmiş, Bursa'yı bir kaplıca şehri yapmak için bizzat uğraşıp durmuştu. Planlı Ankara da onun fikri idi.

Çankaya'daki bahçesini yapan müdürü şu fıkrayı anlatmıştı: Bahçeyi dolaşıyorduk. Çok ihtiyar ve geniş bir ağaç Atatürk'ün geçeceği yolu kaplıyordu. Ağacın bir yanı havuz, bir yanı dik bir yokuştu. Atatürk ağaca yaslanarak güçlkle karşı tarafa geçti. Atıldım :

-Emrederseniz hemen keseyim, efendim, dedim.

Yüzüme baktı :

-Yahu, dedi, sen hayatında böyle bir ağaç yetiştirdin mi ki, keseceksin!”⁹⁰

Atay, Atatürk'ün insanlığı üzerine fikir vermek için vefatından bir yıl önce Romanya Dışişleri Bakanına anlattıklarını şu sözlerle nakletmiştir:

“Vaktiyle kitaplar karıştırdım. Hayat hakkında filozofların dediklerini anlamak istedim. Bir kısmı her şeyi kara görüyordu. ‘Mademki hiçiz ve sıfıra varacağız, dünyadaki geçici ömür sırasında neşe ve saadete yer bulunmaz.’ diyorlardı.

Başka kitaplar okudum, bunları daha akıllı adamlar yazmışlardı. Diyorlardı ki, ‘Mademki sonu nasıl olsa sıfırdır, bari yaşadığımız müddetçe şen ve neşeli olalım.’

Ben kendi karakterim bakımından ikinci hayat anlayışını tercih ediyordum; fakat şu kayıtlar içinde: Bütün insanlığın varlığını kendi şahıslarında gören adamlar bedbahttırlar. Herhangi bir şahsın, yaşadıkça memnun ve mesut olması için lazım gelen şey, kendisi için değil, kendisinden sonra gelecekler için çalışmaktır. Makul bir adam, ancak bu suretle hareket edebilir. Hayatta tam zevk ve saadet ancak gelecek nesillerin şerefi, varlığı, saadeti için çalışmakta bulunabilir.

Bir insan böyle hareket ederken, ‘benden sonra gelecekler acaba böyle bir ruhla çalıştığımı fark edecekler mi? diye bile düşünmemelidir. Hatta en mesut olanlar, hizmetlerinin bütün nesillerce meçhul kalmasını tercih edecek karakterde bulunanlardır...

⁸⁹ Atay, **Babanız Atatürk**, s.107.

⁹⁰ **a.g.e.**, s.108.

Bir adam ki, memleketin ve milletin saadetini düşünür, o adamın kıymeti büyüktür. Esas kıymeti kendine veren ve mensup olduğu millet ve memleketi ancak şahsiyeti ile kaim gören adamlar, milletlerinin saadetine hizmet etmiş sayılmaz. Ancak kendilerinden sonrakileri düşünebilenler, milletlerini yaşamak ve ilerlemek imkanlarına nail ederler. Kendi gidince terakki ve hareket durur zannetmek bir gaflettir.

Şimdiye kadar bahsettiğim noktalar ayrı ayrı cemiyetlere aittir. Fakat bugün bütün dünya milletleri aşağı yukarı akraba olmuşlardır ve olmakla meşguldürler. Bu bakımdan insan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar bütün dünya milletlerinin huzur ve refahını düşünmeli ve kendi milletinin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa bütün dünya milletlerinin saadetine hizmet etmeye elinden geldiği kadar çalışmalıdır.

Beşeriyetin hepsini bir vücut ve bir milleti bunun bir uzvu addetmek icabeder. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan diğer bütün aza müteessir olur.

İşte bu huzur içinde dünyayı göz önüne almak fırsatı bizdedir. Dünyanın filan yerinde bir rahatsızlık varsa bana ne dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla alakalı olmalıyız.”⁹¹

Tüm vasıflarının üstünde Atatürk, bir insandır, bir fanidir. O'nun ölümü düşüncesi dahi herkesi, her zaman derinden üzmüştür. Atatürk, eserinin kuvvetinden ve devamından emindir. Bu yüzden ölümü ihtimali herhangi bir vesile ile ortaya çıktığında, endişe etmeyen tek kişi bizzat kendisi olmuştur.⁹²

Atay, O'nun ölümünün ardından duyduğu üzüntüyü şu sözlerle anlatmıştır:

“En mesut Türkler, Atatürk yaşarken ölmüş olanlardır. Ömrümüzün ve Türk tarihinin en acı yasını tutmak talihsizliği bize düştü. Halk, en büyük Türk kahramanını; ordu, en büyük Türk Başbuğunu; tarih, en büyük Türk'ü ve asrımızın en büyük insanını kaybetti. Acının derinliğini, sıcak ruh yaramız soğumaya ve uyuşan beynimiz yeniden işlemeye başladığı zaman anlayacağız.”⁹³

⁹¹ Atay, **Atatürk Ne İdi?**, s.25-26. Ayrıca bkz. Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s.384-385.

⁹² Falih Rıfkı Atay, “İnkılapçı Atatürk”, **Ulus**, 10 Kasım 1939, s.15.

⁹³ Falih Rıfkı Atay, “Kurtarıcını ve En Büyük Evladını Kaybettin”, **Ulus**, 11 Kasım 1938, s.1.

VI. Falih Rifkî Atay'ın Kaleminden Asker Atatürk

Atatürk'ün daha öğrencilik yıllarında ön plana çıkan askeri dehası, pek çok araştırmaya konu olmuş ve çeşitli yazarlar tarafından Atatürk'ün bu özelliğini konu alan birçok yazı kaleme alınmıştır.

Asker Atatürk; ne ulusal devlet kurucusu ve devlet adamı, ne de devrimci Atatürk'ten ayrı düşünülebilir. 22 Mayıs 1919'da Samsun'dan İstanbul'a çektiği telgraf ile, iktidar tabanının tüm ulusa yaygınlaştırılmasını amaçlayan ilk devriminin işaretlerini vermiş; devletin kuruluşunu ve devrimlerini bir arada yürütmüştür. Asker, devlet adamı ve devrimci Atatürk bir bütün oluşturur ve bunlardan hiçbiri bir diğerinden ayrı düşünülemez.⁹⁴

Atatürk'ün askeri açıdan en önemli özelliği, yenilgi tanımayan bir asker oluşudur. Şüphesiz yenilgi tanımayan pek çok asker vardır; ancak Atatürk'ün içinde bulunduğu şartlar farklılık gösterir. Atatürk, yıkılmakta olan bir imparatorluğun girdiği savaşta önemli görevler almış; en önemlisi de yıkılan bir imparatorluktan yeni bir ulusal devlet kurulmasını sağlayan Kurtuluş Savaşı'nı yönetmiş ve tüm savaş boyunca askeri sorumluluğu üzerine almıştır. 14 yıl devamlı savaşı yaşamıştır. Bu yüzden yenilgi tanımamış olması önem taşımaktadır.⁹⁵ Atatürk'ün askeri açıdan bir diğer özelliği, klasik askeri hareketin ve klasik savaş yönetiminin en büyük ustası oluşudur.⁹⁶

Atatürk bir sözünde, askerliği adeta bir sanat olarak gördüğünü söyler. Şöyle ki: “Ben askerliğin her şeyden ziyade sanatkarlığını severim”. der.⁹⁷ O'na göre bir askerin en önemli özelliği, ihtimalleri çok iyi hesaplayarak derhal harekete geçebilmesidir. “En büyük askerlik budur: Muhtelif ihtimalleri çok iyi hesap etmeli; en iyi görüneni süratle tatbik etmeli.” sözü bu düşüncesinin kısa bir ifadesidir.⁹⁸

Komutanlık, bir sevk ve idare sanatıdır. Komutan; bilgisi, cesareti, ileri görüşlülüğü, iradesi, tutum ve davranışlarıyla birliğine sahip çıkan ve onu en kritik

⁹⁴ Suat İlhan, “Atatürk ve Askerlik”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1992, s.943.

⁹⁵ **a.g.m.**, s.945.

⁹⁶ **a.g.m.**, s.945.

⁹⁷ Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s.353.

⁹⁸ **a.g.e.**, s.353.

zamanlarda dahi peşinden götürebilen kişidir. Komutanlık niteliklerinin hepsine fazlasıyla sahip olan Atatürk, tüm askerliği boyunca komutanlık dehasını açıkça ortaya koymuştur.⁹⁹

Atatürk'e göre komutan: "Komuta ettiği birliğin, barışta ve savaşta hem eğitici, hem yöneticisi ve hem de gözeticisidir. Komutan birliğin beyni ve itici gücüdür."¹⁰⁰

Atatürk' göre iyi bir komutan cesaretli ve korkusuz olmalıdır. Bu konuda da şunları söylemiştir :

"Komutanlar, emri altına verilen millet evladını, memleket vasıtalarını, düşmana, ölüme yöneltirken tek düşüneceği nokta, milletin kendisinden beklediği vatani vazifeyi ateşle, süngü ile ve ölümlerle yapmak ve sonuçlandırmaktır. Askeri vazife, ancak bu anlayış ve görüşle yapılabilir. Lafla, politika ile, düşmanın aldatıcı vaatlerine kulak vermekle, askerlik vazifesi yapılamaz. Komutanlık vazife ve mesuliyetini yüklenene kadar omuzlarında ve bilhassa dimağında kuvvet bulunmayanların, feci sonuçlarla karşılaşmasından kaçınılamaz."¹⁰¹

Falih Rıfki Atay da pek çok yazısında Atatürk'ün askeri niteliklerini anlatmıştır. Zamanlamacı ve hesapçı oluşu, fırsatları ve durumları iyi değerlendirmeyi bilmesi, tesadüflerin adamı olmayacak kadar gerçekçi ve akılcı oluşu, tam bir mesuliyet adamı oluşu, cesareti ve korkusuzluğu, gençliğinden itibaren kurtuluşu savunması, dehası, kendisine inandırma kabiliyeti, teşhis kuvveti, asla maceraya kapılmadan çalışması ve tam bir aksiyon adamı oluşu gibi birçok özellik Atay'ın yazılarına konu olmuştur.

Öncelikle, 20. asır milli kahramanlar asrıdır ve Mustafa Kemal de hiçbir eksik ve aksak tarafı olmamak üzere tam bir milli kahramandır.¹⁰²

⁹⁹ Ünal Dereli, "Komutan Atatürk", **Atatürkçü Düşünce**, s.963.

¹⁰⁰ **a.g.m.**, s.963.

¹⁰¹ Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s.348.

¹⁰² Falih Rıfki Atay, **Niçin Kurtulmamak?**, İstanbul, Varlık Yayınevi, 1953, s.16.

Atay, Rauf Orbay'ın bir keresinde, çevresinde hiç kimse olmasaydı da Atatürk'ün yine aynı şeyleri yapacağını; ancak O olmasaydı hiç kimsenin O'nun yaptıklarını yapamayacağını itiraf ettiğini söylemiştir.¹⁰³

Atatürk'ün askerlikte ve devrimcilikte başarı sırlarından birincisi tam zamanını beklemek, ikincisi fırsat kaçırmamaktır. Erzurum'a ilk gittiği zaman halka, saltanatı ve hilafeti yabancıların baskısından kurtarmayı ilk hedefleri arasında göstermesi, O'nun kafasındakileri gerçekleştirmek için zamanı beklediğinin bir kanıtıdır. Devrim fikirlerini, zafere kadar hemen hiç kimseye sezdirmemiştir.¹⁰⁴

Falih Rıfki, Atatürk'ün her şeyi hesap ederek uygulayışına dair şunları anlatmıştır:

“Korkulu günlerinden bir kaç, içinde Meclis de olmak üzere, cephe gerisini büyük bir bıkkınlık sardığı, Yunanistan'ı tutanlar İngilizler olduğuna göre kesin bir zafer kazanmak ihtimali yok gibi olduğundan bir anlaşma yolu aranması fikri gittikçe daha fazla yayıldığı günlerde, İngilizlerin mütareke teklifini ortaya attıkları sırada geçti. Mustafa Kemal'e göre kesin zafersiz hiç bir ortalama anlaşma ile tam bağımsızlık elde etmeye imkan yoktu. Mütareke ve onun arkasından uzayıp gidecek görüşmeler, yenilmek kadar tehlikeli idi. Parasızlık da beklemeye elverişli değildi. Meclisteki bozgunculardan pek çekindiği yoktu ama, cepheyi bu teklifin altındaki tehlikeye inandırması önemli idi. Kalktı, gitti, bütün komutanlara İngiliz teklifinin ne gibi arka niyetlere dayandığını anlatmaya çalıştı.

Sakarya Cephesine komuta ettiği kuvvet bile yetiştiremediği için, o zaferden sonra paşalığa yükseltilmesini istemeyerek razı olduğu bir kolordu komutanının da karargahına uğrayıp söze başladığı vakit, karşısındaki:

- Nasıl, nasıl? Bu teklif reddedilmek gibi bir hata işlenmiş midir? demişti.

Kendisinden dinlemişim. Sanırım kolordu komutanının sözü 'hata' dan da ağırdı. Mustafa Kemal soğukkanlılığını hiç bozmadan konuşmaya devam etti. Yalnız dışarı çıktıkları zaman:

-Ben bu adamın ne mendeburun biri olduğunu daha o zaman söylememiş mi idim? demekten kendini alamadı.

Türk askeri savunmaya yarar, taarruz edemez: Çocukluktan beri hep bu sözü duyardık. Sanki Ayet-i Kerime idi. Birinci Dünya Savaşında büsbütün inanmıştık. Mustafa Kemal Yunanlıları sımsıkı tuttukları istihkam ve siperlerden atacak ve İzmir'i alacaktı:

¹⁰³ Atay, **Atatürk Ne İdi?**, s.93.

¹⁰⁴ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.635.

‘- Fakat Paşam, bir milletin varını yoğunu zar gibi ortaya atmak ne demektir? Tarih böyle bir harekete ne der?’ ‘-Türk milletinin varı yoğu bundan mı ibarettir?’ ‘- Evet, bundan ibaret!’ ‘- Öyle ise kat’i neticeyi bununla almıya mecburuz!’ Başka biri: ‘- Efendim bizim geri teşkilatımız düşmanı yirmi kilometreden fazla takip edemez!’ ‘- Bizim menzil teşkilatımız düşmanı yirmi kilometreden fazla takip edemez mi?’ ‘- Hayır!’ ‘- Demek ki düşmanı yirmi kilometre içinde yok etmeye mecburuz!’

Ve bunun yapılabilmesi için hesap ve tertiplerini başarabilecek asker dehası vardı. Atatürk, hiç bir zaman, ya - herrü ya - merrü kabadayısı olmamıştır. Her işinde hesaplı ve tertipçi idi.”¹⁰⁵

Mustafa Kemal’in iç karışıklıklar sırasında ümitsizliği yenme kabiliyeti vardır; fakat Türkiye’yi kurtarmak için bir ordusu olmalı ve buna da bizzat kendisi kumandanlık etmelidir. Alaylarının, fırkalarının, kolordu ve ordularının başında bilgili ve yetenekli kumandanların olmasını ve hepsinin başında da kendisinin bulunmasını istemiştir. ¹⁰⁶

Türlü durumları, fırsatları ve şartları değerlendirmeyi iyi bildiğinden savaş ve politika işlerini de kısıklıvrak kendi iradesine bağlamıştır. Önde, gitse de daima yerinde bulacağı bir ordusu; arkada ise daima kavuşacağı bir insanlar takımı olmuştur.¹⁰⁷

Atay’ın belirttiğine göre Mustafa Kemal, son çağ Türk tarihinde parlayıp sönen birçok şöhretler gibi tesadüflerin adamı değildir. O’nun askerlik ve ıslahatçılık hayatı ilk gençliğinden beri uyumlu ve hiçbir zaman tezatlaşmayan bir gelişme gösterir. Çankaya sofrasında konuşan Atatürk ile daha Meşrutiyet’ten önce Selanik bahçelerinden birindeki masada konuşan Mustafa Kemal Bey aynı kişilerdir. Kafası bin bir fikirle, içi bin bir ihtirasla kaynar; fakat hiçbir zaman aklın yolundan şaşmaz. O’nda idealist ve realist iç içe girmiştir. Daima ateşli ve hesaplıdır. Deha uzun bir sabırdır ki Mustafa Kemal hiç acele etmemiş, hiçbir fırsatı da kaçırmamıştır.

Asker ve kahraman Mustafa Kemal, Birinci Dünya Savaşı’nda kendi gibi düşünmeyenlerin akıbetleri ile alay etmek için bir köşeye çekilip oturmamıştır. En

¹⁰⁵ Atay , **Atatürk Ne İdi?**,s.11-12; “46 ncı 23”, **Dünya**, 24 Nisan 1966, s.2.

¹⁰⁶ Atay, **Çankaya**, Cilt:1, s.168.

¹⁰⁷ **a.g.e.**, s.172.

çetin cephelerde görev alarak dövülmüş ve her zaman ordusunun başında kalmıştır. Çünkü Mustafa Kemal'e göre, bir iş başında olan herkesin daima yapacağı bir görev vardır. Bir görev ve mesuliyet adamı asla teslim olmaz.¹⁰⁸

Mustafa Kemal Libya'da, Çanakkale'de, doğu savaşlarında daima ölüm çizgisi üstündedir. O'na göre bir askerın ateşe atılması çok doğal bir durumdur. Bu konuda asla övünmemiştir; savaşta ve barışta görevini yerine getirmek vardır, ölüm kalım asla düşünülmemelidir.¹⁰⁹

Atatürk gençliğinden itibaren Türkiye'nin kurtuluşu kaygısına düşmüştür. Kiminle nerede buluşsa tek konuşma konusu, nasıl kurtuluruz davasıyla birlikte Türklerin içinden de tıpkı Yunanistan ve İran'da olduğu gibi niçin bir kahraman çıkmadığıdır.¹¹⁰ Ve neden o kahraman, kendisi olmamalıdır?

Mustafa Kemal'e göre dava basittir: Bu millet, ya tam kurtulur, ya da hiç kurtulmaz ve ancak kendi kendini kurtarabilir. Herkes kurtulmak isteyebilir, mesele kendi kendini kurtarmaya karar vermek ve bu karardan gelebilecek her türlü tehlikeyle sonuna kadar boğuşmak cesaretini göstermektir.¹¹¹

Kurtarıcı demek, bir milletteki kurtulma inancını kendinde iradeleştiren adam demektir. Bir kurtarıcıda, her zaman iyi düşünmek ve doğru karar vermek dehası bulunmalıdır.¹¹² Türk milleti Mustafa Kemal'de iki asır beklediği "kurtarıcı" yı bulmuştur. O'na bir defa inandıktan sonra, O'nun en acı ilaçlarını dahi, kendi kurtuluşu için tek çare olarak kabul etmiştir.¹¹³

Anadolu toprakları üzerindeki üçüncü Türk devleti, kurtuluş mücadelesinin ardından doğmuştur ki bu devletin kurucusu, büyük asker Mustafa Kemal'dir.¹¹⁴

¹⁰⁸ Atay, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, s.5-7; **Çankaya**, Cilt:1, s. 61-63.

¹⁰⁹ Atay, **Atatürk Ne İdi?**,s.20.

¹¹⁰ Falih Rıfkı Atay, **Atatürkçülük Nedir?**, İstanbul, Bateş Yayınları, 1980, s. 5.

¹¹¹ Falih Rıfkı Atay, "23 Nisan", **Ulus**, 23 Nisan 1936, s.1. O dönem düşünülen kurtuluş yollarına karşın Mustafa Kemal, ulus egemenliğine dayanan tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak amacını gerçekleştirecek olan kurtuluş yolundan yanadır. **bkz.** Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Söylev**, Cilt:1, 3. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s.17-19.

¹¹² Falih Rıfkı Atay, "Anıt-Kabir'in Yapılmasına Başlanmıştır", **Ulus**, 10 Ekim 1944, s.1.

¹¹³ Falih Rıfkı Atay, "Herkes Hakikate Geldi", **Ulus**, 16 Kasım 1938, s.2.

¹¹⁴ Falih Rıfkı Atay, "Güvenmek ve İnanmak Günü", **Ulus**, 29 Ekim 1946, s.1.

Yirmi milyon Türk, bağımsız bir vatan üzerinde hür bir millet olarak yaşamayı, Atatürk'ün tek bir zaferine borçludur. Atay'a göre bu zafer, O'nun askeri dehasının eseridir.¹¹⁵

Mustafa Kemal, bütün vatanseverlerin gönlündeki bir şey yapmak isteğini milli kurtuluş fikrine çeviren ve daha da önemlisi bütün imkanları bu uğurda seferber etmesini bilen, hareket birliği yaratan adamdır. Galip devletler savaştan yeni çıktıkları için yorgundurlar. Eğer Türkler, yalnız kendilerini kurtarmak için harekete geçerlerse ve böyle bir hareketin gerektirdiği fedakarlıktan çekinmezlerse Türkiye'yi kurtarmanın imkanı vardır.¹¹⁶

Atay, “Nutuk”tan yola çıkarak Mustafa Kemal'in milleti kurtarma kararını alışını şu sözlerle aktarır:

“Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam istiklale malik olmakla temin olunabilir. İstiklalden mahrum bir millet, ne kadar zengin ve müreffeh olsa da, medeni alem karşısında uşak olmaktan yüksek bir muameleye layık olamaz. Ecnebi bir devletin himayesini kabul etmek, insani vasıflarından mahrumiyeti, aczi ve meskeneti itiraftan başka bir şey değildir. Türkler gibi bir millet esir yaşamaktansa mahvolmak evladır. Ya istiklal ya ölüm: kurtulmak isteyenlerin parolası bu olacaktı!”¹¹⁷

Mustafa Kemal sanatına ve askerlik dehasına güvenmiş, yalnız buna dayanmış ve sabretmiştir. Milleti kendine doğru çekmeyi ve kendine bağlamayı başarması gerektiğini düşünmüştür. Çünkü bir defa bu olursa, her şey kolay olacaktır. Manevradan manevraya, bir askeri hareketten diğere koşmuştur; çünkü tanınmalı ve inanılmalıdır. Ne Trablus, ne de Birinci Dünya Savaşı'na inanmıştır; çünkü kaybedileceği ortadadır. Fakat O, milli bir kahraman olabilmek için, son kazanma ümidini kendinde aratacak deha ve hünerlerini göstermesi gerektiğini düşünür. Ve nihayet bunda da başarılı olur.¹¹⁸

¹¹⁵ Falih Rıfki Atay, **Pazar Konuşmaları**, İstanbul, 1966, s. 119; **Niçin Kurtulmamak?**, s. 32.

¹¹⁶ Falih Rıfki Atay, “19 Mayıs'ın Yıl dönümü”, **Dünya**, 19 Mayıs 1958, s.1.

¹¹⁷ Falih Rıfki Atay, “19 Mayıs 1919”, **Ulus**, 19 Mayıs 1941, s.1. Ayrıca bkz. Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Söylev**, Cilt:1, s.19.

¹¹⁸ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.503.

Mustafa Kemal, önce milli ayaklanmanın başına geçmiştir. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nden İnönü ve Sakarya Savaşları'na kadar süren devirde, büyük bir önder vasıfları gösterir. Kumandanlar ve çeteciler, koyu Şarkçı ve Garpcılar, Türkçüler ve ümmetçiler, halkçı gençler, yurt, hürriyet, din ve şeref hisleri duyan herkes O'nun etrafında toplanmıştır.¹¹⁹ Mustafa Kemal, istiklal ve ölüm kararında yalnız değildir. Samsun'dan başlayarak Anadolu'nun neresine gitse, bütün memleket evlatlarını kendi yanında bulmuştur. İsyanlar, bozgunlar, istilalar, hiçbir şey, Mustafa Kemal ile halk arasındaki ideal ve hareket birliğini bozamamıştır.¹²⁰

Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919'da Türkiye'nin karanlık ufuklarında son talih yıldızı olarak doğmuştur. Acele etmemesini, inandırmak için uğraşmasını, hedeflerine adım adım yürümesini, şüpheleri dağıtmasını bilmiştir. O bir eşsiz lider olarak başladığı işi, eşsiz bir başkomutan olarak bitirmiştir. İki dehanın aynı zamanda tek adamda birleşmesi gibi büyük bir tesadüf, tam bağımsız bir Türkiye devletine kavuşmamızın büyük sırrıdır.¹²¹

Atay, Mustafa Kemal'in kurtuluşu halkla beraber gerçekleştirdiğini şu sözlerle anlatmıştır:

“Şimdiye kadar bu memlekette kurtarıcı fikirler yok değildi. Fakat ilk teceddüt günlerinden beri gelip geçen nesiller arasında, hiç kimsede bu fikirleri tatbik edecek cesaret ve feragat yoktu. Mustafa Kemal Paşa, mahvolmuş zannolunan orduyu ihya ettikten ve bu ordu ile imkansız zannolunan zaferi kazandıktan sonra, herkesin şüphe ve tereddütle gördüğü inkılap ve teceddüt fikirlerini ortaya attı. Zira, o biliyordu ki, ruhları sırf bu mefkurelerle tutuşmuş reislerin arkasında, sırf kendi çocuklarının iradesi ve fedayı nefsi ile halasa eren bu vatani ve bu milleti, tekrar, İstanbul'daki saray ve Babıali'ye teslim etmek cinayettir. Bu memleket ki, saray ve Babıali idaresinde bir çok saltanatları yutup zevale erdiren karanlık ve korkunç uçurumun kenarından kaydı ve onu bu mühlik anda yalnız halkın iradesi tuttu ve dört senelik hayat ve memmat kavgası içinde onu tekrar selamete çıkardı. Bundan sonra yapılacak işte artık tereddüt olmayacaktı: onu ya batıran idareye, ya kurtaran iradeye tevdi etmeliydi.

¹¹⁹ Falih Rıfki Atay, “Altıncı Ölüm Yılı”, **Ulus**, 10 Kasım 1944, s.1.

¹²⁰ Atay, “19 Mayıs 1919”, **Ulus**, s.2.

¹²¹ Falih Rıfki Atay, “19 Mayıs 1919'a Bakış”, **Dünya**, 19 Mayıs 1961, s.1.

Millet dört senenin büyük bir kısmını ecnebi istilasıyla beraber, saray müesseselerine karşı da müdafaa etmek zaruretinde kalmış ve istiklalini yalnız harici düşmanı yenerek değil, saray ve Babıali'yi de hezimete uğratarak kurtarmıştır.”¹²²

Atay'a göre herkes 19 Mayıs'ta Samsun'a ayak basan Mustafa Kemal'in askeri dehâsına inanmaktadır. O, hiç kimseye bir maceracı gibi görünmemiştir. Çünkü halk Mustafa Kemal'in imkanları kullanmasını bilen ve hayaller içinde soğukkanlılığını kaybetmeyen bir asker olduğunu Birinci Dünya Savaşı'nda öğrenmiştir. Ölmek ve öldürmek gerektiği zaman binleri on binleri ateş içine atan Anafartalar kahramanının, bir Türk'ün canını boşuna kıymamak için Şark Cephesi'nde neler yaptığını, Yıldırım Orduları ve Suriye Cephesi tartışmalarında Başkumandan ve arkadaşlarına ne gibi öğütler verdiğini bilmekteydi. Liderler için en büyük kuvvet, kendisine inanılmasıdır ki, Mustafa Kemal kendisine inanılan bir liderdir.¹²³

Atay “Eski Saat” adlı kitabında halkın Mustafa Kemal'e olan inancını şu sözlerle anlatmıştır:

“Tek başına bir adam, bir milleti toptan ihtilal ve ölüme götüremez. Mustafa Kemal Erzurum'da iken ne vilayetler, ne sancaklar, ne de kolordular onun elinde idi.

Mustafa Kemal halk acısını ve halk idealini bir cisim ve can gibi kendinde topladığı içindir ki herkes onun sesine doğru gitti; herkes onun sancağı altında namus ve hürriyeti kurtarmaya koştu.

O bir şey istediği zaman her taraftan cevap geliyordu:

-Bizim de istediğimiz budur!

Mustafa Kemal ve halk o kadar birbirine kaynamıştır ki zafer günü halk ona:

-Şeref senindir!

Diye haykırdığı zaman Anadolu'nun tüm telgraf telleri Mustafa Kemal'in şu sözünü taşıyor:

-Şeref halkındır!

Davutpaşa kışlasının taşı ve nemi üstünde dul kadınlar ve yetim çocuklar, akşam üstü, kulaklarına yanmış köylerinden, dağılıp gitmiş sürülerinin çingirak sesleri geldiği vakit, Marmara'nın karşı kıyılarına bakıyor ve diyor ki:

¹²² Necla Erkartal, “Faliş Rıfki Atay'ın Akşam'daki Yazıları (1923)”, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırma Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996, s.58.

¹²³ Faliş Rıfki Atay, “O günün Kırkinci Yıldönümü”, **Dünya**, 19 Mayıs 1959, s.1.

-Mustafa Kemal bizi kurtarmaya geliyor!

Sakarya kıyılarında bir kara buluta benzeyen Yunan yığını bir yıldırım gibi dağıtan, delen, yere seren kudret, erkeksiz kadınların ve kimsesiz çocukların en uzak gurbette bile yüreklerinden kaybetmedikleri bu ümittir. Yangında yanmayan, cinayette ölmeyen, hicrette yolunu şaşırmayan, el ocağında zeval bulmayan ve sefalette çürümeyen bu ümit zaferin kaynağıdır. Dünyada yalnız o yenilmez.

İki buçuk sene evvel bizim hepimizin gönüllerimizde gizli gizli yanan büyük ızdırap, Mustafa Kemal’de ateş aldı. Dâhilerin ve kahramanların hassası budur. Yunanlılar İzmir’e ayak basar basmaz kapkara görünen Anadolu hakikatte bir koca ülkeyi kızıl ateşe bürümek için hafif bir alev dokunuşu bekleyen bir barut yığını idi. O alev Mustafa Kemal’den çıktı. Gerçi Mustafa Kemal Taşkend’i fethetmek isteseydi veya milletin yüzünü Kafkasya’ya çevirseydi arkasında birkaç çete bulacaktı.

Çünkü o kılavuzdur. Yol, milletin hatta yalnız İzmir işgalinden beri değil, fakat nice asırdan beri aradığı istediği Cennete gidiyor. Bu C e n n e t Türkler için birlik ve hürriyet toprağıdır.

Bu Cennette Türkler kendileri ile buluşacaklar, kendileri için çalışacaklar, kendileri için yaşayacaklar ve kendileri için öleceklerdir.

Bu cennet m i l l i v a t a n’ dır.”¹²⁴

Mustafa Kemal, yalnız milleti kendine inandırmaya çalışmamış, aynı zamanda arkadaşlarını da millete inanmaya ve onlarla birleşmeye sevk etmiştir.¹²⁵ O’nunla beraber olanlar, bu halkı bilenler ve sevenler, hep birlikte milli tarihin şeref sancağını açmışlardır. Bu sancağın üzerine şu sözler yazılıdır: “Kendinden başka kimsen yok. Kendine inanmaktan başka kuvvetin yok. Döğüşmekten gayrı yolun yok. Ölümün boğazına atılacaksın, kadere boyun eğdireceksin!”¹²⁶

Atay’ın da belirttiği gibi, Yunanlıların İzmir’e çıkışının Anadolu’ya geçiş ile aynı günlere rastlaması, pek garip olduğu kadar hayırlı bir tesadüf olmuştur. Çünkü Yunan darbesi en miskin ruhlarda bile büyük bir isyan yaratmıştır. Sanatını bilen, yetenekli bir lider için bundan daha büyük cesaret ve kuvvet kaynağı olamazdı. Mustafa Kemal milyonların içindeki isyandan milli bir güç oluşturmayı bilmiştir.¹²⁷

¹²⁴ Atay , **Eski Saat**, s. 139-141.

¹²⁵ Falih Rıfkı Atay, “En Büyük Eseri”, **Ulus**, 13 Kasım 1938, s.2.

¹²⁶ Falih Rıfkı Atay, “Milli Bayramların En Büyüğü”, **Ulus**, 23 Nisan 1942, s.1.

¹²⁷ Falih Rıfkı Atay , “19 Mayıs”, **Dünya** , 19 Mayıs 1957, s.2.

19 Mayıs Mustafa Kemal'i, pek ince bir politikacı, pek hesaplı bir stratejist ve pek yüksek bir vatanseverdir ve tüm bu unsurlar tam bir uyum içinde kaynaşmıştır. Şahsiyetinin bu üç büyük değerinden hangisi eksiltirse, milli hareket iflas ederdi. Bu öyle bir davadır ki; ne yalnız siyasi, ne yalnız askeri, ne de yalnız hissi yoldan yürütülebilirdi. Bu nedenle, varlığımızı nasıl bir liderin ne gibi vasıflarına borçlu olduğumuzu bilmemiz gereklidir. Mustafa Kemal, 19 Mayıs'ta bir zar atarak, yapılabileceğine inandığı ve nasıl yapılabileceğini bildiği bir savaşa başlamış ve sadece milli imkanlara bel bağlamıştır. ¹²⁸ 19 Mayıs'ta Mustafa Kemal'in kaderi eğip bükecek bir iradesi, zaferleri, halk ve hürriyet aşkı, dehası ve tecrübesi vardır. ¹²⁹

Atay'a göre, Türkiye'yi 1919-1921 buhranları içinden sıyrıp çıkarmak, bir dev işidir. Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan büyük devletler, yer yer isyan eden Anadolu halkı, daha sonra bu isyanları bastıran milli kuvvetler, zaman zaman Meclis ve arkadaşları, ya O'nun karşısına geçmişler ya da O'nunla uyuşamamışlardır. Hepsini ve her şeyi idare etmiştir, iradesinin insana şaşkınlık verecek bir eğilip bükülme kabiliyeti vardır. ¹³⁰

Atay, Türkiye'yi bulunduğu durumdan kurtarabilecek belki başka kişiler de olabileceğini vurgulamakla beraber, O'ndaki askeri ve siyasi dehanın hiç kimsede olmadığını da şu sözlerle açıklamıştır:

“Öyle şartlar içinde Mustafa Kemal'in yaptığını yapabilecek, cesarete demiyorum, belki ondan gözüpekler vardı, azminde demiyorum, belki onun kadar azimli olanları vardı, bilgide demiyorum, şüphesiz ondan daha bilgili olanları vardı, fakat kırk yıllık ömrümde onun liderlik dehâsında hiç kimseyi tanımadım.

Mustafa Kemal anasından tam gününde ve saatinde doğmuştu.” ¹³¹

Mustafa Kemal'in askerlik sanatının büyüklüğü, Millet Meclisi ordularının Başkomutanı sıfatı ile yürüttüğü Kurtuluş Savaşı'nda görülmektedir. Sakarya ve Dumlupınar gibi milli destanlar kendi tarihimizde az değildir; ancak Sakarya ve Dumlupınar gibi, bir milletin kaderini değiştirecek kadar kesin sonuçlu savaşlar,

¹²⁸ Atay, “19 Mayıs'ın Yıl dönümü”, **Dünya**, s.5.

¹²⁹ Falih Rıfkı Atay, “19 Mayıs”, **Ulus**, 19 Mayıs 1936, s.1.

¹³⁰ Atay, **Çankaya**, Cilt:1, s.113-114.

¹³¹ **a.g.e.**,s. 114.

parmakla sayılabilecek kadar azdır. Türk ordusunun İzmir'e ayak bastığı gün, vatan kurtulmuş ve bağımsızlık kazanılmıştır.¹³²

Atay, 15 Mayıs 1922 tarihli yazısında İzmir'e dair şunları söylemiştir:

“İzmir artık coğrafyada bir isim değildir. İzmir Türkler için hürriyet ve vatanın timsali ve bütün düşmanlara Türk milletinin hürriyet ve vatan uğrunda fedakarlığının timsali oldu.”¹³³

Büyük Zafer'in ardından duyduğu sevinci ve Ata'nın Kocatepe'de duruşunu gösteren resme dair düşüncelerini de şöyle anlatır:

“...26 Ağustosta bir kendi geçirdiğiniz ıstırap saatlerini düşününüz, bir de Mustafa Kemal'in o sabah Kocatepe'nin taşları arasında alınmış resmine bakınız: Sade bir asker esvabı, teklifsiz bir tavır, çevik bir vücut, vak'aları kendi içinde doğurup kendi içinde boğan o baş! Bu resme bir defa daha bakınız: Hiçbir milletin bu fotoğraftan daha güzel kurtuluş abidesi yoktur.”¹³⁴

Atay, “Eski Saat” isimli kitabında İstanbul'a zaferler kazanarak dönen Mustafa Kemal'i, O'nun başarılarını ve zaferden dolayı duyduğu heyecanı şu sözlerle anlatır:

“919 Mayısında Osmanlı İmparatorluğunun yerine yeni ve milli bir devlet kurmak için İstanbul'dan Anadolu'ya giden Mustafa Kemal 927 Haziranında, yeni ve milli Türk devletinin Reisi olarak, Anadolu'dan ilk defa İstanbul'a dönüyor...”

1919 Mayısından 927 Haziranına kadar ne gelip geçmişse, ne olup bittiyse, hepsinin sahibi şimdi İstanbul'a dönen millet adamıdır.

Bu adam çok vakit hiç kimsenin düşünmediğini düşünerek, hiç kimsenin istemediğini yaparak, 919 Mayısından bugüne kadar, yeryüzünde hiç kimsenin rüyada bile görmediği şimdiki Türkleri yarattı. Bu eser o kadar büyüktür ki onun içinde, Sakarya gibi, Dumlupınar gibi, inkılaplar gibi, her biri bir faniyi ebedileştirecek hadiseler bile teferruat gibi kalıyor.

¹³² Atay, “Altıncı Ölüm Yılı”, **Ulus**, s.1.

¹³³ Kelime Güneş, “Falih Rıfkı Atay'ın Milli Mücadele Yazıları (Akşam-1922)”, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırma Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995, s.69.

¹³⁴ Atay, **Eski Saat**, s.420.

Bu eser Anadolu'da kurulan güzel, hür ve asil yeni Türk dostudur ve bir *kül*'dür.

Şimdi İstanbul'a gelen, Türk milletinin hakimiyetinin, şeref ve şanının ta kendisidir...

Mustafa Kemal 909 Nisanında Rumeli ordularını yürüterek, 915'te Anafartaları kazanarak, 922'de muzaffer ordusu ile Marmara kıyılarına yürüyerek, Türk milletinin sevgili İstanbul'unu üç defa kurtardı. Vatanın büyük kurtarıcısı, İstanbul'un üç defa kurtarıcısıdır.

Kolağası Mustafa Kemal, Miralay Mustafa Kemal, Reisicumhur Mustafa Kemal, İstanbul için her biri ayrı ayrı manalıdır. İstanbul'un ona bu kadar hasret çekmekte, onu bu kadar istemekte ve onu bu kadar beklemekte hakkı vardı."¹³⁵

Atay, 1923 yılında Akşam gazetesinde yayımlanan bir yazısında Mustafa Kemal'i şu sözlerle övmektedir:

“Ve Mustafa Kemal'i takdis edelim. Büyük ihtilal ve mücâhedenin mübeşşiri, nâzımı, rehberi, reisi, timsali odur. İztırabımız onun kalbinde, irademiz onun kavlinde tekâsüf etti; zekasının büyük şulesini yaktı, zulmette ziyanın, ölümde hayatın esrarını keşfetti, kaybolmuş olanları çağırdı, dağılmış olanları topladı, meyûs olanlara iman, zayıf olanlara kuvvet, ağlayanlara teselli, korkanlara cesaret ve zelillere korku verdi. Onun büyük ismini yâd edelim, zira, bu âlemşümûl isim bizim şeref ve şanımızdır.”¹³⁶

O'na göre Mustafa Kemal ya hep ya hiç diyecek bir macera adamı değildir. Trablus'dan Dumlupınar'a kadar olan savaşların hiçbirinde deyim yerindeyse kumar oynamamıştır. O, askeri imkanların son ve tam haddini ölçebilen bir dâhi, bu haddi bir adım ileri aşmayan bir gerçekçidir. Ayrıca, Mustafa Kemal bir Türk kahramanıdır ve tüm zaferleri milletinin kahramanlığı üstüne kurmuştur; ancak Mustafa Kemal 26 Ağustos saldırısına karar vermemiş olsaydı, Türk milletinin kahramanlığı bir defa daha boşuna harcanmış olacaktı. Bu millet, Balkan bozgununu verdiği zaman da, Anafartalar'ı ve Dumlupınar'ı kazandığı zaman da aynı kahraman millettir. Balkan bozgunu bir kumanda ve siyaset faciası iken, Anafartalar ve Dumlupınar kumanda ve siyaset zaferidir.¹³⁷

¹³⁵ a.g.e., s. 423-424.

¹³⁶ Erkartal, “Falih Rıfki Atay'ın Akşam'daki Yazıları (1923)”, s.100.

¹³⁷ Falih Rıfki Atay, “Ya 25 Ağustos 1922!”, **Dünya**, 28 Ağustos 1952, s.1.

Falih Rıfki Atay'ın tespitine göre Türklüğün bu topraklarda bir yerleşme devri vardır ki, biz bu devri bir kişinin adı ile anmayız. Bir yükselme ve yayılma devri vardır ki bunu birkaç padişahın ismi ile adlandırırız. Bir çökme ve dağılma, bir de batış ve kurtuluş devri vardır ki bu sonuncusunu yalnız bir adla, O'nun adı ile anıyoruz, Atatürk devri diyoruz. Milletler tarihinde pek az kimse bu şerefi kazanmıştır. O'nun birçok yardımcısı vardır; fakat ortağı yoktur. Tek ortağı dehası, iradesi ve ideallerine bağlılığıdır. Atatürk büyük bir asker ve devrimci; ancak hepsinin üstünde büyük bir idealisttir.¹³⁸ Vatanı, Gazi Mustafa Kemal'in zaferi, O'nun zaferlerini de devrimci Atatürk'ün ıslahatları kurtarmıştır. Ne o tek adamı, ne de 19 Mayıs 1919'dan 10 Kasım 1938'e kadar bir bütün olan eserini ikiye ayırabilmek mümkündür.¹³⁹

Mustafa Kemal, o dönem Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesine karşı çıkmıştır. O, hiç olmazsa uzunca bir müddet beklemek ve fırsatı iyi değerlendirmek gerektiğini düşünmüş ise de Osmanlı savaşa girmiş ve düşmana yenilmiştir. Artık kazanan devletlerin merhametinden ve Wilson prensiplerine sığınmaktan başka çare kalmamıştır. Mustafa Kemal, bunlara asla bel bağlanamayacağını düşündüğünden vakit kaybetmeden harekete geçmiş, bu amaçla mümkün olduğunca çok silah toplayıp Anadolu'nun en elverişli yerlerine göndermeye çalışmış ve bundan sonra çıkabilecek fırsatları kollamıştır. Mustafa Kemal'e göre milletler savaşta yorulduklarından Anadolu'da yeni bir mücadeleye girişmek istemeyeceklerdir. Bunun için de Arap memleketlerinden vazgeçmek; ancak Türk olan yerlerin toplu olarak elde kalması hedef olmalıdır. Atay'a göre bu, Misak-ı Milli'nin bir gerekçesidir. Daha mütareke döneminde Mustafa Kemal'i diğer şahsiyetlerinden ayıran ilk şey, O'ndaki bu teşhis kuvveti olmuştur ki zaman O'nun doğru düşündüğünü ispatlamıştır.¹⁴⁰

¹³⁸ Falih Rıfki Atay, "Yaşayan Atatürk", **Dünya**, 10 Kasım 1957, s.2.

¹³⁹ Falih Rıfki Atay, "19 Mayıs 1919", **Dünya**, 19 Mayıs 1956, s.1.

¹⁴⁰ Atay, "19 Mayıs", **Dünya**, s.2.

Atay, askerlere ve sivillere emredebilmek yetkisini alarak Anadolu'ya geçebilmek için yaptığı çalışmaları çok akıllıca idare ettiğini, başta Vahdettin de dahil olmak üzere hiç kimseyi şüphelendirmediğini anlatmıştır. Atay'ın belirttiğine göre, Mustafa Kemal'e yalnız Hürriyet ve İtilaf yobazı Zeynelabidin* inanmamıştır. “Onun o gök gözlerini görüyor musunuz? Eline fırsat geçerse ne Padişahlık bırakır, ne de Hilafet.” dediğini çeşitli yazılarında tekrarlamıştır.¹⁴¹

Mustafa Kemal, büyük hem de çok büyük bir askerdir. O, hürriyet için ölüm kalım savaşı vermiştir. Bundan sonraki işlerini hesapla kitapla yürütmüş ve asla maceracı olmamıştır. O'nun için vatan Türkiye ve Türk, Türkiyeli demektir, hatta öteki Türklerin de vatanı burası idi. O, harap olmuş yanmış yıkılmış bir ülkenin kurtarıcısıdır. Mustafa Kemal hayallerin değil, hakikatlerin adamıdır. Hayal uğruna günün menfaat gerçeklerini feda etmeyi asla hatırına bile getirmemiştir.¹⁴²

Atay, Atatürk'ün asla bir Osmanlı emperyalisti olmadığını da söyler. O dönemde 1908 meşrutiyetçileri, istibdat rejimi yıkılır yıkılmaz kaybedilen toprakların geri alınacağını savunmaktadır. Selanik gazinolarından birinde, hazır bulunanlardan biri Sultan Hamit istibdadının yıkılması halinde iktidar kendi ellerine geçerse ne yapacaklarını sorar. Herkes sıra ile kendi fikrini söyler ve sıra Mustafa Kemal'e gelir. Rumeli'de ve küçük Asya'da bizden olmayan toprakları içine almayan bir sınır çizip bu sınır içindeki memleketi ve milletini kurtarmaya çalışacağını söylemesi üzerine orada bulunanlar adeta O'nun üzerine yürürler. O geceki Mustafa Kemal, 10 yıl sonrasının Milli Misak Mustafa Kemal'idir.¹⁴³ Atay, 1907'de daha kolağası iken Mustafa Kemal'in Misak-ı Milli'yi tasarlamış olduğunu Ali Fuat Cebesoy başta olmak üzere pek çok kişiden duyduğunu da dile getirmiştir.¹⁴⁴

*Kurtuluş Savaşı'nın doğurduğu yıkım ve yokluğa eklenen kimi yönetim beceriksizlikleri, aksaklıklar ve yolsuzluklar, ülkede saklanamayan bir huzursuzluğa neden olmuştu. Cumhuriyet'in ilanı ve yeni Anayasa ile getirilen laik düzene karşı olanların yaptıkları bu olumsuzlukları artırıyordu. Bunların arasında Ulusal Kurtuluş Savaşı'na cephe aldıkları için Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra yurt dışına çıkarılan “150”likler önemli bir yer tutuyordu. Zeynelabidin, “150”likler listesinde adı geçen Hürriyet ve İtilafçı siyaset adamlarından biridir. (Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi: Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, 3. Kitap, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2005, s.87,89.)

¹⁴¹ a.g.m., s.2.

¹⁴² Atay, **Çile**, s.16; “Eski bir dedikodu”, **Dünya**, 10 Ocak 1954, s.2.

¹⁴³ Atay, **Atatürkçülük Nedir?**, s. 6-7.

¹⁴⁴ Atay, **Atatürk Ne İdi?**, s.21.

Birinci Dünya Savaşı'nda, Enver Paşa'nın kendisine vereceği bir alayla İran'ı aşır bir çığ gibi büyüyerek Hindistan'a kadar gitmesini teklif ettiğinde, O, eğer isterse bunu kendi başına da yapabileceğini söylemiştir. Tüm bunlar, Atatürk'ün asla bir maceraperest olmadığını göstermektedir. Atatürk 1908 ihtilalinden sonra kaybedilmiş topraklar için maceracılık etmeye, Yemen gibi Türk olmayan topraklar için Türk kanı dökülmesine karşı çıkmıştır.¹⁴⁵

Atay'a göre, bir masa başında arkadaşları ve tanıdıkları ile buluşup konuşmak, Atatürk'ün ilk gençliğinden Çankaya'da ağır hastalığından önceki son akşamına kadar en büyük zevki olmuştur. Yiyip içmek, eğlenip coşmak, hepsi konuşma ve tartışmaların bahanesi olmuştur.¹⁴⁶

Ordudayken askerlik meseleleri, sivildeyken devlet ve devrim meseleleri hep sofrada görüşülmüştür. Atatürk sofrada sadece kendi düşüncelerini anlatmak değil, herkesin düşüncesini anlamak ve memleket meseleleri ile ilgili türlü seslerini duymak istemiştir. Atay, saatler süren fikir alışverişinden sonra kendisinin derleme ve toplama yaparak mantıklı ve açık bir fikir ortaya koyduğunu söyler. Sofranın davetlileri her zaman pek çeşitli olmuştur ve Atatürk bilmediği şeyleri çoğu zaman sofradakilere sorarak öğrenmiştir. Ayrıca, sevdiklerinin eleştirilerine ve itirazlarına da inanılmaz bir katlanışı ve hoş görürlüğü vardır.¹⁴⁷

Mustafa Kemal, daha Selanik'teyken sofranın başındadır ve burada da yine askerlik ve memleket işleri konuşulmaktadır. Bir akşam otururken arkadaşlarından birini ordu komutanı, diğerini büyükelçi, bir diğerini de sadrazam yapacağını söylemesine karşılık kendisinin ne olacağı sorusuna, bu tayinleri yapabilecek mevkiin sahibi olacağını söylemesi O'nun geleceğe ilişkin planlarının ilginç bir göstergesidir.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Atay, **Atatürkçülük Nedir?**, s. 7.

¹⁴⁶ Atay, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, s.49.

¹⁴⁷ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.493.

¹⁴⁸ Atay, **Babanız Atatürk**, s.28. Atay ayrıca, Yakup Kadri ve Ruşen Eşref ile beraber Çankaya'nın hemen her akşamki davetlilerinden olduğunu ve Atatürk'ün sohbetlerine doyum olmadığı için geç saatlere kadar orada kaldıklarını anlatır. O'nu, yaşları yakın olsa da, bir babadan farksız gördüklerini ve bir can arkadaşından farksız sevdiklerini, O'nun da kendilerini genç kardeşlerinden öte oğulları gibi tuttuğunu da sözlerine eklemiştir. (Atay, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, s.80)

Mustafa Kemal, askerlik sanatını adeta mukaddes sayan ve tam askerliğini takındığı zaman yakın dostlarını eleştirmekten ve nefret ettiği düşmanlarının hakkını vermekten çekinmeyen bir insandır.¹⁴⁹ Bu çerçevede, Atay bir akşam sohbetinde geçen ve keyif alarak anlattığı bir anıyı şöyle kaleme almıştır:

“Adeta şakalı bir konuşmadan sonra bahis bilmem neden korku meselesine geldi. Atatürk, yanında oturan Recep’e:

-Sen benden korkar mısın? diye sordu.

Recep güldü. Atatürk:

-Karşıma geç! dedi.

Geçti:

-Korkar mısın, korkmaz mısın, söyle, dedi.

-Hayır, dedi, ne senin arkadaşların korkaktırlar, ne de sen korkunçsun. Biz inanarak senin ideallerine bağlıyız. Sen sevilen adamsın, korkunç olamazsın!

Atatürk:

-Gel yine yanıma otur, dedi.”¹⁵⁰

Atay, Atatürk’ün konuşmasının ne nutuk söylemesine ne de yazı yazmasına benzediğini, ara sıra şivesinin Rumeli ağzına kaydığını, gönül tellerine dokunan büyülü bir sesinin ve hiç bezginlik vermeyen renkli bir hikaye üslubunun olduğunu nakletmektedir. Bu nedenle herkes, O’nun sohbetinin cazibesine, kolayca kapılmaktadır.¹⁵¹

Mustafa Kemal, aynı zamanda büyük bir aksiyon adamıdır. Mustafa Kemal’i askerlik vazifesi bittikten sonra ancak devrimler içinde geçen “devamlı tehlikeli hayat” havası avutabilmiştir. Çankaya’daki köşkünde yapacak bir iş bulamadığı için iç sıkıntısına tutulduğu zaman, Atay, kendisini çoğu defa ormandan, yaşadığı yerden koparılarak kafese konmuş bir aslana benzettiğini söylemiştir.¹⁵² Çünkü Atay’ın altını çizdiği gibi böyle bir mizaç durulmaya gelmez, içi dalgalanmalıdır. Birçoklarını dinlendiren sessizlik, O’nu yaşamakta olduğundan şüphe ettirir. Böyle durumlarda bakışlarının mavisini uçar, dudaklarının gerginliği çözülür, sesine bir yorgunluk çöker. Bu sırada bir tehlike haberi bile, O’nun için şevk kaynağıdır. Pırl

¹⁴⁹ Atay, **Çankaya**, Cilt:1, s.166.

¹⁵⁰ **a.g.e.**, s.11.

¹⁵¹ **a.g.e.**, s.11.

¹⁵² Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.350.

pırıl bakar, bir yenilmez irade çizgisi dudaklarını yeniden gerer, sesi bütün neşesine kavuşur.¹⁵³

VII. Falih Rıfkı Atay'ın Kaleminden Lider Atatürk

Atatürk'ün liderlik sırlarını konu alan pek çok yazı yazılmıştır. Sözlük tanımından yola çıkarsak lider, yönetimde gücü ve etkisi olan kimse, önder, şef demektir.¹⁵⁴ Başka bir tanıma göre de lider:

“...belirli bir amaca ulaşmak için ortak bir çabayı yöneten kişidir. Dolayısıyla örnek bir lider olarak hedefi seçen ve ikinci olarak da buna ulaşmak için en etkili yolları bularak uygulayan kişidir.”¹⁵⁵

Atatürk, lider olarak yaratılmıştır. O, liderliğini devamlı ve sistemli olarak geliştirmiş ve böylece de liderlerin lideri olmuştur. Atatürk, liderliğini gerek kurduğu çeşitli teşkilatlarda, gerekse olaylara karşı gösterdiği tutumlarla ispat etmiştir.¹⁵⁶

Atatürk zamanın ve durumun beklediği bir lider olmuştur. O'nun liderliği tesadüflerin değil, kendisini öğrencilik yıllarından itibaren en zor koşullara hazırlıklı olarak geliştiren bir bilinç ve iradenin sonucudur.¹⁵⁷

Atatürk döneminde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği yapmış olan Yusuf Hikmet Bayur, bir Çankaya akşamında dehanın tarifi üzerine yapılan bir tartışmayı şöyle nakletmiştir:

“Bir akşam sofrada dâhinin tarifi yapılır ve herkes bir görüş ortaya atarken Atatürk şunu demişti: ‘Dâhi odur ki ileride herkesin takdir ve kabul edeceği şeyleri ilk ortaya koyduğunda herkes onlara delilik, der.’”¹⁵⁸

¹⁵³ Atay, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, s. 38.

¹⁵⁴ **Türkçe Sözlük**, Ankara,TDK Yayınları, 1998, s.1464.

¹⁵⁵ Hikmet Özdemir, **Atatürk'ün Liderlik Sırları**, İstanbul ,Remzi Kitabevi, 2006, s.11.

¹⁵⁶ Bekir Tünay, “Atatürk ve Liderlik”, **Atatürkçü Düşünce**, s.1173.

¹⁵⁷ Özel, **a.g.e.**, s.43.

¹⁵⁸ Yusuf Hikmet Bayur, **Atatürk Hayatı ve Eseri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997, s.340.

Fuat Köprülü'ye göre, kahramanlar muhitin birer kahramanı olmakla birlikte asıl kahraman, asıl büyük adam hadiselerden doğan değil, hadiseleri doğurandır ve “Gazi İnkılabı” büyük bir kahramanın eseri olarak buna örnek oluşturur.¹⁵⁹

Atatürk'e göre şef: “... görüşünü ve düşüncesini en üstün kabul ettiren, işi yönetendir. Şef, niteliği ve değeri en yüksek olan adamdır. Şef, şef olmalı; ister sivil ister asker...”¹⁶⁰

Yine Atatürk'e göre, büyük olaylarda başarılı ve kudretli liderlere ihtiyaç vardır. Bu konuda şunları söylemiştir:

“Tarih söz götürmez bir şekilde ispat etmiştir ki, büyük meselelerde muvaffakiyet için kabiliyet ve kudreti sarsılmaz bir başkanın varlığı şarttır. Bütün devlet adamlarının ümitsizlik ve acizlik içinde, bütün milletin başsız olarak karanlıklar içinde kaldığı bir sırada, her vatansesim diyen binbir çeşit kimsenin, binbir hareket ve görüş şekli gösterdiği gürültülü anlarda danışmalarla, birçok hatırlı ve sözü geçer kişilere bağlılık gereğine inanmakla, sağlam ve esaslı ve özellikle etkili yürüme ve en nihayet çok güç olan hedefe erişmek mümkün müdür? Tarihte, bu yolda şeref kazanmış bir toplum gösterilebilir mi?”¹⁶¹

Atatürk'e göre lider, aynı zamanda ihtirasları olan biridir. Bu konuda ise şunları söylemiştir:

“Gerçekte ihtirassız büyük bir iş meydana getirilemez. Fakat onun herhalde millet yolunda bir hizmet gayesine yönelmiş olması lazımdır. Başkan olan kimsenin, milletin ülküsüne göre hareket etmesi ve milletin psikolojisini iyi bildikten sonra, o milletin eğilimine uyması gerekir.”¹⁶²

Falih Rıfki Atay da birçok yazısında Atatürk'ün liderlik vasıflarından bahsetmiştir. Gerek ülkesini savunan bir asker, gerekse ülkesini yöneten bir cumhurbaşkanı iken eşsiz bir lider olduğunu söylemiştir. Dehası, ihtirasları olan bir hizmet adamı oluşu, zamanlamacılığı, çok düşünmesi, danışmacılığı, sabrı, ileri

¹⁵⁹ Özdemir, **Atatürk'ün Liderlik Sırları**, s.13.

¹⁶⁰ Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s.393.

¹⁶¹ a.g.e., s.393.

¹⁶² a.g.e., s.393.

görüşlülüğü, idealistliği, gerçekçiliği, başarılı oluşunun sırları, kendisine inanılan bir lider oluşu, diktatörlerden ve diktatörlükten nefret edişi, demokrasi taraflısı oluşu, tartışmayı sevmesi ve örnek alınan bir lider oluşu gibi birçok niteliği Atay'ın yazılarına konu olmuştur.

“Sehl-i mümteni” [Kolay ve sade görüldüğü halde, bulunup söylenmesi ve taklidi zor olan söz.] denilen ve edebiyat tarihinde yer alan öyle yazı ve sözler vardır ki, herkes daha önce bir başkasının aklına gelmeseydi bunları kendisinin yazacağını ve söyleyeceğini zanneder. Atay, Atatürk'ün dehasının da birçok sehl-i mümteni misalleri gösterdiğini ve derinliğine görmeyenin O'nu kavrayamayacağını söylemiştir.¹⁶³ Bu açıdan, Atatürk'ün en büyük özelliği, hiç kimsenin yapamayacağı şeyi herkesin yapabileceğini zannettiği sadelikte yapmasıdır.¹⁶⁴

Bir suikast haberine karşılık, Atatürk, kendisini bir millet adamı olarak gördüğünden hiç kimsenin O'nu öldüremeyeceğini, O'nu ancak bu millete kendisinden daha çok hizmet eden bir adamın öldürebileceğini belirtmiştir.¹⁶⁵

Atatürk, 1913 yılında yazdığı bir mektupta pek çok ihtirasının olduğunu söyler. Ancak bu ihtiraslar, büyük mevkiler veya servetler elde etmek için değil, vatanına büyük hizmetlerde bulunmak içindir. Ayrıca, bu ihtiraslara çok genç yaşında kapıldığını ve son nefesine kadar onu muhafaza edeceğini de vurgulamıştır.¹⁶⁶

Atatürk, zeki bir insan olduğundan, şartlar olgunlaşmadıkça fikrini ortaya atmamıştır. Atay'a göre, böyle olmasaydı çok önceden harcanıp gideceğine şüphe yoktu. O, sabretmeyi ve gününü beklemeyi bilmiştir.¹⁶⁷

Mustafa Kemal, vakti ve fırsatı gelinceye kadar yapacaklarını bir sır olarak saklar; fakat karar verip harekete geçtikten sonra karşısına ölüm çıksa, onu gülümseyerek karşıladı ve “Tehlike insandan kaçır.” derdi.¹⁶⁸

¹⁶³ Atay, **Niçin Kurtulmamak?**, s. 29.

¹⁶⁴ Falih Rıfki Atay, **Moskova Roma**, Ankara, 1932, s.27.

¹⁶⁵ Falih Rıfki Atay, “Bir Gafletli Mesaja İyi Niyetli Cevap”, **Dünya**, 1 Kasım 1952, s.1.

¹⁶⁶ Falih Rıfki Atay, “Hürriyet İdealine Bağlı Kalalım”, **Dünya**, 24 Kasım 1954, s.1.

¹⁶⁷ Atay, **Babanız Atatürk**, s.111.

Atay'a göre, büyük kararlarda geç kalmamak kadar, erken davranmamak da önemlidir. Atatürk her zaman tam vaktini seçmiştir. Bu öyle iyi seçilmiş bir vakittir ki, bir gün önce kimsenin aklından geçmeyen şeyler, bir gün sonra gerçek oluverir ve kimse buna karşı direnme gücü gösteremez.¹⁶⁹

Mustafa Kemal'in liderlik vasıflarının başında çok düşünmek, çok danışmak, kendi inandığı şeyleri iyice kontrol etmek ve başkalarının da sonunda ona inandıklarını görmek gelir. Anadolu'ya geçmeden önce İstanbul'da görüşmediği, danışmadığı hiç kimsenin kalmaması ve sofrasını da bütün sesleri ve fikirleri duymak, kendisinininkilerle karşılaştırmak için başlıca vasıta olarak kullanmış olması bu yönünün kanıtlarıdır.¹⁷⁰

Atatürk, hiçbir zaman bir fikre saplanıp kalmamıştır. Başkalarına danışmayı huy edinmiş bir insandır ve bir karar vermeden önce, yanlış yapmamak için kim ne söylerse sonuna kadar dinlemiştir. Çünkü O, kendisine itaat edilmesinden çok, inanılmasını istemiştir.¹⁷¹ Atay, bununla ilgili olan bir anısını şöyle anlatmıştır:

“Milletvekili olmazdan önce Mustafa Kemal'i bir de İzmit Gazeteciler toplantısında gördüm. Beraber olduklarımızdan Velid Ebuzziya, İsmail Müştak, Us kardeşler ve İttihad-ve-Terakki'nin eski İstanbul katib-i mesulü Kara Kemal de trende idi.

Mustafa Kemal'in söylediğine göre Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarihi vazifesini artık bitirmişti. Yeni bir fırka kurmak sırası idi. Bu fırkanın adı ne olmalı idi?

Bu konuşmalarda Mustafa Kemal'in bir liderlik vasfını daha öğrendim. Herkesi sonuna kadar söylemekte serbest bırakmak ve hiç hoşuna gitmeyecek fikirleri dahi sonuna kadar dinleme sabrını göstermek! Kat'i kararı verinceye kadar böyle idi. Bu kat'i kararı da herkesle beraber, herkesle inanaşarak, ortaklaşa bir karar haline sokmaya dikkat ederdi. Bir gün 'Arkadaşlarla verdiğimiz karar' diyebilmeli idi. Çocukluk arkadaşı ve yaveri Salih Bozok der ki: '-Kanaatleri kendisince hiç bir değeri olmayan kimselerle görüştüğünü çok görmüşümdür. Hatta bir defasında dayanamayıp: '-Paşam, dedim, şu fikir danıştıkların arasında öyleleri var ki şaşıyorum. Bunların fikirlerine nasıl olsa sonunda katılmayacaksın.

¹⁶⁸ a.g.e., s.120.

¹⁶⁹ Atay, **Çankaya**, Cilt:1, s.113.

¹⁷⁰ Falih Rıfkı Atay, "Kurtulduklarımız", **Dünya**, 20 Kasım 1955, s.2.

¹⁷¹ Atay, "İnkılapçı Atatürk", **Ulus**, s.15.

Ne diye birer birer çağırıp karşında söyletirsin?’ Atatürk şu cevabı verdi: ‘-Bazen hiç umulmadık adamdan ben çok şeyler öğrenmişimdir. Hiçbir kanaati hakir görmemek lazımdır. Sonunda kendi fikrimi tatbik edecek bile olsam, ayrı ayrı herkesi dinlemekten zevk alırım.’¹⁷²

Atatürk’ün karakteri, o çok güç ve çetin, parasız, askersiz, dört yandan ayaklanmalı, başı boş çeteler devrinin liderliği ile akıl kamaştırır. O’na karşı olanlar da O’nun emrindedir.¹⁷³

O, karar vermek zamanı gelinceye kadar büyük bir sabır göstermiş, yenilmeyecek şartları zorlamamıştır. İlk zamanlarda kutsal hilafet makamını düşman esaretinden, vatanı ve milleti de işgalden kurtarmak, dilinden düşürmediği sözler arasındadır. Erzurum ve Sivas Kongrelerini adeta milli meclisler olarak görmüş, Heyet-i Temsiliye’yi de halk iradesini belirten bu kongrelerin hükümeti olarak değerlendirmiştir. O, öyle bir zekadır ki, bütün fırsatları sabır ve soğukkanlılıkla kollamasını bilmiş ve O’nun uyguladığı taktiklerin önünde herkes adeta sürüklenip gitmiştir.¹⁷⁴

Kuva-yı Milliye yıllarında Atatürk’ün devrimci yönünden eser görülmez. O dönemde meclisin çoğunluğu şeriatçıdır. Atatürk’ün bu devirde çekilen resimlerinden birinde sağ tarafında bir şeyh, sol tarafında bir hoca görünür. Dönemin Eğitim Bakanlığı yüzlerce yeni medrese açmış ve içki yasağı kanunu bir şeriat kanunu olarak meclisten geçirmiştir. Atatürk büyük sabır adamı olduğu için hepsine susmuştur; çünkü önce zafer kazanılmalıdır ve bu olmadıkça hiçbir şeyin hükmü yoktur.¹⁷⁵

Liderlik sabır ve fedakarlık ister. Lider zamanını bekleyecek ve en iyi fırsatı kollayacaktır. Atay’a göre gençliğinden itibaren, bazen silinip gitmekten farksız sabır ve bekleme fedakarlıkları göstermeseydi Mustafa Kemal’in harcanıp gideceğine şüphe yoktur. O, hiç inanılmayacak adam olmaktan, inanılacak tek adam olmaya

¹⁷² Atay, **Çankaya**, Cilt:1, s.231-232.

¹⁷³ Atay, **Atatürk Ne İdi?**, s.11; “46 ncı 23”,**Dünya**, s.2.

¹⁷⁴ Atay, **Çankaya**, Cilt:1, s.112.

¹⁷⁵ Falih Rıfkı Atay, **Bayrak**, İstanbul, Bateş Yayınları, 1980, s.30; “Atatürk”, **Dünya**, 9 Kasım 1969, s.2.

doğru pek çok çile çekmiştir. Bütün mesele yarının adamı olabilmektedir. Bunun için belki bir yıl, beş yıl, belki de on beş yıl beklemek gerekecektir ve hatta bazen de hedefe hiç ulaşamamak söz konusudur.¹⁷⁶

Atay'a göre büyük adam, küçük adamdan bir yıl daha uzağı görmezse bu sıfata nasıl hak kazanabilir? Herkes 1921'in eşiğinde iken büyük stratejist ve lider ise 1922 Ağustos'unun son haftalarında.¹⁷⁷

Atay, Atatürk'ün İkinci Dünya Savaşı'nı 1933'te haber verdiğini söylemiştir. O'na göre savaş en geç 1940-1945 yılları arasında dünyayı birbirine katacaktır. Asıl önemlisi bu konu üzerine Mc. Arthur'la görüşmüş olmasıdır ki bu konuşma 1951'de bir Amerikan dergisinde çıkmış ve Türk gazetelerinde de yayınlanmıştır:

“Mc. Arthur'un anlattığına göre Atatürk'e göre Avrupa'nın durumu şu idi: Versailles antlaşması Birinci Dünya Harbine sebep olan amillerden hiç birini ortadan kaldırmış değildir. Tam tersine dünün bütün rakipleri arasındaki uçurumu büsbütün derinleştirmiştir. Çünkü yenen devletler yenilmiş olanlara barış şartlarını zorla dikta ederken, bu milletlerin etnik, geo-politik ve ekonomik özelliklerini asla dikkate almamışlar, sadece düşmanlık duygularından ilhamlanmışlardır. Böylelikle bugün içinde yaşadığımız barış devri sadece mütarekeden ibaret kalmıştır. Eğer siz Amerikalılar Avrupa işleri ile ilgilenmekten vazgeçmeyerek, Wilson'un programını uygulamakta dirensediniz, bu mütareke devri uzar ve bir gün de devamlı bir barışla sonuçlanabilirdi. Bence dün olduğu gibi yarın da Avrupa'nın kaderi Almanya'nın alacağı duruma bağlı bulunmaktadır. Olağanüstü dinamik yetmiş milyonluk çalışkan ve disiplinli millet, üstelik , milli ihtiraslarını kamçılatabilecek siyasi bir akıma kendini kaptırdı mı, er geç Versailles antlaşmasını değiştirmeye kalkışacaktır.”¹⁷⁸

¹⁷⁶ Falih Rıfkı Atay, “Bizi Korkutan Asıl Tehlike”, **Dünya**, 10 Mart 1955, s.1.

¹⁷⁷ Atay, **Çankaya**, Cilt:1, s.171.

¹⁷⁸ Atay, **Atatürk Ne İdi?**, s.22-23. Araştırmacı yazar Cüneyt Akalın, Atatürk ve Mc. Arthur arasında 27 Eylül 1932'de Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleşen görüşme sonucunda tarafların savunduğu fikirleri içeren metnin varlığı ve doğruluğu konusunda kuşkuların olduğunu öne sürmektedir. Cumhuriyet tarihinin en ilginç uluslararası temaslarından biri olan bu görüşme esnasında Atatürk'ün Mc. Arthur'a uluslararası siyasal gelişmeler konusunda görüşlerini ve tahminlerini anlattığı ileri sürülmektedir. Bu, bir tahmindir; çünkü görüşmenin belgesi mevcut değildir. Söz konusu metnin ise, kimin tarafından kaleme alındığı belli değildir. (Cüneyt Akalın, **Atatürk ve Mac Arthur Görüşmesinin İçyüzü: Bir Soğuk Savaş Yalanı**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2006, s.13-14)

Atatürk tam bir idealisttir. Bütün ömrünü, hiç şaşmaksızın, vatan ve milleti için faydalı ve gerekli gördüğü fikirleri gerçekleştirmek için çalışmakla geçirmiştir.¹⁷⁹ Atay, on beş yıl yanında bulunmuş biri olarak Atatürk'ten aldığı en büyük dersin bir ideale bağlanmak ve hiçbir sebeple ondan fedakarlık etmemek olduğunu söylemiştir. Atatürk'ün ideal savaşları gençliğinden ölümüne kadar sürmüştür ki bu yüzden tüm hayatı eşsiz bir uyum göstermektedir.¹⁸⁰

O'na göre Atatürk'ün ideallerini ikiye ayırmak mümkündür: Memleketi ve milleti için idealleri, medeni bir Türkiye ve medeni bir Türklüktür ki bunu zaferleri ve devrimleri ile başarmıştır. İnsanlık için ideali ise savaşız ve bütün milletlerin kardeşçe yaşayacakları bir dünyadır. “Yurtta barış, dünyada barış.” sözü bunun göstergesidir.¹⁸¹

Atay, Mustafa Kemal'in bir devrimci olarak 18 yaşından son nefesini verinceye kadar hiçbir taviz zaafi göstermeyen bir idealist olduğunu ve bu yönüyle de çağdaşlarından hiçbirine benzemediğini ve hiçbir türlü eleştirilemeyeceğini savunmaktadır.¹⁸²

Prensipler ortaya konulduğu zaman Atatürk'ün dostu da düşmanı da yoktur. İdeallerine inanan can düşmanı ile hemen barışmaya; ancak idealine ihanet eden eski dostundan hemen ayrılmaya hazırdır. Nice işlerde ve insan seçimlerinde yanılmıştır; fakat Selanik'ten Çankaya'ya kadar hedefleri belli bir dava adamı olmakta hiç uzaklaşmamıştır.¹⁸³

Atatürk'ün büyüklüğü, yürümesini ve sonra da durmasını bilmesindedir. Milletini hiçbir zaman fetih hayalleri ile avutmamıştır. Batı'dan bir asır geri memleketini kalkındırmaktır. O'nun en büyük ideali.Daha düne kadar vatanını parçalama ve bölüşme antlaşmalarını yapan düşmanları ile dostluk ve işbirliği

¹⁷⁹ Atay, **Babanız Atatürk**, s.110.

¹⁸⁰ Falih Rıfki Atay, “Atatürk”, **Dünya**, 10 Kasım 1958, s.1.

¹⁸¹ Atay, **Babanız Atatürk**, s.111.

¹⁸² Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.334.

¹⁸³ Falih Rıfki Atay, “Gidişat”, **Dünya**, 13 Mayıs 1953, s.3.

politikasına girişmiş olmasının sebebi de budur. İnsan yalnız O'nun kadar idealist değil, O'nun kadar realist olmakla da vatanının büyük adamı olur.¹⁸⁴

Atay bir yazısında ise şöyle diyor:

“Sayın İnönü Ankara Hukuk Fakültesi gençlerine verdiği bir koferansta pek doğru bir söz söylemiş: ‘Atatürk devrimlerinin başlıca amaçlarından biri demokrasi için gerekli ortamı hazırlamaktı. Türklerin zihinlerini batıl inançlardan, tabulardan kurtarıp, hür ve olumlu düşünmeye alıştırmaktı.’

Atatürk'ün sağlığında Türkiye'ye gelen büyük demokrasi adamı Edouarde Herriot da bu fikirde idi. Bizim Basın ve Yayın Başkanlığı tarafından tercümesi yayınlanan bir yazısında Fransız anayasası profesörlerinden biri daha ileri giderek, Atatürk geri Doğu milletlerini ileri götürecek en elverişli demokratik rejimi bulmuştur, diyor. Bu memleket gerçeklerini öğrenen hiç kimse ne Atatürk'ü, ne de rejimini o devrin diktatörleri ve dikta rejimleri ile kıyaslamamıştır.

Doğrudur: Atatürk iki defa çok partili demokratik rejim denemesine girmiştir, fakat ortam hazırlığının tamamlanmadığını görünce iki denemeyi de geri almıştır. Atatürk bir (dediğim dedikçi) fikr-i sabit adamı değil, bir ideal adamı idi.”¹⁸⁵

Mustafa Kemal gerçekçi bir liderdir; Kuva-yı Milliye'ye inananların da inanmayanlar kadar haklı olduğunu söylemesi bunun kanıtıdır. Mustafa Kemal, memleket içindeki bütün fikir dalgalanmalarından haberdar olmak için çevresini daima çok geniş tutmuştur. Tanıdıkları hakkında işittiklerini saklamayı, hatta bazen söyleyenin yanında söylenilenin yüzüne vurmaya adet edinmiştir.¹⁸⁶

Atay, Atatürk'ün cahilliğe güveni olmayan, gerçekçi bir lider olduğunu gösteren bir olayı da şöyle anlatır:

“Bir gericilik olayı sırasında Atatürk köşke döndüğü zaman yaverlik dairesine girer. Sonradan D.P. ‘büyük’leri arasına geçen eski bir dalkavuşu da orada idi. Atatürk'ün canını sıkkın görünce:

¹⁸⁴ Falih Rıfkı Atay, “Bir Eser”, **Dünya**, 24 Ocak 1957, s.3.

¹⁸⁵ Falih Rıfkı Atay, “Evet, Ortam Meselesi!”, **Dünya**, 9 Ocak 1963, s.1.

¹⁸⁶ Atay, **Pazar Konuşmaları**, s.179-180; **Niçin Kurtulmamak?**, s.88-89; “Curnal Modaları”, **Dünya**, 18 Ocak 1953, s.2.

-Üzölmeyin Paşam, siz öyle sevilmişsinizdir ki, hangi köylünün göğsü yarılrsa yüreği üstünde ‘Mustafa Kemal’ yazılıdır, demesi üzerine, Atatürk:

-Bilirim onu...Ama ben iki saat ötedeki hocanın o cahil köylü göğsünü yarıp Mustafa Kemal ismini silerek dilediği adı yazdıracağını da bilirim, cevabını verir.

Cehalete hiç güveni olmayan bir realisti.”¹⁸⁷

Atay’a göre Atatürk’ün başarı sırrı, Amerikalı bir gazetecinin kendisine yönelttiği soruya verdiği cevapta gizlidir. Atatürk, bir işte nasıl başarılı olacağını düşünmediğini, bu işi başarmasına nelerin engel olacağını düşündüğünü ve bu engellerin ortadan kalkmasıyla da işin kendiliğinden hallolduğunu söylemiştir.¹⁸⁸

Mustafa Kemal başarılı olmak sanatını bilirdi. Bunun ilk şartı kesin emir vermek değil, doğru karar vermektir. Çünkü doğru karar vermek aklın şaşmaz yollarından yürümek işidir.¹⁸⁹

Atay’a göre O, gerçek liderliğin sürükleyerek değil, inandırarak ve sevdirek götürmek olduğunu bilirdi. Gerçek bir liderin dayanağı, yüreklerdeki korku değil, gönüllerdeki sevgidir. Tek başına bile kalırsa prensiplerden asla ödün verilmemesi ve mücadeleye devam edilmesi gerektiğini savunmuştur. Çünkü yine gerçek liderin götürölen değil, götüröen demek olduğunu unutmamıştır.¹⁹⁰

Atatürk’ün en büyük gururu, Türk milletinin evladı olmaktır. Hiç kimse bu millete O’nun kadar derinden bağlanmamıştır.¹⁹¹ O, milletine ne kadar güvendiyse, milleti de O’na o kadar inanmıştır.¹⁹² Atatürk, kendine ve iktidara dayanak olarak sadece milleti almıştır.¹⁹³

Atatürk 1935 yılında Amerikalı bir gazetecinin diktatörlükten hoşlanıp hoşlanmadığı sorusuna cevaben şunları söylemiştir:

¹⁸⁷ Atay, **Atatürk Ne İdi?**, s.72.

¹⁸⁸ Atay, **Babanız Atatürk**, s.120.

¹⁸⁹ Falih Rıfki Atay, “Yıkılan ve Beraber Yıkıp Götüren Gururlar”, **Dünya**, 16 Ağustos 1952, s.1.

¹⁹⁰ Falih Rıfki Atay, “Gidişat”, **Dünya**, 21 Aralık 1953, s.3.

¹⁹¹ Atay, “En Büyük Eseri”, **Ulus**, s.2.

¹⁹² Falih Rıfki Atay, “Yıl 11”, **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Ekim 1934, s.1.

¹⁹³ Falih Rıfki Atay, “Kamalizm Hükümetçiliği”, **Ulus**, 3 Mayıs 1936, s.1.

“Ben diktatör değilim. Benim kuvvetim olduğu doğrudur. Benim isteyip de yapamayacağım hiçbir şey yoktur. Çünkü ben zoraki ve insafsızca davranmayı bilmem. Bence diktatör başkasını iradesine boyun eğdirenidir. Ben kalbleri kırarak değil, kalbleri kazanarak hükmetmek isterim.”¹⁹⁴

Atay, rejimine bakıldığında diktatörce görünüyor olmasına karşılık Atatürk’ün ne mizaç ne de ideal bakımından diktatörlük inançlısı olmadığını söyler. Milli kurtuluş için şart saydığı devrimlerin hürriyet içinde yaşayabileceğine inansaydı, demokrasiyi ilk günden uygulayacağını savunur.¹⁹⁵

Atatürk, bir şeftir, diktatör değildir. Bir şef, en ileri demokrasiler için bile bir şereftir. Şef, kargaşa sırasında herkesin aklından üstün bir akıl, herkesin enerjisinden üstün bir enerji gösterir. Herkes onda kendi düşündüğünü, kendi istediğini, kendi aradığını bulur. Şefin başlıca özelliği inandırmaktır. Bir diktatör ise her zaman uydurulabilir. Bu diktatör, bir süre için kargaşayı önleyebilir; ancak hiçbir yaratıcılığı olmadığı için, kalpler ona karşı boş ve heyecansız olduğu için her an yok olup gidebilir. Halk, diktatörlerden uzaktır. Bir şefin en büyük korkusu, halkın sevgisinden mahrum kalmaktır. Bir şef, kuvvet aradığı zaman halka gider, diktatör ise saray ve surlara kapanır.¹⁹⁶

En ileri milletler bile, bir kargaşa sırasında bir kurtarıcıya ihtiyaç duymuşlardır. Tehlike günlerinde bir lidere inanmak ve onun etrafında toplanmak bir demokrasi geleneğidir. Diktatörlüklerde lider yetişmez. Dikta rejimleri için lider, bir asi veya bir ihtilalci demektir. Tarihi görevini başaran bir lider öldüğü zaman, bütün halk gözyaşlarına boğulur. Bir diktatör öldüğü vakit ise halk, kurtuluş sevinci duyar.¹⁹⁷

Atatürk zamanının diktatörlerinden hiçbirini sevmemiş ve onların lehine bir kelime dahi etmemiştir. Hitler, Mussolini ve Stalin sivildeyken bile üniformalarını çıkarmamışken Atatürk üniformasını bir iki defa sadece manevralarda giymiştir. Yine Hitler ve Mussolini gibi, demokrasiler aleyhine hicivler ve diktatörlük lehine

¹⁹⁴ Atay, **Atatürk Ne İdi?**, s.25.

¹⁹⁵ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.529.

¹⁹⁶ Falih Rıfkı Atay, “Şef ve Diktatör”, **Hakimiyet-i Milliye**, 4 Ocak 1931, s.1.

¹⁹⁷ Falih Rıfkı Atay, “Atatürk”, **Ulus**, 10 Kasım 1946, s.1.

övgüler söylemiş değildir. Atay'a göre özel meclislerinde dahi milli hakimiyetçiliğe gönülden bağlı olduğu sezilirdi. O'nun düşmanlığı yobazlığa ve geriliğedir, Türklüğü her türlü gelişmeden alıkoyan gelenek ve göreneklere şiddetle karşıdır.

Atatürk, devrinin liderleri arasında sadece Roosevelt'e karşı samimi bir dostluk hissetmiştir. Bolşevik liderlerden de yalnız Lenin'i, Rus İhtilali milli kurtuluş davalarını tuttuğu ve her türlü emperyalizmi reddettiği sürece sevmiştir.¹⁹⁸

Atatürk devri, Hitler veya Mussolini'nin uyguladığı gibi bir dikta devri değildir. Atatürk, dikta ve diktatör sözlerinden daima nefret etmiştir. İki defa çok partili rejim denemesi Atatürk'ün dikta değil, demokrasi rejimi; Türk milletini ilerletici ve kalkındırıcı bir demokrasi rejiminin taraflısı olduğunu gösterir.¹⁹⁹

Atay, Atatürk'le on beş yıl birlikte bulunmuş biri olarak O'nun kadar tartışmayı seven hiç kimseyi hatırlamadığını söyler. O, meclissiz kalmayı bir gün bile düşünmemiştir. Atatürk rejimi, beklenen bütün hürriyetleri veren bir rejim değil, o hürriyetlere kavuşmaya doğru yol açan bir rejimdir. Atatürk bir diktatör değil, yeniçağ Türklüğü aydınlarını gerinin diktasından kurtarmaya çalışan bir savaşıdır.²⁰⁰

Atatürk, yalnız Türk milletinin en büyük adamı değil, yirminci yüzyıl insanlığının şanlarından biri olmuştur.²⁰¹ Dört yabancınnın Atatürk ile ilgili sözleri, O'nun büyüklüğünün göstergesidir:

“Bu sözlerden birincisi, Türkiye'yi hiç bilmeyen, fakat Birinci Dünya Harbi ve sonrası hadiselerini en iyi takip etmekle tanınan bir Amerikan gazetecisinin kitabındadır. Muhabir, Lausanne anlaşmasını anlattıktan sonra şöyle der: ‘Garbin şark önünde eğilişi hiçbir zaman bu kadar zelilce olmamıştır.’

Eski bir yarı sömürgeyi kapitülasyonlardan ve büyük devletler tahakkümünden kurtaran ilk kahraman o idi.

¹⁹⁸ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s. 529-530.

¹⁹⁹ Falih Rıfki Atay, “İrkçılar Saldırıya mı Geçtiler?”, **Dünya**, 19 Ekim 1964, s.1.

²⁰⁰ Falih Rıfki Atay, “Ölçüye Göre”, **Dünya**, 15 Kasım 1964, s.2.

²⁰¹ Falih Rıfki Atay, “Yasımızı Paylaşanlar”, **Ulus**, 14 Kasım 1938, s.2.

1938 de ellinci doğum yıldönümü töreninde bulunmak üzere Berlin'e gittiğimizde Tanrının bu dünyayı yaratmak için yedi gün uğraşmış olmasına bile gülecek kadar kibirli Hitler, bütün heyetleri bir büyük salonda kabul etmişti. Kendisi ortada yapayalnızdı. İkincisi Georing beş on adım, üçüncüsü Göbells de bu sonuncudan beş on adım geride durmuşlardı. Hitler Romanya heyetine reislik eden Dışbakanını, verdiği işi iyi yapmayan bir hususi kalem müdürü gibi paylıyordu.

Sıra bizim heyete geldi. Mavi gözlerinin bakışları yumuşak ve tatlı:

- Atatürk bir millet bütün vasıtalarından mahrum edilse dahi kendisini kurtaracak olan vasıtaları yaratacağını öğreten liderdir. Onun birinci talebesi Mussolini, ikinci talebesi ben'im, demişti.

Şaşıp da kalmıştık. Biz Türkler içinde böyle düşünmeyenlerin ne kadar çok olduğunu hatırlıyorduk.

Üçüncü söz, bir Hindu liderininidir. Bugün de Hindistanın belli başlı bir şahsiyetidir. Son derece tevazu içinde şöyle demişti:

- Biz bir Asya memleketinin kapitalist bir devlet hakimiyetinden tamamiyle kurtulup müstakil olacağını düşünemedik. Bizim parolamız otonomi idi. Böyle bir memleketin kapitalist bir devlet değil, bütün devletler hakimiyetinden kurtulup tamamiyle müstakil olabileceğini Atatürk ispat etti. Bizi istiklalimize kavuşabileceğimize inandıran odur.

Dört yüz milyonluk bir ülkede hürriyet hareketinin kılavuzlarından birinin sözü idi bu. Yine 1942 de Hind'de bulunduğumuz vakit Çin devleti temsilcilerinden biri heyetin reisi olduğum için bana geldi:

Buraya kadar zahmet etmişken Çan Kay Şek'i görmeğe gitmez misiniz? Ne kadar sevinecek bilseniz... dedi.

Anladığıma göre Çan Kay Şek eski dilde ecnebigiriz dediğimiz yaban sevmez bir milliyetçi imiş. Yalnız Atatürk'ün Türklerini yabancı saymamış. Baş ucunda Atatürk'e ait yazılmış bir kitap bulunmuş. Sık sık onu okurmuş. Çünkü Çin, Atatürk zaferi Lausanne anlaşması ile neticelenmezden önce kapitülasyonlardan kurtulabilmeyi düşünmemiş...

Endonezya Cumhurbaşkanı ile Başbakanı ikisi birden bir muhabire: .

- Biz Atatürk'ün yetiştirmesiyiz, demişlerdi.

Atatürk Türkiye'den uzaklaştıkça, hele Asyaya doğru uzaklaştıkça alabildiğine büyür. Bir hürriyet ve kurtuluş dininin peygamberi olur. O dedi, derler, başka demezler.”²⁰²

Falih Rıfkı Atay, dünya liderlerinin Atatürk için söylediği sözleri toplayan bir dergiden de şunları nakletmiştir:

²⁰² Atay, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, s.66-68; “Atatürk'ün Sağlığı”, **Dünya**, 21 Mart 1954, s.2.

“General Mc Arthur Atatürk öldüğü vakit şöyle demişti: ‘Askerlik dehası ile insanlık idealini Atatürk kadar nefsinde birleştirmiş bir adam tanımıyorum.’

Ölümünün yirmibeşinci yıl dönümünde şöyle diyor: ‘Bu asker - devlet adamı çağımızın en büyük liderlerinden biri idi. Kendisi Türkiye’nin en ileri dünya devletleri arasında hak ettiği yeri almasını istemişti. Yine o Türklere, bir millet büyüklüğünün temeli olan kendine güvenme ve dayanma duygusunu vermiştir.’

İtalyan dış Bakanı Kont Sforza fikrini dört kelime ile özetlemiştir: ‘Çağımızın en büyük adamı!’

Birleşik Devletler Başkanı Kennedy Atatürk’ü devrimci lider ve asker olarak övdükten sonra diyor ki: ‘Çöküntü halinde bulunan bir imparatorluktan hür bir Cumhuriyetin doğuşunu gösteren bir misal daha yoktur!’

Dergide daha bir çoklarının övgüleri toplanmıştır. Biraz da Asyalıları dinleyelim: ‘Atatürk gençlik günlerinde benim kahramanımdı. O’nun büyük devrimlerini okuduğumuz zaman son derece mütehassis olmuştuk. O’na saygılarımı sunmak fırsatını bulamadığım için daima üzüntü duyarım.NEHRU’ ‘Atatürk yalnız bu yüzyılın en büyük adamlarından biri değildir. Biz Pakistan’da O’nu gelmiş geçmiş bütün çağların en büyük adamlarından biri olarak görüyoruz. Dünyadaki bütün müslümanlar gözlerini sevgi ve hayranlıkla ona çevirmişlerdi.EYÜP HAN’ »²⁰³

²⁰³ Falih Rıfkı Atay, “Eğer Reform Yapılacaksa”, **Dünya**, 8 Ocak 1964, s.1.

İKİNCİ BÖLÜM

FALİH RIFKI ATAY'IN KALEMİNDEN DEVRİMCİ ATATÜRK VE TÜRK DEVRİMİ

I. Falih Rıfki Atay'a Göre Atatürk'ün Devrimci Yönü

Devrim; en bilinen tanımıyla inkılap, ihtilal demektir.¹ Atatürk'e göre devrimci, milli mücadele içinde milli bir fert olarak çalışan kişidir. Devrim ise bir kurtuluş yoludur ve bir milletin kendi azim ve kararıyla gerçekleşebilir.²

Atatürk, 1925 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'nin açılışı sırasında Türk Devrimi'nin tanımını şu şekilde yapmıştır:

“Türk Devrimi, kelimenin ilk anda akla getirdiği ihtilal anlamından başka ondan daha geniş bir değişmeyi anlatır. Bugünkü devletimizin şekli yüzyıllardan beri gelen eski şekilleri bir yana bırakılırsa, en gelişmiş bir biçim olmuştur. Ulusun varlığını devam ettirmek için efradı arasında düşündüğü bağıntı yüzyıllardan beri gelen biçim ve özelliklerini değiştirememiştir. Yani ulus din ve mezhep bağı yerine kişilerini Türk milliyetçiliği etrafında toplamıştır. Türk ulusu, uluslararası genel savaş alanında hayat ve kuvvet sırrı olarak ilim ve vasitanın ancak çağdaş uygarlıkla bulunabileceğini, değişmez bir gerçek olarak kabul etmiştir. Devrimlerin normal ve zorunlu gereği olarak genel yönetimini ve bütün kanunlarını ancak bu dünya ihtiyaçlarından ilham alınarak yapılmasını bir hayat şartı saymıştır.”³

Atatürk, bu sözlerle tanımladığı Türk Devrimi'ni, başka bir demecinde ise şu şekilde ifade etmiştir:

“Uçurumun kenarında yıkık bir ülke... Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... Yıllarca süren savaş... Ondan sonra, içerde ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni

¹ **Türkçe Sözlük**, s.575.

² Tunaya, **a.g.e.**, s.167.

³ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt:II, 5. Baskı, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Merkezi Yayınları, 1997, s. 249; Enver Ziya Karal, “Atatürk ve Türk Devriminin Özellikleri”, **Atatürkçü Düşünce**, s.405.

sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arasız, devrimler... İşte Türk Genel Devrimi'nin bir kısa ifadesi...”⁴

Atatürk, Türk Devrimi ile amacın, Türk milletini tam bir çağdaş toplum haline getirmek olduğunu da şu sözlerle açıklamıştır:

“Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkıpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağımıza uygun ve bütün mana ve biçimiyle medeni bir toplum haline ulaşturmaktır. İnkıplarımızın temel prensibi budur.”⁵

Atatürk, devrimler ile çok kısa bir zamanda nelerin başarıldığını ise şu sözlerle dile getirmiştir:

“... çok kısa zamanda hızlı ve yoğun denilecek kadar siyasi, idari, toplumsal inkıplar yaptık. Bu yaptıklarımızın sürat ve yoğunluğundan, ancak memnuniyetle ve bahtiyarlıkla söz edilebilir; çünkü bu böyle olmasaydı, kurtuluş ihtimali tehlikeye düşebilirdi. Kabul etmek uygundur ki ve böyle yapmak zorunluluğu içindir ki, böyle yaptık.”⁶

Türk Devrimini tanımlayan bir başka isim Afet İnan'dır. Afet İnan'a göre devrim, mevcut kurumları zorla değiştirmek demektir. Türk devrimi ise, Türk milletini geri bir millet yapan kurumları yıkarak milletin ilerlemesini sağlayacak yeni kurumları oluşturmak demektir.⁷

Türk Devrimi, getirmiş olduğu yeni unsurlarla Meşrutiyet Hareketi'nden ayrılır. Türk Devrimi, öncelikle İmparatorluğun ölmüş olduğu tezine dayanmakta ve yeni kurulacak devletin, İmparatorluğun devamı olduğu fikrini şiddetle reddetmekteydi.⁸

Türk Devriminin temel ilkesi; milli, demokratik, akılcı, laik bir dünya görüşünü yerleştirmek ve devletin tüm kurumlarını bu görüşle yeniden

⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt:I, s. 398; Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, s.90.

⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt:II, s. 224; a.g.e., s. 89.

⁶ a.g.e., s. 219; a.g.e., s. 90.

⁷ Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, s.87.

⁸ Tunaya, a.g.e., s.167.

düzenlemektir.⁹ Türk Devrimi bir zorunluluğun sonucudur. Milletın sonsuza kadar özgür ve bağımsız yaşaması, yeni bir dünya görüşünün getirilmesine, zihniyetlerde yapılacak bir devrime bağılı idi.¹⁰

Türk Devrimini kendisinden önceki tüm yenilik hareketlerinden farklı kılan unsur, halktır. Türk halkı, tarihte ilk defa ülkesinin yönetimine seyirci kalmamıştır.¹¹ Türk Devrimi; amacı, kadrosu ve metodu ile tam bir ulusal devrimdir. Türk Devrimi; herhangi bir sınıf, bir parti veya zümre tarafından değil, halk tarafından yapılmıştır.¹²

Türk milletinin yaşamasını mümkün kılacak bir ortam yaratmak için öncelikle, laiklik prensibine dayanarak din ve devlet işlerini kesin şekilde ayırmak ve sonra dışa karşı kayıtsız şartsız bağımsız olmak şartları gelmektedir. Bunlar, Türk Devrimi'nin iki ana motiftir.¹³

Geniş ve felsefi açıdan bakıldığında ise Türk Devrimi; hümanizm, rönesans, reform, bağımsızlık, insan hakları gibi dünyada doğmuş ve gelişmiş fikir hareketlerinin Türkiye'deki yansıması, çağdaş medeniyetler seviyesine yükselmek için kaybedilen zamanın telafisi olarak görülebilir. Ancak Türk Devrimi, bir kopya değildir, orijinal bir sentezdir.¹⁴

Falih Rıfki Atay da çeşitli yazılarında Atatürk'ün devrimci yönünden ve amacından, tüm devrimleri kendisine inananlarla birlikte yaptığından, zaferleri ve devrimleri sayesinde Türk insanının gerçek kurtuluşa erdiğinden, çok kısa bir süre içinde yaptığı köklü devrimlerle Türkiye'de neleri değiştirmiş olduğundan bahsetmiştir. Geçmişe dönüp baktığında Atatürk'ün yaptıklarını yapabilecek kimsenin olmadığından, bu yıkmayı bir tek O'nun gerçekleştirebileceğinden söz etmiştir. Ayrıca Türk devrimini Rus devrimi ile karşılaştırarak Türkiye'de yaşanan devrimin tıpkı Rusya'daki devrim gibi mazlum halkları etkilediğini vurgulamıştır.

⁹ Sadi İrmak, "Atatürkçülüğün İlkeleri-İnkıpların Fikir Temelleri", **Atatürkçü Düşünce**, s.9.

¹⁰ **a.g.m.**, s.14.

¹¹ Tunaya, **a.g.e.**, s.168.

¹² Karal, "Atatürk ve Türk Devriminin Özellikleri", **Atatürkçü Düşünce**, s.407-408.

¹³ İrmak, "Atatürkçülüğün İlkeleri-İnkıpların Fikir Temelleri", **Atatürkçü Düşünce**, s.11.

¹⁴ **a.g.m.**, s.15.

Öncelikle Atay'a göre Atatürk doğuştan bir devrimcidir. Kurtuluştan sonra gerçekleştirmek istediği fikir, Tanzimat'tan beri devam eden iki medeniyetçiliği ortadan kaldırmak ve Türklüğü Batılı yapmaktır. Türkiye'yi Batı medeniyetinin içinde görmek, en büyük hedefidir.¹⁵

Mustafa Kemal, devlet yapısındaki ikilik ortadan kalkmadıkça, memleketteki ortaçağ kurumları yıkılıp yerlerine tam anlamıyla batılı kurumlar kurulmadıkça, vatan kurtulsa dahi milletin kurtulmayacağına inanmıştır.¹⁶ O, tüm devrimleri bu memleketi ve milleti gerilikten kurtarıp bir yeni çağ devleti haline getirmek ve toplumu ilerlemekten alıkoyucu bütün engelleri yıkmak için gerçekleştirmiştir. Şan ve şerefi üstüne bir 'taht'a kurulur gibi oturup saltanat sürmek istememiş, idealleri uğruna şanlarını da, şereflerini de, hayatını da feda etmeyi göze almıştır.¹⁷

Atatürk devri, bir ihtilal devridir. O, devlet yapısındaki bir asırdan beri devam eden ikiliği ortadan kaldırmıştır. O'na göre tarihin hiçbir devrinde böyle büyük ölçüde bir ihtilal demokrasi yolu ile yapılmamıştır, yapılmasına da imkan yoktur.¹⁸

Atatürk, devrimlerini yaparken yalnız değildir. O, kuvvetini, gönülleri devrimleri gerçekleştirmek aşkıyla yanan batıcı ve milliyetçi takımın desteğinde ve halkın son kurtulma azmini kendi kılavuzluğuna bağlayışında bulmuştur. Atay, kendisinin ve aynı fikri paylaşılan tüm arkadaşlarının bu ihtilal hareketinde ilk ve ön safta bulduklarını söylemiştir.¹⁹

Atatürk'ün askeri dehası kurtuluş zaferi ile, siyasi dehası ise tuttuğu devrim yolunun kurtarıcı olduğuna milleti inandırması ile belirmiştir. Bir milleti sıkı sıkıya bağlandığı geleneklerden koparmak, bu inanç olmazsa, imkansız denecek kadar güçtür.²⁰

¹⁵ Atay, "Atatürk", **Dünya**, s.2.

¹⁶ Atay, **Babanız Atatürk**, s.96.

¹⁷ Atay, **Atatürk Ne İdi?**, s.19.

¹⁸ Falih Rıfki Atay, "Yakalanma", **Dünya**, 19 Ekim 1958, s.2.

¹⁹ Falih Rıfki Atay, "Hürriyetin Kurucusu", **Ulus**, 10 Kasım 1948, s.2.

²⁰ Atay, "Atatürk", **Ulus**, s.1.

Atatürk, askeri zaferleri ile dış düşmanı memleketten dışarı atmıştır. Sıra siyasi zafere gelmiştir ki, bunun yolu da iç düşmanı yok etmekten geçmektedir. Atay, bu konuda şunları söylemiştir:

“Mustafa Kemal nasıl memleketi yabancı istilasından kurtarmak için Erzurum’dan kalkarak İzmir’e doğru sefer etmişse, şimdi milleti iç düşmandan kurtarmak için İzmir’den Erzurum’a doğru yeni sefere çıkıyordu.

Türk milletini bir yeni çağ toplumu olmaktan alıkoyan ne varsa gelenek, görenek, müessese, kanun, örf ve adet, hepsini köklerinden söküp attı.

Bu yıkmayı yalnız o yapabilirdi.”²¹

Vatanı Kuva-yı Milliye zaferleri; milleti Kemalizm devrimleri kurtarmıştır. Hür düşünen kafa, hürriyet içinde öğreten okul, hür vicdan ve tüm halk yığınlarına verilen insanca yaşama imkanı zaferlerin ve devrimlerin sonucudur.²² Falih Rıfki Atay, Atatürk’ün kurtuluşu sağlayan askerden, kuruluşu yapan ıslahatçıya geçişini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Mustafa Kemal’i izah etmek istediğimiz zaman iki sıfatı bilhassa hatıra geliyor: Asker ve İnkılapçı! Zafer memleketi, inkılap zaferi kurtarmıştır. 19 Mayıs 1919’da onun muvaffak olup olmayacağını düşünen bizler, 9 Eylül 1922’de kendi kendimize soruyorduk: Acaba bu zaferi, ne yapacaktı? Bir taç gibi başına mı giyecekti? Bir miras gibi harcayacak mıydı? Yoksa, onu inkıraz müesseselerinin eline mi teslim edecekti?...

Bir asırdan beri devam eden nizam ve medeniyet mücadelesini bitirmek, geri müesseseleri yıkmak, cemiyeti hamle almaktan meneden hayat ve kültür tezatlarını tasfiye etmek, yeni milli oluşmanın esaslarını kurmak lazımdı. Dahi asker, vazifesi daha az güç olmayan cesur ve basiretli ıslahatçı ile nöbet değiştirecekti.”²³

Zaferlerle hür ve şanlı bir devletin, devrimlerle de asırlar boyu gelişmesini sürdürecektir bir toplumun temelleri atılmıştır.²⁴ Atay, Atatürk’ün on yıl gibi kısa bir sürede neler başardığını şu sözlerle anlatmıştır:

²¹ Falih Rıfki Atay, “Dış ve İç Düşman”, **Dünya**, 16 Mayıs 1964, s.1.

²² Atay, “Anıt-Kabir’in Yapılmasına Başlanmıştır”, **Ulus**, s.1.

²³ Falih Rıfki Atay, **19 Mayıs**, Ankara, Ulus Basımevi, 1944, s.38.

²⁴ Falih Rıfki Atay, “Ölümünün Üçüncü Yıldönümü”, **Ulus**, 10 Kasım 1941, s.1.

“Atatürk devri nedir, size hatırlatayım: Padişahlık kaldırılmıştır, Cumhuriyet ilan edilmiştir. Medreseler kapatılmıştır. Hilafet kaldırılmıştır. Şeriye mahkemeleri kaldırılmıştır. Şapka giyilmiştir. Tekkeler, zaviyeler ve türbeler kapatılmıştır. Medeni kanun kabul edilmiştir. Devletin dini islam dinidir, maddesi çıkarılmıştır. Yeni Türk yazısı kabul edilmiştir. Türk kadınlarına milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Atatürk 1938’de ölmüştür. Eşsiz, milli kahramanın şu on yıl içinde yaptıklarına bakınız. Böyle bir devre, yüzyıllardan beri, yalnız Türk milleti değil, Batı medeniyet toplulukları ve yeni çağ şartları içine giremediği için ayaklar altında çiğnenen bütün müslüman milletleri hasret çekiyordu.

Atatürkçülüğün hedefi, ‘Milli kurtuluş’tur: Bunun da şartı saydığımız devrimleri geliştirerek Batı medeniyet toplulukları içine katılmak!’²⁵

Otokrasi rejimi ve Şark-İslam kültürü içinde maddesi ve ruhu çürüyüp giden halkı kurtarmak için, batılılaşmak ve millileşmekten başka çare yoktu. Bir yığın kültür ve ahlak geleneğini yıkmak, bir o kadar da yeniden kurmak ve temelleştirmek gerekmiştir.²⁶ Hiçbir toplum, bizim toplumumuz gibi, kısa bir zaman zarfında medeniyetin maddi ve manevi tüm kurumlarını atarak yeni kurumlar oluşturmaya çalışmamıştır. Bunu yaparken, eski batıl fikirlerden kurtulmak ne kadar önemli idiyse, Batı dünyasının batıl fikirlerini ve kökleşmiş inançlarını benimseyerek yaratıcılıktan vazgeçmek de o kadar tehlikeli idi. Bir insan, hür kalınca yaratıcılığını ortaya çıkarır. Türk devriminin yapıldığı dönem, yaratıcılığın olduğu dönemdir.²⁷ Tanzimat’ın bütün kurumlarında örneği görülen taklitçiliğin yanında, Türk devrimi düşünen, arayan, yapan ve yaratan şahsiyeti ortaya koymuştur.²⁸

Atay’a göre padişahlık ve hilafeti kaldırmak, medreseleri kapatmak, teokratik rejimin bütün kurumlarını yıkmak, kadını hür kılmak gibi devrimler 1923 Türkiye’sinin şartlarına göre, Fransız İhtilali’nin Fransa’da yaptıkları kadar esaslı şeylerdir. Tarih, yalnız bu türlü değişikliklere “devrim” adını verir. Çünkü bunlar bir topluluğu asırlık geleneklerinden koparıp söker, bir müddet ona havada kalmak, düşmemek için tutunacak hiçbir yeri olmamak hissini verir.²⁹ Atatürk yaptığı devrimlerle, yüz yılı aşkın süredir Türk insanını medenileşmeye ve Batılılaşmaya

²⁵ Falih Rıfkı Atay, “Hasret Çekilen Devir”, **Dünya**, 5 Şubat 1963, s.1.

²⁶ Falih Rıfkı Atay, “Ondan Yedi Yıl Uzakta”, **Ulus**, 10 Kasım 1945, s.1.

²⁷ Falih Rıfkı Atay, “İnkılabımızın Kökleri”, **Hakimiyet-i Milliye**, 5 Ekim 1933, s.1.

²⁸ Falih Rıfkı Atay, “Fikir ve Sanat”, **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Ekim 1933, s.85 .

²⁹ Falih Rıfkı Atay, “Bizim Tarih”, **Dünya**, 13 Haziran 1954, s.2.

doğru geliştirmektan alıkoyan engelleri kaldırmıştır. Viyana kapılarından geri çekildiğimiz günlerden beri beklediğimiz büyük kalkınmanın temellerini atmıştır.³⁰

Atay geçmişe dönüp baktığında, Atatürk'ün yapacaklarına inananların ancak iki elin parmakları kadar az sayıda olduğunu söyler. 1908 Meşrutiyeti'nin en ileri fikir hareketi olan T rk l k hareketi liderlerinin dahi en ileri ıslahat düşünceleri, Atatürk'ün yaptığı devrimlerin yanında s n k kalmıştır. Çünkü Osmanlılık şartları içinde bu devrimleri tasarlamak g  olmasa da, gerçekleştirmek adeta imkansızdır.³¹

Atay, 1927 yılında ihtilal sonrasında yaşanan gelişmeleri görmek amacıyla Rusya'ya gitmiş ve bu ülkeye dair izlenimlerini 1931 yılında yayımlanan ‘‘Yeni Rusya’’ adlı kitapta anlatmıştır. Yazar, bu kitabı kendi insanımıza benzeyen insanları batılılaştırmak ve geri bir memleketi ileri götürmek için komşumuzun yaşadığı tecrübeleri ve uyguladığı metodları araştırıp yeni Rusya'nın nasıl bir yolun üzerinde olduğunu göstermek amacıyla yazdığını ifade etmiştir.³² O'na göre Türkler yalnız kendilerini düşünerek, Ruslar ise tüm insanlık için devrim yapmıştır; fakat Türkler de tıpkı Ruslar gibi devrim hareketini hudutları içine hapsedememiştir. Türkiye'nin kurtuluş hareketi ister istemez mazlum insan yığınlarını uyandırıcı olmuştur.³³

³⁰ Falih Rifkı Atay, ‘‘Bir De şu Hikayeyi Dinleyin’’, **Dünya**, 18 Aralık 1962, s.1.

³¹ Falih Rifkı Atay, ‘‘ l m n n Yild n m ’’, **Dünya**, 10 Kasım 1961, s.1.

³² Falih Rifkı Atay, **Yeni Rusya**, Ankara, 1931, s.3-4.

³³ a.g.e., s.10.

II. Falih Rıfkı Atay'ın Kaleminden Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet'in İlanı ve Devrimler Dönemi

A) Kurtuluş Savaşı Dönemi

1. TBMM'nin Açılışı (23 Nisan 1920)

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgali üzerine vakit kaybetmeden bir Kurucular Meclisi toplamayı tasarlamış, bu konuyla ilgili olarak komutanlarla iki gün boyunca telgraf başında görüşmüştür. Meclisin dağıtılmasından sonra bir gün bile kaybetmemiş, 19 Mart 1920 tarihinde bir genelge yayınlayarak Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanacağını duyurmuştur. Genelgede, dağılmış olan mebuslardan Ankara'ya gelebilecek durumda olanların meclise katılmalarını, her sancaktan beş üyenin seçilmesini ve seçimlerin de meclis çoğunluğunun on beş gün içinde Ankara'da toplanabileceği şekilde yapılmasını istemiştir. Bu genelge sonucunda seçimler, her tarafta büyük bir ciddiyet ve hızla yapılmıştır.

Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 günü en yaşlı üye olan Sinop Mebusu Şerif Bey'in başkanlığında açılmıştır. İtilaf devletlerinin Türkiye'yi paylaşmaya çalıştığı, Yunan ordusunun Batı Anadolu'yu işgale giriştiği, Rum ve Ermeni azınlığın ihanet faaliyetlerini artırdığı ve Padişahın meclisi feshederek ülkeyi ve milleti Damat Ferit Hükümeti'ne teslim ettiği sırada böyle bir meclisin açılabilmesi büyük bir önem taşımaktadır.³⁴

Atatürk, Meclis'in açılışını Türk Tarihinin başlangıcı olarak görmüş ve bu konuda şunları söylemiştir:

“23 Nisan, Türkiye milli tarihinin başlangıcı ve yeni bir dönüm noktasıdır. Bütün bir düşmanlık cihanına karşı ayağa kalkan Türkiye halkının, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni meydana getirmek hususunda gösterdiği harikayı ifade eder.”³⁵

O, Meclis'in Türk milleti için anlamını ise şu sözlerle ifade etmiştir:

“Büyük Millet Meclisi, Türk milletinin asırlar süren arayışlarının özü ve onun bizzat kendisini idare etmek şuurunun canlı bir timsalidir. Türk milleti, mukadderatını Büyük

³⁴ Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s.125. Ayrıca bkz. Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Söylev**, Cilt:1, s.575.

³⁵ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt:III, s. 53; Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s.35.

Millet Meclisi'nin kifayetli ve vatanperver eline bıraktığı günden itibaren karanlıkları sıyrıp kaldırmış ve ümitleri boğan felaketlerden milletin gözlerini kamaştırın güneşler ve zaferler çıkmıştır.”³⁶

Falih Rıfki Atay, dönemin tanıklarından biridir. O, çeşitli yazılarında 22 Nisan akşamı Mustafa Kemal ile arkadaşları arasında geçen konuşmayı, Mustafa Kemal'in Meclis'i mutlak surette açmak iradesini, Meclis'in açılışı sırasında ülkenin içinde bulunduğu içler acısı durumu, içteki ve dıştaki düşmanların faaliyetlerini, Kuva-yı Milliye ruhunu anlatmıştır. Ayrıca 23 Nisan Meclisi'nin genel özelliklerinden ve Meclis'in açılması ile aslında millet iradesine dayanan bir rejim döneminin de başlamış olduğundan söz etmiştir.

Atay, 22 Nisan akşamı yaşananları Mustafa Kemal'in ağzından şöyle aktarmıştır:

“22 Nisan akşamı Ankara'daki fikirlerden biri, Mustafa Kemal çekilip gitse, muzaffer devletlerin itimatsızlığını yumuşatamaz mıyız, bu yaman suikasti sökemez miyiz, sualidir. Bunu kendisine de söylemişlerdir. Hiç tınmaksızın:

-Bu da bir ihtimal. Fakat nereye gidebilirim? diyor.

İstanbul'da düşman, Akdeniz'de düşman, nereye gitse yakalayıp ya asacaklar, ya sürecekleler.

-Mesela şarka doğru...

Kafkasya'da Rusya'ya sığınılabilir.

O vakit genç, bu hikaye anlatıldığı zaman ise oldukça yaşlı Recep Peker'e döndü:

-Hatırlarsın, sana da sormuştum, eğer memleketin menfaati bu fedakarlığı yapmanıza bağlı ise neden çekinmelisin, demiştin, yeni geldiğin için vaziyeti bilmiyordun.

Recep sıkılarak başını eğdi. Mustafa Kemal, teklifi reddeder görünmeyerek:

-Fakat bir defa Meclisi açmalıyım. Bu tarihi vazifeyi yaptıktan sonra düşünürüz, dedi.”³⁷

Atay, Mustafa Kemal'in meclissiz bir sistemi asla düşünmediğine dair de şunları söylemiştir:

³⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt:I, s. 372; a.g.e., s. 35-36.

³⁷ Atay, Pazar Konuşmaları, s.198.

“Mustafa Kemal, samimi bir millet hakimiyetçisi, doğuştan bir demokrat ve halk kahramanı olduğu için, ıslahat diktasını dahi bir anayasa ve meclis sistemine dayamağı, hiç ara vermez meclisli bir idare rejimini gelenek haline getirmeğı değışmez davası edinmiştir.”³⁸

23 Nisan 1920 sabahında asiler, Mustafa Kemal’in karargahını ve o gün açacağı Meclis’i basabilecek durumdadır. Recep Peker, şehrin yakın sırtları üzerinde, çetelerin yaklaşıp yaklaşmadıklarını gözleyerek nöbet tutmaktadır. Padişah ve Halife, Mustafa Kemal ve O’nu destekleyenlere açıkça karşı çıkmaktadır. 16 Mart’tan beri İstanbul işgal altındadır. İzmir’de Yunan askeri, Adana’da ve güneyde Fransız silahlı kuvvetleri, şurada burada İngiliz kıtaları vardır. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde isyan eden çeteler vardır. Hepsinden Mustafa Kemal’e gelen emir, İstanbul’a boyun eğmesi ve Padişaha teslim olması yönündedir. İşgal ve istila kuvvetlerinin ilk şartı, “Mustafa Kemal’i başınızdan atınız!” sözüdür. İç ve dış bunca düşman karşısında birkaç yarı silahlı kıta, birkaç başıbozuk alay ve çete ile ne yapılabilirdi? Almanya’yı bütün müttefikleri ile yere seren Birinci Dünya Savaşı’nın galiplerinin sırtını yere getirmek mümkün müydü?³⁹

23 Nisan 1920’de Türkiye iki ayrı parçadan oluşmaktadır. Bir tarafta Padişah ve hükümeti, diğer tarafta Atatürk ve milleti vardır. Padişah ve hükümeti için ülkenin kaderi galip devletlere bağlıdır. Atatürk için ise dava basittir: Bu millet ancak, kendi kendini kurtarabilir.⁴⁰

Vatan topraklarını ele geçiren yabancılar ve düşmanla işbirliği yapan bir idare karşısında, halkın Meclis’e Meclis’in de halka bağlanmasından başka hiçbir kuvvet yoktur. Milli Ordu kurulmuş değildir. Tarihte pek az sayıda millet, böylesine bir yok olma tehlikesine uğramıştır. İstanbul’daki saltanat için, manda altında bir yarı-sömürge devleti kalmak bile tadına doyum olmaz bir hayaldir. Tarihte pek az millet, başında bulunanlar tarafından böylesine korkunç bir hıyanete uğramıştır. Mustafa Kemal, kurtuluşu ne bir ordunun başına geçmekte, ne de bir gerilla şefi olmaktan aramıştır. Halkı aramış ve bulmuştur. Çünkü O, milli kurtuluşun sadece millet

³⁸ Falih Rıfki Atay, “Bir Yıldönümü Münasebetiyle Düşünceler”, **Dünya**, 11 Eylül 1952, s.1.

³⁹ Atay, **Pazar Konuşmaları**, s.197-198.

⁴⁰ Falih Rıfki Atay, “23 Nisan”, **Ulus**, 23 Nisan 1936, s.1.

iradesinin eseri olabileceğine inanmaktadır. Türk milleti, kendi kendini idare etmeye başlamakla kurtulmuştur. Bunun temeli ise, 23 Nisan'dır.⁴¹

İlk gerçek kuvvet, görüldüğü ve sezildiği yerde, iyi niyetli gönülleri kendisine adeta bir mıknaş gibi çekmiş; tereddütleri karara ve niyetleri azme çevirmiştir. Bu sayede öncelikle Padişah'a ve Halife'ye, sonra da düşmana karşı bir meydan okuyuş gerçekleşmiş, ardından da zaferler gelmiştir. İnsan iradesi bir hakka dayandığı ve bu irade cesaret ile birleştiği zaman ne inanılmaz şeylerin başarılabilceği, yirminci asır Türklerinin Kuva-yı Milliye'sinde görülür. Bu bir mucizedir. Adeta yapılmamışa, düşünülmemişe ve kendiliğinden olmuşa benzer.⁴²

Yirminci asır liderlerinden Hitler, bir millet bütün vasıta ve imkanlarından mahrum edilse de kendini kurtarabilecek vasıtaları ve imkanları yaratabileceğini Mustafa Kemal'in ispat ettiğini söylemiştir. Gerçekten de hiçbir millet, karşısındaki düşmanın Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri olduğu da düşünülürse, 23 Nisan 1920 Türkiye kadar vasıtasız ve imkansız kalmamıştır. Türkiye için hiçbir gün de, 23 Nisan 1920 günü kadar büyük bir güçlük teşkil etmemiştir. Kuva-yı Milliye'de kendisi ile birlik olmayanları yine yalnız Mustafa Kemal hoş görmüştür. Çünkü O, Kuva-yı Milliye'ye inanmayanların da inananlar kadar haklı olduğunu savunacak kadar gerçekçi bir liderdir.⁴³

Büyük Millet Meclisi; savaş, kurtuluş ve kuruluş dönemlerinde milli hakimiyetin temeli ve kaynağı olmuştur.⁴⁴ Atay, bir yazısında, 23 Nisan Meclisi'nin özelliklerinden bahsetmiştir. Meclis çoğunluğu gericidir. Bu Meclis, yüzlerce medrese açmış, okullardan resim dersini kaldırmış ve içki yasağını bir şeriat kanunu olarak geçirmiştir. Fes yerine kalpağı savunanlara karşı ayaklanmıştır. 23 Nisan Meclisi'nin tek umudu, İstanbul'da Halife'ye dönmek ve şeriat devletini kurmaktır. Bir ara Çerkes Ethem'i Mustafa Kemal'in yerine geçirmek isteyenler olmuş, bir kısım İttihadçılar da Enver'i getirerek başa geçirmek davası gütmüşlerdir. Sakarya Zaferi Mustafa Kemal'i meclise karşı kuvvetlendirmiş; ancak meclisteki gerici muhalefeti yatıştıramamıştır. Bu gericiler bir ara Türk ordusunun

⁴¹ Falih Rıfkı Atay, "23 Nisanın 24 üncü Yıldönümü", **Ulus**, 23 Nisan 1944, s.1.

⁴² Atay, **Pazar Konuşmaları**, s.199.

⁴³ **a.g.e.**, s.199.

⁴⁴ Atay, "Milli Bayramlarımızın En Büyüğü", **Ulus**, s.1.

saldırı fikrine karşı çıkmış, İngilizlerin teklifinin kabul edilmesini savunmuştur. Çünkü maksat bir an önce Halife'ye kavuşmak, dolayısıyla yarı teokratik devlet sistemine geri dönmektir. Büyük Zafer olup da Türk ordusu İzmir'e girdiği vakit, bir milletvekili: "Yunanlılardan kurtulduk, bakalım Mustafa Kemal'den nasıl kurtulacağız?" demiştir. Zaferden sonra meclis, Mustafa Kemal'i milletvekili seçilmekten alıkoymak için bir seçim maddesi değişikliğini bile teklif etmiştir.⁴⁵

Gerçekte ise, 1920 Nisanı'nın 23. günü Ankara'da ilk Büyük Millet Meclisi'nin toplanması, Cumhuriyet rejiminin kuruluşunun göstergesidir. O tarihlerde "Cumhuriyet" sözü, Mustafa Kemal ile pek yakın bir iki arkadaşı arasında ancak bir fısıldaşma olarak konuşulmuştur. Üç yıl sonraki gerçek, o gün için hayal gibidir.⁴⁶ Ayrıca 23 Nisan'da yalnız ilk Büyük Millet Meclisi değil, Türkiye'de meclissiz yaşamamak devri de açılmıştır.⁴⁷

2. Saltanat'ın Kaldırılması (1 Kasım 1922)

Osmanlı saltanatı, 1517 yılında halifelik ile birleşmiş, bu tarihten itibaren devlet, teokratik bir nitelik kazanmıştır. Asırlar boyu süren bu idare sistemi, egemenliğin bir şahsa ait olduğu bir sistemdi. I. ve II. Meşrutiyet denemeleri ile açılan meclisler uzun süreli olmamış, hakimiyet yine padişahın elinde bulunmuştur. Bu idare sistemi yüzünden millet, pek çok kayıp yaşamıştır. Varlığını korumak için cehalet ve taassubu beraberinde sürükleyen bu idare, zaman içinde millet için adeta bir düşman haline gelmiştir. Bu idarenin Milli Mücadele'yi baltalama girişiminde bulunması ve Sevr Antlaşmasını imzalaması bunun kanıtıdır. Anadolu'da zafer kazanıldıktan sonra, Padişah ve hükümetinin İtilaf Devletleri tarafından Lozan'da yapılacak olan barış görüşmelerine davet edilmesi, bu rejimin bir an önce kaldırılmasını zorunlu hale getirmiştir.⁴⁸

30 Ekim 1922'de Büyük Millet Meclisi Başkanlığına, Rıza Nur ve 78 arkadaşının imzasını taşıyan bir önerge verilmiştir. Mustafa Kemal'in de imzasının bulunduğu bu önergede, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 1. maddesiyle, egemenliğin

⁴⁵ Falih Rıfkı Atay, "23 Nisan", *Dünya*, 28 Nisan 1968, s.2.

⁴⁶ Atay, *Atatürk Ne İdi?*, s.9.

⁴⁷ Atay, "Yirmi Üç", *Dünya*, s.2.

⁴⁸ Utkan Kocatürk, "Atatürkçülük", *Atatürkçü Düşünce*, s.94.

padişahın millete geçtiği, 2. maddesiyle yasama ve yürütme güçlerinin milletin iradesine verildiği, 7. maddesiyle savaşa ve barışa karar verme gibi bütün hükümler haklarının millette toplandığı, dolayısıyla çökmüş olan bir imparatorluğun yerini yeni ve milli bir Türkiye Devletinin aldığı, kaldırılmış padişahlığın yerine de BMM'nin geçtiği belirtilmiştir. Yapılan oylamada önerge kabul edilmiş; ancak çoğunluk olmadığından bir sonuç alınamamıştır. 31 Ekim'de Mustafa Kemal, Müdafaa-i Hukuk Grubunda saltanatın kaldırılmasının zorunluluğunu ifade etmiştir. 1 Kasım 1922'de BMM'de Saltanat ve Hilafet ile ilgili uzun bir konuşma yapmıştır.* Daha sonra bu konudaki kanun tasarısı, görüşülmek üzere karma komisyona sevk edilmiş; ancak Meclisteki bazı hocalar, bu kanuna karşı çıkmış, Saltanat ve Hilafetin birbirinden ayrılamayacağını savunmuşlardır. Mustafa Kemal de bunun üzerine söz alarak yüksek sesle yaptığı konuşma ile beklenen etkiyi yapmış, tasarı komisyondan geçmiş, aynı günkü ikinci oturumda Saltanat ve Hilafetin ayrılması ve Saltanatın kaldırılması kabul edilmiştir.⁴⁹

Mustafa Kemal'in Saltanat'ın kaldırılmasının zorunluluğuna dair yaptığı sert konuşma şu şekildedir:

“-Efendiler, egemenlik ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilim böyle diyor, diye görüşme ile, tartışma ile verilmez. Egemenlik, saltanat kuvvetle alınır, zorla alınır. Osmanlıları Türk milletine zorla hakim olmuşlardı. Şimdi de Türk milleti egemenliğini onların elinden almış bulunmaktadır. Bu bir olup-bittir. Artık eline aldığı bu egemenliği millete bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız, meselesi yoktur. Bu mutlaka böyle olacaktır. Burada toplananlar hakikati olduğu gibi görürlerse iyi olur. Görmezlerse iş yine olur, fakat birtakım kafalar kopar.”⁵⁰

Atatürk'e göre saltanat rejimi, bu milleti yüzyıllar boyu fakirliğe ve yokluğa sürüklemiştir. Bu konuda O, şunları söylemiştir:

“O saraylar ve o sarayların etrafını çeviren hainler, asırlarca bu milleti dalgin bıraktılar; onu nura koştuktan menettiler. Onlar, bu milleti ve bu memleketi yalnız iki

*Bu konuşmanın tam metni için bkz. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt:I, s.287-298.

⁴⁹ Gencer ve Özel, a.g.e., s.206-207.

⁵⁰ Gazi Mustafa Kemal, Nutuk Söylev, Cilt:2, 3. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s.921.

zamanda düşünürlerdi. Biri paraya, diğeri askere muhtaç oldukları zaman! Bir yandan memleketi soyarlar, diğerk yandan milletten aldıkları askerle Viyana'yı, Mısır'ı, İran'ı zapt için fütuhata kalkarlardı. Halbuki milletin o zaferlerde hiçbir milli emeli, vicdani arzusu ve menfaati yoktu. Onların hırsı, onların şan ve şerefi için, bu milletin evlatları bir daha dönmek üzere onların arkasından sürüklenirlerdi. Sonra onların, saraylardaki debdebeyi temin için paraya ihtiyaçları vardı. Bu parayı milletten sopa ile alırlardı. Bütün bunların neticesi milleti fakirliğe, haraplığa, nihayet ölümün kıyısına götürdü. İşte bu idare tarzına padişahlık idaresi denir. Bu idareyi bir daha diriltmemek üzere tarihe gömdük.”⁵¹

Atatürk, Saltanatın kaldırılması ile Padişah'ın ülkeden uzaklaştırılmasının, düşmanın denize dökülerek ülkeden kovulmasından daha hayırlı olduğunu şu sözlerle izah etmiştir:

“Sarayın içinde Türk'ten gayrı unsurlara dayanarak, düşmanlarla ittifak ederek Anadolu'nun, Türklüğün aleyhine yürüyen çürümüş gölge adamlarının Türk vatanından kovulması, düşmanların denize dökülmesinden daha kurtarıcı bir harekettir.”⁵²

Falih Rıfki Atay, kimi yazılarında saltanatın kaldırılma gerekçelerini, başa geçen son beş altı padişahın Osmanlı hanedanlığını nasıl çürüttüğünü ve yok oluşa sürüklediğini, saltanatın kaldırılışı sürecinde yaşananları ve bundan ötürü duyduğu sevinci anlatmıştır.

Büyük devletlerin Lozan Konferansı'na Ankara ile birlikte İstanbul hükümetini de çağrılmaları üzerine Mustafa Kemal hemen Ankara'ya giderek Padişahlığı kaldırmak, artık şahıs egemenliği yerine millet egemenliği rejimini kurmak zamanının geldiğini Meclis'e bildirmiştir. Bunun neticesinde Vahdettin'in yerine geçen Osmanlı prensi, yalnız halife olarak kalacaktır.⁵³

Atay'ın da belirttiği üzere Fatih'ler, Yavuz'lar gibi büyük komutanlar ve devlet kurucuları yetiştiren Osmanlı hanedanı artık çürümüştü. O'na göre; kadın mizaçlı ve harem esiri bir padişah, dağılmaya doğru giden devleti saraylar yaptırmak için borçlandıran, horoz döğüşürmek ve pehlivan güreşleri tertip etmekten başka

⁵¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt:II, s.125; Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, s.63.

⁵² a.g.e., s. 185; a.g.e., s.63.

⁵³ Atay, Babanız Atatürk, s.86-87.

zevki olmayan bir padişah, daha sonra deli olduğu için tahtından atılan bir padişah, ondan sonra otuz üç yıllık istibdat devrini açarak memlekete elektrik, otomobil ve telefon gibi icatları dahi sokmayarak memleketi gerilikler içinde çökerten bir padişah, bunaklığı halkı utandıran bir diğeri ve nihayet düşmana sığınarak vatanından kaçan bir başka padişah yeryüzünde her hanedanın tarihine son verdirir.⁵⁴

Meclis'te 30 Ekim 1922 günü yaşanan tartışmaların konusu saltanatın halifelikten ayrılıp ayrılmayacağına dairdir. Anayasa, Şeriye ve Adalet Komisyonlarının bir araya gelerek teklifi görüştüğü sırada, Mustafa Kemal bir köşede konuşulanları dinlemektedir. Birçok teorinin ortaya atıldığı bu tartışmada birden Mustafa Kemal'in sesi duyulur ve Saltanat'ın kaldırılması gerektiğine işaret eden meşhur konuşmasını yapar.⁵⁵

Meclis, çoğunluk istemese de, Mustafa Kemal'e karşı söyleyecek söz bulamayarak saltanatu kaldırmak teklifini kabul etmiştir. Sonrasında tüm Meclis, Mustafa Kemal'in ileride belki de halifeliği ortadan kaldırmak istemesinden kuşkulananarak üzüntü duymuştur. Bazı arkadaşları bu konuda kendisinden Meclisi aydınlatmasını istemişlerdir.⁵⁶

Atay, saltanatın kaldırılışının ardından duyduğu sevinci ise şu sözlerle anlatmıştır:

“Korkak, karanlık ve zelil müesseseye yıkıldı. Altı asırdan beri bu müesseseye emanet ettiğimiz hakkı geri alıyoruz.

Asıl bayram bugündür. Bu inkılabın manası şudur ki, bedbaht Türk anaları, bundan sonra, fakir kulübelerinde sefaletten kan sızan memelerinizle emzirdiğiniz çocuklar, siz istemedikçe ölmeyecektir. İhtiyar babalar, bundan sonra siz, bir padişahın veya paşanın (bir kelime boşluk) için kurban giden oğullarınızın arkasından ağlamayacaksınız. Ne yeni bir Sultan Aziz Boğaziçi'nde iki sahil-seray kurmak için üç denize hükmeden büyük donanmamızı mahv edebilecek, ne bir Sultan Hamit korku ve evhamını rahat ettirmek için sizi ordusuz ve mektepsiz bırakabilecek, ne bir Sultan Reşat'ın zaafı ve hodbinliğini siper eden bir türedinin hatırı için yüzbinlerce şehit vatansız ve mezarsız kalacaktır....

⁵⁴ a.g.e., s.87.

⁵⁵ a.g.e., s.87-88.

⁵⁶ a.g.e., s. 87.

Eğer müsrifsen Sultan Aziz sensin, eğer korkaksan sultan Hamit sensin, eğer zayıf ve acizsen Sultan Reşat sensin, ve sen kendi toprağına ve şerefine hıyanet edersen, zillet senindir. Fakat artık kimsenin israfı sebebiyle fakir olmayacaksın, kimsenin korkaklığı sebebiyle zillete düşmeyeceksin, kimsenin zaafı için kendine alemi güldürmeyeceksin ve kimsenin hayatından dolayı, ana baba gününde düşman silahını kendi elinle kendi böğrüne saplamayacaksın.”⁵⁷

Atay, olayın üzerinden yıllar geçtikten sonra, 29 Ekim 1944 tarihli yazısında ise Osmanlı saltanatının neden yıkıldığına dair şu açıklamayı yapmıştır:

“Başta istiklal meselesi gelir: Osmanlı saltanatı müstakil değildi. Sonra medeniyet meselesi gelir: Osmanlı saltanatı garplı bir devlet değildi. Sonra rejim meselesi gelir: Osmanlı saltanatı uzun bir istibdat ve onun arkasından kısa bir anarşi ve oligarşi içinde çürüdü ve çöktü.”⁵⁸

⁵⁷ Güneş, “Falih Rıfkı Atay’ın Milli Mücadele Yazıları (Akşam1922)”, s.181.

⁵⁸ Falih Rıfkı Atay, “22 nci Yıla Girerken ”, **Ulus**, 29 Ekim 1944, s.1.

B) Cumhuriyet Dönemi

1. Cumhuriyet'in İlanı ve Atatürk'ün Demokrasi Anlayışı

a. Cumhuriyet'in İlanı (29 Ekim 1923)

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile Türk Devleti'nin bağımsızlığı kabul edilmişti. İkinci Dönem TBMM'nin oluşturulmasının ardından artık mevcut rejimin isminin de bütün açıklığı ile konulması ve yeni devletin başkanının seçilmesi gerekiyordu. Diğer taraftan, bazı yabancı ülkeler de Lozan Antlaşması'nın onayı için Türkiye'deki yeni devlet rejiminin daha açık şekilde belirlenmesini istiyorlardı. Bu arada, 27 Ekim 1923'te İcra Vekilleri Heyeti'nin istifası ve Meclis'in güvenini kazanacak bir kabine listesinin oluşturulamaması da, bu soruna acil bir çözümü zorunlu kılıyordu.⁵⁹

Gerçekte 23 Nisan 1920'de BMM'nin açılması ile milli egemenliğe dayanan yeni bir Türk Devleti kurulmuştu. Yeni devlet, adı açıkça konmamış olsa da bir cumhuriyetti. Zamansız bir rejim tartışması yaratmamak ve milli güçleri zayıflatmamak için bu kelimenin kullanılmasından kaçınılmıştı. Mustafa Kemal, daha Erzurum Kongresi sırasında kafasındaki yönetim şeklinin cumhuriyet olduğunu iki arkadaşına sır olarak ifade etmişti. Zaferden sonra ilk kez 11 Eylül 1923 günü TBMM'deki özel toplantı sırasında, Cumhuriyet'in ilan edileceğini açıklamıştı.

25 Ekim'de yaşanan bir kabine bunalımı, Cumhuriyet'i ilan etmek için uygun bir ortam hazırlamıştı. Mustafa Kemal, Çankaya'da topladığı arkadaşlarından Vekiller Heyeti'nden istifa etmelerini ve içlerinde yeniden seçilecekler olursa yeni heyette görev almamalarını istemişti. Bunun üzerine Ali Fethi Bey başkanlığındaki Vekiller Heyeti istifa etmiş, 28 Ekim akşamına kadar yeni bir hükümet kurulamamıştı. Mustafa Kemal aynı akşam bazı arkadaşlarını Çankaya köşküne çağırarak, ertesi gün Cumhuriyet'i ilan edeceğini açıklamıştır. Bu fikir uygun karşılanarak hemen bir kanun tasarısı hazırlanmıştır.

Cumhuriyet'in ilanına dair kanun tasarısı 29 Ekim'de önce Halk Fırkası meclis grubunda yapılan uzun görüşmelerden sonra kabul edilmiştir. Daha sonra TBMM, hazırlanan kanun tasarısını "Yaşasın Cumhuriyet" sesleri arasında kabul

⁵⁹ Kocatürk, "Atatürkçülük", *Atatürkçü Düşünce*, s.95.

etmiştir. Meclis, Cumhurbaşkanı seçimine geçerek Mustafa Kemal'i oybirliği ile ilk Cumhurbaşkanı seçmiştir.

Cumhuriyet'in ilanı ile rejimin gerçek adı konmuş ve devlet başkanlığı sorunu çözümlenmiştir. Ayrıca, Cumhuriyet'in ilanı ile çağdaşlaşma ve demokrasi yolunda da çok önemli bir adım atılmıştır.⁶⁰

Atatürk'ün 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet'in kabulü ve Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Meclis'te yaptığı konuşma şu şekildedir:

“Son senelerde milletimizin fiilen gösterdiği kabiliyet, istidat, idrak, kendi hakkında kötü fikir besleyenlerin ne kadar gafil ve ne kadar tetkikten uzak, görünüşe düşkün insanlar olduğunu pek güzel ispat etti. Milletimiz haiz olduğu özelliklerini ve liyakatini, hükümetinin yeni ismiyle, medeniyet dünyasına daha çok kolaylıkla göstermeye muvaffak olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti, cihanda işgal ettiği yere layık olduğunu eserleriyle ispat edecektir.

Daima muhterem arkadaşlarımla ellerine çok samimi ve sıkı bir surette yapışarak, onların şahıslarından kendimi bir an bile ayrı görmeyerek çalışacağım. Milleti tevaccühünü daima dayanak noktası sayarak hep beraber ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır.”⁶¹

Atatürk, Türk milleti için en uygun yönetim biçiminin Cumhuriyet olduğunu “Türk milletinin tabiat ve adetlerine en uygun olan idare, Cumhuriyet idaresidir.”⁶² sözüyle dile getirmiştir ve Cumhuriyet rejiminin Türk milletini ilerleteceğini de şu sözlerle izah etmiştir:

“Cumhuriyet, yeni ve sağlam esaslarıyla, Türk milletini en emin ve sağlam bir istikbal yoluna koyduğu kadar, asıl fikirlerde ve ruhlarda yarattığı güvenlik itibarıyla, büsbütün yeni bir hayatın müjdecisi olmuştur.”⁶³

Falih Rıfki Atay, Cumhuriyet rejimi ile ilgili çok sayıda yazı yazmıştır. Bu bağlamda, Cumhuriyet sözcüğünün Meclis'te ilk kez dile getirildiği andan,

⁶⁰ Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s.209-210.

⁶¹ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Söylev**, Cilt:2, s.1084 .

⁶² **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt:III, s. 106; Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s.71.

⁶³ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt:I, s. 404-405; **a.g.e.**, s.71.

Cumhuriyet'in ilanı sürecinde Atatürk'ün pek çok zorluk yaşadığından, yakın arkadaşlarının bile bu fikre tepki gösterdiğinden, Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra Meclis'te yaşananlardan ve bu devrimi ancak Mustafa Kemal'in yapabileceğinden söz etmiştir. Ayrıca Cumhuriyet'in tanımı, nasıl ortaya çıktığı, neye dayandığı, fikir ve sanata etkisi ve Cumhuriyetçi olabilmek için neler yapılması gerektiği de yazılarında vurguladığı noktalar arasında yer almaktadır.

Atay, Cumhuriyet sözcüğünün ilk kez, İkinci Meclis'te ortaya çıktığını ifade eder. Meclis'teki bazı hocalar : “Bilâ-kayd ve şart hakimiyet-i milliyeye isteriz.” diyorlardı. Aslında onlar bu sözleriyle farkına varmadan demokrasiyi savunuyordu. Ama millete sorulsa yüzde bir kişi bile Cumhuriyet rejimini istemeyecekti. Oysaki Mustafa Kemal, Yunanlıları denize dökmekten çok, yarı din devletini ortadan kaldırıp yeni bir devlet kurmak amacıyla hareket etmişti.⁶⁴

Cumhuriyet'in ilan edilme sürecinde de tıpkı meclisin açılışındaki gibi zorluklar yaşanmıştır. Atay, cumhuriyet fikrine Atatürk'ün yakın arkadaşlarının dahi tepkisi olduğunu ifade etmiştir. Hamdullah Suphi, Atatürk'ün sevdiği ve fikirlerini her zaman açıkça söyleyebilen arkadaşlarından. Türkçüdür; fakat Osmanlı geleneklerine bağlı olduğu için, Avrupa gazetelerinden birinde Türkiye'de cumhuriyetin ilan edileceği haberini okur okumaz Atatürk'ün yanına gitmiş ve bu haberin hemen tekzip edilmesi gerektiğini söylemiştir.

Atay, başbakanlıktan çekildikten sonra rastladığı Rauf Orbay'a, başvekilliğe gelmek istemesine dair planları olup olmadığını sormuş; bunun üzerine Rauf Orbay, kendisinin başvekil değil, olsa olsa sadrazam olacağını söylemiştir. Bu olay Atatürk'ün yakın arkadaşlarından biri olan Rauf Orbay'ın dahi eski sistemden yana olduğunu göstermektedir.

Devrim hazırlıkları yapıldığı günlerde Yunus Nadi cumhuriyet sözünü duyduğu vakit, bunun en kuvvetli zamanda yapılması gerektiğini savunmuştur. Buna karşılık Mustafa Kemal elini masaya vurarak: “En kuvvetli zamanımız bugündür!” demiştir.

⁶⁴ Falih Rıfkı Atay, “Cumhuriyet”, **Dünya**, 1 Kasım 1970, s.2.

Kazım Orbay, Cumhuriyet'in ilan edildiğini müjdelemek için, Ankara'dan aldığı emir üzerine top attığı vakit, o sırada Trabzon şehrinde bulunan Ordu Kumandanı Kazım Karabekir, bu topların ne amaçla atıldığını sormuş ve Cumhuriyet'in ilan edildiğini öğrenince kendisine niçin sorulmadığını öğrenmek istemiştir. Orbay'ın "Size sorsam attırma mı diyecektiniz?" sorusu üzerine de, Karabekir "Biz Cumhuriyete karar vermemiştik!" cevabını vermiştir.⁶⁵

Atay, Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'i ilan ediş sürecindeki çalışmalarını da şöyle özetlemektedir: 28 Ekim 1923 günü akşamı Mustafa Kemal Çankaya'ya çağırdığı bazı arkadaşlarına, ertesi gün Cumhuriyet'i ilan edeceğini söylemiştir. Kendisi başbakanla birlikte bir teklif hazırlayarak ertesi gün Meclis'e sunmuştur.⁶⁶ Mustafa Kemal önce, isteyerek, bir hükümet krizi yaratır. O devirde başbakan da, bakanlar da Meclis tarafından seçilmekteydi. Mustafa Kemal'e yakın olanlardan biri göreve seçildiği takdirde, görevi reddedecektir. Kriz bir hayli sürer. Bir ara Meclis, Yusuf Kemal'i seçer. Ancak Yusuf Kemal, Mustafa Kemalsiz herhangi bir işin yürümeyeceğini bildiğinden, yanına giderek kendisine destek olup olmayacağını sorar. Mustafa Kemal karışmayacağını söyleyince Yusuf Kemal, durumu anlar ve çekilir. Bu yüzden hükümete devam eder.

Toplantı sırasında Vasıf Çınar ve bazıları Mustafa Kemal'i çağırıp bu krize dair çözümlerinin ne olduğunu öğrenmeyi teklif eder. Mustafa Kemal bir gün önce Çankaya'da gizli bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıya İsmet Paşa ve Fethi Bey'den (Ali Fethi Okyar) başka Kemalettin Sami ve Halit Paşalar da katılmıştır. Mustafa Kemal, Kemalettin Sami ve Halit Paşalara da bu toplantı sırasında her ihtimale karşı direktifler vermiştir. Ertesi günkü parti toplantısında: "Onu da dinleyelim!" parolası söylenir. Kemalettin Paşa bir karar vererek Mustafa Kemal'i öğleden sonraki toplantıya çağırır. Mustafa Kemal dışı ağırdığı için uzun tartışmalara katılabilecek durumda değildir. Bir saat zaman alıp döndükten sonra Cumhuriyet rejimi üzerindeki kısa teklifi yapar. Hamdullah Suphi'nin de içinde olduğu genç takım kürsüye gelerek

⁶⁵ Atay, **Atatürk Ne İdi?**, s.17; "Cumhuriyet", **Dünya**, 30 Ekim 1966, s.2.

⁶⁶ Atay, **Babanız Atatürk**, s.91. Ayrıca bkz. Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Söylev**, Cilt:2, s.1069.

en iyi yolun bu olduğunu söylerler. Tarihçi Abdürrahman Şeref de yeni devrimin fetvacılığını yapar.⁶⁷

Falih Rıfki Atay, Cumhuriyet'e uzanan "sancılı" süreci satırlarında şöyle anlatmaktadır:

"Artık bütün sırları tarihçilere açıklama sırası geldi. Cumhuriyet de Büyük Taarruz gibi, sesli ve sessiz dayatışlar arasında, Atatürk'ün yenilmez iradesi ile ve pek küçük bir azınlığın fikir ortaklığı ile gerçekleşebilmiştir.

Meclis çoğunluğu padişahçı ve halifeci idi. Saltanat kalktıktan sonra da, yeniden padişahlığa dönmek için hanedandan biri İstanbul'da halifelik tahtına oturmak şart olduğu için Hüseyin Cahit'in bile Tanin gazetesinde halifeliği tutmuş olduğunu biliriz. Atatürk eski Osmanlı rejimine dönülünce bu son kurtarıcı zaferin de faydasız kalacağı, Türkiye kurtuluşunu Türklük kurtuluşu ile tamamlamak için Tanzimat ve iki meşrutiyetin yapamadıklarını yapmak, teokrasi gelenek ve kalıntılarını silip süpürücü, devlete laik bir yirminci asır karakteri verici devrimlere girişmek gerektiği inancında idi. Bunun da yolu rejimin Cumhuriyet olarak adını koymaktı. Gerçekte Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal devlet başkanı idi. Ya bu başkanlığı İstanbul'daki padişaha götürüp teslim edecek, ya devlet başkanlığına yeni bir ad konacaktı."⁶⁸

Atay, Cumhuriyet'in ilan edilişi sırasında Meclis'te yaşananları şu sözlerle aktarır:

"Cumhuriyetin ilanı gecesi görülecek şeydi. Bu bir k a d e r yıldırımı idi. Hiç unutmam. Maddeler okunurken yanımda rahmetli Hazım Bey* vardı. Fransızca yazan Osmanlı aydın valilerinden idi. Mütarekede birlikte hapis yatmıştık. Reis:

-Birinci maddeyi kabul edenler? deyince hem elini kaldırıyor, hem:

⁶⁷ Atay, **Atatürk Ne İdi?**, s.17-18; "Cumhuriyet", **Dünya**, s.2. Ayrıca bkz. Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Söylev**, Cilt:2, s.1071-1083.

⁶⁸ Atay, "Cumhuriyet", **Dünya**, s.2.

*Ebubekir Hâzım Tepeyran (1864-1947): 1864 yılında Niğde'nin "Tepeviran" semtinde dünyaya gelen Ebubekir Hâzım, halk arasında buraya "Tepeyran" denildiği için, bu söyleyiş biçimini kendisine soyadı olarak almıştır. Hayatı baştan başa yurt hizmetinde geçmiş olan Tepeyran, devletin yüksek kademelerinde görev yapmış bir kişidir. İstanbul Şehreminliği, Bursa Valiliği ve Dahiliye Nazırlığı gibi görevlerde bulunmuş olan Tepeyran, Kuva-yı Milliye'nin meşruiyetini savunduğu ve bu kuvvetleri himaye ettiği gerekçesiyle Mustafa Paşa Divan-ı Harp'ine verilerek idama mahkum edilmiştir. Ancak Padişah Vahdettin'in cezasını küreğe çevirmesi ve Tevfik Paşa Kabinesi'nin Divan-ı Harp'in hükümlerini temyize götürmesi neticesinde serbest bırakılmıştır. (**Ebubekir Hâzım Tepeyran: Hatıralar**, İstanbul, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., 1998, s.VII, X-XI.)

Devlet adamlığının yanında yazar kimliğine de sahip olan Tepeyran, yazar Oktay Akbal'ın dedesidir. (<http://tr.wikipedia.org>, 24.08.2007.)

-Aman Allah!

diyordu.

-İkinci maddeyi kabul edenler?

Gene elini kaldırdı ve

-Aman Allah!

demesi üzerine:

-Beyfendi niçin aman Allah? diye sordum.

-Min - külli - vücuh yavrum, min - külli – vücuh... [her cihetle, her yönden]diye inledi idi.

Cumhuriyetten önce bir umut vardı. Halife yeniden padişah olabilirdi. Hocalar ve gericilerle gelenekçiler bu umuda bel bağlamışlardı. Mustafa Kemal'in zayıflamak, türlü iç kargaşalıklar olmak, nihayet Mustafa Kemal'in ölmek ihtimali vardı.

İstanbul'a Ankara temsilcisi olarak giden Refet Paşa Halife'ye sokulmuş, bir de at hediye etmişti. Halife de at üstünde gösterişle Cuma namazına gidiyordu.

Bu işin bir çaresine bakmalı idi.

Cumhuriyetin ilanından bir gün önce Meclisteki başkanlık odasında Mustafa Kemal'in yanında idik. Yunus Nadi rahmetli de beraberdi. Mustafa Kemal Cumhuriyetten bahsedince Yunus Nadi:

-Bunu en kuvvetli zamanımızda yapmalıyız, dedi.

Mustafa Kemal yumruğunu masaya vurarak:

-En kuvvetli zamanımız bugündür, diye cevap verdi.

Zafer henüz tütüyordu. Dumlupınar'ın ateşi üstünde idi. Mustafa Kemal rakipsizdi. Halifelik kalkmalı idi.

Herkesin ağzından birer diş sökülür gibi, acı ile söküldü gitti.”⁶⁹

Atay, devrimden kısa bir süre sonraki bir yazısında ise Cumhuriyet'in ilanına dair düşüncelerini şu şekilde anlatmaktaydı:

“Yeni meclisin ictimaından beri hepimiz devlete bir isim, bir reis, bir de hükümet bulmak ihtiyacını hissediyorduk; son buhran, eski kanunun noksanları yüzünden o hale geldi ki, fırka iki gün hiç bir Heyet-i Vekile vücuda getirememek gibi vahim bir vaziyete düştü. Havada azim bir asabiyet vardı; ne yapacağımızı bilmiyorduk. Fırka ictimaında söz söyleyen hatiplerin hepsi bir nokta üzerinde müttefik kaldılar: Reislerini müdahaleye davet etmek! Fakat reisimiz ne yapacaktı? Bize on veya on iki isim mi bulacaktı? Yarın, başka bir buhrandan nasıl çıkacaktık? Bu kargaşalığa bir daha müsaade etmemek ve genç inkılabın

⁶⁹ Falih Rıfkı Atay, “29 Ekim”, **Dünya**, 27 Ekim 1968, s.2.

etrafında gittikçe büyüyen husûmetleri sarsmak lazımdı; en karanlık günlerde memleketin imdadına koşan deha ve iradesinin yeni bir tecellisi lazımdı. Yalnız çare değil, kuvvet istiyorduk; hepimizin endişelerini, şüphelerini ve ıztıraplarını birdenbire zail edecek yüksek bir tedbir bulmalıydı. Gazi Paşa, küçük riyaset odasında iki saat murakebeden sonra, işte bu tedbir ile kürsüye geldi.

Akşam geç vakit elektrik ziyaları altında meclisin manzarasını görmeliydi. Herkesin yüzünde, uzun müddet kaybolduktan sonra yolunu bulan insanlara mahsus rahat ve neşe vardı. Türkiye Cumhuriyeti'ni ilan ediyorduk; Gazi Mustafa Kemal Paşa, ilk Reis-i Cumhur, mebus ve seyirci, bütün meclisin kalbinden kopan alkışlar içinde kürsüye çıktığı zaman, rüyada olmadığımızı anlamak için silkinmek istiyorduk. İnkılabın en büyük zaferinden birine şahit olduğumuza kani idik. Yalnız bu kanaat, o gecenin ulvi kıymetini tatmaya kifayet eder.”⁷⁰

Atay'a göre 1923 devrimini gerçekleştirecek ve Tanzimat'tan beri devam eden ikiliği ortadan kaldıracak tek otorite Mustafa Kemal idi. O, bir milli kahramandı ve O'nun bir de fikir kahramanı oluşu 1923 gençliği için, zaferden de büyük kazanç olmuştur.⁷¹

Cumhuriyet, okur yazarların rejimidir. Her tür rejim, cahil kalabalıklar tarafından benimsenir. Ancak cumhuriyet, düşünen, duyan, tartan, ölçen kısacası bilinçli insanlardan meydana gelmiş olan bir ülkenin rejimi olabilir.⁷² Atay, Türkiye'ye özgü şartlardan doğan Cumhuriyet rejiminin bu ülkeye kazandırdıklarına dair şu tespiti yapmaktadır:

“Cumhuriyet, durmaksızın aşağıya doğru bir iniş kaderinin durmaksızın yukarıya doğru bir çıkış talihine çevrilmesi demektir... Bu, ana yurt toprakları üstünde ilk defa milli bir devlettir. Bu, sadece halk faydasına çalışan, maddi ve manevi halktan aldığı hepsini halk uğruna kullanan ilk milli rejimdir. Cumhuriyet, vatan bütünlüğü, halk birliği, vicdan serbestliği, sınıfsızlık ve imtiyazsızlık, zorsuzluk ve zorbasızlık, şanlı ölümlerin arkasından şerefli bir hayat demektir. Bu milletin fedakarlık etmesini, vuruşmasını ve ölmesini, ümit bağlamasını ve kılavuzlarının peşinde saf tutmasını bilmediği hiçbir tarihi an olmamıştır.

⁷⁰ Erkartal, “Falih Rıfkı Atay'ın Akşam'daki Yazıları (1923 Yılı)”, s.116.

⁷¹ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.335-336.

⁷² Falih Rıfkı Atay, “Dün...”, **Hakimiyet-i Milliye**, 4 Ocak 1929, s.1. Aktaran: Filiz Paksoy, “1929 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve Türk İnkılabı”, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000, s.95.

Fakat fedakarlıklar, vuruşmalar ve ölümler, bağlanışlar ve inanışlar, halka ödenmemiştir. Cumhuriyet, bu ödeme demektir.”⁷³

Atay, başka bir yazısında cumhuriyeti, gelişmekten alıkoyan tüm engelleri ortadan kaldıran bir rejim olarak görür. Buna göre:

“Cumhuriyet, kafalarda, kurumlarda ve adetlerde garplılaşma ve bu cemiyetin gerek saray istibdadından, gerek geri ve batıl itikat ve geleneklerin, yani şüursuzca içinde bunaldığı kendi kendinin de istibdadından kurtulması demektir.”⁷⁴

Kayıtsız şartsız bağımsızlığımızın ve tüm devrimlerin cumhuriyetin teminatı altında olduğunu da bir diğer yazısında şöyle izah eder:

“Cumhuriyet, yalnız bir idare sisteminin, bir rejimin adı değildir. Cumhuriyet, bütün inkılapları ile ve bu millete inanmak, onun hürriyeti için yaşamak ve ölmek ahlakı ile ayrılmaz bir kül teşkil eder. Milli hayatımızla beynelmilel varlığımızın devam ve inkişafı inkılaplarımızın, inkılaplarımız cumhuriyetin ve cumhuriyet kayıtsız ve şartsız hakimiyet ve istiklalimizin sarsılmaz müdafaa, irade ve kararımızın teminatı altındadır.”⁷⁵

Cumhuriyet, Atay’ın da vurguladığı gibi Batı dünyasında yeni zamanların rejimidir. 1914’ten önce Avrupa kıtasında sadece iki cumhuriyet vardı. I. ve II. Dünya Savaşları, sekiz taç ve taht yıkmıştır. Türkiye, bu kıtadaki on dört cumhuriyetten biri olarak doğmuştur. Türkiye’de cumhuriyet bir siyasi parti ideolojisinin eseri değildir. Hanedan rejimi, son bir iki ıslahatçı Padişahтан sonra durmaksızın soysuzlaşarak kendiliğinden çökmüştür. Atay’a göre, böyle hanedan iflasları halinde taç ve taht sahip değiştirir; ya bir kumandanın, ya da bir diktatörün eline geçer. 20. yüzyıldan önce de böyle idi ve 20. yüzyılda da böyle olmuştur. Sadece Mustafa Kemal, halk hakimiyetini kurmuştur.⁷⁶ Cumhuriyet, tam bir halk rejimidir; bütün kurtarıcı devrimlerin tek dayanağı ve halkın kurtuluş umudu olmuştur. Onun için bu rejimin temelleri sağlamdır ve kökleri milli benliğin derinliklerindedir.⁷⁷

⁷³ Falih Rıfkı Atay, “Eserlerimizin En Büyüğü”, **Ulus**, 30 Ekim 1943, s.1.

⁷⁴ Falih Rıfkı Atay, “Bugünün Düşündürdüğü”, **Ulus**, 29 Ekim 1947, s.1.

⁷⁵ Falih Rıfkı Atay, “18 inci Cumhuriyet Yılı Başlarken”, **Ulus**, 29 Ekim 1940, s.1.

⁷⁶ Falih Rıfkı Atay, “Cumhuriyetçiler Bayram Sizindir”, **Dünya**, 29 Ekim 1952, s.1.

⁷⁷ Falih Rıfkı Atay, “Yirminci Yıldönümü”, **Ulus**, 29 Ekim 1943, s.1.

Cumhuriyet için büyük önem taşıyan, milli iradenin hakim olmasının birinci şartı, milli iradenin hür olmasıdır. Bu irade 1923'te halkın dine bağlılığını istismar eden irticanın baskısı altındadır. İrtica, müslümanlığın en büyük düşmanıdır ve milli iradeyi hür kılmak için, milli şuuru irticanın zulmünden kurtarmak lazımdır. Bu nedenle, Cumhuriyet'in devrimler dönemi, Anayasanın birinci maddesi olan "Hakimiyet, kayıtsız şartsız milletindir." prensibini yerleştirmek için irticanın etkisini ortadan kaldırıcı tedbirleri almakla geçmiştir. Atay'a göre devrim demek, milli hakimiyeti kayıtsız şartsız kılmak amacıyla yapılması gerekenleri yapmak, yıkılması gerekenleri yıkmak demektir.⁷⁸

Cumhuriyet'in fikir ve sanat dünyasına da katkısı olmuştur. Bu katkı, hür düşüncedir. Bilimde, felsefede ve güzel sanatlarda yaratıcılığı sağlayan en önemli unsur, hür düşüncedir. Tanzimat'tan sonra Osmanlının sanat ve fikir dünyasında sık sık şekil değişikliği olduğu görülse de Osmanlı kafası hiçbir zaman hürriyet içinde gerçeği ve güzeli arama zevkine ulaşamamıştır. Cumhuriyet'e kadar tekfir [birine kafir deme] korkusu, ne şairin, ne filozofun, ne hukukçunun, ne tarihçinin ne de ressamın yüreğinden çıkabilmiştir. Dolayısıyla Cumhuriyet'in getirdiği en büyük hürriyet, düşünce hürriyeti olmuştur. Bunun bir de tarih ve dil alanlarına önemli katkısı olmuştur, tarihte Türk gerçeğini, dilde ise yaratıcı Türk özünü bulmak için düşünce hürriyetinden istifade edilmiştir.⁷⁹

Ancak Atay'ın vurguladığı gibi Cumhuriyetçi olmak, padişahlığı yıkmaktan ve devlet devirmekten daha zor bir şeydir. Cumhuriyet bir günde ilan edilmiştir; ancak Cumhuriyetçi olmak için yeni neslin uzun yıllar boyunca sürececek gerçek bir devrim terbiyesi alması gerekmektedir. Bu nesil bütün memlekete hakim oluncaya kadar, yeni müesseseleri yıkmaya çalışanlara karşı mücadele etmek zorunluluğu vardır.⁸⁰

⁷⁸ Atay, "Cumhuriyetçiler Bayram Sizindir", **Dünya**, s.1.

⁷⁹ Atay, "Fikir ve Sanat", **Hakimiyet-i Milliye**, s.85.

⁸⁰ Erkartal, "Falih Rıfkı Atay'ın Akşam'daki Yazıları (1923 Yılı)", s.117.

b. Atatürk' ün Demokrasi Anlayışı

Demokrasi, en bilinen tanımıyla halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimidir.⁸¹ Afet İnan, Atatürk tarafından kaleme aldırılan “Medeni Bilgiler” adlı kitapta, egemenliğin kullanılma şekillerinden biri olan demokrasiden ve demokrasinin uygulanabilmesi için en uygun yönetim biçiminin cumhuriyet olduğundan şöyle söz eder:

“Demokrasi esasına dayanan hükümetlerde, egemenlik, halka, halkın çoğunluğuna aittir. Demokrasi prensibi, egemenliğin millette olduğunu, başka yerde olmayacağını gerektirir. Bu suretle demokrasi prensibi, siyasal kuvvetin, egemenliğin kökenine ve geçerliliğine temas etmektir. Demokrasinin tam ve en belirgin hükümet biçimi Cumhuriyet'tir.”⁸²

Devlet iradesinde milletin söz sahibi olması, demokrasini baş ülküsüdür. Medeni Bilgiler kitabında, bu konudan şöyle söz edilmektedir:

“Demokrasinin tam anlamıyla ülküsü, milletin bütününün aynı zamanda yöneten durumunda bulunabilmesini, hiç olmazsa, devletin son iradesini, yalnız milletin ifade ve açığa vurmasını ister... Demokrasi prensibinin en çağdaş ve mantiki uygulamasını sağlayan hükümet şekli cumhuriyettir.”⁸³

Atatürk, Türk demokrasisinin tıpkı diğer demokrasiler gibi Fransız İhtilali'nin getirdiği fikirlerden etkilenecek oluştuğunu; ancak kendisine has birtakım özellikler taşıdığını şöyle ifade etmiştir:

“Fransa İhtilali bütün cihana hürriyet fikrini yaymıştır ve bu fikrin, halen esas ve kaynağı bulunmaktadır. Fakat o tarihten beri insanlık ilerlemiştir. Türk demokrasisi Fransız İhtilali'nin açtığı yolu takip etmiş, lakin kendisine has ayırıcı özelliklerle gelişmiştir. Zira her millet, inkılabını toplumsal ortamının baskı ve ihtiyacına tabi olan hal ve vaziyetine ve bu ihtilal ve inkılabın meydana geliş zamanına göre yapar. Her zaman ve her yerde aynı hadisenin tekrarına şahit değil miyiz? Her ne kadar milletlerin ve demokrasilerin işbirliği etmeleri lazım ve mümkünse de işbirliği, ancak tek bir gayeye, yani barışa yönelmiş ise

⁸¹ **Türkçe Sözlük**, s.552.

⁸² Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000, s.40.

⁸³ **a.g.e.**, s.44.

mümkün ve faydalı olur. Bu noktayı kavrayıp anlamayanlar, meydana getirdiğimiz eser hakkında bir fikir ve hüküm elde edemezler.”⁸⁴

Atay demokrasi ile ilgili yazılarında; demokrasinin tanımından ve niteliklerinden, Atatürk devrinin demokrasiye hazırlanış devri olup Atatürk’ün en büyük idealinin milletin kendi kendisini idare etmesi olduğundan söz etmiştir. Ayrıca devrimlerin yapılışı sırasında birkaç istisna dışında, Atatürk’ün tam bir demokrat gibi davrandığı da bu yazıların konuları arasında yer almaktadır.

Demokrasi, bir batı rejimidir. Bir millet, kafasının batıllığı kadar bu rejime bel bağlayabilir. Demokrasi tabii haklardan değil, kazanılmış liyakatlerdendir.⁸⁵ Demokrasi, bir kanunlar hakimiyeti rejimidir. Hukuk kurallarına aykırı olmayan, fertler ve topluluklar arasında hiçbir fark, hiçbir imtiyaz gözetilmeksizin uygulanan kanunların rejimi demektir.⁸⁶

Batılı bir hukukçuya göre Atatürk, geri bir toplumu ilerletecek en uygun demokrasi tarzını bulmuştur.⁸⁷ Batı fikir adamlarının Atatürk devrine, faşistlik, nazilik gibi demokrasiyi inkar eden ve demokrasiye karşı mücadele eden bir dikta rejimi değil, bir demokrasiye hazırlanış devri teşhisi koymuş olmalarının sebebi, bu rejim davasının aynı zamanda bir hürriyet ve hukuk davası olmasıdır.⁸⁸

Atatürk’ün en büyük ideali, milletin kendi kendini idare etmesi, yani demokrasidir. Ancak vicdan ve fikir hürriyetinin olmadığı yerde demokrasi kurulamaz, kurulsa da tutunamaz.⁸⁹ Bunun için millet iradesinin asırlık zincirlerden kurtarılması, millet vicdanının ve kafasının hür olması gerekmektedir.⁹⁰ Atatürk devrimciliğinin ilk amacı, Türk toplumunu Batı medeniyet toplumları arasına katmaktır ki kayıtsız şartsız milli hakimiyet yani demokrasi, birinci amacın altındadır ve ona sınıksız bağlıdır.⁹¹

⁸⁴ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt:III, s.120; Kocatürk, **Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri**, s.283.

⁸⁵ Atay, **Çile**, s.82.

⁸⁶ Falih Rıfki Atay, “Bayramın İlhamı”, **Dünya**, 23 Nisan 1954, s.1.

⁸⁷ Falih Rıfki Atay, **Kurtuluş**, İstanbul, Doğan Kardeş Basımevi, 1966, s.82.

⁸⁸ Falih Rıfki Atay, “Ne İçin Savaşığımızı Bilelim”, **Dünya**, 3 Mayıs 1958, s.1.

⁸⁹ Atay, **Batış Yılları**, s.149.

⁹⁰ Atay, **Babanız Atatürk**, s.121.

⁹¹ Falih Rıfki Atay, “Atatürk Sağ Olsa İdi”, **Dünya**, 12 Kasım 1962, s.1.

Atatürk, gerçek bir millet hakimiyetçisidir. Milli hakimiyet, milli iradeyi uyuşturan, körleştiren batıl inançları ve ortaçağ kurumlarını kökünden söküp atmaya ve onu yeni kurtuluş davası ile bilinçlendirmeye bağlıdır. Atatürk, bunun için yani milleti kendi benliğinde ve kendi iradesinde hür kılmak için savaşmıştır.⁹² Atatürk'ün bu yönü, Falih Rıfkı'nın aşağıdaki satırlarında vurgulanmaktadır:

“Atatürk bir milli hakimiyet kahramanı idi. Milli hakimiyetin birinci şartı, milletin topraklarını yabancılar istilasından, ikinci şartı milletin akıl ve vicdanını batıl itikatlar tahakkümünden kurtarmaktı. Birinci savaşına milli kurtuluş, ikinci savaşına inkılâp adını veriyoruz. İkisi de büyük fedakarlıklara mal olmuştur. Böyle de olmak tabii idi. Milli kurtuluştaki şehirler, kasabalar, köyler yıkılmıştır. Ocaklar sönmüştür. Erkekler, kadınlar ve çocuklar kurban gitmiştir. Hepsi sığındıklarımız, barındıklarımız, sevdiklerimiz ve bağlandıklarımızdı. İnkılâplarda müesseseler yıkılmıştır. Gelenekler yıkılmıştır. Âdetler ve nizamlar bozulmuştur. Hepsi tanıdıklarımız, beraber yoğurulduğumuz ve alıştıklarımızdı. Hiçbirinden vazgeçmek kolay değildi ve hepsinden vazgeçmedikçe, kurtulmanın, gerçekten bir olmanın ihtimali yoktu.”⁹³

Atatürk'ün demokrat bir lider oluşunu da, devrimlerin yapılışından yola çıkarak şu şekilde aktarmaktadır:

“Atatürk bir diktacı mı, bir hürriyetçi mi idi? Bir akşam üstü birlikte Sarayburnu parkına gitmiştik. Bir aralık: '-Kimde bir küçük defter var?' dedi. Sanırım garsonlardan biri kendine bir küçük cep defteri uzattı. Bir şeyler yazdığını görüyorduk. Biraz geçtikten sonra:

'-Bunları sana okutacağım. Gözden geçir!' diye karaladığı sayfaları bana verdi. Baktım, yazı benim Ankara'daki komisyondan getirdiğim yeni lâtin alfabesi ile! Binlerce kişiye Atatürk'ün Türk yazısını temelden değiştiren sözlerini okudum. Coşkunca bir alkıştır, koptu. İki gün sonra da Anadolu yolculuğuna çıkarak halka yeni yazı öğretmenliği etti. Bu tepeden inme bir olupbitti idi. Büyük Millet Meclisi'nin haberi bile yoktu. Metodun dikatatörce olduğuna şüphe edilemez.

O devrin Teşkilât-ı Esasiyye Kanununda ise rejimin 'bilâ kayıt ve şart milli hakimiyet' olduğu ve milleti de ancak Meclisin temsil ettiği yazılı idi. Teşkilât-ı Esasiyye Kanunu Atatürk'ün devamlı kontrolü altında meydana gelmiştir. Bu da tam demokrasi demektir.

⁹² Atay, **Pazar Konuşmaları**, s.85.

⁹³ Falih Rıfkı Atay, “XIV üncü Yas Yılı”, **Dünya**, 10 Kasım 1952, s.1.

Bir aralık Cumhurbaşkanına veto ve fesih hakları verilmek vesilesi çıktı. Herhangi bir krize karşı Atatürk bu iki hakla silahlanması gerektiği inancında idi. Mecliste tartışmalar günlerce sürüp gitti. Veto ve fesih haklarına karşı koyanlardan ikisi, Şükrü Saraçoğlu ve Mahmut Esat Bozkurt'tu. Bir akşam Atatürk: 'Çağırınız onları buraya!' dedi. Geldiler. Sabaha kadar kendileri ile tartıştı. Ve sabahleyin veto ve fesih haklarından vazgeçti. Ama hiç bir kırgınlık kalmadığı sonradan ikisini de Bakan yapmasından kolayca anlaşılabilir. Bu davranış diktatörce değildi. Bir ana devrim kanunları konuşulduğu sırada komisyon üyelerine:

'Efendiler siz reddetseniz de bu kararları önleyemezsiniz. Olsa olsa bir çok kan dökülür!' yollu baskıda bulunan Atatürk'le o tartışma sabahının Atatürk'ü aynı adamdır...

Atatürk karakterce demokrat ve inanç bakımından hürriyet rejimcisi idi.”⁹⁴

Atatürk, Cumhuriyet'i ilan ederken demokrasinin tüm kurallarının zamanı geldikçe uygulanması fikrinde idi. Türk milletinin siyasi haklarını dilediği gibi kullanması ve ülkede çoğulcu demokrasinin işlerlik kazanması, O'nun en büyük amacı idi. Nitekim çok partili döneme geçme ile ilgili yapılan iki deneme, bu özelliğini göstermektedir.⁹⁵

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi tarihi görevini tamamlayıp da seçimlerin yenilenmesi ile İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin oluşmasından sonra dahi, siyasi rejimin demokratik bir rejim olması kararı devam etmiştir. Atatürk, bu dönemdeki çeşitli beyanlarında demokratik rejime olan inancını tekrarlamıştır. Şöyle ki, 11 Aralık 1924 tarihinde verdiği demeçte şunları söylemiştir: “Milli egemenlik esasına dayanan ve bilhassa cumhuriyet idaresine malik bulunan memleketlerde siyasi partilerin mevcudiyeti tabiidir. Türkiye Cumhuriyeti'nde de, birbirini denetleyen partilerin doğacağına şüphe yoktur.”⁹⁶ Bu ortam içinde 1924 Kasım'ında Halk Fırkası'ndan ayrılan bir grup milletvekili, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adı altında bir muhalefet partisi kurmuşlardır. Ancak bu ilk çok partili sistem denemesi fazla uzun sürmemiş, 1925 Şubatı'nda doğu illerinde çıkan Şeyh Sait isyanının ciddi boyutlara ulaşması sebebiyle olağanüstü tedbirler alma gereği

⁹⁴ Falih Rıfkı Atay, “Bir Deneme”, **Dünya**, 20 Şubat 1966, s.2; **Atatürk Ne idi?**, s. 3-4; **Atatürkçülük Nedir?**, s. 23-24.

⁹⁵ Kocatürk, “Atatürkçülük”, **Atatürkçü Düşünce**, s.95.

⁹⁶ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt:III, s. 109.

duyulmuştur. Bu tedbirler arasında yeni açılan partinin kapatılması kararı da vardır, parti 3 Haziran 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır.*

Atatürk, 1930 yılında bu kez kendi isteğiyle çok partili sistemi tekrar denemiş, bu amaçla yakın arkadaşlarından Fethi (Okyar) Bey'e bir muhalefet partisi kurmasını telkin etmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası adı altında 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulan bu parti, Atatürk'ten teşvik ve yardım görmüştür. Ancak iyi niyetle girişilen bu parti de sadece üç ay sürmüştür. Serbest Fırka liderlerinin Atatürk'e ve devrimlerine bağlılıklarına rağmen, devrimlerin toplum tarafından benimsenmesi için gerekli zamanın henüz tamamlanmaması sebebi ile, devrimlere karşı olan bazı unsurlar Serbest Fırka'ya sızmaya çalışmıştır. Bunun sonucunda da Serbest Cumhuriyet Fırkası, şartların kendilerini Atatürk ile karşı karşıya getirme ihtimali taşıdığını görerek, kendisini feshetmeye karar vermiştir.⁹⁷

Bu çerçevede, Atay da çeşitli yazılarında tek parti döneminin özelliklerine ve Atatürk'ün çok partili sistem oluşturma çalışmalarına değinmektedir. Ayrıca, Atatürk devrinin bir dikta devri değil, demokrasiye hazırlanma devri olduğu, iki defa girişilen çok partili sistem denemesinin neden yürütülemediği ve kendisinin bu süreçte tek parti sistemini savunması da ele aldığı konular arasındadır.

CHP'yi kurmuş olanlar, hiçbir zaman tek partili bir diktatörya rejimi düşünmemişler ve bunu istememişlerdir. Onlar batılı bir demokrasi rejimini geliştirmek amacını gütmüşlerdir. İkinci bir parti denemelerini her zaman hoş görüp desteklemişlerdir.⁹⁸ Atay bu devirde Cumhuriyet Halk Partisi içinde, irtica tehlikesi artık bahis konusu olmaksızın, çok partili sisteme geçmek zamanı geldiği fikirlerinin, hatta bu yapılmazsa bizzat partinin kendi içinden bozulacağı kaygısının gittikçe kuvvetlendiğini ifade etmektedir.⁹⁹

* Terakkiperver Fırka'nın kuruluşu ve kapatılış süreci için bkz. Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Söylev**, Cilt:2, s.1185-1191. Ayrıca bkz. Özel, **a.g.e.**, s.117-120.

⁹⁷ Ergun Özbudun, "Atatürk ve Demokrasi", **Atatürkçü Düşünce**, s.236-239. Ayrıca bkz. Özel, **a.g.e.**, s.121-123. s.225-227.

⁹⁸ Falih Rıfkı Atay, "Türkiye'de Demokrasinin Tekamülü", **Ulus**, 22 Ağustos 1945, s.1.

⁹⁹ Atay, **Pazar Konuşmaları**, s.176.

Demokrasi ve milli egemenlik ilkelerine içten bir şekilde inanan Atatürk, tek parti sisteminin “totaliter” bir anlayışa yönelmesinin de karşısında olmuştur. Bu bağlamda, Recep Peker’in hazırladığı parti tüzüğü değişikliğini reddetmesi önemli bir örnek oluşturmaktadır:

“Recep Peker bir Avrupa yolculuğu dönüşünde Nazi ve Faşist rejimleri örneğine göre yeni bir parti tüzüğü hazırlamıştı. Parti Başkan Vekilliği ve Genel Sekreterlik adına Atatürk’e sundu. Atatürk yeni tüzüğü gece baştanbaşa okumuştur. Sabahleyin umumi katibi yanına girince:

-İnönü bunu okumamıştır, dedi. Nasıl şey bu efendim. Kimler kimden ve neden yetki olarak millete ve memlekete hükmedecekler? Olmaz böyle şey... dedi.

Pek kızdığı belli idi. O gün İnönü ve Peker’i çağırarak üçlü toplantıda bu parti diktatörlüğü tasarısı bir daha dirilmemesiye toprağa verilmiştir.”¹⁰⁰

Bu açıdan, Atatürk şeriatçılığa olduğu kadar, partisine faşist bir parti karakteri vermek isteyenlere karşı da bir tavır almıştır.¹⁰¹ Dolayısıyla, Atatürk devri asla Hitler ve Mussolini’ninki gibi bir dikta devri değildir. İki defa çok partili sistem denemesi, Atatürk’ün dikta rejimi değil, demokrasi rejimi; fakat Türk milletini ilerletici ve kalkındırıcı bir demokrasi rejimi taraflısı olduğunu gösterir.¹⁰²

Cumhuriyet devrinin ilk iki muhalefet partisi, devrim hareketlerine karşı için için işleyen ve fırsat bekleyen irticadan kendilerini koruyamadıkları için varlıklarını devam ettirememişlerdir. Eğer suikastlar ve isyanlar olmasaydı çok partili rejimin daha Cumhuriyet’in ilk yıllarında kurulup yerleşeceğine şüphe yoktur.¹⁰³

Serbest Fırka, Cumhuriyetçi olup da Halk Fırkası’nın tuttuğu yolu doğru bulmayanlar ve bu fırkanın Cumhuriyet ve demokrasi adına çok çalıştığına inanmayanlar tarafından kurulmuştur. Ancak yeni bir partinin kurulması için gereken birtakım şartlar da vardı ki bunlar Cumhuriyetçi ve laik olma.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Atay, “Yirmi Üç”, **Dünya**, s.2.

¹⁰¹ Falih Rıfki Atay, “Sola Karşı Sağ Hayır”, **Dünya**, 23 Mart 1965, s.1.

¹⁰² Atay, “İrkçılar Saldırıya Mı Geçtiler”, **Dünya**, s.1.

¹⁰³ Falih Rıfki Atay, “Geçmiş ve Gelecek Arasında”, **Ulus**, 2 Ekim 1947, s.1.

¹⁰⁴ Falih Rıfki Atay, “Yaşasın Hürriyet”, **Hakimiyet-i Milliye**, 20 Eylül 1930, s.1; “Yeni Fırka Doğarken Yalova, 15.8.1930” **Hakimiyet-i Milliye**, 17 Ağustos 1930, s.1. Aktaran: Demet Özkan, “1930 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve Türk İnkılabı”, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000, s.80, 93.

Atatürk'ün Serbest Fırka denemesi bir oyun değildir. O sıralar irtica olanca tehlikesiyle duruyorken Atatürk, iki parti denemesine bir şartla izin vermiştir. Bu şart, devrimlerin tanınmasıdır. Devrimlerle oynanmamasını ve partinin yüksek kadrolarına devrimlere inanmış fikir adamlarının getirilmesini istemiştir. Kendisi, bir süre için partiler üstü bir lider olarak kalacaktır. Ancak çok kısa bir zaman içinde bu parti de irticaya dayanmak, ona ümit vererek gelişmek ve yayılmak yollarını aramıştır. Atatürk'ün o sıra bulunduğu Yalova'da dahi hemen din propagandasına başlanmıştır. Atay'a göre eğer Atatürkçülüğün muhalefetteki temsilcileri teşkilata ve partilerinin gidişine hakim olabilseydiler, çok partili rejime daha o vakit geçilirdi.¹⁰⁵

Atatürk Serbest Fırka denemesine giriştiği zaman, kız kardeşini de bu partiye dahil etmiştir. Bundan amacı medenice, efendice bir muhalefet çıkırını açmaktır. Atatürk kızkardeşi ve en yakın arkadaşlarını muhalefet partisinde görmeye katlanmakla, herkese bir medeni terbiye dersi vermek istemiştir.¹⁰⁶

Gerek Terakkiperver Fırka, gerekse Serbest Fırka iktidara çabuk geçmek için, cahillik ve taassup kuvvetlerini devrimlere karşı sömürmek kolaycılığına kapılmasaydı, ayrılığı yalnız ekonomik ve sosyal kalkınma davaları üzerine toplasaydı, daha Atatürk hayatta iken demokrasiye kavuşulurdu.¹⁰⁷ Atay'a göre aslında beklemek gerekiyordu. Toplum, okullarda devrimcilik eğitimi alıncaya kadar tek parti yönetimi ile yetinilmeliydi.¹⁰⁸

Atay, bu iki partinin açılış ve kapanış sürecini kendi bakış açısından şu şekilde aktarmaktadır:

“Terakkiperver Fırka kurulduğu vakit programının başına ‘hissiyat-ı diniyyeye hürmet’ sözü konmuştu. Ne demektir bu? Camiler açıldı, ramazanda isteyenler oruçlu idi, ilmihal basılmakta idi. Şimdiki medreseler gibi dünya adamı değil, sadece din adamı yetiştirmek için İmam-Hatip okulları da açılmıştı. ‘Hissiyat-ı diniyyeye hürmet’ bir parola,

¹⁰⁵ Falih Rıfkı Atay, “Koca Bir Devir Geçti”, **Dünya**, 26 Aralık 1958, s.1.

¹⁰⁶ Falih Rıfkı Atay, “Gidişat”, **Dünya**, 26 Mayıs 1954, s.3.

¹⁰⁷ Falih Rıfkı Atay, “Partileri Şaşırtan Korku”, **Dünya**, 17 Ağustos 1965, s.1.

¹⁰⁸ Falih Rıfkı Atay, “Ellinci Yıl Dönümü”, **Dünya**, 26 Nisan 1970, s.1.

devrimciliğe karşı yurdun dört köşesine fesatçılık eden gericileri toplamak yolu idi. Ayaklanmalar olunca ve sonunda İzmir suykastı da çıkınca bu parti kapanmıştır.

Hayli zaman geçti. C.H.P.de iki eğilim belirlediğini görüyorduk. Fethi Okyar'ın temsilcisi olduğu takım ekonomi bakımından tam ondokuzuncu yüzyıl liberali ve devletçiliğe karşı idi. Atatürk, Fethi arkadaşımıdır, onun fikrinde olanlar da yakınlarımdır, parti içindeki tartışmayı partilerarası bir tartışmaya çevirsek, gericiliği sömürmiyerek, sadece ekonomik ve sosyal bakımdan birbirleri ile savaşıyor iki partili rejim denemesine girsek, normal demokrasiyi kurabilir miyiz, düşüncesi ile ve samimi olarak hareket geçti. Ben dışarıda bir yolculuktan döndüğümde iki partili bir akşam toplantısında bulunmuştum. Denemenin başarılılamıyacağı fikrini söylemekten çekinmedim. Bu davranışımın hoşagitmediğini de görüp, ertesi günü çektim, Ankara'ya gittim.

Serbest Fırka için tutulacak yol ne olmalı idi? İktidarı yakalamak için eski ve kolay 'Hissiyat-ı diniyye' demogojisine düşmeksizin, halk yığınlarının büyük kısmı Afrika, Yemen, Irak gibi yerlerden göçme gericisi ve Tevrat şeriatçısı İsrail politikacılarının yaptığı gibi, ekonomik ve sosyal kalkınma davaları üzerinde kalmaktı. Halbuki daha ilk günlerde Atatürk'ün eski bir hocası, pek sevdiği ve saydığı biri, Kütahya'da tekkeleri açacakları müjdesi ile nutuklar çekti. Atatürk'ün pek yakınlarından biri Yalova köylerinde, onu benim kadar mı bilirsiniz, namaz kılmaz, diye köy propagandacılığı yaptı. Bütün devrimleri silip süpürmek isteyenler fırsat budur dediler...

Eğer bir seçim olsaydı Atatürk partisinin kaybedeceğine şüphe yoktu. Bu deneme de sırf din sömürücülüğü ve gelenekçilik yüzünden geri kalmıştır.”¹⁰⁹

Atay, bu denemelere karşın o dönemde tek partiden yana oluşunun sebeplerini, “İnanç” adlı kitabının önsözünde açıklamaktadır. Buna göre O, Atatürk devrimleri Türk milletini Batı medeniyet toplumlarının tüm hak ve hürriyetlerine kavuşturacağı ve bu devrimleri henüz çok partili demokratik rejimle yürütmek imkansız olduğu için tek parti rejimini savunmaktaydı.¹¹⁰

¹⁰⁹ Atay, “Bir Deneme”, **Dünya**, s.2 ; **Atatürkçülük Nedir?**,s.25-26.

¹¹⁰ Falih Rıfkı Atay, **İnanç**, İstanbul, 1965, s.5.

C) Devrimler Dönemi

1. 3 Mart 1924 Devrimleri ve Laiklik

a. 3 Mart 1924 Devrimleri

Saltanat'ın kaldırılışı ve Cumhuriyet'in ilanına rağmen, halifelik varlığını korumaya devam ediyordu. Halife bu durumdan istifade ederek Cumhuriyet rejimi karşısında ayrı bir kuvvetmiş gibi görünmekten çekinmiyor, İstanbul'da tantanalı törenler düzenliyor, devlet bütçesinden kendisine ayrılan tahsisatı az buluyordu. Bu durumlar devrim karşıtlarını hareketlendiriyor, bir kısım basın da Halife yanlısı bir tutum sergiliyordu. Genç Türkiye Cumhuriyeti'ni her türlü tehlikeden korumak gerekiyordu. Artık Halife sorununa kesin bir çözüm bulma zamanı gelmişti.¹¹¹

Mustafa Kemal Paşa bu sorunu ilk kez, harp oyunlarını izlemek amacıyla gittiği İzmir'de komutanlarla görüşmüştür. Bu görüşmede, Halifeliğin kaldırılması konusunda fikir birliğine varılmış, ayrıca Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılması ve tüm eğitim kurumlarının birleştirilmesi de kararlaştırılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1924 tarihinde Meclis'te yaptığı bir konuşmada özellikle Cumhuriyet'in bütün saldırılardan korunması, tüm eğitim ve öğretimin bir an önce birleştirilmesi ve İslam dininin bir siyaset aracı olmaktan kurtarılması üzerinde durmuştur. TBMM 3 Mart 1924 tarihinde kabul ettiği üç yasa ile de Halifeliğin kaldırılmasına ve Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkarılmasına, Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılmasına, eğitim ve öğretimin birleştirilmesine karar vermiştir.¹¹²

Falih Rıfki Atay'ın hakkında en çok yazı yazdığı konu, 3 Mart 1924 devrimleri ve özellikle de laiklik prensibidir. O, yazılarında 3 Mart 1924 devrimlerinin yapılış nedenleri, Mustafa Kemal'in Halifeliği kaldırma kararı, ilgili kanunun Meclis'ten geçmesi ve bu devrimlerle Türkiye'de çağdaşlaşma yolunda önemli bir adım atılmış olması noktalarına vurgu yapmış ve eğitim birliği konusuna özel bir önem vermiştir.

Cumhuriyet'in ilanı sonrasında bilhassa İstanbul'daki politikacı ve gazeteciler arasında adeta kıyamet kopar ve bu kişiler Halife'nin etrafında toplanmaya başlar. Mustafa Kemal ve Meclis'teki ileri fikirli milletvekilleri ise, Türk milletini

¹¹¹ Kocatürk, "Atatürkçülük", *Atatürkçü Düşünce*, s.95-96.

¹¹² Gencer ve Özel, *a.g.e.*, s.212-213.

çağdaştırıcı devrimleri yapmak ve geriye dönme tehlikelerini de tamamiyle ortadan kaldırmak için, zaten müslümanlıkta yeri olmayan halifeliği kaldırmak ve rejim düşmanlarını etrafına toplayan hanedanı memleketten çıkarmak gerektiği konusunda fikir birliğine varmışlardır. ¹¹³

Bu sırada Halife, bütçeden kendisine ayrılan parayı az bularak bir para meselesi çıkarır. Mustafa Kemal, 1 Mart 1924 günü İzmir'den Ankara'ya gider. O sıra Meclis'te bütçe görüşmeleri yapılmaktadır. Hanedan, Şer'iyye ve Evkaf Vekaletleri için ayrılan ödeneklere sıra geldiğinde meselenin artık halledilmesi gerektiğini düşünmektedir.

3 Mart 1924 günü Meclis Reisliği kürsüsünden üç kanun teklifi okunur: Biri Halifeliğin kaldırılmasına ve Hanedan'ın Türkiye sınırları dışına çıkarılmasına, biri Şeriye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye Umumiye Bakanlıkları'nın kaldırılmasına, biri de öğretim birliği kurulmasına, yani medreselerin kaldırılmasına dairdir. Bu kanunun okunmasının ardından Meclis'teki hocalar ve yobazlar, Mustafa Kemal'e halife olmasını teklif etmiş; ancak O, hiçbir oyuna gelmeyerek teklifi reddetmiştir. Meclis'in kanun tekliflerini kabul etmesiyle Türk milletinin medeniyet ve kalkınma yolu üzerindeki son engelleri de kalkmıştır. ¹¹⁴

Tanzimat'tan beri gerçek hürriyete ulaşmak amacıyla yeni bir düzen oluşturulmaya ve yeni kurumlar kurulmaya çalışılmıştır. Bu mücadelenin son aşaması, 1924'te gerçekleştirilen devrimlerdir. ¹¹⁵

Atay, 3 Mart 1924 tarihli yazısında bu konuya dair şunları söyler:

“Bu asır tarihinin büyük şereflerinden biri daha bize kısmet olacaktı. Eğer yüz sene ileriye yürümek ve 2 Mart inkılabını oradan seyretmek mümkün olsaydı, zamanımızın ve eserimizin büyüklüğünden sarhoş olurduk. Ne tanzimat, ne 93, ne 324 meşrutiyetleri, ne 2 Teşrinisani, ne Cumhuriyet gecesi, hiçbiri 2 Mart kadar köklü değildir.*

¹¹³ Atay, **Babanız Atatürk**, s.91-92.

¹¹⁴ **a.g.e.**, s. 92. Ayrıca bkz. Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Söylev**, Cilt:2, s.1125-1133.

¹¹⁵ Falih Rıfkı Atay, “Sapıtkanlık”, **Dünya**, 26 Şubat 1956, s.2.

* Falih Rıfkı Atay'ın “Eski Saat” adlı kitapta “2 Mart inkılabı” diyerek söz ettiği, 3 Mart 1924 tarihinde yapılan devrimlerdir.

Türkiye asıl şimdi bu asrın medeniyet takımına karışıyor. Asıl şimdi Asya'nın eşğinde modern bir devletin temelleri atıldı. Asya'nın fırtınası, şimşegi, yıldırımı, kaza ve kaderi olan Türk milleti, ta Çin ötelereinden Kafkas sınırlarına kadar uzayan korkunç karanlığın bu ucunda bir şafak gibi söküyor. Kırmızı şafak, kurban Asya milletlerini uyandırmaya gelen beyaz güneşi doğuracaktır.”¹¹⁶

Atay, bu devrimlerin içinde özellikle eğitim birliği üzerinde durmaktadır. O'na göre eğitim birliği devriminin amacı, Türkiye'deki bütün eğitim kurumlarını müspet ilimler temeline dayandırmak; din adamlarını, tıpkı diğer meslek adamları gibi ilkökul ve ortaokul eğitimi aldıktan sonra kendi alanlarında eğitim alacakları okullarda yetiştirmektir.¹¹⁷

Öğretim birliğinin okullarda din eğitimi verilip verilmemesi ile bir ilgisi yoktur. Bu devrim, medreseleri ve medrese kontrolü altındaki sıbyan mekteplerini kapamakla, Türk gençlerini kafaca, ahlakça, milliyet ve medeniyet anlayışınca birbirleriyle asla uyuşmayan ve birbirleriyle durmadan mücadele edecek olan iki kutba ayrılmaktan kurtarmıştır. Sıbyan mekteplerinin ve medreselerin 1920 yılına ait programlarına bakıldığında, bunlardan asla bir yeniçağ topluluğu aydınının yetişemeyeceği, aksine bu topluluğu fikirce, medeniyet ve milliyet anlayışınca geriliğe ve Batı köleliğine mahkum edecek taassup kadrolarının yetişeceği ortadadır.¹¹⁸

Atatürk eğitim birliği devrimini, Türkleri iki millet olmaktan kurtarmak için yapmıştır. Medreseleri ve tekkeleri kapamıştı; hocalara, şeriatcılığı yasak etmiş ve onları sadece din görevlerinde bırakmıştır.¹¹⁹

Atatürk'ün en büyük eseri, şüphesiz eğitim birliğidir; yani medreselerin kapanması ve medreseye dayanan her türlü kurumun ortadan kaldırılmasıdır. Böylelikle, bir anlamda kafa ikizliği son bulmuştur.¹²⁰ Atay, bu ikiliğin nedenlerine ve Atatürk'ün bu devrimle neyi değiştirmiş olduğuna dair şu yorumu yapmaktaydı:

¹¹⁶ Atay, **Eski Saat**, s.388.

¹¹⁷ Atay, **Atatürk Ne İdi?**, s.33; **Atatürkçülük Nedir?**, s.50.

¹¹⁸ Falih Rıfki Atay, “Gedik”, **Dünya**, 10 Temmuz 1956, s.3.

¹¹⁹ Falih Rıfki Atay, “Birlik ve Bütünlük Temeli”, **Dünya**, 6 Mart 1964, s.1.

¹²⁰ Falih Rıfki Atay, “Aynı Milli Eğitim İki Cins Kafa Yetiştirmez”, **Dünya**, 25 Mart 1953, s.1.

“Atatürk’ün yolu insanı yalnız maddece değil, kafaca vicdanca kurtarmaktı. Biz Tanzimat’tan beri toplum içinde toplumuz: Şarklı çoğunluk Garpli azınlık toplumu. Birinin okulu vardır, resim ve heykel gâvurluktur, der. Öteki resim ve heykel dersi verir. Birinde kadın erkekle eşittir, kadın açıktır, birinde kapalı ve üçü beşi aynı erkeğin yatağında. Bu bir din ve dinsizlik ayrılığı değildir. İki toplum da müslümandır. Tanrıları aynı Tanrı, Peygamberleri aynı Peygamberdir. Ayrışıklık müsbet ilime dayanan okulla müsbet ilimi kapısından içeri sokmıyan okulun, bir topluma yirminci yüzyıl, ötekine yedinci yüzyıl eğitimi vermesindedir. İstibdadda padişah subayını, valisini, maliyecisini ikinci toplumdan alırsa da asıl dayanağı birinci toplumdur. Nasıl ki demokraside politikacıların yüzde doksanı ikinci toplumun adamı, fakat birinci toplumun yaranıcısı ve oy dilencisidirler. Atatürk’ün değiştirdiği bu idi: Bizi toplum içinde toplum olmaktan kurtarmak.”¹²¹

b. Laiklik

Laiklik, en bilinen tanımıyla devlet ile din işlerinin ayrılığı; devletin din ve vicdan özgürlüğünün gerçekleşmesi bakımından yansız olması demektir.¹²² Laiklik ilkesi, deyim olarak Türk devriminin ilk yıllarında hemen ortaya atılmamıştır. Önce laiklik için gerekli olan köklü değişiklikler, gerçekçi bir yaklaşımla ve şartlar olgunlaştıkça, adım adım gerçekleştirilmiş; devlet hayatında, siyasi yapıda, hukukta, eğitimde, sosyal hayatta laik anlayış fiilen hayata geçirilmiş; daha sonra laiklik deyimini Türk devriminin temel ilkelerinden biri olarak ilan edilmiştir.¹²³

23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılışı ile yeni bir dönem başlamıştır. Gerçi ilan edilen hedefler arasında, Padişahın ve Halifeliğin düşmandan kurtarılması da vardır; ancak 24 Nisan 1920 günü kabul edilen bir önerge ile “TBMM üzerinde hiçbir kuvvet olmadığı” ilan edilmiştir. 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun “Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir.” ilkesini kabul etmesi ile, egemenliğin kaynağını laikleştirme yolunda önemli bir adım atılmıştır.

Saltanat’ın kaldırılışı ve ardından devlet şeklinin Cumhuriyet olarak kabul edilmesinden sonra, hiçbir gereği kalmadığı halde varlığını koruyan Halifeliğin de kaldırılması ihtiyacı belirlemiştir. 3 Mart 1924 tarihinde TBMM’de kabul edilen kanunlar ile Halifeliğin, Şer’iyye ve Evkaf Vekaleti’nin kaldırılmasına ve eğitim-

¹²¹ Falih Rıfkı Atay, “Işık”, **Dünya**, 17 Temmuz 1966, s.2.

¹²² **Türkçe Sözlük**, s.1449.

¹²³ Turhan Feyzioğlu, “Türk İnkılabının Temel Taşı: Laiklik”, **Atatürkçü Düşünce**, s.105-106.

öğretimin birleştirilmesine karar verilmiştir. Bu devrimler, laik bir devlet düzeni oluşturma yolunda atılan en önemli adım olmuştur.

1924 Anayasası'nda devletin dininin İslam olduğu yolundaki madde durmaktaydı. 10 Nisan 1928 tarihinde Anayasa'da yapılan değişiklikle devletin resmi bir dine sahip olduğu yolundaki bu madde kaldırılmış ve Anayasa tamamen laikleştirilmiştir.

5 Şubat 1937'de yapılan Anayasa değişikliği ile de, "laiklik" bir ilke olarak Anayasa'da yerini almıştır.¹²⁴

Laiklik, Türk Devrimi'nin en önemli ilkesi, çağdaş bir devlet ve toplum düzeni oluşturma çabalarının genel niteliğidir. Laiklik olmadan diğer ilkelerin olması mümkün değildir. Türk Devrimi için yapılanların tümü, ancak laik nitelikleriyle anlam kazanırlar. Türk Devrimi; bağımsız, demokratik, uygar bir toplum kurmayı amaçlamış, bu yöndeki atılımların tümü zorunlu olarak laik bir dünya, toplum ve insan anlayışına dayalı olmuştur. Laiklik aynı zamanda Türk toplumuna rasyonel gerçeğe, deneye ve araştırmaya dayanan bilimsel bir zihniyet kazandırmış, çağdaşlaşmanın yollarını açmıştır. Ayrıca çok yönlü düşünmeyi mümkün kılan akılcı ve insancıl düşünce sistemini getirmiştir.¹²⁵

Atatürk, Cumhuriyet rejiminde dinin devlet işlerinin dışında, kişilerin vicdanında bulunması gerektiğini şu değerlendirmesiyle açıklığa kavuşturmuştur:

"Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dini yoktur. Devlet idaresinde bütün kanunlar, nizamlar ilmin çağdaş medeniyete temin ettiği esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve tatbik edilir. Din telakkisi vicdani olduğundan, Cumhuriyet, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı, milletimizin çağdaş ilerlemesinde başlıca muvaffakiyet etkeni görür."¹²⁶

Falih Rıfki Atay'ın laiklik prensibi ile ilgili de çok sayıda yazısı vardır. Öncelikle, Mustafa Kemal'in kendisinden seneler önce yaşamış Ali Suavi'nin

¹²⁴ **a.g.m.**, s.129-132. Ayrıca bkz. Özel, **a.g.e.**, s.246.

¹²⁵ Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s.305-306.

¹²⁶ Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s.77.

fikirlerinden etkilenmesi ve O'nun Tanzimat döneminde yapılamayanları yapmaya çalışması dile getirilmektedir. Ayrıca, daha Meşrutiyet döneminde laikliğin gericiler tarafından kötü yorumlanması, asıl kurtuluşun düşmanı yurttan atmakla değil, şeriatçılığı ortadan kaldırmakla sağlanabileceği, laikliğin amacı, Atatürk'ün irtica ve mürtecilere dair düşünceleri, 1928'de Anayasa'da yapılan değişikliğin önemi, Atatürk'ün Büyük İslam Reformcusu olarak görülmesi, Atatürk'ün din ile ilgili fikirleri ve O'nun dine hizmet eden en büyük müslüman oluşu, Türkiye'yi ileri taşıyacak devrimlerden en önemlilerin eğitim birliği ve laiklik olduğu, tüm çabalara karşın Cumhuriyet döneminde din meselesinin tam olarak çözülemediği gibi birçok önemli konu da değerlendirmeleri arasına girmiştir.

Öncelikle, Falih Rıfkı Atay'ın bakış açısına göre, Atatürk, Tevhid-i Tedrisat'tan Latin Alfabesine, Türkçülükten Türkçe ibadete, Halifeliğin İslam'da yeri olmadığından demokrasi fikrine kadar pek çok konuda kendisinden senelerce önce yaşamış Ali Suavi'den etkilenmiştir. Din işlerini dünya işlerinden ayırmak fikrini ilk defa Ali Suavi ortaya atmış, batıl inançları ortadan kaldırmak ve fikir hürriyetini kurmak için akıl erdirebildiği kadar savaşmış, bu özellikleri ile de yalnız Tanzimatçıları değil, Genç Osmanlıları da çok geride bırakmıştır. Teokrasiye karşı laikliği, mutlakiyete karşı halkçılığı, saltanata karşı cumhuriyetçiliği savunmuştur.¹²⁷

Tarihsel açıdan Tanzimat, Ortaçağ'dan kalma kurum, gelenek ve görenekleri yıkmak; hür kafalı, hür vicdanlı bir Batı medeniyeti toplumu yaratmak konusunda başarılı olamadığından ilk iş, Tanzimat'ın yapamadıklarını yapmak olmuştur. Din ve dünya işlerini ayırıp laik bir devlet kurmak, medreseyi kaldırıp üniversiteyi ve müspet bilgilere dayanan eğitim sistemini yerleştirmek, bütün şeriatçılık kalıntılarını silip süpürmek ve sonra Türklere kendilerini kalkındırma şartlarını ve imkanlarını vermek yapılacak en önemli işlerdir.¹²⁸

Atay, laiklik kelimesinin Meşrutiyet döneminde dahi gericiler tarafından “dinsizlik” olarak yorumlandığını şu sözlerle anlatmaktadır:

¹²⁷ Falih Rıfkı Atay, **Başveren Bir İnkılapçı: Ali Suavi**, Ankara, Türkiye Milli Talebe Federasyonu Devrim Gençliği Dergisi Yayınları, 1954, s.43.

¹²⁸ Falih Rıfkı Atay, “Eylül Ayının Bu Günleri”, **Dünya**, 14 Eylül 1965, s.1.

“Lâyisizm sözünü Meşrutiyet devrinden beri gericiler bilerek kötü yorumlamışlardı. Ziya Gökalp Lâyisizm’i ‘Lâ-dînî’ diye Osmanlıcaya çevirmişti. Lâ-dînî ‘dinle ilgisi olmamak’ demektir. Gayr-ı dînî, yani ‘dine aykırı olmak’ demek değildi. O zamandan beri lâyisizmi dinsizlikle karıştırmak gericiler ve gericiliğe dayanan politika simsarları için âdet olmuştur.”¹²⁹

Büyük Zafer’in ardından Yunanlılar denize döküldükten sonra Meclis’te bir şeriatçı milletvekili: “Yunanlılardan kurtulduk. Bakalım Mustafa Kemal’den nasıl kurtulacağız?” demiştir. Buna karşılık Atatürk çizmelerinin tozu ile İzmir’den geri dönüp Türklüğü yokolma tehlikesine düşüren asıl düşmanın, şeriatçılığın üstüne atılmıştır. Halifesi, şeyhülislamı, medresesi, şeriye mahkemeleri ile hepsini birden ortadan kaldırmıştır. Bu enkaz altından laik cumhuriyet doğmuş ve Türk’ün yüzü batıya dönmüştür.¹³⁰

Bu çerçevede, Atay, Atatürk’ün asıl işin zaferden sonra başladığını belirten sözlerini şöyle aktarmaktadır:

“Rahmetli Atatürk İzmir zaferi, hatta Lausanne anlaşması ile milli davamızı hallettiğimiz fikrinde değildi. ‘-Asıl kurtuluş mücadelesine bundan sonra başlayacağız.’ diyordu. Türk milleti Osmanlı devri şartları altında kaldıkça, Batı medeniyet toplulukları arasına katılmadıkça dağılmak ve batmak tehlikesinden kurtulamazdı. Tanzimat hamlesini tamamlamalı, bir asırdanberi medrese ile mektep arasında sürüp giden mücadeleyi nihayet Batıcılar lehine kazanmalı idi.

Nitekim parti tüzüğü, parti grubu toplantısında konuşulduğu sırada hocadan bir milletvekili ilk maddedeki ‘asrî’ sözüne bile dokunarak:

-Bu da ne demektir? demesi üzerine Atatürk reislik kürsüsünden hatibe doğru eğilerek:

-Adam olmak demektir, hocam, adam olmak! diye haykırmıştır.

Atatürk o halimizle ‘adam olmadığımızı’ söyleyecek cesaretle idi. Gururlu ve şerefli bir Türk olduğu için, milletin insanca denmeyecek şartlardan kurtulmasını istiyordu.”¹³¹

¹²⁹ Atay, **Atatürkçülük Nedir?**, s.19.

¹³⁰ Atay, “Atatürk”, **Dünya**, s.2.

¹³¹ Falih Rıfki Atay, “Hatıralar”, **Dünya**, 13 Eylül 1959, s.2. Ayrıca bkz. Özel, **a.g.e.**, s.248.

Atay'a göre, Atatürk'ün laik bir devlet olmak amacıyla yaptığı tüm çalışmalar, ülkeyi gerçek bağımsızlığa ulaştırmıştır. Bu konudaki düşüncelerini ise şu sözlerle izah etmiştir:

“Atatürk'ün tezi ne idi? Tanzimatın yapamadığı yapılmadıkça, medreseden yetişme şeriatçıların vicdanlar üzerindeki egemenliği yıkılıp lâyük bir devlet sisteminde dünya işlerini yalnız akıl yolu ile çözüp çevirmedikçe, dini sadece Tanrı ile kulu arasında bir vicdan işi olarak bırakmadıkça, baştaki istibdat yıkılsa bile, Tanrı adına toplumu hükmü altında tutan geri medrese şeriatçılığının yarattığı yığın despotluğu önlenmedikçe, insan lâyük ve müsbet ilimlere dayanan eğitimle değiştirilmedikçe, toplumu değiştirmeye, ilerlemeye, kalkındırmaya, vicdan ve kafa hürriyeti yolundan siyasi hürriyete kavuşturmaya, rejimi devamlı ve kararlı bir hürriyet rejimi yapmaya imkan yoktu.”¹³²

Bu açıdan, Atatürkçülük, Osmanlı kurum ve geleneklerini ortadan kaldırıp din ile dünya işlerini birbirinden ayırmak suretiyle Batı medeniyeti yolunda gelişme, ilerleme ve kalkınma demektir. Aslında Tanzimat da Batı medeniyeti yoluna doğru bir yöneliştir; fakat Tanzimat iki düzeni, medreseyi ve üniversiteyi, sivil mahkemeyi ve şeriat mahkemesini bir arada yaşatmak denemesinde bulunmuştur. Son Osmanlı devri bu iki düzen arasındaki boğuşmalarla geçmiştir. Türkler bu yüzden bir asır kaybetmiştir.¹³³

Bir topluluk eski kurum ve gelenekleri ortadan kaldırmadıkça, topluluğu oluşturan bireylerin vicdanları ve fikirleri hür olmadıkça, o topluluğun Batı toplulukları arasına katılması mümkün değildir. Katılmadıkça da ona boyun eğmekten kurtulamaz. Atatürkçülüğün felsefesi bundan ibarettir. Bunun için ilk şart din ve dünya işlerini birbirinden ayırmaktır. Bunun adı ise laikliktir.¹³⁴

Atay, Atatürk'ün irticaya dair sözlerini içeren 1923 yılına ait bir yazısında da şöyle der:

“Yeni bir derleme yapmak üzere yazı yazdığım eski gazete koleksiyonlarını karıştırıyordum. 1923 Martında ‘Akşam’ gazetesindeki ‘Yeni Mücadelemiz’ adlı yazıya

¹³² Atay, **Atatürkçülük Nedir?**, s.25; “Bir Deneme”, **Dünya**, 20 Şubat 1966, s.2.

¹³³ Falih Rıfkı Atay, “Bilanço”, **Dünya**, 22 Ekim 1961, s.2.

¹³⁴ Atay, “Yaşayan Atatürk”, **Dünya**, s.2.

Atatürk'ün, o zaman Gazi Mustafa Kemal, İzmit'te gazetecilerle konuşmalarından bazı parçalar almışım. Atatürk bu sözleri bütün Osmanlı - İslam taassubu kıpkızıl ayakta iken söylemiştir: 'Her faydalı ve yeni şeyin karşısına bir kuvvet çıkar. Buna bizim dilimizde 'irtica' diyoruz. İşte bu irticayı yoketmek için bütün lüzumlu tedbirleri önceden almış olmak lazımdır. Bütün millet emin olmalıdır ki inkılapları yapanlar bu gibi menfi kuvvetleri gördükleri yerde yokedecek kuvvettedirler.' '...Bu ileri harekete de karşı gelineceğini hatırımızdan çıkarmamalıyız. Fakat biz bugünlere varmak için lüzumu kadar kan döktük. Bu kanlar yalnız harp meydanlarında değil, memleket içinde de dökülmüştür. Dökülen kanların kafi gelmiş olmasını temenni edelim.' '...Fetva ile, şu veya bu telkinlerle halkı irticaa sürüklemek isteyenlerin yeri zindan olacaktır...Öylelere karşı milletin yapacağı şey onları parçalamaktır!'"¹³⁵

Atay'ın deyimiyle kara kuvvet, bu milleti, hürriyet ve kurtuluş savaşına isyan ettirecek kadar etkili olmuştur. Hür olmanın ilk şartı, kara kuvvetin ortadan kalmasıdır. Kara kuvvet ile her türlü savaş hürriyetin, onunla her türlü bağdaşma istibdatın yolunu açar.¹³⁶ En büyük mesele, halkın vicdanını yobazlığın sömürgesi olmaktan çıkarmak ve batıl inançları kökünden kazımdır. Bu savaşın temeli, laisizmdir. Laisizmi din düşmanlığı olarak kötüleyip politikalarını din üzerine kurmuş olanlar vardır. Oysaki, Türk demokrasinin yaşama şartı, vicdan ve fikir hürriyetlerinin korunmasına bağlıdır.¹³⁷

Atatürk, mürtecinin halkı soyup ezdiğini ve ona sözünü geçirdiğini, halkın ise mürteciye asla itibarı olmadığını görmüştür; ancak halk dinine bağlıdır. Atatürk, halka dokunmaksızın mürtecinin üzerine hücum etmek taktiğini kullanmıştır. İrticayı nerede, ne şekilde ve kılıkta görse üstüne yürümüş, irticanın halk vicdanı ile oynamasına izin vermemiştir.¹³⁸

Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan milyonlarca Türk için, devlet yüzyıllar boyunca adeta bir düşman olarak görülmüştür. Bu dönemde din; sadece hayat, aile, okul ve devlet işlerine müdahale etmemiş, aynı kültürden ve dinden gelen Türklüğü birbirine düşman cemaatlere ayırmıştı. Laisizm ile vicdan ve fikir hürriyeti sağlamakla kalmamış, aynı zamanda parçalayıcı bir kültür unsuru da kaldırılmış

¹³⁵ Falih Rıfkı Atay, "Dönücü", **Dünya**, 15 Aralık 1963, s.2.

¹³⁶ Atay, "Hürriyetin Kurucusu", **Ulus**, s.2.

¹³⁷ Falih Rıfkı Atay, "Bu Gençlik", **Ulus**, 22 Mayıs 1949, s.2.

¹³⁸ Falih Rıfkı Atay, "Hakikete Yüzyüze Gelme Cesaretini Gösterelim", **Dünya**, 26 Mart 1953, s.1.

oldu.¹³⁹ Cumhuriyet'in kurulduğu sıralarda Anadolu baştan başa ayrılık buhranları içindedir. İrtica rejimine göre halkın kimi Laz, kimi Gürcü, kimi Çerkez, kimi Arnavut, kimi Arap, kimi Alevi ve yalnız bir kısım halk Türk de değil, müslümandır. Atay, Atatürk ve O'nun milliyetçi arkadaşları olarak kendilerinin yıllarca bu ayrımın üzerine gittiklerini, kendine Türk diyen herkesi Türk saydıklarını ifade etmiştir. Laiklik anlayışının bir gerekçesi de, mezhep farklarının irtica tarafından milliyetler arasında ayrım yaratmasını önlemek, bütün Anadolu halkının din ve vicdan hürriyeti içinde kaynaşmalarına imkan vermektir.¹⁴⁰

Laiklik, ayrıca, asırlardan beri devam eden ırk, dil ve hatta din birliğine rağmen, halkı parçalara bölmek isteyen anlayışın sonu ve en sağlam birliği oluşturan eğitim ve kültür birliğinin de başlangıcı olmuştur.¹⁴¹

Falih Rıfki Atay, 1928 yılında Anayasa'da yapılan değişikliğin Türk Devrim Tarihi açısından çok önemli bir gelişme olduğunu ifade eder. Anayasa'nın "Türk Devleti'nin dini, İslam dinidir." maddesi ile "Büyük Millet Meclisi'nin şariat hükümlerini yerine getirir." maddesi, diğer bir deyişle zihinleri tereddüt ve kargaşa içinde bırakan bu iki madde, 1928'de yapılan düzenlemeyle kaldırılmıştır.¹⁴²

Böylece bir asırdan beri devam eden medeniyet mücadelesinin kesin zaferi, laiklik anlayışının ortaya konulmasıyla sağlanmıştır. Anayasa'yı laiklik prensibine göre tasfiye etmek, devrim davasının taç giyme törenidir. Bu değişiklikle, Türk milletinin yirminci asır topluluğu olmak yolunda ilerleyebilmesi adına ortada hiçbir engel kalmamıştır. Bundan sonrası tamamen eğitim meselesidir.¹⁴³

Atay, aynı zamanda, Atatürk'ü "Büyük İslam Reformcusu" olarak da değerlendirmektedir:

"Reform lâyisizm, din ve dünya işlerini ayırmaktı. Büyük İslam reformcusu Atatürk'tür. Hıristiyanlık reformundan beş altı asır önce İslam rasyonelistlerinin açıp ve

¹³⁹ Falih Rıfki Atay, "Din ve Tarikat Oyuncuları", **İstanbul**, Cilt:1, Sayı:7, 1 Mart 1944, s.1.

¹⁴⁰ Falih Rıfki Atay, "Batak", **Dünya**, 7 Mart 1954, s.2.

¹⁴¹ Atay, "İnkılapçı Atatürk", **Ulus**, s.15.

¹⁴² Falih Rıfki Atay, "Atatürk ve Türklüğün Yeniden Dirilişi", **Kemalizm**, Cilt:18, Sayı:199; 1979,s.14; **Babanız Atatürk**, s.98.

¹⁴³ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.412.

bugünkü batı medeniyetini o zaman yaratıp da, nakilci softalar ve taassup yüzünden iflas eden ve dünya egemenliği kurmuş müslümanlığı bütün dünya devletlerinin mahkumu haline getiren, kökleştiren medrese yobazlığı hükümranlığına son veren odur.”¹⁴⁴

Atatürk, “dinli”ye değil, “dinci”ye karşıdır, laiklik ilkesi ile din tüccarlığını, vicdan sömürücülüğünü ve Türk toplumunun ilerleyişine engel olan şeriatçılığı ortadan kaldırmıştır. Tüm yaptıklarından dolayı da 20. yüzyılın dine hizmet eden en büyük müslümanı kabul edilmektedir.¹⁴⁵ Atatürk son yüzyılın en büyük müslümanı olarak, İslamiyeti masallardan ve uydurmalardan temizlemiştir. Böylelikle, O, Batı dünyasına İslam’ın hürriyet ve ilerleme düşmanı olmadığını da göstermiştir.¹⁴⁶

Atay, Atatürk’ün din üzerine verdiği bir demeci şöyle nakletmiştir:

“-Türk milleti daha dindardır. Yani bütün sadeliği ile dindardır, demek istiyorum. Benim dinimde, nasıl doğruya inanıyorsam buna da öyle inanıyorum, şuura aykırı, ilerlemeye engel hiç bir şey yoktur. Halbuki Türkiye’ye bağımsızlığını veren bu millet içinde daha karışık, sun’i, batıl inançlardan ibaret bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu acizler, sırası gelince aydınlanacaklardır. Eğer ışığa yanaşmazlarsa kendilerini yok etmişler demektir. Onları kurtaracağız.”¹⁴⁷

Atatürk’e göre din, bir vicdan işidir ve Tanrı ile kulu arasındadır. İslam’da ruhanilik yoktur. Din adamının görevi bu esaslar dışına çıkamaz. O, laiklik anlayışı ile Türklüğü akıl hürriyetine kavuşturmuştur. Türkler dünya işlerini sadece akıl yolu ile düzenleyeceklerdir.¹⁴⁸ Atatürk zamanında dine dokunulmamış, aksine din

¹⁴⁴ Atay, **Atatürk Ne İdi?**, s.73. Atay, sık sık Osmanlı vakanüvislerini özellikle de Cevdet Tarihi’ni gözden geçirdiğini anlatır. Atay’a göre Cevdet Paşa, 19. yüzyılın en büyük Osmanlı aydınıdır ve medreseden yetişmiş olmasına karşın gerçek bir din bilginidir. Atay, o günün şartları içinde dahi hiç kimsenin din konusunda Cevdet Paşa’nın yanına yaklaşmadığını vurgular ve O’nun gerçek müslümanlığı bilmeyenlere ders veren iki yazısı olduğundan söz eder. Bunlardan biri, Cevdet Paşa’nın müslümanlığı seçen bir Alman bilginine yazdığı mektuptur, diğeri ise Fransa’nın İstanbul Büyükelçisi ile yaptığı bir konuşmadır. Atay’a göre bu iki yazı bütün okullarda öğrencilere ezberletilmeli, köylere kadar yayılmalı, camilerin vaaz kürsülerinden halka anlatılmalı ve hatta “Gerçek Müslümanlık Nedir?” adı altında bastırılıp dağıtılmalıdır. (a.g.e., s.52,58)

¹⁴⁵ Atay, **Kurtuluş**, s.126-127.

¹⁴⁶ Falih Rıfkı Atay, “Gidişat”, **Dünya**, 1 Nisan 1955, s.3.

¹⁴⁷ Falih Rıfkı Atay, “...ci”, **Dünya**, 21 Aralık 1969, s.2; **Bayrak**, s.55; **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt:III, s. 93.

¹⁴⁸ Atay, **Atatürkçülük Nedir?**, s.20.

yükseltilmiştir. Bu devirde ne namaza, ne oruca dokunulmuştur; yalnızca dini kutsal olmaktan çıkararak kara gelenek ve görenekler kaldırılmıştır.¹⁴⁹

Nitekim Atay, Atatürk'ün halkı dini inanışlarında serbest bıraktığını şu saptamasıyla dile getirmekteydi:

“Kemalizm, halkı ibadetlerinde ve Tanrıya inanışlarında hür bırakmıştır. Kemalizm, din terbiyesi kitaplarının basılmasına ve yayılmasına mani olmamıştır. Kemalizm, bundan başka, Anadolu Trakya'da çan sesi bırakmamıştır. Müslüman ülkelerinde yalnız Türkiyedir ki bir iki şehrinin belediye hudutları dışında yalnız müslüman köyleri, müslüman kasabaları ve müslüman şehirleri vardır. Bu rejime dinsiz demek için, dini Orta Çağdaki manasına almak lazımgelir.”¹⁵⁰

Yine aynı konuyu ele aldığı başka bir yazısında da:

“Atatürk devrinde din riyakarlığı yoktu. Aramızdan namaz kılanları da, oruç tutanları da bildik. Sonraları Millet Meclisi reisliği eden Maliye Bakanı Mustafa Abdülhalik Renda bunlar arasında idi. Bir gün bir Çankaya toplantısında kendisinden bir şey sorulmak lazım gelmişti. Atatürk: ‘-Mustafa bey oruçludur, şimdi rahatsız etmeyelim.’ demişti.

Atatürk softanın Tanrı polisliği etmesine, halk ile hükümet arasına girmesine, halk benimledir, diye hükümete karşı, hükümet benimledir, diye halka karşı nüfuz satmasına engel olmuştur. Milli Birliğin temeli eğitim birliği olduğunu düşünerek tek okul sistemini kurmuştur. Yaptığı bundan ibaret. Bütün kitapçılarda yeni yazı ile ilmihal satılırdı. İsteyenler çocuklarına din eğitimi verirlerdi. Pek hususi olmasına rağmen kendi eşimin bunlar arasında olduğunu söyleyeyim. Atatürk devrinin yaptığı şey, din ve dünya işlerini birbirinden ayırmaktı.”¹⁵¹ diyerek o dönemdeki din ve vicdan özgürlüğünün altını çizmişti.

Dolayısıyla, laiklik ile Türkiye’de batıl inançlar dışında başka hiçbir şey yasaklanmamıştır. Camiler kapatılmamış, din kitapları yakılmamış veya ailelerin çocuklarına din öğretmeleri yasak edilmemiştir. Laiklik Türkiye’de batıl inançların şeriatçılar tarafından sömürülmesine ve şeriatçıların dünya işlerine karışmasına engel

¹⁴⁹ a.g.e., s.22.

¹⁵⁰ Atay, **Niçin Kurtulmamak?**, s.76.

¹⁵¹ Falih Rıfkı Atay, “Politikacının Da Bir Adı Riyacı”, **Dünya**, 2 Nisan 1964, s.1.

olmuştur. Din, bu sayede asilleşmiştir. Laikliğin getirdiği vicdan hürriyeti, milli birliğin mayası olmuştur. Anadolu, Malazgirt'ten beri ilk kez tek bir milletin tek bir yurdu olmuştur. Türkiye'deki laikliğin başka ülkelerdeki dinsizlik savaşı ile hiçbir ilgisi de yoktur.¹⁵²

Atatürkçülük, laiklik disiplini altında Türk milletini Batı medeniyet toplulukları arasına katmak amacını güder. Atatürkçülük milli işlerde aklı egemen kılmıştır. Türk milletinin bütün meseleleri akıl ve bilgi ışığı altında çözülecektir. Din bir vicdan hürriyeti olup Tanrı ile kulu arasındadır. Atatürkçülük'te fikir ve vicdan hürriyetleri temel şartlardır.¹⁵³

Osmanlı İmparatorluğu'nu 17. asır sonlarından beri dağıtan, parçalayan, en sonunda da batıranlar ne Avusturyalılar, ne de Ruslardı; sadece yeni çağ düzenine, müspet ilimlere, vicdan ve fikir hürriyetine karşı koyan şeriatçılardı ve asıl bu düşmandan kurtulmak lazımdı. Cumhuriyet, laiklik ve eğitim birliği temelleri üzerine dayanan devrimlerin sembolüdür. Cumhuriyetin sarıklısı, feslisi, medreselisi, fetvalısı olmaz. Cumhuriyet'te bütün dinler ve mezhepler serbesttir. Cumhuriyet'in bunlardan birini seçip vicdan serbesliğini sınırlamaya kalkışanı olmaz. Cumhuriyet yeni çağ, uzay ve elektronik çağı demektir.¹⁵⁴

Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu'nun niçin dağılıp battığına, Türk milletinin neden ilerlemediğine dair tek doğru teşhis koyan devrimci, Mustafa Kemal'dir. O'nun devrimlerinin iki temeltaşı da, eğitim birliği ve laisizmdir. Her Türk çocuğu müspet ilimler disiplini altında ilkokul eğitimi görecektir ve isterse de tıpkı meslek okulları gibi, din adamı yetiştiren okullara da gidebilecektir. İlk İmam-Hatip okulları O'nun devrinde açılmıştır; ama din adamlarının dünya işlerine karışmaları yasak edildiği için, din ile dünya işleri ayrıldığı için bu okullar pek rağbet görmemiştir.¹⁵⁵

¹⁵² Atay, **Pazar Konuşmaları**, s.148.

¹⁵³ Falih Rıfkı Atay, "Atatürkçülük Nedir?", **Dünya**, 19 Mayıs 1963, s.1.

¹⁵⁴ Falih Rıfkı Atay, "Cumhuriyet", **Dünya**, 29 Ekim 1967, s.2.

¹⁵⁵ Atay, **Kurtuluş**, s.28.

Atay, en çok üzerinde durduğu eğitim birliği ve laiklik devrimleriyle, Tanzimat'tan bu yana devam eden ikiliğin de nihai olarak ortadan kaldırıldığını şu sözleriyle somutlaştırmaktaydı:

“Osmanlı Tanzimatı'ndan sonraki okul - medrese ikiliği, Padişah - Halife, Sadrazam- Şeyhülislam , Batı Hukuku - Mecelle, tepeden tırnağa, mahkemesine, aile kuruluşuna kadar sivil - şeriatçı ikiliği, ayrı ayrı öğretim, ayrı ayrı eğitim, bu temelden kafa ayrışıklığı toplum ayrışıklığını yaratmıştır. İşte Atatürk'ün temel devrimi eğitim birliği ve lâisizm ile bu ayrışıklığı gidermekti.”¹⁵⁶

Tüm bu örnekler ortaya koymaktadır ki, bütün müslümanlık dünyasındaki gerileme ve çökmenin asıl nedeni “gavur” değil, “softa”dır. Bu nedenle, Türkiye'den sonra Türklüğü kurtarmak için yapılacak ana devrim din ve dünya işlerini ayırmak, şeriatçılık kurumlarını tamamen ortadan kaldırmak, vicdanları ve akli özgür kılmaktır. Atatürk devrimlerinin iki temel taşı, laisizm ve eğitim birliğidir. Millet dünya işlerini ne şeraitin, ne de başka bir ideolojinin baskısı altında yürütür; günün şartları içinde kendisi için en yararlı olanı düşünerek karar verir.¹⁵⁷

Türkiye, gerililiklerinin ve halk eğitimi ile ilgilenmeyişinin cezasını çeken müslüman memleketler içinde de tek olumlu istisnadır. Bunu, Atatürk devrimlerine ve O'nun özellikle de öğretim birliği ve laisizm yolu ile ortaçağ medresesinin devlet ve halk üzerindeki büyük etkisini ortadan kaldırmış olmasına borçludur. Atatürk devrimleri, birkaç atılışa, Türk milletini öteki müslüman milletlerden hiç olmazsa yarım asır ileriye fırlatmıştır.¹⁵⁸

Ne var ki, tüm çabalara ve olumlu sonuçlara karşın, Atay'a göre, Cumhuriyet döneminde din meselesi tam olarak halledilememiştir. Laiklik daha ilk günden halka, dinsizlik hareketi olarak telkin edilmiştir. Halk camilere gitmekte, dini görevlerini yapmaktaydı; ancak kendisine kılavuzluk edecek devrimci din adamları yetiştirilemediği için, eski hocalık hiçbir zaman olmadığı kadar kaba, cahil bir yobazlık halini almıştır. İmam-Hatip okullarında ilk öğretilecek şey, laikliğin bizzat müslümanlığın kurtuluş davası olduğu idi. Devlet, din işlerinden büsbütün eline

¹⁵⁶ Falih Rıfki Atay, “Ektiğimizi Biçiyoruz”, **Dünya**, 20 Haziran 1966, s.1.

¹⁵⁷ Atay, **Atatürkçülük Nedir?**, s.18.

¹⁵⁸ Falih Rıfki Atay, “Başucumuzdaki Baykuş”, **Dünya**, 10 Ekim 1958, s.1.

çekip din işlerini topluluğa bırakacaksa, her şeyden önce bu mesele çözümlenmeliydi.¹⁵⁹

Atatürk, din işlerini dünya işlerinden ayırmıştır; fakat dinin toplumun en derin köklerine kadar işleyen bir gerçek olduğunu bildiğinden, Diyanet İşleri Reisliği'ni devlet kadrosunda tutmuştur. Cumhuriyet devrinde din meselesi diye vicdanlar üstünde bir baskı yoktu. Okullarda zorunlu din dersi konmamasının sebebi, Türkiye'de mezhep kavgalarına ve milli birliğe zarar verecek bir ortama yol açmak istenmemesidir. Buna karşılık, din meselesinin her aklın yattığı çerçeve içinde halledilmiş olmaması bir kusurdur. Yüz binlerce, milyonlarca kişinin arkasında namaz kıldığı imam ve hatiplerin kendiliklerinden yetişmelerine imkan yoktu. Fakat devrim henüz taze olduğundan, İmam-Hatip okulları açılırsa bunun hemen arkasından Arap yazısı ve medrese meselesi geleceğinden, din işine dokunulursa yine hemen şeriatçılık tahriklerinin uyanacağından korkulmakta idi.¹⁶⁰ Tüm bu kaygılar da, doğal olarak, din meselesinin kalıcı çözümünü engellemiştir. Ayrıca, Atatürkçülük eğitimle yığınlara maledilmeden tek dereceli seçimle demokrasiye geçildiği, politikada oy kazanma kaygısı bütün öteki kaygıları bir yana ittiği, laiklik ve eğitim birliğine aykırı şeriat ocakları kurulduğu için, rejim bakımından ilerleyen Türkiye fikir ve vicdan hürriyetleri bakımından gerilemiştir.¹⁶¹

Son olarak, Atay, yabancı bir bilim adamının laik Türkiye'ye dair düşüncelerini naklederek, okuyucularına laik Türkiye'nin önemini 1950'lerde bir kez daha hatırlatmak istemiştir:

“Princeton Üniversitesi Türk dili ve tarihi doçenti Lewis Thomas, bugünkü Türkiyeyi Şarklı komşularından ayıran farkı pek iyi görmüştür. Doçent diyor ki: ‘Karışıklık veya huzursuzluğa sahne olan diğer Müslüman memleketlerdeki manzara hilafına Türkiye’de taassuptan doğan dini irtica ile ateşli milliyetçiliğin kolay kolay bağdaşıp el ele çalışamayacakları da anlaşılmalıdır ki, bu cihet son derece ehemmiyetlidir.’

Bu kurtarıcı farkın tek kaynağı, Türk milliyetçiliğinin garpçi ve inkılapçı olmasıdır. Büyük Türk milliyetçisi Atatürk, dini dünya işlerinden ayırmakla, şeriatçılığı bütün müesseseleri ile tasfiye etmek ve devletin teokratik karakterini gidermekle, Türk kafasını

¹⁵⁹ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.481.

¹⁶⁰ Atay, **Pazar Konuşmaları**, s.305-306; **Niçin Kurtulmamak?**, s.93-94.

¹⁶¹ Falih Rıfkı Atay, “Atatürk Enstitüsü”, **Dünya**, 1 Şubat 1968 s.1.

Türk mektebinde hür tefekkür ışığı altına almak ve Türk cemiyetini ortaçağ karanlığı içinden sıyırmakla ve Türk istiklalini yalnız politika ve ekonomi değil, akıl, vicdan ve kültür hürriyetleri üzerine dayamakla bu kurtarıcı farkı yaratmıştır.

Tarih inkılapçı Mustafa Kemali yalnız Türklüğün en büyük adamı olmakla değil, nice asırların en büyük müslümanı olmakla anacaktır.”¹⁶²

2. Şapka Devrimi (25 Kasım 1925)

Uygar oluşun bir işareti de çağdaş giyim ve kuşamdır ki Atatürk bu sebeple çağdaşlaşma yolunda şapka ve kıyafet devrimine büyük önem vermiştir. O zamana kadarki mevcut kıyafet ne milli ne de uygar idi. Fes, kalpak, külah, takke, sarık gibi başlıkların yanı sıra cübbe, ceket, şalvar, potur, pantolon gibi her çeşit kıyafet topluma karmaşık bir manzara veriyordu. Halbuki zihniyeti ile de uygar olmaya çalışan Türk milleti bunu dış görünümü ile de ispat etmeli idi. Daha önceleri başlık ve kıyafette birtakım değişiklikler yapılmışsa da eski ile yeninin bir arada yaşatılması sebebiyle istenilen atılımlar gerçekleşmemişti. 1925 yılında yapılan şapka ve kıyafet devrimi ile toplum, çağdaş giyim şekline kavuşmuş ve yaşam tarzı bakımından uygar milletlerle birlik ve beraberlik içinde olduğunu göstermiştir. Bu bakımdan şapka ve kıyafet devrimleri şekilden öze geçen ve çağdaş düşünce ile bütünleşen büyük bir devrimdir.¹⁶³

Atatürk, medeniyim diyen Türk insanının bunu dış görünümü ile de ispat etmesi gerektiğini, uluslararası kıyafetin Türk insanına layık bir kıyafet olduğunu ve bu kıyafetin de şapka denilen başlık ile tamamlanması gerektiğini şu sözlerle açıklamıştır:

“Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk halkı, medenidir. Tarihte medenidir, hakikatte medenidir. Fakat ben, sizin öz kardeşiniz, arkadaşınız, babanız gibi söylüyorum; medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı, fikriyle, zihniyetiyle medeni olduğunu ispat ve gösterme mecburiyetindedir. Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı, aile hayatı ile, yaşayış tarzı ile medeni olduğunu göstermek mecburiyetindedir. Nihayet medeniyim diyen Türkiye’nin hakikaten medeni olan halkı, baştan aşağıya dış görünüşüyle dahi medeni ve olgun insanlar olduğunu fiilen göstermeye mecburdur. Bu son sözlerimi açık ifade etmeliyim ki, bütün

¹⁶² Falih Rıfkı Atay, “Doğru Bir Görüş ve Alacağımız Dersler”, **Dünya**, 31 Temmuz 1952, s.1.

¹⁶³ Kocatürk, “Atatürkçülük”, **Atatürkçü Düşünce**, s.97. Ayrıca bkz. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi: Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938)**, 3. Kitap, s.181-187.

memleket ve dünya ne demek istediğimi kolaylıkla anlasın. Bu izahatımı yüksek topluluğunuza, tüm topluluğa bir sualle yöneltmek istiyorum. Soruyorum: Bizim kıyafetimiz milli midir? Bizim kıyafetimiz medeni ve uluslararası mıdır? Size iştirak ediyorum. Tabirimi mazur görünüz, altı kaval üstü şişhane diye ifade olunabilecek bir kıyafet, ne millidir ve ne de uluslararasıdır. O halde kıyafetsiz bir millet olur mu, arkadaşlar? Böyle nitelendirilmeye razı mısınız, arkadaşlar? Çok kıymetli bir cevheri çamurla sıvayarak dünyaya göstermekte mana var mıdır? Bu çamurun içinde cevher gizlidir, anlamıyorsunuz, demek doğru mudur? Cevheri gösterebilmek için çamuru atmak elzemdir, tabiidir. Cevherin muhafazası için bir kap yapmak lazımsa onu altından veya platinden yapmak gerekmez mi? Bu kadar açık gerçek karşısında tereddüt doğru mudur? Bizi tereddüte sevk edenler varsa onların ahmaklık ve kalın kafalılığına karar vermekte hala mı tereddüt edeceğiz? Arkadaşlar, Turan kıyafetini araştırıp diriltmenin yeri yoktur. Medeni ve uluslararası kıyafet, bizim için, çok cevherli milletimiz için layık bir kıyafettir. Onu giyeceğiz. Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kırıvat, yakalık, ceket ve elbette bunların tamamlayıcısı olmak üzere başta kenarlıklı serpuş. Bunu açık söylemek isterim: Bu serpuşun ismine şapka denir. Redingot gibi, bonjur gibi, smokin gibi, frak gibi, işte şapkamız! Buna, uygun değil, diyenler vardır. Onlara diyeyim ki, çok gafilsiniz ve çok cahilsiniz. Ve onlara sormak isterim: Yunan serpuşu olan fesi giymek uygun olur da şapkayı giymek neden olmaz? Ve yine onlara, bütün millete hatırlatmak isterim ki, Bizans papazlarının ve Yahudi hahamlarının özel elbisesi olan cübbeyi ne vakit, ne için ve nasıl giydiler?''¹⁶⁴

Falih Rıfki Atay'ın kıyafet konusuna ilişkin yazılarının temelinde de Şapka Kanunu bulunmaktadır. Mustafa Kemal'in şapka devriminden seneler önce taktığı fes yüzünden aldığı tepkilerden, şapka devrimi ile ilgili olarak Çankaya'da yapılan toplantıya dair izlenimlerinden, Atatürk'ün Kastamonu'ya giderek halka şapkayı tanıtmışından, O'nun Mekke'de yapılacak olan Büyük İslam Kongresi'ne şapka ile gidilmesi kararını vermesinden, şapkanın benimsenmesinin uzun zaman aldığından, şapka devriminin aslında bir zihniyet değişikliği devrimi olduğundan ve bu devrimin bazı çevreler tarafından gülünç bulunduğundan söz eden yazıları, bu değişikliğin daha net algılanması açısından önem taşımaktadır.

Şapka devriminden seneler önce, daha II. Meşrutiyet döneminde, Sicilya'da bulunduğu sırada taktığı fes yüzünden Mustafa Kemal'in arabası, çocuklar tarafından limon kabuğuna tutulmuştur. Mustafa Kemal bu olayda çocukların terbiyesizliğinden

¹⁶⁴ Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s. 109-110.

çok, Türk kafasının bu yabani başlığa esir olmasına kızmıştır.¹⁶⁵ Yine Fransa’da Pikardi manevraları sırasında bir durum üzerine orada bulunan bütün Batılı subaylardan daha iyi hüküm vermiş; ancak söylediklerine aldırış eden olmamıştır. Akşam sofrada yanında oturan şahıs, başına taktığı kalpak olduğu sürece kimsenin kendisini ciddiye almayacağını söylemiştir.¹⁶⁶ Bu olaylar, doğal olarak Mustafa Kemal’in zihninde derin izler bırakmıştır.

Şapka devriminin ilanından önceki akşam Çankaya’da bir toplantı yapılmış ve bu toplantıya şapka kararını kolayca benimseyecek kişiler davet edilmiştir. Konu açıldığında herkes fikrini açıkça beyan etmiş; ilk zamanlarda İstanbul ve Ankara’daki vatandaşların şapka takmaları konusunda özendirilmesi, eğer onlara sataşanlar olursa da bu kişilerin derhal cezalandırılması fikri ortaya atılmıştır. Gözler alışınca ilk olarak memur sınıfının şapka giymesi sağlanabilir, böylelikle üç beş yıl içinde şapka devrimi benimsenmiş olurdu. Başlığa isim koyma meselesine sıra geldiğinde “siper-i şemisli serpuş” demenin doğru olabileceği kanaatine varılmıştır. Tüm bu tartışmalar sırasında Atatürk, şapka ile nasıl selam verildiğine dair Avrupa’da bulunmuş arkadaşlarından bilgi almaktadır.¹⁶⁷

Atay, bu toplantıdan sonraki gelişmeleri şu şekilde aktarmaktadır:

“Ben de ertesi günü seçim çevreme, Bolu’ya gidiyordum. Bir eşkıya meselesi için Bolu ve İzmit Valilerinin Düzce’de buluştuklarını öğrendim, geceyi orada geçirmek istedim. Söz arasında şapka bahsine dokundum,

-Canım, dedim, serbest bir vatandaş başına fes veya kalpak yerine şapka giyse kendisine ne diyebiliriz?

İki Vali ve Jandarma komutanları ağız birliği ile:

-Yoo... Yalnız bu olmaz, halka şapkayı hazmettiremeyiz, dediler.

Yakın bir karar da beklenmediği için tartışmayı uzatmadım.

Ertesi gün ajans haberlerinde şapka ve esvap hakkındaki İnebolu nutku çıkageldi.

Ben bile şaşırıdım. İki Vali ve komutanlar:

-Mademki Atatürk giydi. Mesele olup bitmiştir.

dediler ve dün geceki konuşma hiç olmamış gibi, tereddüt bile göstermediler.

¹⁶⁵ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.396.

¹⁶⁶ Falih Rıfkı Atay, “Bu Da Bir Yıldönümü”, **Dünya**, 26 Ağustos 1964, s.1.

¹⁶⁷ Atay, **Pazar Konuşmaları**, s.82-83; **Mustafa Kemal’in Mütareke Defteri**, s.96-97.

Hayli zaman geçti. Şapka giymek için neden Anadolu'nun en çok taassuplu görünen bir bölgesini seçtiğini sormuştum. Dedi ki:

-O tarafa ilk defa gidiyordum. Halk o kadar beni görmek merakında idi ki başımda ne ile görse öyle kabul edecekti. İzmir taraflarında giyseymdim, yalnız şapkamı görürlerdi.”¹⁶⁸

Atatürk, halkın iyi karşılayacağını sorup öğrenmedikçe bir şeye karar vermezdi. Atay'ın belirttiğine göre, Kastamonu ve İnebolu yolculuğundan Ankara'ya başında şapka ile dönmeden önce, halkın hiç olmazsa yüzde yetmişinin şapka giymek istediğinden Atatürk'ün şüphesi yoktur.¹⁶⁹

Atatürk Kastamonu'ya bir bölük askerle gitmemiştir, yanında yaverlerinden başka asker yoktur. Şapkanın giyildiği dönemde Anadolu ve Trakya henüz fes devrine bile girmemiştir. Memurların dışındakiler abani sarıklı veya Karadeniz kıyılarında kara külah ve dolaklıdır. Dolayısıyla, halk yığınları bu devrimle festen şapkaya değil, sarıktan şapkaya geçmiştir.¹⁷⁰

Atay, Atatürk'ün Mekke'de toplanacak İslam Kongresi'ne şapka ile gidilmesi kararını almasını ve kongredeki Müslüman delegeler içinde Türkiye'den giden Edip Servet Tör'ün en itibarlı delege olarak görülmüş olduğunu da şu sözlerle anlatmıştır:

“Atatürk sağ iken, büyük İslâm kongrelerinden birine biz de çağırılmıştık. Kongre Mekke'de toplanacaktı. Atatürk'ün bir delege göndermeğe razı olup olmayacağını merak ediyorduk.

Hiç tereddütsüz karar verdi. Türklüğünden kibir denecek kadar gurur duyan büyük adam, milleti ile aynı dinden olanları da gerilik ve kölelikten kurtulmuş görmek için elinden geleni yapmak istemiştir. Müslümanlık yeniden şerefli olduğuna nasıl Türklerin bunda manevi bir hissesi olacaksa, on milyonlarca Müslüman ya geri, ya köle kaldıkça bundan Türklere de bir utanç payı düşmemek ihtimali var mı idi?

Biliyordu ki Mekke'ye şapka ile gidilemez. Amma daha iyi biliyordu ki başlık ve kıyafet değiştirmekle din değiştirileceğini zanneden bir cemiyet de ne gerilik, ne de kölelikten sıyrılabilir. Milletvekillerinden Edip Servet Tör'ü çağırdı:

-Mekke'ye gidip beni temsil edeceksin, dedi. Türksün ve Müslümansın. Türklük, Müslümanlığın öncüsü ve kılavuzudur. Müslüman milletleri medenileşmekten alıkoyan bâtıl

¹⁶⁸ Falih Rıfki Atay, “Kemalizm”, **Kemalizm**, Cilt:14, Sayı:151, 1975, s.24 ; **Pazar Konuşmaları**, s.82-83; **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, s.96-97.

¹⁶⁹ Atay, **Pazar Konuşmaları**, s.81.

¹⁷⁰ Atay, “Bu Da Bir Yıldönümü”, **Dünya**, s.1.

itikatları yıkmak için Mekke'ye şapka ile gireceksin. Kara taassup seni parçalamağa bile kalksa, başını vereceksin, fakat eğilmiyeceksin.

Edip Servet Tör, Mekke'ye şapka ile girdi. Müslüman delegelerin en fazla itibarlısı o idi. Kongrenin sonuna kadar, Mustafa Kemal mucizesine hayranlık duyan heyetler arasında, Kemalist Türkiyeyi efendice temsil etti.”¹⁷¹

Atay, şapkanın kabullenmesinin çok uzun zaman aldığını da ifade etmiştir. Bizzat kendisinin de içinde bulunduğu bir grup aydın, ilk kez şapka takıp sokağa çıktığında kovalanmış ve bir kısım halk arkalarından “gavur” diye bağırmıştır.¹⁷²

Buna karşılık, Mustafa Kemal, aslında fes veya şapkanın medeniyet demek olmadığını bilmektedir. O, aynı zamanda başlık değiştirmenin din ve iman değiştirmek olduğunu savunan batıl bir inanışa saplanan bir kafaya, hiçbir ileri fikir ışığının vurmayacağını da bilmektedir. Asıl mesele kafaların içindeki batıl inanışları söküp atmaktadır. Bu açıdan, sorun aslında bir başlık değil, baş davasıdır.¹⁷³

Mustafa Kemal, geri bir memlekette medeniyet meselesi çözüme kavuşturulmadıkça hiçbir konunun sonuçlandırılmayacağını bilmektedir. Ya doğu, ya batı vardır; bir ülkenin hem doğulu, hem de batılı olacağına inanmamaktadır. Batı medeniyetinin temeli, hür fikirdir; bu bakımdan şapka sadece bir başlık değil, fikir devriminin de bir sembolüdür.¹⁷⁴

Atay, bu devrimi “vestiyer devrimi” olarak görüp eleştirenlere cevaben de şunları yazmıştır:

“Türk muasırlaşma tarihinde başlığa ve kıyafete bu kadar ehemmiyet verilmesini gülünç bulanlar ve bunu vestiyer inkılabı diye yerenler olmuştur. Gerçekte bu, vicdan ve tefekkür hürriyetlerinin bir sembolü idi. Kavuk yerine fes veya fes yerine şapka giyildiği zaman Türk'ün Müslüman olmaktan çıkacağı gibi bir batıl itikat, garplılığa davasına karşı barışmaz gerilik taassubunun, kafa ve vicdan köleliği rejiminin sembolü olduğu gibi!”¹⁷⁵

¹⁷¹ Atay, **Niçin Kurtulmamak?**, s.33-34; **Pazar Konuşmaları**, s.208-209; **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, s.85.

¹⁷² Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.399.

¹⁷³ **a.g.e.**, s. 396.

¹⁷⁴ **a.g.e.**, s. 400.

¹⁷⁵ Falih Rıfkı Atay, “ Bir Yıldönümünde Düşündüklerimiz”, **Dünya**, 4 Kasım 1954, s.1.

3. Dil Devrimi

a. Latin Harfleri'nin Kabulü (1 Kasım 1928)

Türk dili, kendisine özgü bir alfabe ve yazı ile ifade edilmesi gerekirken yüzyıllar boyunca Arap alfabesi ile yazılmıştı. Bu alfabe Türk dilinin zenginliğini ifadeden çok uzaktı. Bu yüzden Türkçe, kendi kuralları ile yazılan ve söylenen bir dil olmaktan çıkmış; Arap ve Fars dil kurallarının etkisi altına girmişti. Bu sebeptir ki yeni Türk harflerinin kabulü yazıda da milli benliğe dönüş bakımından büyük bir devrimdir.¹⁷⁶

19. yüzyılda Batı uygarlığı ile temasa girilmesi sonucunda Arap alfabesinin eksikliği ve öğrenilmesinde zorluk çekildiği anlaşılmıştır. Bu sebeple Arap harflerinin ıslahı, Latin harflerinin alınması ve yeni bir alfabe icat edilmesi gibi çözüm önerileri ileri sürülmüştür. Arap harflerinin sadeleştirilmesi veya Enver Paşa'nın orduda kullanılmak üzere her bir harfin ayrı yazılması denemelerinden sonuç alınamamıştır.

Latin harfleri ile ilgili öneriler daha II. Meşrutiyet devrinde yapılmıştır. Yine 1923 Şubatı'nda toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde Latin harflerinin kabulü için verilen önerenin Eğitim Bakanlığı'na gönderilmesi uygun görülmüştür. Latin harflerini kabul etmek Mustafa Kemal'in daha Erzurum Kongresi döneminde verdiği bir karardır. Mustafa Kemal, Harf Devrimini halka ilk defa 8/9 Ağustos 1928 gecesi Sarayburnu'ndaki bir şenlik sırasında açıklamıştır.

Harf Devrimi üç ay gibi bir sürede gerçekleşmiştir. Yeni Türk Harfleri 1 Kasım 1928 günü TBMM'de oy birliği ile kabul edilmiş, 3 Kasım'da Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Türk harflerinin kabulü ve tatbiki hakkında kanunla 1929 yılının ilk gününden itibaren Türkçe basılacak kitapların yeni harflerle basılması öngörülmüştür.¹⁷⁷

Atatürk, Latin alfabesinin Türk diline en uygun alfabe olduğunu ve herkesin bu alfabeyi çok kolay öğrenebileceğini şu sözlerle açıklamıştır:

¹⁷⁶ Kocatürk, "Atatürkçülük", *Atatürkçü Düşünce*, s.100.

¹⁷⁷ Gencer ve Özel, *a.g.e.*, s.239-240.

“Herşeyden evvel, her gelişmenin ilk yapı taşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıttan evvel, büyük Türk milletine kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lazımdır. Büyük Türk milleti bilgisizlikten, az emekle kısa yoldan, ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı, ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir. Basit bir tecrübe, Latin esasından Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde ve köyde yaşlı ilerlemiş Türk çocuklarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır.”¹⁷⁸

Atay, Atatürk’ün de isteği üzerine, gerek alfabe değişikliği, gerekse Türk dilinin sadeleşmesi ile ilgili çalışmalar yapacak olan komisyonlarda önemli görevler almış ve Türkçe’ye çok büyük katkılar sağlamış bir yazardır. Dolayısıyla pek çok yazısı, bu konuyla ilgilidir. O, yazılarında, Latin Harfleri ile ilgili tartışmaların yanısıra, Atatürk’ün alfabe değişikliği için 1928 yılında kurduğunu komisyon ve bu komisyonun çalışmalarından, yeni harflerin uygulanmasına dair ileri sürülen farklı fikirlerden, Atatürk’ün Sarayburnu’nda halka yeni harfleri tanıtmış ve bunun hemen ardından yurt çapında gezilere çıkmasından söz etmiştir. Ayrıca, sayıları az olsa da eski yazı kullanımının devam etmesi, buna karşılık okuma yazma oranının hızla artması, Millet Mektepleri fikrinin ortaya çıkışı ve alfabe değişikliğinin Türkçenin millileşmesine katkısı gibi önemli konular da yazılarına konu olmuştur.

Latin harfleri ile ilgili tartışmalar ilk kez Meşrutiyet döneminde yaşanmış olmakla birlikte Hüseyin Cahit Yalçın, İzmirli gazetecilerle konuşması sırasında Atatürk’e Latin yazısının ne zaman kabul edileceğini sormuştur. Atatürk, henüz kesin bir fikri olmadığından veya zamanın gelmediğini düşündüğünden bu soruyu iyi karşılamamıştır.¹⁷⁹

Bu konudaki karar 1928 yılında verilmiş ve Atatürk 1928 yılı Haziranı’nda Ankara’da bir komisyon kurulmasını Maarif Vekili Mustafa Necati’den istemiştir. Bu komisyonun üyeleri Maarif Vekaleti Müsteşarı Mehmet Emin Erişirgil, Talim ve Terbiye Dairesi Reisi İhsan Sungu, Ruşen Eşref Üneydin, Profesör Ragıp Hulusi,

¹⁷⁸ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt:I, s.377; Kocatürk, Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, s.146.

¹⁷⁹ Atay, Çankaya, Cilt:2, s. 403.

Ahmet Cevat Emre, İbrahim Grandi ve Atatürk'ün isteğiyle sonradan katılan Falih Rıfki Atay'dır.¹⁸⁰

Komisyon'da ilk görüşülecek iş, yazı değiştirmenin doğru olup olmadığına dair tartışmaya son vermek ve yeni alfabenin harflerini seçmektir.¹⁸¹ Komisyon'daki görüşmeler sırasında özellikle Osmanlıca'daki yabancı kelimelerin söyleniş özelliklerine göre harf ve işaretler bulma konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Falih Rıfki'nin de içinde bulunduğu grup, Türkçe kelimeler için gerekli olmayacak harf ve işaretleri istemezken, diğer grup, yabancı dillerden geçmiş kelimeler için özel harf ve işaret bulmak gerektiğini savunmuştur.¹⁸² Türkçe kelimelerin söylenişi için gerekmeyen harf ve işaretlerin çıkarılması ile dilde kalacak olan yabancı kelimelerin söyleyiş özellikleri gitgide kaybolacak ve bu kelimelerin Türkçeleşmesi sağlanacaktı. Böylelikle yeni yazı ile dil meselesi de hallolacaktı. Yeni yazı sadece Arap yazısı denilen eski yazının değil, Osmanlıca'nın da tasfiye edilmesi demektir.¹⁸³

Komisyon'da yaşanan tartışmalar sonucunda belirlenen alfabe, Falih Rıfki tarafından Atatürk'e sunulmuştur. Atatürk bu alfabeyi uzun uzun inceledikten sonra, yeni alfabeyi uygulamak için ne kadarlık bir süre düşündüklerini sormuştur. Atay, on beş yıllık uzun ve beş yıllık kısa süreli iki ayrı zaman dilimi planladıklarını, bu süre içinde iki yazının da bir arada kullanılabileceğini söylemiştir. Komisyon'un önerisine göre gazeteler ilk önce yarım sütundan başlayarak yeni alfabeyi kullanacak, yavaş yavaş da sütun sayısını artıracaktır. Daireler ve yüksek okullar için de bazı usüller denenecektir.¹⁸⁴

Alfabe devrimi ile ilgili ilk tartışmalar olduğu zaman, dönemin aydınları gazete ve dergi satışlarının uzun zaman aşağılarda kalacağını savunmuşlardır. Onlara göre yeni yazı ile yazılmış kitapların da satılabilmesi için, hiç Arap harfi

¹⁸⁰ a.g.e., s.404.

¹⁸¹ a.g.e., s.404.

¹⁸² Atay, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, s.54.

¹⁸³ Falih Rıfki Atay, "Bir İnkılabın Hatırası", **Dünya**, 3 Kasım 1954, s.1.

¹⁸⁴ Atay, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, s.55; **Babanız Atatürk**, s.99; "Bir İnkılabı Hatırası", **Dünya**, s.1; "Atatürk ve Türklüğün Yeniden Dirilişi", **Kemalizm**, s.15.

bilmeyenlerin okullardan mezun olması gerekmektedir. Ancak düşünülenin tam tersi olmuş ve satışlar ilk kez rekor seviyelere ulaşmıştır.¹⁸⁵

Atatürk yeni yazının uygulanmasına dair sunulan öneriler karşısında devrimci yönünü bir kez daha gösterir ve “Ya üç ayda olur, ya da hiç olmaz.” der. Atay, bu söz karşısında şaşkınlıktan Atatürk’ün yüzüne bakakaldığını ifade etmiştir.¹⁸⁶ Çünkü Atatürk’e göre on beş yıl herkes kolayına gelen yazıyı kullanacak, yeni yazıyı kullanmak için vaktinin çok olduğunu söyleyecek ve on beş sene sonunda yeni yazı uygulanacağı zaman, hemen uygulanırsa ne kadar buhran olacaksa, yine o kadar olacaktır. Süre uzun olunca herhangi bir savaş ve kargaşa durumunda yeni yazıdan hemen vazgeçilecekti.¹⁸⁷

Bu gelişmelerin ardından, Atatürk 1928 Ağustos’unda Sarayburnu Parkı’nda yaptığı konuşma ile dil devrimini halka müjdelemiştir. Atay, tarihe “Sarayburnu Nutku” olarak geçen konuşmadan şöyle bahseder:

“Sarayburnu parkının, bütün kalabalığı ve sahneyi gören yüksekçe bir yerinde bir masa hazırlamışlardı... Atatürk’ün geldiğini gören halk alabildiğine coştı. Atatürk bulunduğu yerde neşe ve şevki susturan mürai bir şark zorbası değil, şenlik içine katılan, halk sevincini içine sindiren, içenle içen, oynayanla oynayan, konuşanla konuşan bir halk arkadaşı idi. Halkın içine girdiği vakit kendini tam yerinde hissedirdi...

-Kimde bir defter var? dedi.

Kendisine hizmet edenlerden biri parmak büyüklüğünde bir cep defteri bulabildi. Bu deftere bir şeyler yazdığını görüyorduk. Bir müddet sonra beni yanına çağırdı, kulağıma:

-Kimseye göstermeden bunlara göz gezdir, sana okutacağım, dedi.

Yerime oturdum, baktım, yeni yazı ile “Sarayburnu Nutku” diye Cumhuriyet tarihine geçen hitabetin ilk parçaları idi. Atatürk millete iki şey söylüyordu: Yazın, Arap yazısı değildir...

Yazdıkça birer birer bana geçirdiği kağıtları geri aldı, ayağa kalkarak halkı selamlayan kısa bir nutuk söyledi, sonra elinde tuttuğu defteri göstererek, bir şeyler not

¹⁸⁵ Canan Önderışık, “Falih Rıfkı Atay’ın Hakimiyet-i Milliye (Ulus) Gazetesindeki (1924-1952) Yazıları Üzerinde Bir İnceleme”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999, s.33.

¹⁸⁶ Atay, **Mustafa Kemal’in Mütareke Defteri**, s.55; **Babanız Atatürk**, s.99; “Bir İnkılabı Hatırası”, **Dünya**, 3 Kasım 1954, s.1; “Atatürk ve Türklüğün Yeniden Dirilişi”, **Kemalizm**, s.15.

¹⁸⁷ Falih Rıfkı Atay, “Gündelik”, **Hakimiyet-i Milliye**, 20 Nisan 1929, s.1. Aktaran: Önderışık, “Falih Rıfkı Atay’ın Hakimiyeti Milliye (Ulus) Gazetesindeki (1924-1952) Yazıları Üzerinde Bir İnceleme”, s.29.

ettiğini ve bunları orada hazır bulunanlardan birine okutacağını haber verdi, kalabalıktan Türkçe yazı okumayı bilen birini çağırdı. Bir genç koşup geldi, fakat Latin yazılı kağıtları görünce şaşaladı, Atatürk: “-Bu arkadaşımız hakiki Türk yazısını bilmediği için şaşmıştır. Arkadaşlarımdan birine okutayım.” dedi. Beni yanına çağırdı. Nutku okudum.

Halk, parkın içinde toplandığından beri bir müjde bekliyormuş da o müjde bu imiş gibi, dibinden kaynarak coştı. Atatürk ayağa kalkarak halk şerefine içti. Halk onun şerefine o Ağustos gecesini donanma gecesine çevirdi.”¹⁸⁸

Atatürk, halkı yeni yazıya alıştırmak için meşhur seyahatine çıkmış, gezici alfabe hocalığı yapmıştır. Hiç okuma yazma bilmeyenler, kolayca öğrenebildikleri bu yazıya çabuk alışmışlar; asıl zorluğu eski yazı ile büyümüş olanlar yaşamışlardır. Açıkça muhalefet etmeseler de muhafazakar ilim ve edebiyat çevreleri bu kökten değişikliğe karşı çıkmıştır.¹⁸⁹

Atay, yeni yazının kabulünden çok kısa bir süre sonra, öncelikle okur yazar olanların süratle yeni yazıyı öğrenmeye çalıştıklarından ve o dönem için yaklaşık 850 bin kişinin okullarda yeni yazıyı öğrenmek için ders aldıklarından söz etmiştir.¹⁹⁰ Ancak bu arada eski yazıyı kullanmaya devam edenlerin de olduğundan bahsetmiştir. Yeni yazı ile yazılmayan zarfları postanelerin kabul etmemesine rağmen hiçbir mektubun da içi yoklanmamıştır. Eski yazıyı özel olarak kullanmak da suç sayılmamıştır. Buna karşın resmi dairelerde ve yayın aleminde eski yazıya dair hiçbir taviz verilmemiştir.¹⁹¹ Atatürk’ün devrimleri içinde en çok rahatsız edeni yeni yazı olmuştur. Atatürk ve İsmet İnönü herkese örnek olmak istediklerinden, yeni yazı kabul edildikten sonra ikisi de bir daha Arap yazısı kullanmamışlardır.¹⁹²

Bu dönemde okuma yazma oranı milletin yüzde on biri kadardır. Eğer bu oran yüzde elliye aşmış olsaydı, yazının değiştirilemeyeceğine şüphe yoktur. Yazı devrimi yapılacaksa tam zamanydı. Milletin yüzde beşi ile onu arasındaki azlık, gelecek nesiller adına bir fedakarlık yapacaktır. İlk iş yeni yazı ile okuma yazma

¹⁸⁸ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.406-408.

¹⁸⁹ **a.g.e.**, s.408-409.

¹⁹⁰ Falih Rıfkı Atay, “Gündelik”, **Hakimiyet-i Milliye**, 9 Şubat 1929, s.1. Aktaran: Önderşik, “Falih Rıfkı Atay’ın Hakimiyeti Milliye (Ulus) Gazetesindeki (1924-1952) Yazıları Üzerinde Bir İnceleme”, s.31

¹⁹¹ Falih Rıfkı Atay, “Tedhişçiliğin Hiçbir Türüsüne Göz Yumulamaz”, **Dünya**, 3 Şubat 1953, s.1

¹⁹² Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.409.

bilenlerin sayısını, eski yazı bilenlerin sayısı üstüne çıkarmaktır. “Millet Mektepleri”* fikri bundan doğmuştur.¹⁹³

Latin harfi ilk önce Türkçe’yi Osmanlıca’dan, yani üç dilin birleşmesinden oluşan bir dilden; sonra da Türk kafasını Arap kafasının etkisinden kurtarmıştır. Yeni yazı, Türkçe’nin millileşmesinde başlıca etken olmuştur. Yeni yazı, sadece bir yazı değiştirme davası değil, aynı zamanda bir kafa, bir zihniyet değişikliği davasıdır.¹⁹⁴

Yeni oluşturulan alfabe ile Türkçe kelimelerin yazılışı ve okunuşu çok kolay olmuşken, Arapça ve Farsça kelimelerin okunuşu ve yazılışı bir o kadar zor olmuştur. Yeni alfabe, sadece sağdan yazıyı sola çevirmemiş, aynı zamanda dilin sadeleşmesine de büyük bir hız vermiştir.¹⁹⁵

b. Dil Hareketinde Özleştirmecilik

Türk dili, İslamiyetle birlikte IX. yüzyılın sonlarına doğru Arapça ve Farsçanın etkisi altına girmeye başlamıştır. XV. yüzyılda saray çevresinde halkın konuştuğu dilden tamamen kopuk, Osmanlıca denilen yapay bir dil oluşmuştur. Tanzimat dönemine gelindiğinde halkın anlayabileceği bir dille yazmak eğilimi görülmeye başlanmış; II. Meşrutiyet döneminde ise dilde ve düşüncede millileşme anlayışı hız kazanmıştır. Böylelikle Türkçe, Tanzimat ile başlayan ve gittikçe ilerleyen bir gelişme göstermiştir.

BMM’nin açılışından sonra 1922’den itibaren kurumlarda Türk dilinin kullanılması ile ilgili çeşitli girişimlerde bulunulmuş, sonuçta 10 Nisan 1926’da özellikle ekonomi kuruluşlarında zorunlu olarak Türkçe kullanılmasına dair bir yasa çıkarılmıştır. Ayrıca 1924 yılında yasaların sade ve açık yazılmasını sağlamak için

¹⁹³ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.409-410.

*Yeni alfabenin kabulü kültürel bir devrimdi; ancak bu devrim, yeni harflerin hızla yaygınlaştırılması ve milleti cehaletten kurtarmakla anlam kazanabilirdi. Bu da çok iyi düşünülmüş bir programı, buna uygun bir örgütlenmeyi ve tüm bunları gerçekleştirecek bir kadroyu gerekli kılıyordu. İşte bu üç yönlü sorun, Millet Mektepleri adı verilen uygulama ile çözülmüştür. (Turan, **Türk Devrim Tarihi: Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938)**, 3. Kitap, s.210.)

¹⁹⁴ Atay, **Batış Yılları**, s.164-165.

¹⁹⁵ Falih Rıfkı Atay, “Gündelik”, **Hakimiyet-i Milliye**, 15 Ağustos 1931, s.1. Aktaran: Önderışık, Falih Rıfkı Atay’ın Hakimiyeti Milliye (Ulus) Gazetesindeki (1924-1952) Yazıları Üzerinde Bir İnceleme”, s.34.

Meclis'te bir dil encümeninin oluşturulmasına karar verilmiştir. 22 Mart 1926'da bir dil heyetinin oluşturulmasına dair bir yasa çıkarılmış, 29 Haziran 1927'de Türk dili heyet ve üyelerinin atanmaları hakkındaki talimatnamenin yürürlüğe konması ile ilgili kararname kabul edilmiştir.

Tüm bu çalışmalara karşın 1930'a gelindiğinde Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki etkisi devam ediyordu. Çağdaş bir uygarlık olmayı hedefleyen Türkiye, dilini hedefinin gerektirdiği zengin bir kültür dili haline getirmeliydi. Mustafa Kemal'in 1930 yılında söylediği "Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk Milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır." sözleri dil devriminin gerekçesini ve hedefini göstermiştir. O, tarih kurultayını kapadığı gece Türk Dili Tetkik Cemiyeti ile ilgili çalışma taslağını hazırlamış, 12 Temmuz 1932'de Türk dili hakkında inceleme ve yayınlar yapacak olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ni kurmuştur. Aynı yıl Birinci Türk Dil Kurultayı, 1934 ve 1936 yıllarında ikinci ve üçüncü Türk Dil Kurultayları toplanmış, 1936'da toplanan kurultayda Atatürk'ün önerdiği "Güneş Dil Teorisi" üzerinde durulmuştur.¹⁹⁶

Atatürk, sadeleşme meselesinde Türkçenin doğal seyrine bırakılması gerektiği konusunda şunları söylemiştir:

"Yeni Türkçe kelimeler teklif edebiliriz. Bu yönde ısrarla çalışmalıyız. Fakat, Türk dilinin yapısını zorlamak olmaz. Bu bünye meselesini Türk dilinin olgunlaşma seyrine bırakmalıyız. Birkaç gün önce Ahmet Cevat Bey'e söyledim: Ketebe, yektübü Arabındır; katip, kitap, mektup Türkündür."¹⁹⁷

Türkçenin sadeleştirilmesi ve zenginleştirilmesinde, aydınlara ve yayın organlarına da görev düştüğünü şöyle izah etmiştir:

"Türk dilinin sadeleştirilmesi, zenginleştirilmesi ve kamuoyuna bunların benimsetilmesi için her yayın vasıtasından faydalanmalıyız. Her aydın, hangi konuda olursa olsun yazarken buna dikkat edebilmeli; konuşma dilimizi ise ahenkli, güzel bir hale getirmeliyiz."¹⁹⁸

¹⁹⁶ Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s.244-246.

¹⁹⁷ Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s.151.

¹⁹⁸ **a.g.e.**, s.151.

Falih Rıfıkı Atay, yeni yazının kabulünden hemen sonra kendisinin de içinde bulunduğu Alfabe Komisyonu'nun Dil Komisyonu'na dönüştürülmesi, dil meselesi ile ilgili ilk çalışmanın yapılması, zaman içinde dil meselesiyle ilgili üç farklı anlayışın ortaya çıkması, bunlar içinde ön plana çıkan özleştirmeciliğin aslında gerçekçi bir yaklaşımdan uzak olması, Osmanlıca sözlüğün Türkçeleştirilmesi ve Atatürk'ün benimsediği Güneş Dil Teorisi gibi konuları yazılarında açıklamaya çalışmıştır.

Atay, Türk Devrimi'nin şeriatçılığa karşı yapılan keskin bir hareket olduğunu ve bu devrimin önce Türk toprağını, sonra Türk yazısını kurtardığını ve en sonunda da Türk dilini kurtaracağını savunmuştur.¹⁹⁹ O, dil devrimini aynı zamanda bir düşünce devrimi olarak görmüştür. Türk milletinin yazısını okurken bundan zevk alması ve bu yazının yabancı olmayan bir duygu vermesi gerektiğini ileri sürerek, bunun da kağıt üstünde değil, öncelikle düşüncede sağlanabileceğini vurgulamıştır.²⁰⁰

Yeni alfabe, sadece Türkçe kelimeler için düşünülmüş bir alfabedir. Bu nedenle, her yabancı kelime er geç Türkçe kelimelerin kalıbına girecek ve Türkçeleşecektir. Bunun sonucunda, yani yeni alfabenin kabul edilişiyle birlikte, dil meselesi de şiddetle ortaya çıkmıştır.²⁰¹

Alfabe işi, Atatürk için de başlangıçta sadece bir yazı işi idi. Bu değişikliğin zaman içinde Türkçecilik cereyanını uyandırmamasına imkan yoktu. Nitekim yeni yazı 1928 Kasımı'nda kabul edildikten sonra Alfabe Komisyonu, Dil Komisyonu'na çevrilmiştir.²⁰²

Tüm devrimlerde olduğu gibi, dilin millileşmesi meselesinde de Atatürk temel taşı koymuştur. Dil davası, Atatürk'ün yıllarca temel kaygısı olmaktan

¹⁹⁹Falih Rıfıkı Atay , “Gündelik: Yazı, Dil, Kafa”, **Hakimiyet-i Milliye**, 2 Ekim 1932, s.1. Aktaran: Önderişik, “Falih Rıfıkı Atay'ın Hakimiyeti Milliye (Ulus) Gazetesindeki (1924-1952) Yazıları Üzerinde Bir İnceleme”, s.36.

²⁰⁰Falih Rıfıkı Atay, “Türkçeleştirmek Değil Türkleştirmek”, **Milliyet**, 10 Ekim 1932, s.1. Aktaran: Cevdet Doğan, “1932 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve Türk İnkılabı”, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000, s.87.

²⁰¹ Atay, **Çile**, s.59.

²⁰² Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.440-441.

çıkılmamış; en büyük mesuliyet sahibi olarak bu davayı takip ettiği gibi, en yüksek fikir ve üslup sahibi olarak da ona kendi emeğini vermiştir.²⁰³

Dil meselesiyle ilgili olarak İsmet İnönü, Larousse'un Türkçesi'nin yapılmasını önermiştir. Tercüme işine başlandığı vakit, Osmanlıca'nın fakirliği ortaya çıkmış ve yeni kelimeler bulma ihtiyacı belirlemiştir. Bu kelimeler de ya eski metinlerden bulunacak ya da yeniden yapılacaktır. Bundan dolayı, Komisyon üyelerinin bir kısmı Türkçe kelimeleri toplamak görevini üstlenmiştir. Bu durum, Türklük duygusu ile göğsü kabaran Atatürk'e büyük bir şevk vermiş ve çalışmalarını yakından takip etmeye başlamıştır.²⁰⁴

Atay, dil meselesinde zaman içinde üç cereyan belirlediğinden söz etmektedir:

“Osmanlıcadan hiç ayrılmamak, mesela Rahmetli Halil Nihat gibi Şûray-ı Devlet yerine ‘Devlet Şûrası’ denmeyi bile dili çirkinleştirmek sayanlar bir yana bırakılırsa, hareketin içinde üç cereyan belirdi: Basit sadeleştirmeciler. Yani dilde sadeleşmeyi kabul etmekle beraber Türkçeleşmeye doğru her türlü zorlamayı reddedenler. Türkçeleştirmeciler. Ben bunlar arasında idim. Konuşma ve kullanma diline yerleşen yabancı kelimelere dokunmamalı idik. Türkçeden yeni kelimeler üretirken, kendi eklerimizi, köklerimiz ve şivemizi esas tutmalı idik. Ölü bir kök, yeniden dirilemez, bir kelimenin ölü manası da öyle! Fakat bir kelimenin ölü manası ile terim yapılabileceğini kabul ediyorduk... Terimlerden aynı zamanda konuşma ve kullanma diline geçmiş olanlara dokunmalı idik...Solumuzda iki ifrat vardı: Bir kısmı, yeni kelimeler yapmak için bütün Türkçe lehçelerinin eklerinden ve köklerinden faydalanmak ve ‘sel,sal’ gibi, mesela nispet eki saydıkları, eski ekleri diriltmek isteyenler. Bunlar için ‘geniş’deki ‘gen’ eski ektir. ‘sel, sal’ gibi ‘L’ eski bir nisbet eki olduğuna göre umumi yerine ‘genel’ diyebilirdik. Biz: ‘-A efendim, gramerde Türk nispet şekillerini anlatsak ve müstesnalar arasında ‘umumi’ gibi birkaç kelimeyi sıralasak ne kaybederiz.’ diye münakaşa eder dururduk. Onlara göre ‘Genel yazgan’ Türkçe idi. Bize göre umum kâtip! Türk köyünde mal, can, ırz, çift ve bizzat köy kelimeleri yabancı iken, bucak köşelerine kadar yerleşen ‘kâtip’ kelimesi ile oynayarak hem vakitten olmak, hem itibardan düşmeye bir sebep var mıydı?

²⁰³Falih Rıfki Atay , “Milli Şef ve Milli Dil”, **Ulus**, 3 Kasım 1941, s.1. Aktaran: Önderışık,“Falih Rıfki Atay’ın Hakimiyeti Milliye (Ulus) Gazetesindeki (1924-1952) Yazıları Üzerinde Bir İnceleme”,s.57.

²⁰⁴ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.441.

İkinci ifrat, ‘mangal’ kelimesi bile Arapça olduğu için ona da bir Türkçe aramaya kalkışan özleştirmeciler idi.”²⁰⁵

Atay, bu cereyanlar içinde kendi anlayışını şöyle netleştirmektedir:

“1- Konuşma ve kullanma dilinde yaşayan yabancı kelimeler, velev yabancı kaidelerle de yapılmış olsa, Türkçedirler. Şiirler de, şairler de Türkçedir.

2- Bütün ihtiyaçlarımız için ve milletlerarası terimler kategorisine girmeyen ilim kelimelerini yaşayan Türkçe kelimelerle yaşayan Türkçe eklerden yapabiliriz. İyice yerleşen eski Osmanlıca klişelere de dokunmayız. Yenilerini yaparken, yaşayan kelimelerin eski mânalarından da faydalanabiliriz.”²⁰⁶

Bu açıdan Atay, tam özleştirmeciliği her zaman bir hayal olarak görmüştür. Özleştirmecilik anlaşılmayan bir dili anlaşılmayan bir dille değiştirmek demektir. Halbuki kendisi ile aynı fikri savunanların, anlaşılmayan Osmanlıca’yı anlaşılabilir Türkçe’ye çevirmek için uğraştıklarını ifade etmiştir.²⁰⁷

Falih Rıfki, Atatürk’ün de bir ara desteklediği özleştirmeciliğin zamanla nasıl çıkmaz bir noktaya vardığını:

“Türkçe’yi ne kadar özleştirebiliriz, her yabancı kelimenin bir öz Türkçe karşılığı bulunacağını iddia eden dilciler ne dereceye kadar haklıdır. Atatürk bunu denemeye karar verdi. Şimdi hiçbirimizin manasını bilemediği ‘baysal nutku’ O’nun resmi bir nutkunda kullanılmıştır. Bir gün beni yanına doğru çekip:

-Çocuk çıkmaza girmişizdir, dili bu çıkmazda bırakamayız, tabii yola döneceğiz, demişti. Özleştirme denemesi de orada durdu idi.

Atatürk bu denemede gülünce bile göğüs germiştir. Hayli çetin bir fedakarlıktı bu. Boşa mı gitti acaba? Türkçeyi gerçi özleştiremedik, özleştirme, bütün diller için olduğu gibi, Türkçe için de bir imkansızlıktı. Fakat Osmanlıca’yı Türkçeleştirdik.”²⁰⁸ sözleriyle dile getirmektedir.

²⁰⁵ a.g.e., s.447-448.

²⁰⁶ Atay, **Çile**, s.59-60.

²⁰⁷ Atay, **Kurtuluş**, s.131; **Niçin Kurtulmamak?**, s.72.

²⁰⁸ Falih Rıfki Atay, “Şey”, **Dünya**, 3 Ocak 1954, s.2.

Birinci Dil Kurultayı'nda Türk Dili Tetkik Encümeni kurulmuş, başkanlığa Samih Rifat seçilmiştir. Ruşen Eşref ve Celal Sahir dışındakiler üyeler, özleştirmecei takımındandır. Bu grup, halk ağzından taranan kelimelerin sadece görünürde ve sayı bakımından zenginliği ile öz ve ileri bir Türkçe meydana getirilebileceğine dair Atatürk'te o kadar merak uyandırmıştır ki, O da bu denemenin yapılmasını istemiştir. O, öz dil meselesine sonuç alınca kadar inanmış ve bağlanmış, bulunan en değişik kelimeleri bizzat kendisi Meclis kürsüsünde kullanmaktan çekinmemiştir.²⁰⁹

Özleştirmeceilik hareketi bir çıkmaza girdiği vakit zamanın Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, Atatürk'e Falih Rıfkı'nın da içinde bulunduğu grubu "Osmanlı Lûgatı" nı Türkçeleştirme işinde görevlendirmesini rica etmiştir. (Bu gruptakiler: Hasan Ali, Necmeddin Sadak, Celal Esat, Köprülü Fuat, Reşat Nuri, Ali Muzaffer.) Atatürk'ün uygun görmesi sonrasında oluşturulan heyet çalışmalarına başlamıştır.²¹⁰

Atay, yaptıkları çalışmaları her akşam bizzat kendisinin Atatürk'e götürdüğünü, Atatürk'ün de başlangıçta bu çalışmalardan büyük bir hoşnutluk duyduğunu ifade etmiştir. Bir süre sonra Atatürk, özleştirmeceilerin de bu gruba dahil olmasını istemiştir. Çünkü özleştirmeceiler tarafından "Lûgat" bittikten sonra eleştirileceklerine, çalışmalar devam ederken tartışma yapılmasının daha doğru olabileceğini savunmuştur. Böylece "Lûgat Komisyonu" genişletilmiştir.²¹¹

Atay, toplantılar sırasında yaşanan tartışmalardan şöyle bahseder:

"Artık pek tartışmalı toplantılar yapıyorduk. Aramızda Frenkçe hangi kelimeyi ortaya atsanız aslının Türkçe olduğunu iddia eden Rahmetli Yusuf Ziya veya Arapça kelimelerin köklerini Türkçe'ye çıkararak Naim Hazım üstadımız olduğu halde ve bir kelimenin kökü Türkçe ise onu bugünkü kullanıldığı şekilde kullanmak gibi bir prensip üzerinde de anlaşmışken, hiçbir lüzumlu kelimeyi lûgate bırakamıyorduk. Bu devirde biz şiveciler ne kadar kelime teklif ettikse, hemen hepsi sevilmiştir ve dilde kalmıştır. Bunların

²⁰⁹Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.450-451.

²¹⁰Falih Rıfkı Atay, "Fıkralar İçinden ", **Dünya**, 16 Ağustos 1953, s.2; **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, s.57.

²¹¹ **a.g.m.**, s.2; **Çankaya**, Cilt:2, s.452-453.

yekûnu yüzlerce dir. Özeştirmecilerin teklifleri ise uydurmacılık damgası yiyerek hareketin de kötülenmesine sebep olmuştur.”²¹²

Atatürk’ün komisyondan beklentisi, mümkün olduğunca çok kelimenin Türkçe’de kalması; ancak bu kelimelerin Türkçe olduklarını ispat etmeleri olmuştur. Ancak, komisyonun uzun süren çalışmasının ardından ortaya çıkan kılavuz Atatürk’ü tatmin etmemiştir.²¹³

1935 yılı sonbaharında Atatürk Komisyon üyelerini yanına davet etmiş ve bu üyelere Fransızca yazılmış bir etüdden bahsetmiştir. Bu etüd Viyanalı bir doktor olan Kvirgiç tarafından kaleme alınmıştır. Kvirgiç’e göre ilk fikir, güneşle ilgilidir ve dillerin doğuşu da güneşe bağlanmalıdır. Atatürk, “Güneş Dil Teorisi” ni bu etüdden ilham alarak ortaya koymuştur. Kendisinin amacı birçok yabancı kelimenin aslında Türkçe olduğunu ve Türkçe’nin dünyanın en zengin dillerinden birisi olduğunu ispat etmektir.²¹⁴

Atay, yabancı dillerden Türkçeye geçtiği sanılan kelimelerin aslında Türkçe köklerden geldiğini ispat etmek bakımından bu teoriyi önemli bulur. O’na göre Güneş Dil Teorisi dil dünyasına yalnız ilim ve nazari olarak yeni bir aydınlık vermemiş, aynı zamanda da yol gösterici olmuştur. Nitekim, Atatürk kendisine has sabıryla ve herkese şevk vermek amacıyla çalışmalara bizzat katılmıştır. Güneş Dil Teorisi, Türkçeye birçok kelime kazandırmıştır.²¹⁵

Atatürk Türkçe’yi de tıpkı Türkiye gibi bağımsızlığa kavuşturmak için ömrünün son yıllarında olanca gücü sarfetmiştir. Son dileği tıpkı ezan gibi başka ibadetleri de Türkçeleştirmek ve Türk kafasını Arap kafası köleliğinden büsbütün kurtarmaktı. Kur’an’ı Türkçeleştirmek konusunu açtığında Kazım Karabekir’den tepki almıştır. Atay, bu konuşmayı şu sözlerle anlatır:

“-Kur’an’ı azimmüşşan Türkçeye çevrilmez, Paşa Hazretleri...”

²¹² a.g.e., s.453.

²¹³ a.g.e., s.454.

²¹⁴ a.g.e., s.455.

²¹⁵ Falih Rıfkı Atay , “Kelime ve İstilahlarımıza İstikrar Verebiliriz”, **Ulus**, 17 Ocak 1939, s.1. Aktaran: Önderişık,“Falih Rıfkı Atay’ın Hakimiyeti Milliye (Ulus) Gazetesindeki (1924-1952) Yazıları Üzerinde Bir İnceleme”, s.61-62. Ayrıca bkz. Özel, a.g.e., s.200-203.

- Niçin çevrilemez efendim? Bu sözünüz Kur'anın manası yoktur, demektir.
-Hayır efendim ama, mesela, elif-lâm-mim... Ne diyeceğiz buna?
-Ne demektir, elif-lâm-mim?
-Meçhul efendim...
-Öyle ise karşısına bir sıfır koyar, çevirmeye devam edersiniz.”²¹⁶

Atay'a göre, Türkçe ezan bir din değil, bir kültür işidir. Atatürk ve O'nunla aynı düşüncüyü paylaşan devrimciler, Batılılaşma ve millileşme hareketinin başarılı olmanın şartını, dilde ve kafada Türk milletini Arap kültüründen uzaklaştırmada aramışlardır. Latin alfabesini alıp millileştirmek ne ise, ezanı Türkçeleştirmek de odur.”²¹⁷

Atatürk bir dil bilgini değildir. O'nun davası Türkçe'yi de Türkiye gibi bağımsızlığına kavuşturmadır. Bağımsız bir dili olmayan bir milletin bağımsız olamayacağını bildiğinden dil hareketine önderlik etmiştir. O, önderlik etmeseydi, yazı işi gibi dil işinin de çözülemeyeceğine kuşku yoktur.²¹⁸

4. Soyadı Kanunu (21 Haziran 1934)

Türkiye'de 1934 yılına gelinceye kadar kimsenin herhangi bir soyadı yoktu. Kişiler baba adı, doğum yeri veya lakapları ile anılmaktaydı. Bu durum askerlikte, ekonomik ve sosyal hayatta karışıklıklara sebep oluyordu. 21 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen soyadı kanunu ile her Türk'ün öz adından başka bir de soyadı taşıması ve bu soyadının isimden sonra kullanılması kabul edilmiştir. Aynı yıl çıkarılan başka bir kanun ile de “ağa, hacı, hafız, hoca, molla, efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi ve hazretleri” gibi lakap ve ünvanlar da kaldırılmıştır.²¹⁹

Soyadı kanunu ile toplumdaki isim kargaşası önlendiği gibi isimlerin başına getirilen bir sürü yersiz sıfat da ortadan kaldırılmıştır. Artık her Türk, mensup olduğu ailenin soyadını taşımaya başlamıştır. Bu devrimin yapılışını takiben Mustafa Kemal'e bir kanun ile “Atatürk” soyadı verilmiştir. Soyadı kanunu, isim kargaşasını

²¹⁶ Atay, **Atatürkçülük Nedir?**, s.33-34.

²¹⁷ Hürriyet Konyar, **Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1999, s.188.

²¹⁸ Atay, “Işık”, **Dünya**, s.2.

²¹⁹ Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s.255.

ortadan kaldırması bakımından toplum yaşantısı adına önemli bir devrim olmuştur.²²⁰

Atay, soyadı kanununa ilişkin yazılarında bu kanundan önceki durumdan ve kanunun getirdiği yeniliklerden söz etmesi dışında, İstanbul dışında tüm Anadolu’da aslında herkesin bir soyadının bulunduğu, Mustafa Kemal’e “Atatürk” soyadının verilme sürecine, çevresindeki bazı kişilerin Atatürk’ten soyadı istemelerine ve Falih Rıfkı’nın kendisi için “Atay” soyadını almasına da değinmektedir.

Atay, soyadı kanunu çıkmadan önceki durumu ve bu kanun ile nelerin değiştiğini şu sözlerle açıklamıştı:

“Anadoluda ve Rumelide soyadsız Türk bulunmaz. İstanbul’da ise kimsenin soyadı yoktu. İstanbul’a gelen taşralılar sanki şalvar ve çarıkları ile beraber, ayıpmış gibi, soyadlarının da kapı eşliğinde bırakırlardı. Sargıcı oğlu Mehmet’in oğlu Ahmet, kalemde maaşı arttıkça Ahmet efendi, Ahmet bey, Ahmet beyefendi, Ahmet beyefendi hazretleri olup giderdi... Padişahlar kabiyle şeyhlerine veya derebeykaâi ağalara reislere verilmek üzere bir ‘mir-i miranlık’ icat etmişlerdi. Bu paşalık, adamın rütbesi yükselince beyefendi veya beyefendi hazretleri’ne dönerdi. Artık yeniden paşa çağırılmak için vezirliğe kadar çıkmalı idi. İşte bu paşalığa konanların tek korkusu ‘terfi’ etmektir. Rahmetli Enver’in babası Ahmet paşa mir-i miran idi. Gariptir ki pek küçük rütbeli kardeşine de Azerbaycan’a gittiği zaman fahri paşalık vermişti. O mütevazi, küçücük inkılâp ailesi orta katta paşa, üst katta paşa, alt katta paşa, bir hanedan olup çıkıverdi idi.”²²¹

Atatürk’ün kaldırdığı şeyler, işte bunlardır. Artık herkesin bir soyadı olacak, bunun başına da bir “Bay” veya “Bayan” ünvanı konacaktır. Ne efendi, ne bey, ne beyefendi, ne de hazretleri gibi ünvanlar kalacaktır.²²²

Soyadı kanunu ile sadece Batı’ya değil aynı zamanda halka da uyulmuştur; çünkü İstanbul dışındaki tüm Anadolu halkı eskiden beri bir soyada sahiptir.

²²⁰ Kocatürk, “Atatürkçülük”, **Atatürkçü Düşünce**, s.98.

²²¹ Falih Rıfkı Atay, “Beyefendi”, **Dünya**, 20 Aralık 1959, s.2.

²²² **a.g.m.**, s.2.

Böylelikle bütün Anadolu Türkleri gibi soyadı sahibi olunmuş ve milletlerarası ciddi bir eksiklik de tamamlanmıştır.²²³

Büyük Millet Meclisi, soyadı kanununun çıkmasından bir gün sonra yapılan oturumda Mustafa Kemal'e "Atatürk" soyadının verilmesini oy birliği ile kabul etmiştir. Bu soyad O'na, Saffet Arıkan'ın bir armağanıdır. Saffet Arıkan'ın ilk önerisi, "Türkata" olmuştur; ancak Meclis bir hayli tartıştıktan sonra daha uyumlu ve anlamlı olan "Atatürk" soyadını tercih etmiştir.²²⁴

Atay'ın tespitine göre Türk, Osmanlıca'da kaba ve köylü demektir. Atatürk'ten önce hiçbir büyük Türk, "Türküm" dememiştir.²²⁵ Bu çerçevede, Mustafa Kemal'e "Atatürk" soyadının verilmesinden sonra duyduğu sevinci 25 Kasım 1934 tarihli yazısında şu sözlerle ifade etmekteydi:

"En büyük Türk odur. Atatürk onun soy adı değildir: Atatürk onun kendisidir.

Bu ad, Türk tarihinin üstünde bir sancak gibi dalgalanacaktır; Türk tarihinin dünü, bugün gibi, yarını onun gölgesi altındadır.

Mustafa Kemalsiz Türk, Türksüz Mustafa Kemal anlaşılabilir: İki birbirinde buluştular; birbirleri içinde sürüp gideceklerdir.

Mustafa Kemal, ona, babasının taktığı Arapça bir ad, Gazi, ona, ulusunun verdiği Arapça bir sandı. Soyunu ölümden kurtarmış olanı, soy dilinin en öz, en arı sözü ile bezemek gerekti. Ata'dan öz Türk'ten arı ne söz bulunabilir?

...

Adı, kendine, kendi, adına kutlu olsun."²²⁶

Atay, Mustafa Kemal'in "Atatürk" soyadını aldıktan sonra kendisine nasıl hitap edeceğini bilemeyen bir vali ile yaşadıkları ilginç bir olayı da şöyle nakletmektedir:

"Devlet reisi arabası ile İstanbul yolunda. Uğrayacağı illerden birinin valisi de eski ve sayın dostumuz Fazlı Güleç. Sınırdaki kendisini karşılamak üzere giderken bir tek kaygısı var: 'Paşa hazretleri' diye söze koyulsa bir kaç gündüzenberi 'paşa' da yasak, 'hazretleri' de!

²²³ Falih Rıfki Atay, "Soyluluk", **Dünya**, 25 Kasım 1962, s.2.

²²⁴ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.645.

²²⁵ Atay, **Babanız Atatürk**, s.102.

²²⁶ Falih Rıfki Atay, "Atatürk", **Ulus**, 25 Kasım 1934, s.1.

Soyadı kanunu çıkmıştır. Mustafa Kemal, artık, Atatürk. Sadece ‘-Atatürk!’ demek de, hiç alışıldık olmadığı için, ona kabalık gibi gelir. Nihayet:

-Hah, buldum, der, şefim, derim. Şef sözü de kalkmadı ya.

Fakat daha:

-Hoş geldiniz şefim, der demez insanların bir bakışta içlerini okuyan Atatürk:

-Biliyorum, der, bana paşa veya hazret’leri diyemeyeceğiniz için böyle bir kaçamak yapıyorsunuz. Ama kanunun verdiği bir soyadı var. Bana sadece Atatürk, diyiniz.

Ondan önce ‘Gazi ve müşir Mustafa Kemal paşa hazretleri’ idi. Gazisini de, müşirini de, paşasını da, hazretlerini de, Osmanlı sirmaları ve nişanları gibi, bir günde bıraktı.”²²⁷

Soyadı kanununun çıkmasının ardından Atatürk’e bir merak gelir, herkes soyadını O’ndan almak hevesine kapılır. Bunun üzerine O da, ilk önce karşısındakine geçmişini sorar; başından geçen olaylardan birer harf veya hece seçer ve sonra bunları karıştırıp soyadı olarak verir. Böylece hayli garip isimler meydana gelmiştir.²²⁸

İsmet Paşa’ya “İnönü” soyadını, Atatürk vermiştir. Fevzi Paşa ise bir aile geleneği olduğu için “Çakmak” soyadını almakta ısrar edince, Atatürk bu durumdan pek hoşnut kalmasa da kendisini kırmamak için kabul etmiştir; ancak arasında “Çakmak...Çakmak... Bir komutan için pek de hoş değil...” demekten de kendini alamamıştır.²²⁹

Son olarak Falih Rıfkı, “Atay” soyadını nasıl aldığını ise şu sözlerle anlatır:

“Ben bir sabah tarama dergisini açmış, ilk sayfalarda en sevimli kelimeyi soyadı almağa karar vermiştim. ‘Atay’ o sabahki seçmenin eseridir. Hemen gazetede yazılarıma da yeni imzama koymağa başladım. Atatürk bir akşam serzeniş dahi etti:

-Sen kendine soyadı bulmağı bana bırakmadın, dedi.

-Her gün yazıyorum. Sizin bu işe ne kadar değer verdiğinizi bildiğimden bir gün bile geç kalmak istemedim, yollu cevap vermiştim.”²³⁰

²²⁷ Atay, “Soyluluk”, **Dünya**, s.2.

²²⁸ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.645.

²²⁹ **a.g.e.**, s.645.

²³⁰ **a.g.e.**, s.645.

5. Kadın Hakları

Eski Türklerde kadınlar, toplumda saygın bir yere sahiptiler. Türklerin İslamiyeti kabul etmesi ile kadın konusunda gerileme yaşanmaya başlamıştır. Tanzimat ile birlikte yeni okulların açılması neticesinde kızlara da öğrenim görme imkanı sağlanmış, böylece kadınlar arasında okumuş bir kesimin doğmasına vesile olunmuştur. Türk kadınlarının Birinci Dünya Savaşı'nda askere giden erkeklerden boşalan bazı memurluklara atanmasıyla kadınlar, iş hayatında görev almaya başlamışlardır.

Kadın hakları ile ilgili en büyük devrim, 17 Şubat 1926'da kabul edilen Medeni Kanun'dur. Bu kanunla kadın ile erkek eşitliği sağlanmış, çok kadınla evlilik kalkmış ve boşanmalarda kadınlar da söz ve hak sahibi olmuşlardır. Ayrıca, kız ve erkek çocukların mirastan yararlanma durumları eşitlenmiştir.

Kadınlara siyasal hakların tanınması konusu daha I. TBMM döneminde ortaya atılmış; ancak kadınların bu haklara sahip olabilmesi için 1930'a kadar beklemeleri gerekmiştir. Türk kadınına 3 Nisan 1930'da belediye, 26 Ekim 1933'te köy muhtar ve heyetleri, 5 Aralık 1934'te ise milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.²³¹

Çağdaş bir hukuk devleti olmanın ilk şartı, erkeğe olduğu kadar kadına da sosyal, kültürel ve siyasal haklar tanımaktır. Kadın hakları bir anlamda insan haklarının da ayrılmaz parçası idi. Bu anlayışla hareket eden Atatürk, Türk kadınına asırlarca ihmal edilen sosyal ve siyasal hakları kazandırmıştı.²³²

Atatürk, bir toplum kadın ve erkek olmak üzere iki ayrı cinsten meydana geldiği için toplumun sadece bir kesiminin ilerlemesini yeterli görmez. Bu yüzden kadınlara da mutlaka haklar verilmesi görüşündedir. Bu konuda şunları söylemiştir:

“Arkadaşlar, Türk Milleti çok büyük olaylarla ispat etti ki, yeniliksever ve inkılapçı bir millettir. Son senelerden önce de milletimiz yenileşme yolları üzerinde yürümeye, sosyal inkılabı teşebbüs etmemiş değildir. Fakat hakiki neticeler görülemedi. Bunun sebebini

²³¹ Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s.256-258.

²³² Kocatürk, “Atatürkçülük”, **Atatürkçü Düşünce**, s.96.

araştırdınız mı? Bence sebep, işe esasından, temelinden başlanmamış olmasıdır. Bu hususta açık söyleyeceğim: Bir toplum, bir millet, erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelir. Mümkün müdür ki bir kütlenin bir parçasını ilerletelim, diğerine müsamaha edelim de kütlenin hepsi yükselme şerefine erişebilsin? Mümkün müdür ki bir topluluğun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı göklere yükselebsin? Şüphesiz yok yükselme adımları, dediğim gibi, iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve ilerleme ve yenilik alanında birlikte yol alınmak gerekir. Böyle olursa inkılap başarılı olur.”²³³

Atay, kaleme aldığı kadın haklarına yönelik yazılarında, öncelikle Tanzimat’tan sonra kadınların sosyal hayata girmesini toplumun kolay kabullenememesi ve kendi çocukluk ve gençlik dönemlerinde kadınların durumu gibi tarihsel süreci işlemiştir. Bunların dışında, Atatürk döneminde ortaya çıkan kadın hakları konusunun seyri, bu hakların Müslüman dünyası açısından önemi ve Atatürk’ün konuya ilişkin bakış açısı gibi noktalara değinildiğini görmekteyiz.

Türk kadınlarının Tanzimat’tan sonra, sadece sokağa çıkmak, arasına peçesini açmak, cemiyetin küçücük bir parçasında erkeklerle görüşmek gibi hürriyetleri pek de kolay hazmedilememiştir. Nitekim, devletin ne zaman işi bozursa, geçim zorlaşsa veya savaşta yenilgi olsa, halk arasında hemen kadın dedikodusu uyanmıştır. İrticanın medenileşme ve ilerleme hareketine karşı bellibaşlı silahı, hep kadın olmuştur.²³⁴

Atay kendi çocukluk ve gençlik döneminde kadınların tamamen kapalı olduğunu; vapurların ve tramvayların perdeli olmasının yanında, birlikte gidilebilen yerlerde dahi kadınlara ayrılan bölümlerin kafesli olduğunu yazmaktadır. Bu dönemde, tiyatroya veya sinemaya kadınların gidemiyor olmasının hiç de üzücü bulunmadığını da ilave etmektedir.²³⁵ Ayrıca, yine bu dönemde Kız Öğretim okullarında edebiyat hocası bir Habeş harem ağasıdır. Kadının hiçbir hakkı yoktur ve erkeğin kölesi durumundadır. Erkek istediği zaman karısını boşayıp dilediği kadar kadını ona ortak alabilmektedir.²³⁶

²³³ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt:II, s.226-227; Kocatürk, Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, s.116-117.

²³⁴ Atay, Pazar Konuşmaları, s.144; Çile; s.25.

²³⁵ Atay, Niçin Kurtulmamak?, s.81.

²³⁶ Atay, Babanız Atatürk, s.97.

1916 yılında Büyükada'da aynı arabaya binen bir çiftte evlilik vesikası sorulmuş; kocası ile bir otele giden kadın, bizzat bir polis tarafından kolundan tutularak sokağa atılmıştır. Türk Ocakları'nın en ileri adımlarından biri, çarşafli bir kadını piyano çalması için sahneye çıkarmış olmasıdır.²³⁷

Kuva-yı Milliye'nin tanınmış simalarından biri, İstanbul'a ilk gelişinde Beyoğlu'ndaki peçeleri açık Türk kadınlarını gördüğü vakit çok öfkelenmiştir. Birinci Meclis'teki mebuslardan biri, eşi ile birlikte alışveriş yapmak amacıyla bir dükkana girdiği zaman ağır sözler işitmiştir. Atay, İkinci Meclis'te bile üç beş kadınla evli mebuslarla yanyana oturduklarını aktarmaktadır. Dolayısıyla tüm bunlar bilinmedikçe, Mustafa Kemal'in Türk kadınına hürriyete kavuşturmak için, neden İstanbul tramvaylarındaki harem perdelerini kaldırmakla işe koyulduğu pek anlaşılmaz.²³⁸

Atatürk, kadınlı erkekli ilk daveti İkinci Meclis döneminde vermiştir. Bu bir balo değildir, hatta dansı ve eğlenceyi de düşündüğü yoktur. Maksat harem perdesini yırtarak, yeni başkent devrimci takımını kadınlı erkekli davetlere alıştırmaktır.²³⁹ Atay, bu toplantıya dair izlenimlerini şöyle anlatır:

“Bazıları isteyerek, birçokları Gazi'nin hatırını kırmamak için geldiler. Fakat kapıdan içeri girince, kadınlar bir yana, erkekler de karşı tarafa oturuverdiler. Birkaç kişi ile üç beş hanım ayakta kaldı. Oturanlar sessiz ve ürkek, kılıkları da hakgetire soyundandı. Ütünün bile açamadığı, sandık ezgisi içinde kapanık ve küskün esvablar, lâvanta çiçeği ile günlük arasında helâl bir koku, birini tanıyıp da aşinalığa kalsanız, tam karşiki iskemleden ‘Şimdi sırası mı?’ diyora benzer bir öksürük, hani İstiklâl mahkemesinin bekleme odası gibi bir şey...Gazi:

‘-Aldırmayın çocuklar, diyordu, siz yalnız ayaktakilere itibar göstermeğe bakın. Kadın gıptası bu... Gelecek sene hepsi ayağa kalkar.’²⁴⁰

Devrimler döneminde Mustafa Kemal, ilk önce tramvay ve vapur perdelerinin kaldırılmasını emretmiş, sonra da okulları ve meslekleri kadınlara açmıştır. En

²³⁷ Atay, **Pazar Konuşmaları**, s.145; **Çile**; s.25.

²³⁸ Atay, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, s.88-89.

²³⁹ Atay, **Niçin Kurtulmamak?**, s.115-116.

²⁴⁰ **a.g.e.**, s.116.

sonunda da bir Anayasa hükmü ile onlara milletvekilli seçilme hakkını vermiştir. Böylece, Türk kadınları erkekler ile tam eşit hale gelmiştir. Medeni Kanun'un çok evliliği yasak etmesi, evlenme ile boşanmayı yeni usullere bağlaması da kadınlara tam insanlık hakkı sağlamıştır.²⁴¹

Atatürk, Türk kadınlarına seçimlerde oy verme hakkı verdiği zaman ne yaptığını pek iyi bilmektedir. Müslüman memleketleri, cehalet ve taassup pençesi altındaki ortaçağ zindanları olmaktan kurtarmak için ilk şartlardan biri, kadını insanlık haklarına kavuşturmadır. Türk kadınına birçok Batılı kadınların bile henüz elde edemediği hakları vermek, onların bu haklara Batılı kadınlardan fazla değerleri olduğu gibi yanlış bir iddia yahut bir gösterişten ileri gelmemiş; onları ikinci sınıf insan sayılmanın verdiği aşağılık duygusundan kurtarmak fikrinden doğmuştur.²⁴²

Osmanlı Devleti zamanındaki Türk kadını hak bakımından medeniyet dünyasının en geri kadını idi. Gazi devriminin kadını ise, hak bakımından medeniyet dünyasının en ileri saflarına geçmiştir. Türk kadınının on yılda kazandığını, bazı Avrupa milletlerinin kadınlarının bir asırda kazanamamış olması, iki önemli gerçeğin sonucudur: Bunlardan biri, Türk kadınının Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nda yapmış olduğu emsalsiz görevdir. İkincisi ise, bu memleketin yarıdan fazlasını işsiz bırakarak, ülkeyi yeniden inşa etmenin imkansız olmasıdır. Dünyanın hiçbir yerinde kadına iş verilmeseydi bile, ülke gerçeklerinden dolayı, Türk kadınına görev vermek mecburiyeti vardı. Avrupalı kadınların zorla aldıklarını, Türk kadını istemeseydi de, zorla verilecekti. İhtilal, Türk kadınının hürriyet ve hakkını yaratmamış, geri vermiştir.²⁴³

Atay, Ağustos 1930 tarihli bir yazısında kadın haklarındaki gelişmelerden duyduğu memnuniyeti şu sözlerle anlatır:

“Kadınlık tarihini baştanbaşa okuyanlar, hiçbir zaman, Halk Fırkası cumhuriyetçilerinin Türk kadını için yaptığını yapan hiçbir fırka ve zümre görmeyeceklerdir.

Halk Fırkası meclisleri Türk kadınına şeref, hak ve hürriyet verdiler.

²⁴¹ Atay, **Babanız Atatürk**, s.97.

²⁴² Falih Rıfkı Atay, “Hür Türk Kadını ”, **Dünya**, 6 Haziran 1963, s.1.

²⁴³ Falih Rıfkı Atay, “Kadın Davası ”, **Hakimiyet-i Milliye**, 11 Kasım 1933, s.1.

Halk Fırkası meclislerinden evvel Türk kadınının uzaktan görünüşü, bugün müslüman memleketlerindeki hazin ve esir kadınların görünüşü gibi idi.

Kadının hiçbir hakkı yoktu.

Kadının hiçbir hürriyeti yoktu.

Türk kadını Halk Fırkası meclislerinden evvel tam bir şarklı harem kadını idi. Halk Fırkası meclislerinden sonra tam garplı kadın oldu.

Halk Fırkası cumhuriyetçileri Türk kadınına daha birçok Lâtin milletleri kadınlarında bile olmayan hakları verdiler.

Halk Fırkası cumhuriyetçileri Türk kadını için çalışırken, onların seviyelerinin ve kudretlerinin yüksek olduğunu düşündüler ve onlara bu hakları, vatandaş olarak, istedikleri, gibi kullansınlar, diye verdiler. Taraftar kazanmak için vermediler. Kadınlar bu hakları kendilerine vermiş olanlara sonuna kadar fikirlerini ve reylerini vakfedecek değildiler. O zaman bir esirlikten başka bir esirliğe düşmüş olacaklarına şüphe yoktur.

Kadınlar reylerini Halk Fırkasının lehine, aleyhine kullanırken, Halk Fırkası cumhuriyetçilerinin Türk kadınına bütün zincirlerinden kurtarmış olduğunu unutmayacaklardır. Türk anasının fazileti böyle emreder.”²⁴⁴

Kadın hareketi büyük bir hızla gelişmiştir. Mustafa Kemal ve İsmet Paşa bundan sonra davetlerin kadınlı olmasına bilhassa dikkat etmişlerdir. Aslında tek amaç, ileride irticaya imkan vermeyecek kadar kadına her meslekte yer vermektir. Kadın milletvekili, belediye üyesi, hekim, avukat her şey olmalı; üniversitede erkeklerle beraber okunmalı; seçimlerde oy kullanmalıydı ki taassup şaşırıp kalsın.²⁴⁵

Atay, Atatürk’ün kadın meselesine çok dikkatli yaklaştığını ve bu meseleyi zamana bıraktığını sık sık tekrarlamıştır:

“Atatürk cerci yobazın köy sırtında ağır bir yük olduğunu bildiği için medreseleri kolayca kapatmış, bir günde sokaklarda bir tek sarıklı bırakmamıştı. Kimsenin sesi çıkmış değildir. Fakat kadın işinde pek ihtiyatlı gitti. Yalnız açılanları saldırıya uğramaktan korudu. En ücra Anadolu kasabasında şapka ile gezen hanım öğretmene ve bucak müdürü eşine hiç kimsenin yan bakmaya cesareti yoktu. Buna karşı da kimse kapalının çarşafını yırtmıyor, peçesini koparmıyordu. Yalnız böyle biri bir şey istemek için Atatürk’e yaklaştığı vakit:

-Tanışmıyoruz ki hanım... Ben sizin kim olduğunuzu nereden bileyim? derdi.

²⁴⁴ Atay, **Eski Saat**, s.453-454.

²⁴⁵ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.369.

Kadına bütün serbest mesleklere girmek hakkını vermişti. Ona göre kadın hürriyeti ve eşitliği davasını tamamlama, bir eğitim işinden ibaretti. Türk kadını da sonunda DİŞİ'likten çıkıp İNSAN olacaktı.”²⁴⁶

Atatürk devrinde de büyük şehir arka semtleri ve taşra kadınlarının çoğu kapalıdır. Atatürk gerçekçi bir devrimci olduğundan, kadın kıyafeti meselesini zamana bırakmıştır. Çünkü bir memlekette kız erkek bütün çocuklar aynı eğitimden geçtiği, kadın bütün mesleklerde çalışabildiği ve de tek evlilik olduğu sürece o memlekette kadın kapalı kalmazdı.²⁴⁷

Atatürk kadın hareketinde köy kadınının üstüne pek gitmemiştir. Köyde ve geri kalabalıkta din kadar kuvvetli şey ırz, ırz da kadın demektir. Ahlakın ölçüsü ırzdır.²⁴⁸ Devrimlerinde kendi haline bıraktığı tek şey, belki de budur. Köyde çok evliliğe dahi göz yummuştur. Köy kadınının kurtuluşu, iktisat ve eğitim şartlarının tamamlanmasına bağlıdır. Tarlada çalışan kadın, nihayet hür olur ve bütün haklarını alabilir. Kadın davasında tehlike, harem dışılığıdır.²⁴⁹

Bu bağlamda Atay da, köy kadınının üstün niteliklerine dair şu önemli tespiti yapmaktadır:

“En eski zamanlardan beri savaşta ve barışta, tarlada tezgahta, Türk kadını erkeğinden ayrılmamıştır. Asya'yı bırakınız, Osmanlı devletinin ilk devirlerinde yazıldığını bildiğiniz Karaman tarihi, “Anadolu’da kadın kapamak adet olmadığını”, “erkekler savaşta oldukları vakit ekin eken, iki tekerlikli arabalarla yahut torbalarla kalelere kum taşıyan Anadolu kadınlarının pek dinç olduklarını”, “yüz örtmek çok sonradan ve şehirlerde başladığını” yazar.

...

Bizler, 18 milyonun erkek nüfusu verimine bel bağlamak değil, bilakis, şehir kadınlarına da Anadolu kadınlarının sağlam vücudunu, er karakterini ve eğilmez dayanıklılığını vererek, nüfusumuzun bugünkü verimini dahi artırmak mevkiindeyiz. Asırlardan beri tarlada erkeğiyle beraber çift süren, pazarına yabancı erkeklerle beraber malını götüren, evinin ve köyünün her işini erkekle yan yana görürken ahlakı bozulmayan

²⁴⁶ Atay, **Atatürk Ne İdi?**, s.133-134.

²⁴⁷ Falih Rıfkı Atay, “Hareme Selamlığa Dair”, **Dünya**, 5 Nisan 1961, s.1.

²⁴⁸ Falih Rıfkı Atay, “Üçüncü”, **Dünya**, 4 Ocak 1953, s.1; **Niçin Kurtulmamak?**, s.81.

²⁴⁹ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.369.

Türk kadınının, evlatlarına okul kurar, bu okulun suyu ve yolu için çalışırken bozulacağını düşünmemiz, onu sevmek kaygısından ileri geliyorsa yersizdir.

Anadolu kadınına yaşmağa bürüyüp, topraktan ve sokaktan çekip, kulubesinde bir ser çiçeği haline koymak değil, köy işlerini gören Anadolu kadınına yaklaştırmak yolundayız.

...

Yalnız bizim kafes arkasında çürüttüğümüz şehir kadınları ile değil, beden terbiyesi görmeyen, kapalı havada oturgan yaşayan şehir erkekleri ile dahi, güç ve dayanık bakımından kıyas edilmeyecek kadar sağlam Anadolu kadınına, ara sıra deviren, sarartan ve öldüren şey, ne çift sürmek, ne duvar yapmak, ne yol kazmak, ne kanal açmak değildir; cehaletin, vasıtasızlık ve tesissizliğin getirmekte olduğu her türlü hastalıklardır...

Halk ve onu hakkı için çalışıyoruz. Angarya denen şeyi, bu devlet, zindandaki katile de çektirmez, çektiremez. Fakat bu milleti bütün faziletleri ile bağrından aldığımız Türk köyünün hakkı, bugünkü feci hayat şartları içinden bir an önce kurtulmaktır. Bu kurtuluş savaşında, köylü kadın, kendi yuvasının ve yavrusunun saadeti için kendinden istenecek hiçbir şeyi esirgemez.”²⁵⁰

Atay’a göre, kadının kurtulması aslında Türk yuvalarının kurtulması anlamına gelmektedir. İlk ve orta okullarda, en küçük merkezlerde bile açılması gereken kız enstitülerinde devrim eğitimi alan kadınlar, Türk yuvalarını medeniyetçiliğin kaleleri haline getirecek, gelecek kuşakları medeniyetçilik savaşçıları olarak yetiştireceklerdir.²⁵¹

Atatürk’e göre Müslümanlık dünyasındaki geriliğin başlıca sembolü, kadınların her türlü hak ve hürriyetlerden mahrum olmasıdır. Kadınların milletvekili seçtiği seçildiği, yargıç, mühendis, mimar, memur, kısacası erkeklerin olabildiği her şey oldukları bir memlekette çok evlilik anlayışının, çarşaf ve peçe rezaletinin süratle silinip gideceğine inanmıştır. Diğer taraftan, Atatürk devrimleri yalnız Türk kadınlığına değil, bütün müslümanlar dünyası kadınlarına da kurtuluş yolunu açmıştır. Atatürk’ten önceki İran Şehinşahları kadınlarından hiç birini hiç kimse görmemiştir. İmparatoriçe Diba bir Atatürk devrimleri kızıdır.²⁵²

Atay, Atatürk’ün kadınlara verdiği tüm bu haklar ve özgürlüklere karşılık O’nun bu konudaki şahsi tutumunu şu ilginç değerlendirmeye aktarmaktadır:

²⁵⁰ Falih Rıfkı Atay, “Köy Kadını”, **Ulus**, 12 Haziran 1942 s.2.

²⁵¹ Falih Rıfkı Atay, “Biz Onu O Bizi”, **Dünya**, 8 Kasım 1962 s.1.

²⁵² Falih Rıfkı Atay, “Türk Kadınlığının Hali”, **Dünya**, 14 Aralık 1963 s.1.

“Kadın anlayışında pek Garpli olduğu söylenemez. Hatta hanımların tırnaklarını boyamasını bile istemezdi. Son derece kıskançtı. Denebilir ki harem temayülünde idi. Bu onun hissi, mizacı ve alışkanlığıdır. Kafasına göre kadın hür ve erkekle eşit olmalı idi. Batı medeniyeti dünyasının kadını ile Türk kadını arasında hiç bir fark kalmamalı idi. Türk kadını bütün aşağılık duygularından kurtarılmalı idi. Medenî kanunla Türk kadınına garp kadınının bütün haklarını veren Atatürk, kendi münasebetlerinde, bırakınız ecnebi erkekle evlenen Türk kadınına, ecnebi kadınla evlenen Türk erkeğine bile tahammül etmezdi. İnkılâpların büyük ve eşsiz kahramanı, kendi koyduğu kanunun neticeleri ile karşılaşmak lazım gelince: ‘-Bize göre değil ha çocuklar...’ derdi.”²⁵³

6. Ekonomi Konusunda Çalışmalar

Kurtuluş Savaşı sona erdiğinde, ülkenin ekonomisi hiç iyi değildi. Ekonomi, yarı bağımlı durumda olup yabancı şirketlerin ve bankaların kontrolü altında idi. Devletin borçları, ödeme gücünün üzerinde idi. Genç nüfus büyük ölçüde yok olduğundan, ülke yetişmiş ve tecrübeli insan gücünden yoksun durumda idi. Ülkenin içinde bulunduğu durumu gören Atatürk, daha Kurtuluş Savaşı bitmeden yeni devletin ekonomik politikasının hazırlanması için özel bir heyet kurmuştur. Nitekim zaferden sonra daha cumhuriyet ilan edilmeden 17 Şubat 1923’te İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Kongrenin hedefi, ekonomik bağımsızlığı gerçekleştirmek için çözümler üretmektir. Bu kongrede, liberal bir ekonomik kalkınma politikası benimsenerek devlet müdahalesinden uzak, tamamen özel sektörün öncülüğünde gerçekleştirilecek bir ekonomik kalkınma politikası uygulanmasına karar verilmiştir.

Ekonomik alanda yapılan önemli bir yenilik, bankaların kurulmasıdır. 1924’te İş Bankası, 1925’te Sanayi ve Maadin Bankası, 1926’da da Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. Yine 1927 yılında, Teşvik-i Sanayi Kanunu genişletilerek on beş yıl süreyle yeniden yürürlüğe konmuştur. Ayrıca “üç beyaz” ve “üç siyah” projeleri çıkarılmıştır. Un, şeker ve pamuk üç beyazı; kömür, demir ve akaryakıt da üç siyahı temsil ediyordu. Bunların ülkede üretilmesi, döviz tasarrufu sağlayacak ve dışa bağımlı olmayı engelleyecekti. Alınan tüm tedbirler ve yapılan çalışmalara rağmen ekonomide beklenen gelişmenin sağlanamaması ve dünya çapında ekonomik bir kriz yaşanması sebebiyle hükümet, derhal ekonomik hayata müdahale etmiş, Türk lirasının değerini korumaya ve dış ticareti denetim altına almaya yönelik tedbirleri

²⁵³ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.367.

yürürlüğe koymuştur. Hükümet 1930'dan sonra uygulanacak ekonomik kalkınma politikasının ılımlı devletçilik olduğunu ilan etmiştir. 1930-1933 döneminde devletçilik anlayışını yürütmeye yönelik yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1932 yılında Sanayi Maadin Bankası, Devlet Sanayi Ofisi ve Türk Sanayi Kredi Bankası adıyla iki ayrı kuruma dönüştürülmüş; 1933 yılında her iki kuruluşun yerine Sümerbank kurulmuştur. Bir uzmanlar kurulu oluşturularak Türkiye'nin her yöresinde kurulabilecek sanayi kollarının ve tesislerinin yerlerini belirlemeleri sağlanmış, ayrıca yerli ve yabancı uzmanların işbirliği ile ilk beş yıllık plan hazırlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılına kadar Türkiye'de ekonomik bakımdan büyük bir gelişme sağlanmıştır. Birinci beş yıllık sanayi planının uygulanması sırasında hazırlanan ikinci beş yıllık sanayi planı, madencilik ve enerji sektörlerini esas almıştır. Planın maden işletmesi ve ülkenin elektrikleştirilmesine ait kısımlarının mali yönetimi ve gerçekleştirilmesi görevi, 1935 yılında Etibank'a verilmiş, aynı yıl Maden Tetkik Arama Enstitüsü ve Elektrik İşleri Etüt İdaresi kurulmuştur. Bu çalışmalara rağmen 1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşı sebebiyle plan, uygulanamamıştır.²⁵⁴

Atatürk, Osmanlı zamanındaki ekonomik duruma, güçlü bir devlet olmak için ekonomik açıdan yapılması gerekenlere ve uygulanacak eğitim programı ile güçlü bir ekonomik düzen kurulacağına dair şunları söylemiştir:

“Hayat demek ekonomi demektir. Yaşayabilmek için mutlaka kazanan olmalıdır. Bu millet şimdiye kadar imparatorluklar kurmuştur. Cihangirler yetiştirmiştir. Halbuki bazı devirler oldu ki, ekonomi ile uğraşmaya tenezzül etmemiştir! İktisadiyatı aşağı bir şey telakki ederek onu başka unsurlara bırakmıştır. Bunun neticesi olarak bugün o unsurlar, o yabancılar esas unsurun fiilen efendisi olmuştur. Onlar, nihayet bu memleketi müstemleke telakki etmiştir, onu bir istismar sahası yapmışlardır. Hem nasıl müstemleke? Kendi evladiyla, kendi parasıyla idare olunan bir müstemleke... Ürünleri, bütün kazancı harice gitmek şartıyla... Efendiler! Yaşamak için, kuvvetli bir devlet yapmak için iktisadiyat esastır. Onun için görüş noktamızı, çalışmalarımızı mutlaka bu merkezin etrafında toplamalıyız. Her mesai şubesini mutlaka bu esas noktaya dayandırmalıyız. Mesela maarif programımız ne olacaktır? Maarif programımız şu olacak ki, onu takip eden insanlar, güzel

²⁵⁴ Gencer ve Özel, *a.g.e.*, s. 259-265.

çiftçi, kunduracı, fabrikacı, tüccar olacak. Pratik, yararlı, verimli adam olacak... Bunları öğreten programların, bunları öğreten memleketlerin ve kuruluşların tümü maarif olacaktır.²⁵⁵

Atatürk, Türkiye’de uygulanan devletçiliğin dünyadaki diğer örneklerden farklı olduğunu ve Türkiye’ye özgü özellikler taşıdığını da şu sözlerle açıklamaktaydı:

“Türkiye’nin uyguladığı devletçilik sistemi, ondokuzuncu asırdan beri sosyalizm nazariyecilerinin ileri sürdükleri fikirlere alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye’ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin özel teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak; fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak, memleket ekonomisini devletin eline almak. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk vatanında asırlardan beri ferdi ve hususi teşebbüslerle yapılamamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve kısa bir zamanda yapmaya muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz bu yol, görüldüğü gibi, liberalizmden başka bir yoldur.”²⁵⁶

Atay, ekonomiye ilişkin yazılarında, Osmanlı dönemindeki bozuk ekonomik yapının Cumhuriyet’e etkisinden, devletçilik politikasının uygulanmasından söz etmektedir. Ayrıca Rusya’dan örnek alınacak hususlar ile köylülerin durumu ve köyün gelişimine yönelik uygulamalar da konuya ilişkin yazıları arasındadır.

Atatürk devrinden önce Türkiye, bir yarı-sömürge durumundaydı. Tarım, ithalat ve ihracat ve hatta mahalle bakkalına kadar bütün ticaret, Hıristiyan azınlıkların elinde idi. Anadolu ve Trakya’da tarım ve ticaret hayatı kökünden sökülüp atılmıştı. Çarşılar kapalı idi, hiçbir milli banka yoktu, devlet bütçesi bir anonim şirket sermayesi kadardı.²⁵⁷ Demiryollarının son istasyonu Ankara idi. Toprak bütünlüğünün sağlanması için demiryollarının doğu sınırlarına kadar götürülmesi gerekli idi. Büyük gelir getiren aşar vergisi de kaldırıldığı için kaynaklar

²⁵⁵ Kocatürk, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, s.289-290.

²⁵⁶ *a.g.e.*, s.306.

²⁵⁷ Atay, *İnanç*, s.10-11; “İnanç”, *Dünya*, 3 Ocak 1965, s.2; “Bu Gençlik”, *Ulus*, 22 Mayıs 1949, s.2.

çok azdı. Maaşlardan ikide bir vergi indirimi yapıyordu. Sömürgeleşme anlayışı nedeniyle Batı'dan kredi alınmazdı.²⁵⁸

Bu açıdan, Türkiye Cumhuriyeti çok ağır ekonomik şartlar altında doğmuştur. Atay, bu konuda şu tespiti yapmaktaydı:

“Hiçbir devlet, Türk Cumhuriyeti kadar ağır ve korkunç şartlar içinde doğmamıştır. İmparatorluğun üç dört yakın harbinin, kör ve şuursuz politikasının, israflarının, tahriplerinin, en zengin ve ileri milletleri ümitsiz düşürecek kadar ağır yükü daha ilk adımda genç cumhuriyetin omuzlarına çöktü. Harbi kazanmış olanların çeşit çeşit buhranlardan kıvrandığı düşünülürse, Osmanlı İmparatorluğunun en bakımsız toprakları içinde bir vatani baştan yapmaya ve bunu yalnız en dar keseli bir halkın vergileri ile başarmaya uğraşan Türkiye'nin neler söylemeye hakkı olduğu anlaşılabilir.”²⁵⁹

Atatürk öncelikle azınlıkların elindeki ekonomiyi Türklüğe devretmek için Anadolu ve Trakya'yı azınlıklara kapamıştır. O; demiryollarını, rıhtım ve limanları, su, gaz ve elektriği, Zonguldak kömürlerini, tramvayları ve daha pek çok şeyi ellerinde tutan imtiyazlı şirketleri Araplar gibi yağma ederek değil, satın alarak ve nice gelir kaynaklarına el koyan Duyûn-ı Umûmiye'yi Rusya gibi eski borçları inkar ederek değil, kolay ödeme şartlarına bağlayarak tasfiye etmiştir.²⁶⁰

Lenin Rusyası'nın içinde çalkalandığı, her yeni denemesi milyonlarca insanın açlıktan ölmesine sebep olan kaosu gören Atatürk, bitkin ve yoksul Türklüğü öyle bir cehennem içine atmak isteyen solculuğu bir yana itmiş ve karma ekonomiyi seçmiştir. Yerli sermayenin veya soyucu olmayan yabancı sermayenin yapamadığını, yahut yapmadığını devlet eli ile yapmıştır. Atatürk sınıf kavgası yaratmayan bir sistemin yani sosyal adalet sisteminin taraflısı olmuş ve özel sektörü daima korumuştur.²⁶¹

Atay, o günkü ekonomik duruma karşılık Atatürk'ün karma ekonomiyi seçme sebebini şöyle açıklar:

²⁵⁸ Atay, **Atatürkçülük Nedir?**, s.40-41.

²⁵⁹ Falih Rıfık Atay, “Borçlar İşî”, **Hakimiyet-i Milliye**, 9 Mart 1930, s.1.

²⁶⁰ Atay, **İnanç**, s.10; “İnanç”, **Dünya**, s.2.

²⁶¹ **a.g.e.**, s.10-11; **a.g.m.**, s.2.

“Milli şartlar bakımından Türkiye:

1-Ekonomice bugünkünden çok daha geri ve gelişmemiş durumda idi.

2-Bugün Türkiye’de iç ve dış ticareti yöneten ve bir sürü endüstri kuran Türk sermayesinin yüzde biri yoktu. Türklük iş dünyasında henüz emeklemekte idi.

3-Milli kalkınma için devletten başka sermaye koyabilecek kimse yoktu.

Atatürk’ün devletleştirmeci sosyalizmi seçmesi için bütün şartlar elverişli idi. Atatürk karma ekonomiyi seçmiş ve Türk ferdinin yapabileceğini Türk ferdine bırakmak fikrini daima savunmuştur.”²⁶²

Atatürk devrinde, Lenin İhtilali olmuş; mülkiyeti ve özel sektörü ortadan kaldıran devletleştirmeci sosyalizm başlamıştı. Atatürk hiç bir zaman devletleştirmeci sosyalizme yanaşmamıştır. O’nun devletçiliği Türk ferdinin henüz yapmak, başarmak yeterliğinde olmadığı işleri devlete yaptırmaktı. Atatürkçülük kapitalist ve liberal dünyanın solunda bir hareketti. Bu dünyanın dışındaki devletleştirmeci sosyalistlikle bir ilişkisi yoktu.²⁶³

Atay, Atatürk’ün karma ekonominin Türkiye için en iyi ekonomi politikası olduğuna dair sözlerini şu sözlerle açıklamıştır:

“Atatürk’ü devletçiliği büsbütün kaldırarak on dokuzuncu yüzyıl liberalizmine sürüklemek isteyen sağcılar veya onu büsbütün genişleterek komünistliğe doğru sürüklemek isteyen solculara karşı, karma ekonominin ve sınıf ayrışıklığını önleyici bir adalet sisteminin en iyisi olduğunu söylerken, kuzey komşularımız için:

-Onlar da bize doğru gelecekler, dediğini ben ve hala yaşayan yakınları hatırlarız.”²⁶⁴

Bu çerçevede, Atatürk’ün devletçilik anlayışını benimsemesini de:

“Bizim devletçiliğimiz bir sol teoriden değil, osmanlıca deyimini ile “zaruret-i eşya” dan doğmuştur. Gerçi partide ve Atatürk’ün çevresinde liberal de, yarı sosyalist de, komünist de vardı. Herbiri Atatürk’ü kendi eğilimi içine almak istemiştir...Kamu yararcılığı ile özel

²⁶² Falih Rıfkı Atay, “Solculuk ve Atatürk”, **Dünya**, 24 Aralık 1968, s.1.

²⁶³ Falih Rıfkı Atay, “Politika”, **Dünya**, 19 Ağustos 1968, s.1.

²⁶⁴ Atay, **İnanç**, s.72.

sektör gelişmelerini uzlaştırıcı karma ekonomi onun tuttuğu ekonomi sistemi olmuştur. Özel sektörü daima korumuştur.”²⁶⁵ sözleriyle açıklamaktadır.

Atay’a göre, eğer milli sermaye veya milli sermaye ile hak eşitliğini kabul eden yabancı sermaye, Türkiye’nin kalkınma davası için girişimlerde bulunmuş olsaydı, devlet doğrudan doğruya iş sahasına atılmazdı. Atatürk devletçiliğinde esas, Türkiye’nin kalkınmasıdır. Özel sektör bu kalkınma davasını üstüne almazsa devlet beklemeyip kendi yapacaktır.²⁶⁶

Atatürk; devletçiliği, Türklerde sermaye olmadığından, yabancılar da imtiyazsız gelmediğinden ve kaybedecek vakit olmadığından uygulamıştır. Atatürk özel sektörün haklarını her zaman korumuştur. Bir Türk firmasının kendi sermayesi ile bir demiryolu kolunun imtiyazını alması, ilk kez O’nun zamanında yaşanmıştır. O, özel sermaye bankacılığının da kurucusudur.²⁶⁷

Atay, bir yazısında ekonomik hedeflerden de söz etmiştir. İlk hedef, dışarıdan mümkün olduğunca az ürün almak ve hatta bunları milletin kendisinin üretmesini sağlamaktır. Bir ülkedeki ekonomik gelişim, ihtiyaçların artması ile de sağlanır. Eğer bir millet, tüm ihtiyaçlarını karşılamak için başkalarına bağımlı olursa, bu ülkenin varlığı adeta kuru bir laf olarak kalır. Kazanılandan az harcamak, medeni bir insan ihtiyaçlarını karşılayamamak ıstırabını duymamak için daha çok kazanmak ve bunları da bağımsız bir yeni çağ devleti gibi yapmak diğer ekonomik hedeflerdendir.²⁶⁸

Atay, ayrıca “Yeni Rusya” adlı kitapta, Rusya’ya yapmış olduğu geziden Türkiye için ekonomiyi de içine alan birtakım dersler çıkararak döndüğünden söz eder. Bunlar Türk ihtilalini organize etmek, gençliği yetiştirmek ve Türk halkını birkaç hamlede eğitmek usulleridir. Yapılması gerekenleri ise şu sözlerle ifade eder:

“Türkiye’nin iktisat ve inşaa planını yapmak.

²⁶⁵ Atay, **Atatürkçülük Nedir?**, s.41.

²⁶⁶ Falih Rıfkı Atay, “Boşuna Geçen Günler”, **Dünya**, 6 Mart 1954, s.1.

²⁶⁷ Atay, “Sola Karşı Sağ, Hayır!”, **Dünya**, s.1.

²⁶⁸ Falih Rıfkı Atay, “İktisat Misakı”, **Hakimiyet-i Milliye**, 12 Ocak 1930, s.1.

İnkılap fırkasını komünist ve faşist, yani eski bir nizamdan yeni bir nizama geçen memleketlerin fırkalarından örnek alarak kurmak.

Bürokrasi yerine ihtilalci metodlar almak.

Hiç durmaksızın büyük yığının terbiyesine geçmek.”²⁶⁹

Türkiye’de devletçiliğin uygulanması ile ekonomik açıdan ulaşılmak istenen hedef ise, maddi kurtuluştur. Maddi kurtuluş, her türlü iktisadi teşkilatlanma, şehirli, kasabalı veya köylü her Türk insanına hiç olmazsa orta seviyede bir Balkan milletinin işleme ve işletme, çalışma ve çalıştırma, gelişme standardını sağlayıncaya kadar devam edecek bir savaş demektir. İyi veya kötü, çok şey yapılmıştır. Anadolu ve Trakya’da azınlıkların elindeki ticaret, neredeyse yüzde sıfırdan yüzde doksan oranında Türk insanının eline geçmiştir.²⁷⁰

Buna karşılık, Türkiye’de 1920’li yıllarda halkın yüzde sekseni tarım kesiminde çalışıyor ve çok ilkel yöntemlerle tarım yapıyordu. Köylü ulaşım şartlarının elverişsizliğinden dolayı ürününü pazarlayamıyor, nakit ihtiyacını karşıladığı tefecilerin baskısı altında ezliyordu. Aynı zamanda ağır bir vergi yükünün altında bulunuyordu. 1909-1910 yılında bütçe gelirinin yüzde yirmi yedisini Aşar vergisi oluşturmaktaydı. Onda bir anlamına gelen Aşar, köylüden çok daha yüksek oranda alınıyordu.

Atatürk, milletin yüzde seksenini köylüler oluşturduğu için daha Kurtuluş Savaşı yıllarında köylüleri öven konuşmalar yapmıştır. Ülke çapında yaptığı gezilerde çiftçi heyetlerini kabul ederek kendilerine iltifatlarda bulunmuştur. Zafer’den sonra tarım kesiminde üretim artışı yaşanmış olsa da cumhuriyetin ilk yıllarında üretilen buğdaylar tüketimi karşılamıyor ve dışarıdan buğday satın alınıyordu. Bundan dolayı tarım kesiminde üretimi teşvik edecek somut tedbirlerin alınmasına girişilmiş ve ilk olarak da 17 Şubat 1925’te köylünün üzerinde ağır bir yük oluşturan Aşar vergisi kaldırılmıştır. Aynı yıl topraksız köylülere bedeli 20 yılda geri ödenmek üzere toprak dağıtılması kararı alınmış, tarımsal kredi hacmi artırılarak

²⁶⁹ Atay, **Yeni Rusya**, s.170,172.

²⁷⁰ Atay, “Bu Gençlik”, **Ulus**, s.2.

faizler düşürülmüştür. Tüm bu çalışmalara rağmen, 1929'da yaşanan dünya ekonomik krizinin etkisiyle tarımda istenilen düzeye ulaşılamamıştır.²⁷¹

Atatürk'e göre köylü milletin efendisidir, bu sebeple köylünün üretime katılması gerekir. Bu konuda şunları söylemiştir:

“Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. O halde, herkesten daha çok refah, mutluluk ve servete hak kazanmış ve layık olan köylüdür... Efendiler! Milletimiz çiftçidir. Milletin çiftlikteki çalışmasını yeni ekonomik tedbirlerle son hadde eriştirmeliyiz. Köylünün çalışmasının neticeleri ve verimlerini, kendi menfaati lehine son hadde çıkarmak, ekonomik siyasetimizin temel ruhudur.”²⁷²

Atatürk, köylere sık sık uğramış ve köylülere yalnız başları üstünde bir kahraman değil, koyunlarında besledikleri bir halk evladı olmak duygusunu da vermiştir.²⁷³ O, köy ve toprak işleri ile de ilgilenmiştir. Köyleri verimli toprakların çevresinde toplamak, tarlaları köylüyü geçindirebilecek hale getirmek için tedbirler almıştır. Atatürk'ün ideali, Türk köylerini beş yüz veya bin haneli, okullu, dispanserli yerleşim birimleri haline getirmektir. Etimesut'ta toplu bir köy denemesini ilk kez kendisi yapmıştır.²⁷⁴

Köy, Anadolu medeniyet davasının temeli iken köylüyü bilinçlendirmek ve kalkındırmak fikri de ilk kez Atatürk döneminde doğmuştur. Köy; üretimde bulunmadıkça, köylünün emeği kıymetlenmedikçe, köylü iyi bir pazar müşterisi olmadıkça verilen emekler boşa çıkacaktı. 1935 yılında köylüler için çıkan iki önemli kanundan biri Türkiye'de topraksız köylünün kalmaması, diğeri ise kısım kısım bütün köylerin kooperatifleştirilmesidir. Kooperatifler kredi, ürünlerin değerlendirilmesi, ürün kalitesinin düzeltilmesi ve köylünün tefecilerin elinden kurtarılması meselelerini kökünden halledecektir. Toprak ve kooperatif kanunları, Türk köyü ve köylüsü için bir dönüm noktası olmuştur.²⁷⁵

²⁷¹ Gencer ve Özel, a.g.e., s.266-267.

²⁷² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt:I, s.240; Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, s.316-317.

²⁷³ Falih Rıfkı Atay, “Gidişat”, Dünya, 10 Kasım 1952, s.3.

²⁷⁴ Atay, Atatürkçülük Nedir?, s.41 ; “Köy”, Dünya, 19 Nisan 1970, s.2.

²⁷⁵ Falih Rıfkı Atay, “Köy İçin Kanunlar”, Ulus, 2 Aralık 1935, s.1.

Türkiye'nin nesi var, nesi yoksa ve nesi olacaksa kökü ancak köy toprağındadır. Türkiye'de fabrika bacaları da köy toprağına kök salmaksızın tutunamaz. Köy meselesini, sadece bir iktisat davası olarak almak yanlıştır. Köy bütün davalara sıkı sıkıya bağlıdır; ancak en başta eğitim davası gelir. Eğitim ile köyde her şeyin halledilmesi belki mümkün değildir; ama eğitim olmadığı sürece de hiçbir şeyin çözülemeyeceği ortadadır. Eğitim yalnızca okur yazarlık değildir; köy için eğitim bir bütünlüktür. Köy eğitimi, modern Türk köylüsünün var olması demektir.

Atay'ın da belirttiğine üzere dönemin Eğitim Bakanı Reşit Galip, köy eğitimi meselesine önem vermiştir. Onun “köy yatıları” fikri, herkes tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Köy yatıları birkaç köyün çocuklarını bir binada toplayan, onları köyde yetişen ürünlerle besleyen ve onlara modern Türk köylüsünün eğitimini veren ocaklar olacaktır. Burada yetişen çocuklar, yeni Türk köyünün temeli olacaktır.

Tüm bu gelişmelerden sonra, köyleri kalabalık merkezler olarak toplamak, ziraati çeşitlendirmek, yeni zirai tekniklerle toprağın verimini artırmak ve Anadolu'da radyosunu dinleyen, gazetesini okuyan, ihtiyaçları artan ve ihtiyaçlarını karşılamak için pazar yolları arayan ve bizzat kendisi pazarlaşan köyler kurmak mümkün olacaktır. Böylesine bir ortamda Türkiye iktisadi bakımdan gelişmiş duruma gelecektir.²⁷⁶

Atay, köy enstitülerini değerlendiren bir yazısında da, bu okullardan mezun olanların yapıcılık, maden işleri, güzel sanatlar, bahçe sanatı, hayvan bakımı ve zirai işletme ekonomisi gibi alanlarda uzman olarak köyelerine döndüklerini ve bu köyleri bağlar, bahçeler ve işlenmiş topraklarla donattıklarını belirtmektedir. Yaklaşık 40 bin Türk köyünün tüm çocuklarını kısa bir süre içinde yetiştirebilmek, hükümet ve halkın işbirliği ile mümkün olabilirdi. Aynı zamanda bu kurtarıcı fikrin hızla gerçekleşmesi için, birtakım tedbirler almak gerekiyordu. Bu işe canla başla sarılan İsmail Hakkı Tonguç ve arkadaşları geleceğin cumhuriyet nesilleri tarafından da hayır duaları ile anılacaktır. Köy enstitülerinden alınan netice, büyük bir memnuniyet yaratmıştır.²⁷⁷

²⁷⁶ Falih Rıfki Atay, “Köy Yatıları”, **Hakimiyet-i Milliye**, 23 Ocak 1933, s.1.

²⁷⁷ Falih Rıfki Atay, “Hürriyet ve Kurtuluş İçin”, **Ulus**, 16 Kasım 1945, s.1.

7. Falih Rıfki Atay'ın Kaleminden İsmet İnönü

Falih Rıfki Atay, yazılarında Türk Devrimi'nin "İkinci Adamı" İsmet İnönü'ye yönelik de çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Atay, bu yazılarında onun Atatürk ile karşılaşmasından siyasi hayatına yönelik çeşitli gözlemlere, kişisel özelliklerine, iki liderin yollarının ayrılmasına neden olan gelişmelere ve İnönü'nün Atatürk döneminden sonra Atatürkcülükten verdiği ödüllere kadar uzanan bir çerçeveyi yansıtmaktadır.

Atay, Mustafa Kemal ile İsmet İnönü tanışıklığının Mustafa Kemal'in Ahmet İzzet Paşa'nın yerine doğudaki ordunun kumandanı olduğu sırada İsmet Bey'in Erkan-ı Harbiye Reisi görevinde bulunmasından sonra gerçekleştiğini anlatır. Mustafa Kemal, daha önceleri Envercilerden biri saydığı için İsmet Bey'e fazla ısınmamış; ancak kendisi ile çalışmaya başladıktan sonra İsmet Paşa'yı bütün zaaf ve kuvvetleri ile tanıma fırsatı bulmuş ve O'na güvenmeye başlamıştır.²⁷⁸

Mustafa Kemal, Büyük Zafer'den sonra İsmet Paşa'yı önce Dışişleri Bakanı yapmış ve kendisini bu sıfatıyla Lozan Antlaşması için seçilen heyete başkan olarak atamıştır.²⁷⁹ Mustafa Kemal, hükümet başkanı olarak kendi davasını birlikte yürütebileceği ikinci bir kişi aradığı zaman aklına gelen ilk isim İsmet İnönü'den önce Fethi Bey olmuştur; ancak O, Başkan olarak İsmet Paşa'yı seçmiştir.²⁸⁰ Atay, Mustafa Kemal'in İsmet İnönü'de karar kılmasının nedenini ve İsmet İnönü'nün kişiliğine dair düşüncelerini şöyle izah eder:

"Atatürk'ün İnönü'yü yakınındaki kabiliyetlerin en iyisi, yaptığı ve yapacağı işlerin en çok kavrayıcısı olarak seçtiğine şüphe edilemez. Kuva-yı Milliye devri, İnönü'nün ilk ordunun kuruluşundaki müstesna hizmetleri ve kumanda faaliyetleri dışında, Atatürk'ündür. İsmet Bey hiçbir zaman bir ihtilalci olmamıştır. İlk gençliğinden beri kendini fırsat bulup da tanıyanlara saydıran ve sevdiren bir vazife adamı idi. 'Fırsat bulup da tanıyanlara' dedik. Gerçekte İnönü kendini göstermek, sokulmak, yaranmak, politika oyunları ile mevki edinmek gibi zaafardan bütün meslek hayatı müddetince uzak kalmıştır. Atatürk O'nu arayıp bulmasaydı, O'nun kendi normal meslek hayatı içinde ne olacaksa onu olup ömrünü öyle tamamlayacağına hükmetmek doğru olur.

²⁷⁸ Atay, **Çankaya**, Cilt:2, s.351.

²⁷⁹ **a.g.e.**, s.471.

²⁸⁰ **a.g.e.**, s.347.

Bununla beraber İnönü, İttihat ve Terakki devrinden kendince büyük dersler almış olanlardandı. O devrin tenkitçisi idi. İsmet Bey komiteciliği sevmez. Merkez-i Umumi gibi sorumsuz otoritelerin hükümet işlerine müdahalesini istemez. O, bir nizam adamıdır. Bir hiyerarşi adamıdır. İleri bir Tanzimatçıdır. Pek çalışkandır. Binbir incelemeden geçirmedikçe hiçbir mesele üzerine karar vermez.”²⁸¹

Atay’ın bir başka tespitine göre de, İsmet Paşa’nın Mustafa Kemal’e karşı bir rakiplik hissi duymaması, Mustafa Kemal’in otoritesine mutlak surette ihtiyaç olduğu düşüncesini savunması, ciddi ve çalışkan bir hükümet adamı olması ve devrim fikrine en az kendi kadar inanmış bir fikir adamı olması sebebiyle İsmet Paşa üzerinde karar kılmıştır.²⁸² Yeni kurulan devletin işinin ehli bir başkana ihtiyacı vardı ve bu iş için en uygun kişi İnönü idi. Atay, İnönü’nün yaptığı hizmetleri ve kendisinin Atatürk’ten farkını şu sözlerle ifade etmiştir:

“İhtilal liderleri hıyanetten korkarlar. İnönü Atatürk’e, O’nun kafasına ve gönlüne hiçbir şüphe gölgesi düşürmeyecek kadar bağlı idi. Atatürk büyük hareketler adamıdır. Teferruat ile didişmekten hoşlanmaz. Hükümet işleri ile baş ağrıtmamıştır. Yeni bir devlet kuruluyordu. Bunun binbir meselesi ile durmadan uğraşacak bir ehil yardımcı lazımdı. İnönü, yeni devletin kuruluşunda ve hükümet işlerinin yürütülmesinde belli başlı âmil olmuştur. Demiryolu politikası O’nundur. Bütçe denklığı O’nundur. Dış ticaret denklığı O’nundur. Yabancı şirketleri millileştirmek ve imtiyazları tasfiye etmek, sonra devletleştirme gayretlerine girişmek gibi hatıra gelebilecek birçok teşebbüler O’nundur. Bütün inkılaplar Atatürk’ündür. Bunlar dışında Atatürk dış politika ile yakından ilgilenmiş ve bundan başka bazı imar işleri, Orman Çiftliği, Yalova, Florya vesaire gibi, bir de Dil ve Tarih davaları ile uğraştı. Arasına İnönü ile çeşitli şahsiyetler ve makamlar arasında çıkan anlaşmazlıklara sadece hakemlik etmiştir. Bu hakemlik, İnönü’nün iç politika zaafı bakımından, çok defa Başvekil’e faydalı olmuştur. Atatürk ile farklarından biri de birincisinin hiç bürokrat olmaması, ikincisinin fazlaca bürokrat olmasıdır.”²⁸³

Atay’ın tespitine göre daha ilk zamanlarda Atatürk’ün bir “etraf ” meselesi olmuştur. Atatürk, bir iş olduğunda o işi gerçekten iyi yapabilecek kişiye verir; ancak hoşuna gidenlerle bir araya gelir ve eğlenirdi. Yakın çevresinde idealist de, entrikacı da, menfaatçi de vardır. İsmet Paşa, bu “etraf ” a karşı her zaman uzak durmuştur.

²⁸¹ a.g.e., s.471.

²⁸² a.g.e., s.349-350.

²⁸³ a.g.e., s.471-472.

Kendisi, Atatürk devrini nüfuz ticareti faciaları ile lekelemekten korumak için daima önemli müdahalelerde bulunmuştur.²⁸⁴

İsmet Paşa, sofranın her zaman birincisi ve müstesna kişisi olmuştur. Atay, nüfuzunun büyüklüğünden dolayı kendisinden alaycı bir şekilde bahsedenlerin İsmet Paşa sofraya geldiğinde ağızlarını dahi açamadıklarını dile getirmiştir.²⁸⁵ Mustafa Kemal, İsmet Paşa'yı tüm diğer arkadaşlarından daima daha üstün tutmuştur. O'nun zekasına, faziletine ve devlet idaresine güvenmiştir. Sık sık "Çankaya'da rahat ediyorsam, İsmet sayesinde." dediği herkes tarafından bilinmektedir.²⁸⁶

Atay'ın belirttiğine göre, Atatürk ile İnönü arasında büyük bir anlaşmazlık yaşanmış olmamasına rağmen Devlet Reisi ile Başbakan'ın yollarının ayrılmasına sebep olan hadise, Nion Konferansı zamanında gerçekleşmiştir. İspanya iç savaşı sırasında, Akdeniz'de kime ait olduğu belli olmayan denizaltıları dolaşmaktaydı. İngilizler, bu denizaltılara hep birlikte müdahale etmeyi düşünmekteydi. Atatürk de, İngilizlerle daha sıkı işbirliği kurma fırsatını kaçırmak istemediğinden İngilizlerin görüşünü desteklemekteydi. Ancak İnönü'nün başkanlığını yaptığı hükümet, Sovyetler Birliği ile bir sorun yaşamak istemediğinden denizaltılarla yalnız kendi karasularımızda savaşmak tezini savunmaktaydı. Nion Konferansı'na katılan delege, hükümet görüşünün aksine olan anlaşmayı imzalayacaktı. Bu konu, İnönü üzerinde kötü bir etki yapmıştır. Düzenlediği Bakanlar Kurulu toplantısında bir hükümet buhranının olduğunu ifade etmiştir. Bu olay, Atatürk ve İnönü arasındaki çatışmaların ne ilkidir, ne de en ağırıdır. Ancak hadise, Atatürk'ün İsmet İnönü'ye artık kendisi ile çalışılamayacağını söylemesi ve kendisinin yerine gelecek olan isim hakkında fikrini alması ile son bulmuştur. Tüm bunlar yaşanırken Meclis kapalı olduğundan İsmet İnönü izin almış, Celal Bayar kendisine vekil olarak Başbakanlık görevini üstlenmiştir.²⁸⁷

Bu olaylardan sonra Atatürk'ün yakın çevresinde bulunan ve İnönü aleytarı olan kişiler hemen tahriklere başlamıştır. Bu kişilere göre İsmet İnönü, kendisine bir büyükelçilik görevi verilerek memleketten uzaklaştırılmalıydı; çünkü Atatürk'ün

²⁸⁴ a.g.e., s.472.

²⁸⁵ a.g.e., s.351.

²⁸⁶ a.g.e., s.352-353.

²⁸⁷ a.g.e., s.475-477.

İnönü'ye karşı zaafı bilindiğinden bir gün yine eski duruma dönülebilirdi. Atatürk'ün hastalığı ilerledikçe takrikler daha da artmıştır. Artık asıl mesele Atatürk vefat ederse İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olması ve kendi aleyhinde bulunanlardan öç alma teşebbüsüne girebilmesiydi. Bu kişiler Fevzi Çakmak'ı kendileri için daha uygun bir aday olarak görmekteydi. Halbuki Fevzi Çakmak'ın Meclis'e girebilmesi için yeni bir seçim yapılmalı ve İnönü bir büyükelçilikle yurt dışına yollanmalı idi. Şu da vardı ki tüm Meclis, Atatürk'ün hastalığının ne kadar ağır olduğunu biliyordu. Meclis'e hakim olan görüşe göre, Atatürk'ten sonra rejimin tek güvencesi İnönü idi. Tahrikçiler başarılı olabilseler ve Meclis'i yenileme teklifini getirtmiş olsalar dahi bunun başarılı olma ihtimali yoktu. Yine son zamanlarda kendisini sevenler İnönü'ye karşı olabilecek suikast tehlikesini önlemek için sıkı tedbirler almışlardır.²⁸⁸

Atay, 1930 yılında yazdığı bir yazıda İnönü'den övgü dolu şu sözlerle bahseder:

“Bizim iki reisimiz var: Biri Gazi, öteki O'nun her zamanki yardımcısı İsmet!

İsmet Paşa kafası demek, Gazi'yi ve O'nun bütün eserini, askeri, siyasi, içtimai eserini en iyi anlamak kafası demektir.

...

O'nun en büyük eğlencesi çalışmadır.

O'nun en büyük sefihliği Türk milleti için bir işte muvaffak olduğu zaman neşelenmek ve gülmektir.

O dalgın olur, mustarip olur, söylemez, görmez, düşünmez, iştmez olur: Türk milleti için bir bedbahtlık olduğu zaman!

İsmet Paşa kafasının başka hassaları vardır: O kendine bir vazife verilse Anadolu'nun en uzak köyünde günlerce, aylarca, senelerce oturur ve çalışır.

Gazi'nin inkılabına hizmet etmek isteyen Türk münevverleri için en iyi örnek O'dur.

...

İsmet Paşa mutedil devletçi, fakat tam inkılapçıdır.”²⁸⁹

Atay'ın böyle övgü dolu sözlerle bahsettiği İnönü'ye karşı olan tutumu, zaman içinde değişmiştir. İnönü'yü Başbakanlık yaptığı dönemde desteklemesine karşın, Cumhurbaşkanlığı döneminde kendisini ağır sözlerle eleştirmiştir. Atay,

²⁸⁸ a.g.e., s.477-479; “Himaye”, **Dünya**, 1 Ocak 1961, s.2.

²⁸⁹ Atay, **Eski Saat**, s.506-507.

yollarının ayrılmasından sonra İnönü'nün Atatürk'e yazdığı mektupları ortadan nasıl kaldırdığını bir kitabında şu sözlerle anlatmıştır:

“Atatürk'ten ayrıldıktan sonra İnönü, vehme kapılarak, Atatürk'e ikide bir zarfın üstünde 'Huzur-u âli-i hazret-i riyaset-penahi'ye merfu'dur!' yazılı mektuplar gönderirdi. Atatürk öldükten sonra partiden kağıtları ve vesikaları derleyip toparlamaya memur edilen heyetin başı Nafi Atuf rahmetli, İnönü'yü küçültücü olduğuna hükmettiği veya öyle emir aldığı için bu mektupları İnönü'ye geri vermiş ve O da şüphesiz yok etmiştir.”²⁹⁰

Atay, Atatürk'ün vefatından sonra bir gün İnönü'nün kendisini çağırarak: “Mustafa Kemal Paşa ölür, İnönü gelir, böyle rejim olmaz. Ben kendi yönetim devrimde görevimi rejimi normalleştirmek olarak alıyorum.”²⁹¹ dediğini yazmıştır. Ne var ki, Atay'ın ileri sürdüğüne göre, İnönü, Atatürk devrimcileri ile ilgisini kesmiş ve yanına Osmanlı gelenekçilerini almıştı ki Atatürk'ün başlıca düşmanları da bu kimseler idi. Paradan ve pullardan Atatürk resimlerini çıkaranlar, CHP tüzüğünden laisizm prensibini atmak isteyenler, tüm okullara zorunlu olarak ilmiyal dersi koydurmak için çalışanlar bu İnönü çevresi adamları idi.²⁹²

Atay'a göre İnönü'nün bağışlanamaz kusuru, demokrasiyi Atatürk devrimlerinin tavizleri üstüne kurmak gafletine kapılışıdır.²⁹³ İnönü, Atatürkçülüğün iki temel taşı olan eğitim birliği ve laisizme adeta ihanet etmiştir.²⁹⁴ Atay, toplum ve gençliğin ikiye bölünüşü de dahil tüm yaşananların, din adamı okullarının İnönü iktidarı tarafından eski medreseye teslim edilmesinden kaynaklandığını dile getirmiştir.²⁹⁵

Buna karşılık, Atay, 1950 seçimlerinden önce laiklik ve eğitim birliği devrimlerinden tavizler verildiğini gördüğü için “Ulus” gazetesinde yürüttüğü CHP savunuculuğundan vazgeçip “Cumhuriyet” gazetesine geçtiğini; ancak daha sonra gelen Bayar-Menderes zulüm rejimine karşı koymak için İnönü ile birlikte savaşmaktan başka çare olmadığını da dile getirmiştir. Fakat 27 Mayıs ihtilalinden

²⁹⁰ Atay, **Bayrak**, s.142.

²⁹¹ Falih Rıfki Atay, “Aykırlık”, **Dünya**, 22 Mart 1970, s.2.

²⁹² **a.g.m.**, s.2.

²⁹³ Atay, **Bayrak**, s.170.

²⁹⁴ Falih Rıfki Atay, “Hep Onların Adına”, **Dünya**, 22 Mayıs 1969, s.1.

²⁹⁵ Atay, “Saçma”, **Dünya**, s.2.

sonra İnönü'nün Atatürkçülük aleyhinde yaşananlara karşı bir tepkisini görmediğinden milletvekili adayı olmaktan vazgeçmiştir.²⁹⁶

Atay, 1970 yılında yazdığı bir yazıdaysa İnönü'den şöyle söz eder:

“İnönü yenilmek için yaratılmışa benzer. Filistin cephesinde yenilmiştir. İnönü'yü Atatürk kurtamıştır. Kütahya savaşlarında yenilmiştir. Sakarya ve Dumlupınar'da Atatürk'ün komutası altında idi. Eğer Terakkiperver Cumhuriyet Partisi kapanmamış olsaydı Rauf Orbay'a yenilecekti. Atatürk, Serbest Fırkadan vazgeçmeseydi Fethi Okyar yenmek üzere idi. Celal Bayar'a birkaç defa yenilmiştir. Demirel'e üç defa yenildi.

Bu kadar yeniliş, O'nun anlayışlarında, görüşlerinde ve tutumlarında doğuştan bir eksiklik olduğunu gösterir.

Kültürlüdür. Bilgilidir. Çalışkandır. Fakat maiyyet adamı olarak yaratılmamıştır. Arkasından gidilmez.”²⁹⁷

8. Falih Rıfkı Atay'ın Kaleminden Kemalizm-Atatürkçülük Değerlendirmeleri

Milli Mücadele döneminde Avrupalılar Anadolu hareketini ilk başta milliyetçi bir hareket olarak nitelendirmişler; ancak sonra hareketin liderinden dolayı “Kemalist” deyimini kullanmayı tercih etmişlerdir. Kemalizm, yine önce Avrupa'da Kemalizm ihtilali vb. şekillerde kullanılmıştır. Kemalizm bu şekilde kullanımı ile bir rejim veya sistem karşılığı olarak değil de, devrim, ilerleme ve yenileşme hareketlerini toplu şekilde ifade eden genel bir terim olarak kullanılmıştır.

Kemalizm terimi, literatürde ilk kez muhtemelen 1930 yılında Ahmet Cevat Emre tarafından kullanılmıştır. Zaman içinde Kemalizm'in tanımı yapılmaya çalışılmış, Türk Devrimi'nin sistemleştirilmesine yönelik sürecin hızlanması sonucunda 10 Mayıs 1931'de toplanan CHP Kurultayı, daha sonra Kemalizm adını alacak genel esasları ve ana vasıfları kabul etmiştir. Genel esaslar vatan, millet, devletin esas teşkilatı ve amme hukuku; ana vasıfları ise Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılık olarak belirlenmiştir.

²⁹⁶ a.g.m., s.2.

²⁹⁷ Atay, “Aykırılık”, **Dünya**, s.2.

Dünyada yaşanan ekonomik kriz sonucunda Komünizm, Faşizm, Nazizm gibi totaliter akımların güç kazandığı bir ortamda artık Türkiye'deki yeni rejim, Kemalizm olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bundan sonra Kemalizm, gerek iç, gerekse dış basında Türkiye'deki rejimin adı olmuştur.

Kemalizm, önceden her yönüyle kitaplarda yazılmış sonra da uygulanmasına geçilmiş bir program değildir. Tamamen deneyimler ile doğrulanmış yöntem ve ilkelerden oluşturulmuştur. Yani Kemalizm, Türk Devrimi'nin kendi içinden doğmuştur.²⁹⁸

Kemalizm'in yerini "Atatürkçülük" teriminin alması, Mustafa Kemal'e "Atatürk" soyadı verilmesi ile gerçekleşmiştir. Atatürk'ün daha sağlığında Kemalizm yerine "Atatürk İnkılabı" deyimini kullanılmıştır.

Atatürk adının hükümet programlarında kullanılmasını, iktidarların Türk Devrimi'ne bakış açılarının bir göstergesi olarak almak pek doğru bir yaklaşım olmayabilir. Atatürk adı ilk kez, O'nun sağlığında 8 Kasım 1937 yılında Celal Bayar Hükümeti döneminde kullanılmıştır. Atatürk'ün vefatından sonra kurulan II. Celal Bayar Hükümeti'nin programında da yine Atatürk adı birçok kez geçmiştir. I. ve II. Refik Saydam Hükümeti programlarında Atatürk ismine yer verilmemiştir. I. Saraçoğlu Hükümeti proramında Atatürk adı geçmemekle beraber, Atatürk'ün daima aramızda yaşadığı ifade edilmiştir. II. Saraçoğlu Hükümeti proramında ise, Atatürk iki kez anılmıştır. Milli Şef döneminin diğer dört hükümet programında da Atatürk adı geçmemektedir. Sadece Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin proramında Türk İnkılabı'nın prensiplerinin korunacağı ifade edilmiştir.²⁹⁹

Atay'ın çeşitli yazıları Kemalizm ve Atatürkçülük ile ilgilidir. Bu yazılarında, Kemalizm kavramının anlamı ve gelişimi yanında, Atatürkçülük felsefesi ve kendisinin Atatürkçülüğe bakışı gibi en temel noktaların vurgulanması söz konusudur.

²⁹⁸ Özel, a.g.e., s.321-333.

²⁹⁹ a.g.e., s.335-337.

Atay, Kemalizm'in Kurtuluş döneminde kayıtsız şartsız bağımsızlık için tek çare olduğunu:

“Bürokrasi ile inkılap idareciliğinin farkı, birinin mütemadiyen mazeret ve mukavemet, ötekini mütemadiyen çare ve hareket mekanizmaları olmalarıdır. Milli davanın hiçbir işinde ne mazeret, ne de çaresizlik tanımamak: İşte Kemalizmden bizim anladığımız budur.

1918'de Türkiye'nin mahvoluşunu kabul etmek için bin mazeret, kurtuluş için ise bir tek çare vardı: Bu çare Kemalizm inkılapçılığıdır.”³⁰⁰ cümleleriyle ifade etmiştir.

Buna bağlı şekilde, Atay'ın İnönü, Sakarya ve Dumlupınar zaferlerini değerlendirmesi de:

“Kemalizmin İnönüsü, çeteciliğe, zorbalığa karşı omuz okşayışın; Sakarya'sı, softalığa karşı arka sıvayışın; Dumlupınar'ı, Saraya ve Tanzimata karşı göz kırpışın sonu idi.”³⁰¹ sözleriyle olmuştur.

Kurtuluş devrinden sonra başlayan devrimler süreci, ilk zamanlarda hatıra gelmeyen bir ilerleme gösterecektir ki, ileri Türkçüler bütün bu harekete “Kemalizm” ismini vereceklerdir.³⁰²

Kemalizm, Tanzimat hareketinden beri devam eden ikiliği ortadan kaldırmak, devletin teokratik yapısını tamamiyle gidermek, kanunlar koyarken ve kurumlar oluştururken dinin ne diyeceğini sormamak, tam laik bir devlet kurmak demektir.³⁰³ Başka bir ifadeyle Kemalizm; Cumhuriyetçi, İnkılapçı, Laik, Devletçi ve Halkçı olan Milliyetçi demektir.³⁰⁴

Kemalizm'in amacı, Türkleşmek ve çağdaşlaşmak idi. Böylece Tanzimat'tan beri ilk defa medeniyet ve kültür buhranından kurtulmak çaresi bulunmuştur.

³⁰⁰ Atay, **Moskova-Roma**, s.101.

³⁰¹ Atay, **Roman**, s.111.

³⁰² Atay, **Çankaya**, Cilt:1, s.308.

³⁰³ Falih Rıfkı Atay, “Kemalizm”, **Kemalizm**, Cilt:14 Sayı:151, 1975, s.24.

³⁰⁴ Falih Rıfkı Atay, “İrkçi ve Turancı”, **İstanbul**, Cilt:2, Sayı:15, 01.07.1944, s.2.

Kemalizm, halkı inançlarında ve ibadetlerinde serbest bırakmıştır, bunun dinsizlikle hiçbir ilgisi yoktur. Aksine Kemalizm vicdan ve fikir hürriyeti getirmiştir.³⁰⁵

1919'dan 1932'ye kadar süren tecrübeler, büyük bir kıymettir. Kemalizm'in bu tecrübelerinden, her zamanın devrimcileri ders alacaktır. Kemalizm durulmuş ve kitaplaşmış bir dava değildir; aksine yürüyen, canlı bir ihtilaldir.³⁰⁶ Kemalizm, kapalı bir zindan değil, açık ve aydınlık bir yol; durduran, donduran bir güç değil, daima ileriye sevkeden bir hareket ifadesidir.³⁰⁷

Atay, kendisine Kemalist diyen birinin ne ırkçı, ne de yobaz olabileceğini:

“Kemalizm, ne Tanzimat gibi Osmanlı alacası veya Frenk züppesi, ne şariatçılık gibi kara yobaz, ne de eski Türkçülük devrinde gördüğümüz yarısı yobazlıktan yarısı ırkçılıktan yoğrulma, kaba şoven yetiştirmez. Yahut böyleleri, onun disiplinini benimseyen parti içinde olsalar dahi, Kemalist değildirler.”³⁰⁸ tespitiyle dile getirmiştir.

Atay, bir yazısında da Osmanlı döneminde yapılan yenilikler ile Kemalizm devrimlerini şu şekilde karşılaştırmıştır:

“Üçüncü Selim, İkinci Mahmut, Birinci Mecit ve 1908 inkılapçıları ile Kemalizm'i birbirinden ayıran derin bir ideal ve sistem farkı olmak lazım gelir. Biz bir devam değiliz, bir değişikliğiz.

Nizamı Cedit'çiler, Tanzimat'çılar ve Meşrutiyet'çiler yeni ordu, yeni kanun, yeni kıyafet, yeni kadro, üstünkörü bir taklitle uluorta bir tercüme ile ne mümkünse hepsini yaptılar. Akıllarının ermediği şey, millet yapmak idi. Onun içindir ki 1800'den 1900'e kadar Osmanlı İmparatorluğu takvimde bir asırlık, tarihte ise belki bir yıllık yol almıştır. 1800'de olduğu gibi, 1900'de dahi Osmanlı İmparatorluğu içinde muasır millet yoktu. Yalnız Rum ekalliyeti, Ermeni ekalliyeti, Yahudi ekalliyeti gibi, bir Teceddüd ekalliyeti vardı.

Halkın bütün bir asır, bir türlü yetişememiş olduğunu gören bu ekalliyet şu hükmü verdi:

-Bu millet adam olmaz!

³⁰⁵ Atay, **Niçin Kurtulmamak?**, s.75-76.

³⁰⁶ Atay, **Moskova-Roma**, s.5.

³⁰⁷ Atay, “İnkılapçı Atatürk”, **Ulus**, s.15; **19 Mayıs**, s. 40.

³⁰⁸ Atay, **Niçin Kurtulmamak?**, s.75.

Böyle hüküm verirken, iki küçük kusurda bulunuyorlardı: Kendilerinin adam olduklarını zannetmek bir, bu millettten olduklarını unutmak iki !

1800'den Kuvayı Milliye ihtilaline kadar, bu milleti ne kanun, ne hak, ne kadro, ne ordu, yani Bürokrasi kadavrasının değil, ancak Terbiye ve İktisat unsurlarının yoğurabileceği düşünülmemiştir. Kemalizm Türk milletini yapmak davasıdır.”³⁰⁹

Atay, başka bir değerlendirmesinde de, senelerden beri neden Kemalizm terimini milliyetçi sözüne tercih ettiklerini açıklamıştır. Çünkü Kemalist; batılı, laik ve cumhuriyetçi milliyetçi demektir. Sadece milliyetçi, muhafazakar ve gelenekçi anlamında da kullanılabilir. Kemalizm, Türk milliyetçiliğini, batıcılık, laiklik ve cumhuriyetçilikle tezatlık oluşturan maddi ve manevi tüm kurumlardan, adet ve geleneklerden tasfiye etmektir. Devrimlerin tümü, Kemalizm terimi ile uyumlu bir bütünlük oluşturur.³¹⁰

Atay, “Roman” adlı kitabında Kemalist ile Gazici arasındaki farktan da söz eder. Gazici korkudan veya çıkardan O’nu bırakmayan, bırakamayan demektir. Kemalist, Gazi’nin kafasını anlamış olan, almış olan demektir. O, Gaziciler için eğilmez bir baş, Kemalistler için yaratıcı bir kafadır.³¹¹

Atay, bir dergide Rusya’daki komünist rejimin uygulamalarını eleştirenlere karşı bir yazı yazmış; bu yazısında Kemalizm nasıl Türkiye’ye has bir rejimse, Rusya’da da artık halkın şartları zorlamaları neticesinde oluşan bir rejimin var olduğunu belirtmiştir. Yazının devamında Kemalist gençliğin görevlerinden de söz etmiştir. Buna göre Kemalist gençlik; komünistlerin köksüz ve ütöpik tahrikleri ile telaşlanmak yerine, onları çürümeye ve dağılmaya bırakarak, Kemalizm’in halkçı ve genel menfaatçi prensiplerini geliştirmeye, kuvvetlendirmeye, sosyal yardım tesislerini kurmaya ve artırmaya, Kemalizm ideolojisi ile zıtlık gösteren düşünce ve tesislerle mücadele etmeye çalışmalıdır. Gençlerin bir diğer görevi ise, Kemalizm’i kuru bir parola ve cansız bir maddeler tekrarcılığına değil, yaşayan fikirler ve yapıcı eleştiriler çığırına götürmektir. Ne sola, ne de sağa saldırarak Kemalizm

³⁰⁹ Atay, **Eski Saat**, s.428-429.

³¹⁰ Atay, “İnkılapçı Atatürk”, **Ulus**, s.15; **19 Mayıs**, s.39-40.

³¹¹ Atay, **Roman**, s.108.

kuvvetlendirilmiş olmaz. Kemalizm ancak ilim kafasının aydınlığı altında şahsiyet kazanır.³¹²

Türkiye’de CHP’nin altı oklu sancağı altında çalışan her genç, Kemalizm disiplininin savaşçısıdır. Bu gençler Kemalizm disiplini nelere karşı savunmaları gerektiğini bilmelidir. İlk başta Kemalizm’in Batıcılık davası gelmektedir. İngilizler, Fransızlar veya Almanlar nasıl hem katıksız Batılı, hem de birer milli şahsiyet ise Türk milleti de öyle olacaktır. Bu dava, gerek aşağılık duygusundan gelen körü körüne taklitçilere ve gerek softalık anlayışı ile hareket edenlere karşı savunulacaktır. İkinci olarak Kemalizm’in Türkiye Türkçülüğü davası gelmektedir. Kemalizm ideolojisinde turancılık yoktur. Türklüğün bütün tarihi, milli tarihin içindedir. Türk toprakları dışarıdan gelenlere sonuna kadar açıktır. Buna karşın dünyanın neresinde bir Türk varsa, o da tüm Türkler ile aynı hakka sahiptir; ancak onlara ulaşmak için milli sınırlardan bir adım öteye gitmek asla düşünülmemektedir. Üçüncü olarak, Kemalizm’in Türklüğü yetiştirmek, yükseltmek davası gelmektedir. Eksiklikleri gidermek, Batı dünyasına yetişmek için süratle çalışmak ve sıkı bir dayanışma içinde bulunmak gerekmektedir. Bizde olmayanı, az olanı veya fena olanı asla müdafaa etmemeli ve Türk kabiliyetini en az zamanda en yüksek seviyeye çıkarmak için en kestirme metodları cesaretle kullanılmalıdır. Kemalizm, müspet ve devrimci bir harekettir; gizlisi olmayan, açık ve samimi bir ideolojidir.³¹³

Atay, Kemalizm teriminin dışında, pek çok yazısında da Atatürkçülüğün tanımını yapmıştır. Bunlar aşağı yukarı birbirinin aynıdır. Buna göre, Atatürkçülük, Türk toplumunu akıl yolu ile çağdaş milletler arasına katmak, akıl yolu ile araştırma yapmaktan alıkoyucu gelenek ve görenekleri yıkarak aşmak;³¹⁴ toplumun Osmanlı kurum ve gelenekleri ile ilgisini keserek ve din ile devlet işlerini birbirinden ayırarak Batı medeniyeti yolunda gelişmek, ilerlemek ve kalkınmak;³¹⁵ laisizm disiplini altında Türk milletini Batı medeniyet toplulukları arasına katmak;³¹⁶ laik ve eğitim birliği devrimcisi olmak demektir.³¹⁷ Atatürkçülük, aynı zamanda Türk kurtuluşu demektir. Atatürk’ün gösterdiği yol dışında Türk toplumunun değil ilerlemesine,

³¹² Falih Rıfkı Atay, “Biz Müspet Olalım”, **İstanbul**, Cilt:1, Sayı:8, 15.03.1944, s.1.

³¹³ Falih Rıfkı Atay, “Kemalizm Disiplini”, **İstanbul**, Cilt:1, Sayı:1, 01.12.1943, s.1.

³¹⁴ Atay, **Kurtuluş**, s.40.

³¹⁵ Atay, “Bilanço”, **Dünya**, s.2.

³¹⁶ Atay, “Atatürkçülük Nedir?”, **Dünya**, s.1.

³¹⁷ Falih Rıfkı Atay, “Evet, Bir Anlayışsızlık Var”, **Dünya**, 27 Eylül 1966, s.1.

yaşamaya dahi imkan yoktur. Atatürkçülüğü vatanın en ücra yerlerine kadar yaymak ve benimsetmek görevi gençlerindir.³¹⁸

Atatürkçülüğün amacı, laiklik ve eğitim birliği temeli üzerinde, toplum işlerini sadece akıl yolu ile ve değişken ihtiyaç ve şartlara göre yürüten hür batı Türklüğünü kurmaktır.³¹⁹ Atatürkçülüğün hedefi ise milli kurtuluştur. Bunun da şartı, devrimleri geliştirerek Batı medeniyet toplulukları arasına katılmaktır.³²⁰ Türkçülük ve Atatürkçülük aynıdır. Çünkü her ikisi de Türklüğü kurtarma davasıdır. İkisinin de karşısında, muhafazakar süsü takınan gelenekçiler ve şariatçılar vardır.³²¹

Atatürk, halk ve devlet işlerini, her türlü softalığın müdahalesinden kurtarmıştır. Atatürk, Türk insanına ilmi gerçeklerden basit idare tedbirlerine kadar her konuda serbestçe düşünmek, geçmişte olanları sadece tarihi değerler içinde değerlendirmek, kalkınma ve ilerleme hamlesini hiçbir masalcılıkla bağlamamak terbiyesini vermiştir. Atatürk, bütün büyük liderler gibi bir yol, bir çıkış açmıştır; ancak kafaları ve iradeleri bir takım donmuş kalıplar içinde hapsetmemiştir. Atatürkçülük, ilerleyicilik demektir.³²²

Vicdan ve fikir hür olmadıkça, kadın hür olmadıkça, bir toplum eski kurum ve geleneklerini bir disiplin altında tasfiye etmedikçe Batı toplulukları arasına katılamaz; katılamadıkça da ona boyun eğmekten kurtulamaz. Atatürkçülüğün felsefesi bundan ibarettir.³²³

Bu kavramsal yorumların dışında, Atay'ın 27 Mayıs ihtilali üzerine de değerlendirmeleri olmuştur. O'na göre 27 Mayıs, bu memlekette Atatürk devrimlerine dayanan milli kurtuluş davası benimsenmedikçe demagoji ile, halkı aldatmakla, oy kapmakla iktidarın yürütülemeyeceğini göstermiştir. Bu memlekette ordu ve gençlik Atatürkçüdür; yani bütün dinamik ve canlı kuvvetler devrimcidirler.³²⁴

³¹⁸ Falih Rıfki Atay, "Haklı İmişsin Atatürk", **Dünya**, 10 Kasım 1960, s.1.

³¹⁹ Atay, **Atatürkçülük Nedir?**, s.39.

³²⁰ Atay, "Hasret Çekilen Devir", **Dünya**, s.1.

³²¹ Falih Rıfki Atay, "Şimdilik Kazançlarımızdan Biri", **Dünya**, 24 Mayıs 1961, s.1.

³²² Falih Rıfki Atay, "Atatürkçülük", **İstanbul**, Cilt:2, Sayı:13, 01.06.1944, s.1.

³²³ Atay, "Yaşayan Atatürk", **Dünya**, s.2.

³²⁴ Falih Rıfki Atay, "Türkiye'de Demokrasinin Geleceği", **Dünya**, 21 Haziran 1961, s.1

27 Mayıs ihtilalinin en önemli tarafı, Atatürkçülüğün yenilmez olduğunun anlaşılmasıdır. İhtilalin yaşandığı dönemde Atatürk, yaşadığı zamandan adeta daha kuvvetlidir. Yetişen tüm gençler, sivil ve asker, milletin yüzde doksanı Atatürk milliyetçisidirler.³²⁵

Tarihsel süreç içerisinde, Atay'ın Atatürkçülük anlayışı eleştirilere de konu olmuştur. O'nu eleştirenlerden birisi olan Bülent Ecevit, Atay'ı “Gardrop Atatürkçüleri”^{*}nden birisi olarak nitelendirmiştir. Atay ise, buna karşılık, kendisinin 1911'den beri Atatürkçü olduğunu, 58 yıldır Türklüğün hizmetinde, bu ülkeyi Batı medeniyet ve kültürü içinde görmek için çalıştığını ifade ederek bu eleştiriye karşı çıkmıştır.³²⁶

Falih Rıfki Atay'ın Atatürk'ten sonra yaşananlara dair de çeşitli yazıları ve tespitleri bulunmaktadır. Bu yazı ve tespitlerin odak noktası, Atatürk'ün ölümünden sonra Atatürkçülük konusunda büyük bir gerileme olduğu yönündedir. O'na göre, Atatürk büyük bir idealisttir; ancak O'ndan sonra O'nun gibi büyük bir idealist görülmemiştir. Bu dönemde sadece Atatürkçülük bırakılmamış, halk tıpkı eskiden olduğu gibi yobazın eline düşmüştür; devrimciliğin de Atatürk'ün ardından sona erdiği düşünülmüş, bu da gerilemenin başlıca sebeplerinden biri olmuştur. O'ndan sonra gelenler kendisine layık olamamışlardır. Özellikle 1950-1960 arası dönem, politika uğruna Atatürkçülükten ödünlerin verildiği bir dönemdir. Kendi partisi CHP bile, bu dönemde politika uğruna tavizler vermiştir. Ancak bu kötü gidişe 27 Mayıs ihtilali, bir anlamda dur demiş ve bu ülkede Atatürkçülüğün her zaman yaşayacağı ispat edilmiştir.

Mustafa Kemal'in en büyük ideali, milletin manevi kalkınması, fikir ve vicdan bakımından Batı dünyasının hürriyetlerine kavuşması idi. Ancak Atay, Atatürk'ten sonra hala manen ortaçağdaki gibi kurtuluş kavgaları içinde olduğunu, Anadolu köylerinde yobazın önünde diz çöken Türk yavrularının bulunduğunu ifade etmiştir.

³²⁵ Falih Rıfki Atay, “Türkiye'nin Yeni Kuvveti”, **Dünya**, 10 Haziran 1961, s.1.

^{*}Ecevit, özellikle “Atatürk ve Devrimcilik” adlı kitabında, zaman içinde devrimcilerin tutuculaşmasından söz ederek, tek partili rejim içinde sadece üst yapıyı etkileyen devrimlerin yapılmış olmasının yeterli olduğunu savundukları için, aralarında Atay'ın da bulunduğu CHP kimliğine sahip bazı kişileri eleştirmiş ve bunları “Gardrop Atatürkçülüğü” yapmakla itham etmiştir. (Bülent Ecevit, **Atatürk ve Devrimcilik**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1974,s.11-26.)

³²⁶ Atay, “Saçma”, **Dünya**, s.2.

Ayrıca, eğer Atatürk'ün yüzde biri kadar bile idealist olunsaydı, memleketin manevi kalkınması için Atatürk'ün o gün yapmak zorunda olduklarının yüzde birini dahi yapmak zor olmayacaktı.³²⁷

Atatürk'ten sonra Atatürkçülük bırakılmayarak medeni bir millet olma amacı güdülmeye devam edilseydi ve Türk halkı yeniden ortaçağ medresesinin uyutucu, uyuşturucu, geriletici ve batırıcı eğitim ve güdümü altında bırakılmasaydı, Türkiye'nin kurtulmaması için hiçbir neden yoktu.³²⁸

Bunun yanı sıra, Atatürk öldükten sonra devrimciliğin sona erdiği gibi boş bir hayale kapılmayarak, tam tersine, devrimleri halka mâl etmek için daha çok çaba sarfetmek gerektiğine inanılsa ve bu yolda ilerlenilseydi, Türkiye çoktan medeni bir toplum haline gelmişti.³²⁹

Devrimleri ile herkesi kendine hayran bırakan Atatürk'e, kendisinden sonra gelenler de layık olabilsediler, Türkiye çok daha ileri bir ülke olabilirdi. Yine de kurtuluş yolu aynıdır: Atatürk'ün açtığı yoldan sapmamak ve tüm milli kuvvetleri bu yol üzerinde ilerletmek.³³⁰

Atay bir yazısında şöyle der:

“...Atatürk'ten sonra kalanlar O'nun kadrini bilemedik. Davasını ilerletemedik. Başladıklarını tamamlayamadık. Bir hukuktur tutturduk. Asıl ölüm kalım meselesimiz[in] medeniyet olduğunu unuttuk.”³³¹

Atatürk yaşarken ve hatta öldükten sonra O'nun atılışlarına uyabilecek, aynı ülküde, gerçekçi kavrayışta ve gözüpeklikle yürüyebilecek karakterde kişiler var olmamıştır. Atatürk sonrası, bir daha yapılacaklar değil, yapıp bitmişler havası içinde başlamıştır. Ne yazık ki bütün yeni iktidarlar, Atatürk'ün yaptıklarından taviz verme yanlışlığına saplanmıştır. Ancak, Atatürk'ün çok sağlam bir yapı kurması,

³²⁷Falih Rıfki Atay, “Yine Geliyor”, **Dünya**, 12 Mayıs 1957, s.2.

³²⁸Falih Rıfki Atay, “10 Kasım'ın Düşündürdüğü”, **Dünya**, 10 Kasım 1962, s.1.

³²⁹Falih Rıfki Atay, “10 Kasım”, **Dünya**, 10 Kasım 1967, s.1.

³³⁰Falih Rıfki Atay, “Ayak Politikasından Kurtulmak”, **Dünya**, 3 Ocak 1962, s.1.

³³¹Falih Rıfki Atay, “Biraz Başbaşa Verelim”, **Dünya**, 29 Ekim 1960, s.1.

ordu ve gençliği eseri başında nöbetçi bırakması bir anlamda rejimin devamlılığını sağlamıştır.³³²

Batı hakimiyeti altındaki bir doğu topluluğunun da tam bağımsız olabileceğini Atatürk ispat etmiştir. O, tüm müslüman memleketlerdeki milliyetçi ve hürriyetçi hareketlere cesaret vermiş ve onlara gerçek kurtuluşun yolunu göstermiştir. 1950'den beri ise bir demagoji salgını, bütün milli kurtuluşlara kılavuzluk eden Türkiye'yi, iktidar uğruna yapılan cahillik ve taassup istismarcılığı yüzünden müslüman memleketlerin en gerisinde kalmaya doğru sürüklemiştir.³³³

Atay'ın Atatürk'ten sonra CHP'nin izlediği politikalara karşı da eleştirileri olmuştur. O, Atatürk öldükten sonra CHP merkezini ve Çankaya çevresini, Atatürk'ün yaptıklarına daha O sağ iken bile inanmayanların sardığını; CHP Kurultaylarında pek nüfuzlu kişilerden, Kemalizm ve laisizm terimlerinin tüzükten çıkarılmasının dahi istendiğini ifade etmiştir. Devrimlerin temeli olan laiklik ve eğitim birliği, CHP tarafından sarsılmıştır. Bu anlamda, Atatürk'e de, Atatürkçülüğe de en büyük kötülük, CHP'den gelmiştir.³³⁴

Bir Fransız anayasası profesörüne göre Atatürk, geri bir milleti ileriye götürecek en elverişli demokratik rejimi bulmuştur. Atatürk, iki defa çok partili demokratik rejim denemesine girişmiş; ancak ortam hazırlığının tamamlanmadığını görünce iki denemeyi de geri almıştır. Peki 1950 denemesi, bu ortamın hazır olduğunu mu göstermiştir? Bilakis, 1950'de iktidarı ele geçirenlerin ilk yaptıkları Atatürk'ün son eseri olan Türkçe ezanı yasak etmek, din adamı adı altında okuma yazma bile bilmeyen 55 bin Atatürkçülük düşmanını halk içine salmak, hafız okullarının yayılmasını sağlamak, tekkelerin işlemesine göz yummak, halkevleri ve köy enstitülerini kapamak olmuştur. Yani 1923'ten 1938'e kadar süren ortam hazırlıklarını tahrip etmişlerdir. 1954 seçimlerinde Atatürkçüler, 1950 seçimlerinden daha az oy aldıklarından gericiler bunu fırsat bilerek ortam tahripçiliğine büsbütün hız vermişlerdir. Nihayet 27 Mayıs ihtilali ile bu gerilemenin önüne geçilebilmiş, 1950-1960 devri yanlışlıklarının devam etmesi önlenmiştir. 27 Mayıs ihtilali bu

³³²Falih Rıfki Atay, "Bir Tarih Gerçeği", **Dünya**, 29 Ekim 1966, s.1.

³³³Falih Rıfki Atay, "Bizden Doğruyu Söylemek", **Dünya**, 16 Ocak 1960, s.1.

³³⁴Atay, **Atatürkçülük Nedir?**, s.44-45.

memlekette demokrasinin mutlak ama mutlak surette Atatürkçü bir demokrasi olarak yaşayabileceği gerçeğini pekiştirmiştir.³³⁵

Dolayısıyla, 1950-1960 devri, Atatürkçülüğe adeta ihanet etmiştir. Bu ihanet Şemsettin Günaltay Hükümetleri devrindeki sağcı tavizlerle başlamıştır. Bayar-Menderes devri gazetelerinin Ramazan sayıları ile İnönü koalisyonları devri gazetelerinin Ramazan sayıları kıyaslanınca bu tavizlerin gittikçe arttığı ve yeni bir düzenin oluştuğu görülür. Bu düzen, Osmanlı Tanzimatçılığına doğru geri dönmektir.³³⁶

Atay, 1950'den beri 10 Kasım günlerinde sadece Atatürk'ün ölümünün hatırlanmadığını, aynı zamanda Atatürkçülüğün de can çekişmekte olduğunu düşündüklerini dile getirmiştir. Bu tarihten itibaren başta bulunanlar, politika uğruna dini sömürmekle yetinmemiş, Atatürk devrimlerini de hiçe saymıştır. Ancak 27 Mayıs'tan beri Atatürkçülük, Atatürk adeta yeniden dirilmiş gibi ayaktadır. 1960 yılının 10 Kasım'ı ise, Atatürk'ün hatırasının anıldığı ve Atatürkçülüğe bir daha ihanet edilmemesi için and içilen bir gün olmuştur.³³⁷

³³⁵ Atay, "Evet, Ortam Meselesi", **Dünya**, s.1.

³³⁶ Atay, **Atatürkçülük Nedir?**, s.63.

³³⁷ Atay, "Haklı İmişsin Atatürk", **Dünya**, s.1.

SONUÇ

1894-1971 yılları arasında yaşayan ve Türk Devrimi'ne tanıklık eden en önemli yazın insanlarından birisi olan Falih Rıfkı Atay, dönemin koşulları içerisinde çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim almıştır. Daha okul sıralarında yazı yazmaya merak salan Atay, önce edebiyat meraklısı birçok kişi gibi şiiri denemiş; ancak daha sonra kendisine çok önemli bir kimlik kazandıracak olan düz yazıda karar kılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çalkantılı dönemin etkisiyle siyasete uzak kalamayan Falih Rıfkı'nın bir gazetede yayımlanan ilk yazısı da doğal olarak siyasetle ilgilidir. Bu dönemde, Meşrutiyet yanlısı ve İttihat Terakki destekçisi olduğu görülen Atay, 1918 yılından itibaren düzenli olarak yazmaya başlayacaktır. I. Dünya Savaşı yenilgisi ve Mondros Mütarekesi'nin ardından gelen işgal sürecindeki acılara tanıklık ettikten sonra, bütün umudunu bağladığı Kurtuluş Savaşı'nı kalemi ile destekleyecektir. Bu aşamada Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşacak, uzun bir mücadelenin ardından gerçekleşen İzmir'in kurtuluşu devresinde adeta koşarak O'nun yanına gidecek ve Atatürk'ün vefatına kadar da en yakınlarından birisi olarak kalacaktır. Böylece, hem Atatürk'ün yaşamına, hem de tüm devrim faaliyetlerine tanıklık etme fırsatını bulacaktır.

Falih Rıfkı Atay'ın siyasi hayatındaki önemli gelişmelerden birisi de yine bu döneme karşılık gelmektedir. Mustafa Kemal'in kendisini 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne davet etmesi ve milletvekili seçilmesiyle başlayan siyasi çalışmaları Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılına kadar devam etmiştir. Uzun siyasi yaşamı, doğal olarak, O'nun Türk politikasındaki gelişmeleri de yakından izlemesine ve yorumlamasına sebep olacaktır.

Falih Rıfkı Atay'ın Cumhuriyet döneminde öne çıkan yönü, hiç şüphe yok ki, yazarlığıdır. Hükümetin yayın organı olan Hakimiyet-i Milliye (Ulus) gazetesindeki başyazarlık görevini, 1924 yılından 1952'ye kadar aralıksız sürdürmüştür. 1952-1971 yılları arasında ise, kurucusu olduğu Dünya gazetesinde başyazarlık yapmıştır. Kurtuluş Savaşı döneminde Akşam gazetesinde yazdıkları da dikkate alınırsa yaklaşık elli yıllık bir yazarlık deneyiminin olduğu görülür. Bu deneyim, sadece makaleleriyle sınırlı kalmayarak kitaplarına da yansiyacak ve sayısı

otuzu bulan kitaba imza atmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla Atay'ın yazarlık deneyimi, Türk tarihinin "kurtuluş" ve "kuruluş" dönemlerini içine alan geniş bir tarihsel süreci kapsayacaktır.

Falih Rıfki Atay'ın gerek gazete yazıları, gerekse kitapları Atatürk ve Türk Devrimi'ne ilişkin önemli değerlendirmeleri içermektedir. O'nun Atatürk ile ilgili değerlendirmeleri, o döneme tanık olmuş diğer yazarların yorumlarının yanında pek çok özgün ayrıntıyı barındırmaktadır. Uzun süren bir yaşam ve zengin bir yazarlık deneyiminden gelen bu ayrıntılar insan, asker ve lider Atatürk kimliğinin açıklığa kavuşmasına büyük katkı sağlamıştır. Çünkü kaleme alınan satırlar, bizi dahi bir lider ve öngörüsü güçlü bir askerın yanısıra, duygusal, neşeli, yaşamayı seven ve insani zaafları olan bir insanla da tanıştırmaktadır.

Atay'ın Türk Devrimi'ne ilişkin aktardıkları ise, dönemin tanıklığı yanında, zengin bir bilgi birikimine dayalı olması bakımından önemlidir. Tüm devrimlerin ülkeyi çağdaş ve Batılı bir ülke haline getirmek amacıyla yapıldığını dile getiren Atay, özellikle eğitim birliği ve laiklik prensibi üzerinde durmuştur. Eğitim birliği, köhnemiş bir eğitim yapısı yerine bilimi ön plana çıkaran bir sistemi getirmesi bakımından çok değerlidir. Halifeliğin kaldırılması ve 1928 yılında Anayasa'da yapılan değişiklikler sonucunda benimsenen laiklik prensibi ise, dinin siyaset üzerindeki etkisinin kaldırılması açısından önemlidir. Laiklik ile aklın ve bilimin gelişmesi için uygun bir zeminin oluşturulduğunu belirten Atay, laiklik ile dinsizlik arasında kurulmak istenen bağlantıya karşı çıkmakta ve laikliğin din ve vicdan özgürlüğünün de teminatı olduğunu vurgulamaktadır.

Bu devrimlerin yanında, Saltanat'ın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı ile modern bir yönetimin temellerinin atılması, Şapka Devrimi ile görünümde de çağdaşlaşmanın sağlanması, kadınlara sağlanan seçme ve seçilme hakkı ile eşitlik ve demokrasi yolunda çok önemli bir adım atılması, çok partili yaşam tecrübeleri ile demokrasinin hedef alındığının vurgulanması, sanayileşmeyi amaçlayan bir ekonomi politikası ile ekonomik bağımsızlığın yerleştirilmeye çalışılması ve kimi zaman uç noktalara gidilse de harf değişikliğini de kapsayan dil devrimi ile sağlam bir Türkçe'nin temellerinin oluşturulması Atay'ın devrimlere ilişkin açıklamalarına konu olmuştur.

Atay'ın devrim analizlerinde öne çıkan bir nokta da gerektiğinde eleştirel yaklaşımını koruyabilmesidir. Başta dil devrimi olmak üzere eksik ve hatalı gördüğü noktaları belirtmekten kaçınmayarak aydın sorumluluğunun gereğini yerine getirmiştir.

Tüm bu devrim parçalarını birleştiren düşünce sistemi ise, Atatürkçülük (Kemalizm) sistemidir. Ulusal egemenliğe dayalı, akli ve bilimi ön plana çıkaran bu düşünce sistemi başta tek parti sistemi içerisinde ortaya çıksa da demokrasiyi hedef alan bir niteliğe sahiptir. Bu açıdan tek parti sistemini o dönem için bir zorunluluk olarak gören Atay, demokrasiyi hedefleyen Atatürkçülüğün her zaman korunması gerektiğini de vurgulamaktadır. Atay, Atatürkçülüğün iki temel taşı olan laiklik ve eğitim birliği ilkelerini ve Türk halkının devrimci bir eğitim alıp Batı medeniyeti yoluna girmek suretiyle gerçek kurtuluşa ulaşacağı fikrini her zaman ve her yerde savunmuştur.

Atay'ın yazılarında öne çıkan bir nokta da, CHP'ye karşı olan tutumunun zaman içinde değiştiği gerçeğidir. CHP'yi özellikle çok partili rejim dönemine geçişte yaşanabilecekleri görememek konusunda sıkça eleştirmiştir. Çünkü yazara göre, Atatürkçülük eğitim yoluyla henüz halk tarafından tam anlamıyla sindirilememiştir ve çoğunluğu okuma yazma bilmeyen bir toplum içerisinde şeriatçılığın yeniden canlanacağına şüphe yoktur. Parti yıllarca azınlıkta kalsa dahi, devletin laik karakterine ve eğitim birliği prensibine dokunacak olan tüm tavizlere karşı mücadele etme azmine sahip olmalı idi. CHP, laiklik ve eğitim birliğine aykırı olupbittileri gidermek bir yana, hiçbir şey yapmamıştır. Parti, Atatürkçü ve devrimci niteliğini zaman içinde kaybetmiş, iktidar uğruna gericiliğe göz yummuş ve tavizler vermiştir. Bu tavizci tutum sebebiyledir ki Atay, yıllarca emek verdiği partinin yayın organı olan "Ulus"taki görevinden istifa ederek ayrılmıştır.

1971'deki vefatına kadar yazın hayatını devam ettiren Falih Rıfkı Atay, Cumhuriyet döneminin en önemli kalemlerinden birisi olarak tarihteki haklı yerini almıştır.

KAYNAKÇA

I-KİTAPLAR

Acaroğlu, Türker: **Açıklamalı Atatürk Kaynakçası**, Cilt:II, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt:I-II-III, Ankara, Türk Tarih Kurumu Merkezi Yayınları,1997.

Atay, Falih Rıfkı: **Atatürk Ne İdi?**, İstanbul, Bateş Yayınları, 1955.

_____ **Atatürkçülük Nedir?**, İstanbul, Bateş Yayınları, 1955.

_____ **Babanız Atatürk**, İstanbul, Bateş Yayınları, 1955.

_____ **Başveren Bir İnkılapçı: Ali Suavi**, Ankara, Türkiye Milli Talebe Federasyonu Devrim Gençliği Dergisi Yayınları, 1954.

_____ **Batış Yılları**, İstanbul, Dünya Yayınları, 1963.

_____ **Bayrak**, İstanbul, Bateş Yayınları, 1955.

_____ **Çankaya**, Cilt:I-II, İstanbul, Dünya Yayınları, 1958.

_____ **Çile**, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 1955.

_____ **Eski Saat**, İstanbul, Akşam Matbaası, 1933.

_____ **İnanç**, İstanbul, [y.y.], 1965.

_____ **Kurtuluş**, Doğan Kardeş Basımevi, 1966.

_____ **Moskova-Roma**, İstanbul, [y.y.], 1932.

_____ **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, İstanbul, Sel Yayınları, 1955.

_____ **Niçin Kurtulmamak?**, İstanbul, Varlık Yayınevi, 1953.

_____ **19 Mayıs**, Ankara, Ulus Basımevi, 1944.

_____ **Pazar Konuşmaları**, İstanbul, Dünya Matbaası, 1966.

_____ **Roman**, İstanbul, Varlık Yayınevi, 1932.

_____ **Yeni Rusya**, Ankara, [y.y.], 1931.

_____ **Yolcu Defteri**, Ankara, [y.y.], 1946.

Akalın, Cüneyt: **Atatürk ve Mac. Arthur Görüşmesinin İç Yüzü: Bir Soğuk Savaş Yalanı**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2006.

Akyüz, Yahya: **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Pegem A Yayıncılık, 2004.

Altın, Avni: **Her Yönüyle Atatürk**, İstanbul, Bakış Yayını, 1974.

Bayur, Yusuf Hikmet: **Atatürk Hayatı ve Eseri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

Bozdağ, İsmet: **Atatürk'ün Sofrası**, İstanbul, Kervan Yayınları, 1975.

Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 1996.

Doğan, Cevdet: "1932 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve Türk İnkılabı", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkekeri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2000.

Ebubekir Hâzım Tepeyran:Hatıralar, İstanbul, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş.,1998.

Ecevit, Bülent: **Atatürk ve Devrimcilik**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1974.

Ediboğlu, Baki Süha: **Falih Rıfkı Atay Konuşuyor**, Ankara, Berkalp Kitabevi, 1945.

Erkartal, Necla: “Falih Rıfkı Atay’ın Akşam’daki Yazıları (1923)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, 1996.

Gencer, Ali İhsan; Özel, Sabahattin: **Türk İnkılap Tarihi**, İstanbul, Der Yayınları, 2001.

Güneş, Kelime: “Falih Rıfkı Atay’ın Milli Mücadele Yazıları (Akşam-1922)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, 1995.

Irmak, Sadi: **Atatürk ve Çevresi**, İstanbul, İ.Ü. Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1974.

_____ **Milli Mücadelede Atatürk’ün Çevresi: İlk Mücahitler**, İstanbul, Genç Yayıncılık, 1986.

İnan, Afet: **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000.

Kaplan, Mehmet v.d.: **Atatürk Devri Fikir Hayatı**, Cilt:I, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981,

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri: **Politikada 45 Yıl**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

_____ **Vatan Yolunda**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

Kemal, Gazi Mustafa: **Nutuk Söylev**, Cilt:I-II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Kocatürk, Utkan: **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.

Konyar, Hürriyet: **Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1999.

Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi, İstanbul, Boyut Yayıncılık, 2005.

Önderışık, Canan: “Falih Rıfkı Atay’ın Hakimiyet-i Milliye (Ulus) Gazetesindeki (1924-1952) Yazıları Üzerine Bir İnceleme”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir, 1999.

Özdemir, Hikmet: **Atatürk'ün Liderlik Sırları**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2006.

Özel, Sabahattin: **Büyük Milletın Evladı ve Hizmetkarı: Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Derin Yayınları, 2006.

Özkan, Demet: “1930 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve Türk İnkılabı”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkekeri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2000.

Özkaya, Yücel: **Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1989.

Özkırımlı, Atilla: **Türk Edebiyatı Tarihi**, Cilt:I, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2004.

Paksoy, Filiz: “1929 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve Türk İnkılabı”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkekeri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2000.

Soyak, Hasan Rıza: **Atatürk'ten Hatıralar**, Cilt:I, İstanbul, Yapı ve Kredi Bankası AŞ. Yayınları, 1973.

Tunaya, Tarık Zafer: **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi: Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, 3. Kitap, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2005.

Turgut, Hulusi(Der.): **Atatürk'ün Sırdaşı: Kılıç Ali'nin Anıları**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.

Türkçe Sözlük, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.

Urgan, Mina: **Bir Dinazorun Anıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Yetkin, Çetin: **Ben De Bir İnsanım**, İstanbul, Otopsi Yayınları, 2004.

II-MAKALELER

Araz, Nezihe: “Güzel Türkçenin Burçlarından Biri”, **Dünya**, 4 Nisan 1971, s.4.

Aşkun, Vehbi Cem: “Büyük Yazar ve Gerçek Bir Atatürkçüyü Kaybettik”, **Dünya**, 4 Nisan 1971, s.5.

Atay, Falih Rıfkı: “Doğru Bir Görüş ve Alacağımız Dersler”, **Dünya**, 31 Temmuz 1952, s.1,5.

_____ “Yıkılan ve Beraber Götüren Gururlar”, **Dünya**, 16 Ağustos 1952, s.1,5.

_____ “Ya 25 Ağustos 1922”, **Dünya**, 28 Ağustos 1952, s.1,7.

_____ “Bir Yıldönümü Münasebetitle Düşünceler”, **Dünya**, 11 Eylül 1952, s.1,7.

_____ “Cumhuriyetçiler Bayram Sizindir”, **Dünya**, 29 Ekim 1952, s.1

_____ “Bir Gafletli Mesaja İyi Niyetli Cevap”, **Dünya**, 1 Kasım 1952, s.1,5.

_____ “XIV üncü Yas Yılı”, **Dünya**, 10 Kasım 1952, s.1,7.

_____ “Gidişat”, **Dünya**, 10 Kasım 1952, s.2.

_____ “Üçüncü”, **Dünya**, 4 Ocak 1953, s.1.

_____ “Curnal Modaları”, **Dünya**, 18 Ocak 1953, s.2.

_____ “Tedhişçiliğin Hiçbir Türüsüne Göz Yumulamaz”, **Dünya**, 3 Şubat 1953, s.1,5.

_____ “Aynı Milli Eğitim İki Cins Kafa Yetiştirmez”, **Dünya**, 25 Mart 1953, s.1,7.

_____ “Hakikatle Yüzyüze Gelme Cesaretini Gösterelim”, **Dünya**, 26 Mart 1953, s.1,7.

_____ “Gidişat”, **Dünya**, 13 Mayıs 1953, s.3.

_____ “Fıkralar İçinden”, **Dünya**, 16 Ağustos 1953, s.2.

_____ “Gidişat”, **Dünya**, 21 Aralık 1953, s.3.

_____ “Şey”, **Dünya**, 3 Ocak 1954, s.2.

_____ “Eski Bir Dedikodu”, **Dünya**, 10 Ocak 1954, s.2.

- _____ “Boşuna Geçen Günler”, **Dünya**, 6 Mart 1954, s.1,7.
- _____ “Batak”, **Dünya**, 7 Mart 1954, s.2.
- _____ “Atatürk’ün Sağlığı”, **Dünya**, 21 Mart 1954, s.2.
- _____ “Bayramın İlhamı”, **Dünya**, 23 Nisan 1954, s.1.
- _____ “Gidişat”, **Dünya**, 26 Mayıs 1954, s.1.
- _____ “Bizim Tarih”, **Dünya**,13 Haziran 1954, s.2.
- _____ “Gülmek”, **Dünya**, 24 Ekim 1954, s.2.
- _____ “Bir İnkılabın Hatırası”, **Dünya**, 3 Kasım 1954, s.1,2.
- _____ “Bir Yıldönümünde Düşündüklerimiz”, **Dünya**, 4 Kasım 1954, s.1,7.
- _____ “Ticaret”, **Dünya**, 21 Kasım 1954, s.2.
- _____ “Hürriyet İdealine Bağlı Kalalım”,**Dünya**, 24 Kasım 1954, s.1,7.
- _____ “Yuva”, **Dünya**, 20 Şubat 1955, s.2.
- _____ “Bizi Korkutan Asıl Tehlike”,**Dünya**, 10 Mart 1955, s.1,7.
- _____ “Gidişat”, **Dünya**, 1 Nisan 1955, s.3.
- _____ “Kurtulduklarımız”, **Dünya**, 20 Kasım 1955, s.2.
- _____ “Sapıtkanlık”, **Dünya**, 26 Şubat 1956, s.2.
- _____ “19 Mayıs 1919”, **Dünya**, 19 Mayıs 1956, s.1.

- _____ “Gedik”, **Dünya**, 10 Temmuz 1956, s.3.
- _____ “Yaşayış”, **Dünya**, 2 Eylül 1956, s.2.
- _____ “Bir Eser”, **Dünya**, 24 Ocak 1957, s.3.
- _____ “Yine Geliyor”, **Dünya**, 12 Mayıs 1957, s.2.
- _____ “19 Mayıs”, **Dünya**, 19 Mayıs 1957, s.2.
- _____ “Yaşayan Atatürk”, **Dünya**, 10 Kasım 1957, s.2.
- _____ “Ne İçin Savaşığımız Bilelim”, **Dünya**, 3 Mayıs 1958, s.1,3.
- _____ “19 Mayıs’ın Yıldönümü”, **Dünya**, 19 Mayıs 1958, s.1,5.
- _____ “Başucumuzdaki Baykuş”, **Dünya**, 10 Ekim 1958, s.1,3.
- _____ “Yakalanma”, **Dünya**, 19 Ekim 1958, s.2.
- _____ “Atatürk”, **Dünya**, 10 Kasım 1958, s.1,3.
- _____ “Koca Bir Devir Geçti”, **Dünya**, 26 Aralık 1958, s.1,3.
- _____ “O Günün Kırkıncı Yıldönümü”, **Dünya**, 19 Mayıs 1959, s.1,5.
- _____ “Hatıralar”, **Dünya**, 13 Eylül 1959, s.2.
- _____ “Beyefendi”, **Dünya**, 20 Aralık 1959, s.2.
- _____ “Bizden Doğruyu Söylemek”, **Dünya**, 16 Ocak 1960, s.1,5.
- _____ “Biraz Başbaşa Verelim”, **Dünya**, 29 Ekim 1960, s.1,5.

- _____ “Haklı İmişsin Atatürk”, **Dünya**, 10 Kasım 1960, s.1.
- _____ “Himaye”, **Dünya**, 1 Ocak 1961, s.2.
- _____ “Hareme Selamlığa Dair”, **Dünya**, 5 Nisan 1961, s.1,3.
- _____ “19 Mayıs 1919’a Bakış”, **Dünya**, 19 Mayıs 1961, s.1,5.
- _____ “Şimdilik Kazançlarımızdan Biri”, **Dünya**, 24 Mayıs 1961, s.1,5.
- _____ “Türkiye’nin Yeni Kuvveti”, **Dünya**, 10 Haziran 1961, s.1.
- _____ “Türkiye’de Demokrasinin Geleceği”, **Dünya**, 21 Haziran 1961, s.1.
- _____ “Bilanço”, **Dünya**, 22 Ekim 1961, s.2.
- _____ “Ölümünün Yıldönümü”, **Dünya**, 10 Kasım 1961, s.1,5.
- _____ “Ayak Politikasından Kurtulmak”, **Dünya**, 3 Ocak 1962, s.1.
- _____ “Biz Onu O Bizi”, **Dünya**, 8 Kasım 1962, s.1.
- _____ “10 Kasım’ın Düşündürdüğü”, **Dünya**, 10 Kasım 1962, s.1,5.
- _____ “Atatürk Sağ Olsa İdi”, **Dünya**, 12 Kasım 1962, s.1,3.
- _____ “Soyluluk”, **Dünya**, 25 Kasım 1962, s.2.
- _____ “Bir De Şu Hikayeyi Dinleyin”, **Dünya**, 18 Aralık 1962, s.1,5.
- _____ “Evet, Ortam Meselesi”, **Dünya**, 9 Ocak 1963, s.1,5.
- _____ “Hasret Çekilen Devir”, **Dünya**, 5 Şubat 1963, s.1,5.

- _____ “Atatürkçülük Nedir?”, **Dünya**, 19 Mayıs 1963, s.1,5.
- _____ “Hür Türk Kadını”, **Dünya**, 6 Haziran 1963, s.1.
- _____ “Türk Kadınlığının Hali”, **Dünya**, 14 Aralık 1963, s.1,5.
- _____ “Dönücü”, **Dünya**, 15 Aralık 1963, s.2.
- _____ “Eğer Reform Yapılacaksa”, **Dünya**, 8 Ocak 1964, s.1,5.
- _____ “Birlik ve Bütünlük Temeli”, **Dünya**, 6 Mart 1964, s.1,3.
- _____ “Politikacının Da Bir Adı Riyacı”, **Dünya**, 2 Nisan 1964, s.1,5.
- _____ “Dış ve İç Düşman”, **Dünya**, 16 Mayıs 1964, s.1,5.
- _____ “Bu Da Bir Yıldönümü”, **Dünya**, 26 Ağustos 1964, s.1,7.
- _____ “İrkçılar Saldırıya mı Geçtiler?”, **Dünya**, 19 Ekim 1964, s.1,7.
- _____ “Ölçüye Göre”, **Dünya**, 15 Kasım 1964, s.2.
- _____ “İnanç”, **Dünya**, 3 Ocak 1965, s.2.
- _____ “Sola Karşı Sağ Hayır”, **Dünya**, 23 Mart 1965, s.1,7.
- _____ “Yirmi Üç”, **Dünya**, 25 Nisan 1965, s.2.
- _____ “Partileri Şaşırtan Korku”, **Dünya**, 17 Ağustos 1965, s.1,7.
- _____ “Eylül Ayının Bu Günleri”, **Dünya**, 14 Eylül 1965, s.1,7.
- _____ “Bir Deneme”, **Dünya**, 20 Şubat 1966, s.2.

- _____ “46 ncı 23”, **Dünya**, 24 Nisan 1966, s.2.
- _____ “Ektiğimizi Biçiyoruz”, **Dünya**, 20 Nisan 1966, s.1,7.
- _____ “Elbadi”, **Dünya**,15 Mayıs 1966, s.2.
- _____ “Işık”, **Dünya**,17 Temmuz 1966, s.2.
- _____ “Evet, Bir Anlayışsızlık Var”, **Dünya**, 27 Eylül 1966, s.1,7.
- _____ “Bir Tarih Gerçeği”, **Dünya**, 29 Ekim 1966, s.1.
- _____ “Cumhuriyet”, **Dünya**, 30 Ekim 1966, s.2.
- _____ “Yaşamak”, **Dünya**,12 Mart 1967, s.2.
- _____ “Cumhuriyet”, **Dünya**, 29 Ekim 1967, s.2.
- _____ “10 Kasım”, **Dünya**, 10 Kasım 1967, s.1,7.
- _____ “Atatürk Enstitüsü”, **Dünya**, 1 Şubat 1968, s.1,2.
- _____ “23 Nisan”, **Dünya**, 28 Nisan 1968, s.2.
- _____ “Politika”, **Dünya**, 19 Ağustos 1968, s.1.
- _____ “29 Ekim”, **Dünya**, 27 Ekim 1968, s.2.
- _____ “Solculuk ve Atatürk”, **Dünya**, 24 Aralık 1968, s.1,7.
- _____ “Hep Onların Adına”, **Dünya**, 22 Mayıs 1969, s.1.
- _____ “Atatürk”, **Dünya**, 9 Kasım 1969, s.2.

_____ “...ci”, **Dünya**, 21 Aralık 1969, s.2.

_____ “Saçma”, **Dünya**, 4 Ocak 1970, s.2.

_____ “Aykırılık”, **Dünya**, 22 Mart 1970, s.2.

_____ “Köy”, **Dünya**, 19 Nisan 1970, s.2.

_____ “Ellinci Yıldönümü”, **Dünya**, 26 Nisan 1970, s.1,7.

_____ “Cumhuriyet”, **Dünya**, 1 Kasım 1970, s.2.

_____ “Baş Yazarımız Falih Rıfki Atay’a Legion d’Honneur Verildi”,
Dünya, 26 Mayıs 1959, s.1,5.

_____ “Falih Rıfki Atay Öldü”, **Dünya**, 22 Mart 1971, s.1,7.

_____ “İktisat Misakı”, **Hakimiyet-i Milliye**, 12 Ocak 1930, s.1.

_____ “Borçlar İşi”, **Hakimiyet-i Milliye**, 9 Mart 1930, s.1.

_____ “Şef ve Diktatör”, **Hakimiyet-i Milliye**, 4 Ocak 1931, s.1.

_____ “Köy Yatıları”, **Hakimiyet-i Milliye**, 23 Ocak 1933, s.1.

_____ “İnkılabımızın Kökleri”, **Hakimiyet-i Milliye**, 5 Ekim 1933, s.1.

_____ “Fikir ve Sanat”, **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Ekim 1933, s.85.

_____ “Kadın Davası”, **Hakimiyet-i Milliye**, 11 Kasım 1933, s.1.

_____ “Yıl 11”, **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Ekim 1934, s.1.

_____ “Atatürk”, **Ulus**, 25 Kasım 1934, s.1.

- _____ “Köy İçin Kanunlar”, **Ulus**, 2 Aralık 1935, s.1.
- _____ “23 Nisan”, **Ulus**, 23 Nisan 1936, s.1.
- _____ “Kamalizm Hükümetçiliği”, **Ulus**, 3 Mayıs 1936, s.1,2.
- _____ “19 Mayıs”, **Ulus**, 19 Mayıs 1936, s.1,2.
- _____ “Kurtarıcı ve En Büyük Evladını Kaybettin”, **Ulus**, 11 Kasım 1938, s.1.
- _____ “En Büyük Eseri”, **Ulus**, 13 Kasım 1938, s.2.
- _____ “Yasımızı Paylaşanlar”, **Ulus**, 14 Kasım 1938, s.2.
- _____ “Herkes Hakikate Geldi”, **Ulus**, 16 Kasım 1938, s.2.
- _____ “İnkılapçı Atatürk”, **Ulus**, 10 Kasım 1939, s.15.
- _____ “18 inci Cumhuriyet Yılı Başlarken”, **Ulus**, 29 Ekim 1940, s.1,2.
- _____ “19 Mayıs 1919”, **Ulus**, 19 Mayıs 1941, s.1,2.
- _____ “Ölümünün Üçüncü Yıldönümü”, **Ulus**, 10 Kasım 1941, s.1,4.
- _____ “Milli Bayramların En Büyüğü”, **Ulus**, 23 Nisan 1942, s.1.
- _____ “Köy Kadını”, **Ulus**, 12 Haziran 1942, s.2.
- _____ “Yirminci Yıldönümü”, **Ulus**, 29 Ekim 1943, s.1,3.
- _____ “Eserlerimizin En Büyüğü”, **Ulus**, 30 Ekim 1943, s.1,3.
- _____ “23 Nisan’ın 24 üncü Yıldönümü”, **Ulus**, 23 Nisan 1944, s.1.

_____ “Anıt-Kabir’in Yapılmasına Başlanmıştır”, **Ulus**, 10 Ekim 1944, s.1.

_____ “22 nci Yıla Girerken”, **Ulus**, 29 Ekim 1944, s.1,3.

_____ “Altıncı Ölüm Yılı”, **Ulus**, 10 Kasım 1944, s.1.

_____ “Türkiye’de Demokrasinin Tekamülü”, **Ulus**, 22 Ağustos 1945, s.1,3.

_____ “Ondan Yedi Yıl Uzakta”, **Ulus**, 10 Kasım 1945, s.1,3.

_____ “Hürriyet ve Kurtuluş İçin”, **Ulus**, 16 Kasım 1945, s.1,3.

_____ “Güvenmek ve İnanmak Günü”, **Ulus**, 29 Ekim 1946, s.1,3.

_____ “Atatürk”, **Ulus**, 10 Kasım 1946, s.1.

_____ “Geçmiş ve Gelecek Arasında”, **Ulus**, 2 Ekim 1947, s.1,3.

_____ “Bugünün Düşündürdüğü”, **Ulus**, 29 Ekim 1947, s.1,3.

_____ “Hürriyetin Kurucusu”, **Ulus**, 10 Kasım 1948, s.2.

_____ “Bu Gençlik”, **Ulus**, 22 Mayıs 1949, s.2.

_____ “Kemalizm Disiplini”, **İstanbul**, Cilt:1, Sayı:1, 01.12.1943, s.1.

_____ “Din ve Tarikat Oyuncuları”, **İstanbul**, Cilt:1, Sayı:7, 01.03.1944.

_____ “Biz Müspet Oyuncuları”, **İstanbul**, Cilt:1, Sayı:8, 15.03.1944, s.1.

_____ “Atatürkçülük”, **İstanbul**, Cilt:2, Sayı:3, 01.06.1944, s.1.

_____ “İrkçi ve Turancı”, **İstanbul**, Cilt:2, Sayı:15, 01.07.1944, s.2.

_____ “Kemalizm”, **Kemalizm**, Cilt:14, Sayı:151, 1975, s.24.

_____ “Atatürk ve Türklüğün Yeniden Dirilişi”, **Kemalizm**, Cilt:18, Sayı:199, 1979, s.14,15.

Aydemir, Şevket Süreyya: “Falih Rıfki ve Son Eseri”, **Kadro**, Sayı:9, 1932, s.43,47.

Deligönül, Memet: “Falih Rıfki Atay’ın Dili, Biçemi Üzerine Notlar”, **Türk Dili**, Cilt:42, Sayı:351, 1981, s.566,599.

Dereli, Ünal: “Komutan Atatürk”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1992, s.963,967.

Dizdaroğlu, Hikmet: “Ölümünün 10. Yıldönümünde Falih Rıfki Atay”, **Türk Dili**, Cilt:42, Sayı:351, 1981, s.548,558.

Felek, Burhan: “Falih Rıfki Atay’ı Kaybettik”, **Dünya**, 4 Nisan 1971, s.4.

Feridun, Hikmet: “Falih Rıfki Bey”, **Muhit**, Sayı:41, 1932, s.8,9.

Feyzioğlu, Turhan: “Türk İnkılabının Temel Taşı: Laiklik”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1992, s.105,163.

Fuat, Memet: “Çile’nin Taşıdığı Düşünceler”, **Yeditepe**, Sayı:83, 15.04.1955, s.7.

Gülensoy, Tuncer: “Falih Rıfki Atay 1894-20.11.1971”, **Türk Kültürü**, Cilt:9, Sayı:103, 1971, s.70,71.

Irmak, Sadi: “Atatürkçülüğün İlkeleri-İnkılapların Fikir Temelleri”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1992, s.1,34.

_____ “Falih Rıfki Atay”, **Dünya**, 4 Nisan 1971, s.5.

İlhan, Suat: “Atatürk ve Askerlik”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1992, s.943,962.

Karal, Enver Ziya: “Atatürk ve Türk Devriminin Özellikleri”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1992, s.403,416.

Kılıç, Altemur: “Atay’ın Ardından”, **Dünya**, 4 Nisan 1971, s.5.

Kocatürk, Utkan: “Atatürkçülük”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1992, s.83,103.

Mutluay, Rauf: “Hiç Aksamayan Başarı”, **Dünya**, 4 Nisan 1971, s.4.

Nadi, Nadir: “Atay”, **Cumhuriyet**, 24 Mart 1971, s.1.

Nayır, Yaşar Nabi: “Falih Rıfkı Atay”, **Varlık**, Cilt:38, Sayı:764, 1971, s.5.

Özbudun, Ergun: “Atatürk ve Demokrasi”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1992, s.231,241.

Rado, Şevket: “Türlü Yanları İle Falih Rıfkı Atay”, **Dünya**, 4 Nisan 1971, s.4.

Sadullah, Naci: “Hakimiyet-i Milliye Başmuharriri Falih Rıfkı Bey”, **Yedigün**, 29 Ağustos 1934, s.9,11.

Tünay, Bekir: “Atatürk ve Liderlik”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1992, s.1173,1189.

III-SÜRELİ YAYINLAR

1. GAZETELER

- a.** Dünya
- b.** Hakimiyet-i Milliye
- c.** Ulus

IV-İTERNET

<http://tr.wikipedia.org>, 24.08.2007.

DÜZELTME METNİ

1. Üç bölümden oluşan tez, uygun bir başlık ile iki bölüm halinde yeniden düzenlenmiştir.
2. Özet ve Önsöz bölümleri yeniden düzenlenmiştir.
3. Giriş bölümü yeniden yazılmıştır.
4. “Falih Rıfki Atay’ın kaleminden İsmet İnönü” başlıklı alt bölüm teze dahil edilmiştir.
5. Falih Rıfki Atay’ın biyografisine ve yazarlığına ilişkin değerlendirmeler kısmına eklemeler yapılmıştır.
6. Sonuç bölümüne, Falih Rıfki Atay’ın zaman içinde yaşadığı değişim ile ilgili değerlendirmeler eklenmiştir.
7. Atatürk ile ilgili açıklamalarda, birinci el kaynaklara öncelik verilmiştir.
8. Tezin içeriğini zenginleştirici yeni ikinci el kaynaklardan istifade edilmiştir.
9. Tezin içeriğine katkı sağlamak amacıyla, Falih Rıfki Atay’ın “Yeni Rusya” adlı kitabı ve çeşitli makalelerinden yeni bilgiler eklenmiştir.
10. “Atatürkçü Düşünce” kitabının farklı bölümlerde kullanılmış olması nedeniyle her makale için kitabın tam künyesi kaynakçada verilmiştir.
11. Tezin bütünündeki yazım ve dilbilgisi hataları düzeltilmiştir.
12. Yukarıdaki düzeltmelerde teze eklenen kaynaklar şunlardır:
 - Bülent Ecevit, **Atatürk ve Devrimcilik**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1974.
 - Çetin Yetkin, **Ben De Bir İnsanım**, İstanbul, Otopsi Yayınları, 2004.
 - **Ebubekir Hâzım Tepeyran: Hatıralar**, İstanbul, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., 1998.
 - Falih Rıfki Atay, **Yeni Rusya**, Ankara, [y.y.], 1931.
 - _____ “Himaye”, **Dünya**, 1 Ocak 1961, s.2.
 - _____ “Elbadi”, **Dünya**, 15 Mayıs 1966, s.2.
 - _____ “Hep Onların Adına”, **Dünya**, 22 Mayıs 1969, s.1.
 - _____ “Aykırılık”, **Dünya**, 22 Mart 1970, s.2.
 - Hikmet Feridun, “Falih Rıfki Bey”, **Muhit**, Sayı:41, 1932, s.8-9.
 - Mehmet Kaplan v.d., **Atatürk Devri Fikir Hayatı**, Cilt:I, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
 - Sadi Irmak, **Milli Mücadelede Atatürk’ün Çevresi: İlk Mücahitler**, İstanbul, Genç Yayıncılık, 1986.

- Şevket Süreyya Aydemir, “Falih Rıfki ve Son Eseri”, **Kadro**, Sayı:9, 1932, s.43-47.
- Türker Acaroğlu, **Açıklamalı Atatürk Kaynakçası**, Cilt:II, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981.
- Yücel Özkaya, **Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1989.